

สงวนลิขสิทธิ์

สำนักหอสมุด

ปรัชญาเบื้องต้น

(Introduction to Philosophy)

รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยนครสวรรค์
วันลงทะเบียน..... 2 ก.ย. 2563
เลขทะเบียน..... 1031993
เลขเรียกหนังสือ..... B 93

ศ 753 ป

2662

สำนักพิมพ์ดวงแก้ว

ชื่อหนังสือ : ปรัชญาเบื้องต้น
ผู้แต่ง : รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม
ครั้งที่พิมพ์ : พิมพ์ครั้งที่ 8 พ.ศ.2551
ครั้งที่พิมพ์ : พิมพ์ครั้งที่ 9 พ.ศ. 2552

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
สุจิตรา อ่อนค้อม
ปรัชญาเบื้องต้น. -- พิมพ์ครั้งที่ 8 ฉบับปรับปรุงใหม่
กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด 2551
172 หน้า.
1. ปรัชญา I. ชื่อเรื่อง
100
ISBN : 978-974-10-9252-9

จัดพิมพ์ : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว โทร.0-2412-5891
จัดจำหน่าย : สายส่งดวงแก้ว โทร.0-2412-3087 โทรสาร 0-2864-3540
ราคา : 150 บาท

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด
โทร. 0-2864-0434-5, 08-1836-8418, 08-1923-8825
โทรสาร : 0-2864-3540 E-mail :Sahadhammik@yahoo.com

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ 8

หนังสือปรัชญาเบื้องต้นเล่มนี้ สำนักพิมพ์ดวงแก้ว ได้รับมอบลิขสิทธิ์การจัดพิมพ์จัดจำหน่ายจากผู้เขียน รศ.ดร. สุจิตรา อ่อนค้อม เนื่องจากหนังสือได้จำหน่ายหมดลงจากการพิมพ์ครั้งก่อน และยังมีผู้ต้องการใช้หนังสือเล่มนี้อีกเป็นจำนวนมาก

สำนักพิมพ์ดวงแก้ว ขอขอบคุณ รศ.ดร.สุจิตรา อ่อนค้อม ที่ให้ความไว้วางใจสำนักพิมพ์ดวงแก้ว เป็นผู้จัดพิมพ์จัดจำหน่ายในการพิมพ์ครั้งนี้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือปรัชญาเบื้องต้นเล่มนี้ จักเป็นประโยชน์ต่อ นิสิตนักศึกษา ตลอดจนครู อาจารย์ ที่เรียนและสอนวิชาปรัชญา และขอความเจริญอกงามทางปัญญาจงบังเกิดแก่ท่านผู้อ่านทุกท่าน

สำนักพิมพ์ดวงแก้ว

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(ก)
สารบัญ	(ข)
แผนการสอนรายวิชา	(ข)
หนังสืออ่านประกอบ	(ข)
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ปรัชญาคืออะไร	2
1.1 ความหมายตามตัวอักษร	2
1.2 ความหมายตามการใช้	2
2. มूलเหตุของการเกิดปรัชญา	3
2.1 มนุษย์เป็นสัตว์รู้คิด	3
2.2 การเกิดขึ้นของความคิดทางปรัชญาและวิชาปรัชญา	4
2.3 วิชาปรัชญาเป็นต้นกำเนิดของศาสตร์ทั้งปวง	5
3. ลักษณะของปรัชญา	7
3.1 ปรัชญามีลักษณะวิพากษ์	7
3.2 ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐาน	8
3.3 ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์	8
4. ขอบข่ายของปรัชญา	9
4.1 อภิปรัชญา	9
4.2 ญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้	10
4.3 จริยศาสตร์หรือจริยปรัชญา	10
4.4 ตรรกวิทยาหรือตรรกศาสตร์	10
4.5 สุนทรียศาสตร์	10
5. ปรัชญากับศาสตร์สาขาอื่น	10
5.1 ปรัชญากับศาสนา	10
5.2 ปรัชญากับวิทยาศาสตร์	12
6. ประเภทของปรัชญา	18
6.1 ปรัชญาบริสุทธ์	18
6.2 ปรัชญาประยุกต์	18
7. สรุป	18
8. คำถามท้ายบท	19

	หน้า
บทที่ 2 อภิปรัชญา	21
1. ความหมายและขอบข่ายของอภิปรัชญา	22
2. สสารนิยม	22
2.1 ลักษณะทั่วไปของสสารนิยม	22
2.2 วิวัฒนาการของสสารนิยม	24
2.3 มนุษย์ในทรรศนะของสสารนิยม	29
2.4 ลัทธิจารวากของอินเดีย	30
3. จิตนิยม	30
3.1 ลักษณะทั่วไปของจิตนิยม	30
3.2 วิวัฒนาการของจิตนิยม	31
3.3 มนุษย์ในทรรศนะของจิตนิยม	33
3.4 ปรัชญาจิตนิยมของเพลโต	34
4. ธรรมชาตินิยม	36
4.1 ลักษณะทั่วไปของธรรมชาตินิยม	36
4.2 มนุษย์ในทรรศนะของธรรมชาตินิยม	37
5. ปัญหาสำคัญทางอภิปรัชญา	37
5.1 จักรวาลวิทยา	37
5.2 ภาววิทยา	42
5.3 ปรัชญาจิต	47
6. สรุป	53
7. คำถามท้ายบท	53
บทที่ 3 ญาณวิทยา	55
1. ความหมายและขอบข่ายของญาณวิทยา	56
2. ธรรมชาติของความรู้	56
2.1 ความหมายของ “ความรู้”	56
2.2 เงื่อนไขของความรู้	57
3. ต้นกำเนิดของความรู้	59
3.1 ประสบการณ์	59
3.2 เหตุผล	61
3.3 ความรู้จากผู้อื่น	63
3.4 อัจฉตักญาณ	63
3.5 วิวรรณ์	65
3.6 ศรัทธา	65

	หน้า
4. ขอบเขตของความรู้	66
4.1 สัจนิยม	66
4.2 ลัทธิจิตวิสัย	69
4.3 ปรัชญาการณนิยม	70
4.4 ปฏิบัตินิยม	71
5. ความสมเหตุสมผลของความรู้	73
5.1 ทฤษฎีความจริง	73
5.2 การประเมินค่าเกณฑ์ตัดสินความจริง	74
6. สรุป	75
7. คำถามท้ายบท	76
บทที่ 4 จริยศาสตร์	77
1. ความหมายและขอบข่ายของจริยศาสตร์	78
1.1 ความหมายของจริยศาสตร์	78
1.2 จริยศาสตร์กับศีลธรรม	78
1.3 จริยศาสตร์กับจริยธรรม	79
1.4 จริยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์	80
2. ปัญหาสำคัญในจริยศาสตร์	81
3. ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งมีค่าหรือสิ่งดีสำหรับมนุษย์	81
3.1 สุขนิยม	82
3.2 อสุขนิยม	88
3.3 มนุษย์นิยม	94
4. ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม	95
4.1 สัมพัทธนิยม	95
4.2 สัมบูรณ์นิยม	100
5. ปัญหาเกี่ยวกับค่าทางจริยธรรม	106
5.1 ความมีอยู่ของค่าทางจริยธรรม	106
5.2 ลักษณะของค่าทางจริยธรรม	108
6. สรุป	110
7. คำถามท้ายบท	111

	หน้า
บทที่ 5 ตรรกวิทยา	113
1. ความหมายและขอบข่ายของตรรกวิทยา	114
1.1 ความหมายของตรรกวิทยา	114
1.2 ขอบข่ายของตรรกวิทยา	114
2. การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย	115
2.1 การอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไข	116
2.2 รูปนิรนัย	117
2.3 เหตุผลย่อ	123
3. การอ้างเหตุผลแบบอุปนัย	125
3.1 การอุปนัยแสวงหาความจริงทั่วไป	125
3.2 วิธีอุปนัยเป็นการสรุปเกินข้ออ้าง	126
3.3 ความน่าเชื่อถือของวิธีอุปนัย	126
3.4 ความเชื่อพื้นฐานของวิธีอุปนัย	128
4. เหตุผลวิบัติ	130
4.1 การใช้ภาษาอย่างไม่รัดกุมในการอ้างเหตุผล	130
4.2 สิ่งที่น่ามาอ้างเป็นเหตุผลบกพร่อง	131
4.3 วิธีการอ้างเหตุผลไม่ถูกต้อง	131
4.4 การอ้างสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลมาเป็นเหตุผล	132
5. สรุป	132
6. คำถามท้ายบท	133
บทที่ 6 สุนทรียศาสตร์	135
1. ความหมายและขอบข่ายของสุนทรียศาสตร์	136
2. ความงามคืออะไร	137
3. ความงามมีอยู่จริงหรือไม่	137
3.1 ลัทธิอัตวิสัย	137
3.2 ลัทธิวัตถุวิสัย	139
4. ศิลปะคืออะไร	141
4.1 ศิลปะคือการเลียนแบบธรรมชาติ	143
4.2 ศิลปะคือการแสดงออก	143
4.3 ศิลปะคือรูปแบบที่มีนัยสำคัญ	143
4.4 ศิลปะคืออุปกรณ์ให้เกิดความพึงพอใจ	144

	หน้า
4.5 ศิลปะคือทางเข้าถึงความจริง	144
4.6 ศิลปะคือภาษา	144
4.7 ศิลปะคือทางแห่งการพัฒนาศีลธรรม	144
5. อะไรเป็นแรงจูงใจให้เกิดผลงานทางศิลปะ	145
5.1 ความต้องการแสดงออก	145
5.2 การรับรู้ของสังคม	145
5.3 การคลายความเครียดทางอารมณ์	145
5.4 การเล่น	145
5.5 การเกิดขึ้นของมโนภาพ	146
6. ประเภทของศิลปะ	146
6.1 วิจิตรศิลป์	146
6.2 ประยุกต์ศิลป์	147
7. สรูป	148
8. คำถามท้ายบท	148
บทที่ 7 ปรัชญาชีวิตของคนไทย	149
1. ความหมายและขอบข่ายของปรัชญาชีวิตของคนไทย	150
1.1 ความหมายของปรัชญาไทย	150
1.2 ความหมายของปรัชญาชีวิต	151
2. ปรัชญาชีวิตของคนไทย	151
2.1 คำนิยาม	152
2.2 ความเชื่อ	154
2.3 การปฏิบัติ	158
2.4 การศึกษา	160
3. ปรัชญาชีวิตของคนไทยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศาสนาต่าง ๆ	161
3.1 ปรัชญาชีวิตของคนไทยพุทธ	161
3.2 ปรัชญาชีวิตของคนไทยคริสต์	163
3.3 ปรัชญาชีวิตของคนไทยมุสลิม	165
4. สรูป	167
5. คำถามท้ายบท	167
บรรณานุกรม	168

แผนการสอนรายวิชา

ชื่อรายวิชา ปรัชญาเบื้องต้น

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาความหมาย ลักษณะ และขอบเขตของแนวคิดทางปรัชญา ปัญหาสำคัญในปรัชญา สาขาอภิปรัชญา ทฤษฎีความรู้ จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ ปรัชญาชีวิตของคนไทยซึ่งอาจตั้งอยู่บนพื้นฐานของศาสนาต่างๆ ในประเทศไทย

จุดประสงค์

1. เพื่อให้บอกขอบข่ายและปัญหาสำคัญๆ ของปรัชญาสาขาต่างๆ ได้
2. เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตเนื่องจากปรัชญาศึกษาเกี่ยวกับโลกและชีวิตจึงทำให้ผู้เรียนได้มองเห็นปัญหาอย่างกว้างๆ ตลอดจนคำตอบต่างๆ ที่เป็นไปได้
3. เพื่อเป็นฐานที่จะเข้าใจวิชาอื่นๆ ได้ดียิ่งขึ้น เพราะปรัชญาช่วยให้ผู้เรียนเป็นคนใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นและเหตุผลของผู้อื่นแม้จะไม่ตรงกับทรรศนะของตน
4. เพื่อให้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล สร้างนิสัยให้เป็นผู้รักในการคิด
5. เพื่อส่งเสริมให้เข้าใจการกระทำของตนเองและของคนอื่นๆ ในสังคม เข้าใจปัญหาและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมและวิธีแก้ปัญหา
6. เพื่อก่อให้เกิดความคิดที่เข้าไปมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ในแง่ต่างๆ
7. เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาในชีวิตจริงด้วยวิธีการทางปรัชญาได้

เนื้อหา

หัวข้อเรื่อง	จำนวนคาบเรียน
1. บทที่ 1 บทนำ	6
2. บทที่ 2 อภิปรัชญา	6
3. บทที่ 3 ญาณวิทยา	6
4. บทที่ 4 จริยศาสตร์	9
5. บทที่ 5 ตรรกวิทยา	6
6. บทที่ 6 สุนทรียศาสตร์	6
7. บทที่ 7 ปรัชญาชีวิตของคนไทย	6
8. สรุปเนื้อหาทั้งหมด	3
รวม	<u>48</u>

วิธีสอนและกิจกรรม

1. การบรรยาย
2. การอภิปราย ชักถาม
3. การศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม
4. ให้นักศึกษาทำรายงานที่อาจารย์ผู้สอนมอบหมาย
5. ให้นักศึกษาตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารคำสอนวิชาปรัชญาเบื้องต้น
2. แผ่นใส
3. แผ่นภาพ
4. รูปภาพของนักปราชญ์และนักคิดคนสำคัญๆ

การประเมินผล

1. การประเมินผลระหว่างภาคเรียน จากการสังเกตความเอาใจใส่ในการเรียน การซักถาม การมีส่วนร่วมในการอภิปรายและเสนอความคิดเห็นตลอดจนเหตุผล และข้อโต้แย้งต่างๆ จากการทดสอบประจำภาค โดยคิดคะแนนเก็บ 40% ของคะแนนทั้งหมด

2. การประเมินผลปลายภาคเรียน สังเกตจากพฤติกรรมว่ามีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดประสงค์ของการเรียนการสอนหรือไม่ การส่งรายงานที่อาจารย์มอบหมายให้ไปค้นคว้า การอ่านหนังสือเพิ่มเติม ความสามารถในการตอบคำถามท้ายบทได้อย่างถูกต้อง ตลอดจนการโต้แย้งอย่างมีเหตุผลในลัทธิที่ตนไม่เห็นด้วย และจากการสอบปลายภาค โดยคิดคะแนน 60% ของคะแนนทั้งหมด

หนังสืออ่านประกอบ

กীরติ บุญเจือ. ตรรกวิทยาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518. (ก)

_____. ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518 (ข)

โจด, ซี.อี.เอ็ม. ปรัชญา แปลจากเรื่อง Philosophy โดย วิทย์ วิศทเวทย์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2513

แพทริค, จี.ที.ดับบลิว. ปรัชญาเบื้องต้น แปลจากเรื่อง Introduction to Philosophy โดย กীরติ บุญเจือ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518

วิทย์ วิศทเวทย์. จริยศาสตร์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, 2520.

_____. ปรัชญาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, 2525.

สเดช, ดับบลิว.ที. ปรัชญากรีก แปลจากเรื่อง A Critical History of Greek Philosophy โดย ปรีชา ช่างขวัญยืน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2514.

บทที่ 1

บทนำ

แผนการสอน

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. สามารถบอกความหมายของปรัชญาได้ทั้งความหมายตามตัวอักษรและความหมายตามการใช้
2. สามารถอธิบายถึงมูลเหตุของการเกิดปรัชญาได้อย่างถูกต้อง
3. สามารถบอกขอบข่ายของปรัชญาได้ว่าปรัชญาแบ่งออกเป็นกี่สาขา และแต่ละสาขาศึกษาเกี่ยวกับเรื่องอะไร
4. สามารถอธิบายความแตกต่างระหว่างปรัชญากับศาสตร์สาขาอื่น เช่น ศาสนาและวิทยาศาสตร์ได้
5. สามารถบอกถึงประโยชน์ของปรัชญาและการนำปรัชญามาใช้ในชีวิตประจำวันได้
6. สามารถตอบคำถามท้ายบทเรียนได้อย่างถูกต้อง

1. ปรัชญาคืออะไร

1.1 ความหมายตามตัวอักษร

คำว่า *ปรัชญา* เป็นศัพท์ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นจากคำภาษาอังกฤษว่า Philosophy (สัทลักษณะ ศิวรักษ์ 2517 : 6)

Philosophy มาจากรากศัพท์ภาษากรีกโบราณว่า Philosophia ซึ่งคำคำนี้เมื่อนำมา แยกศัพท์จะได้สองคำคือ philo มีความหมายว่า love กับ sophia มีความหมายว่า wisdom ดังนั้น Philosophy จึงมีความหมายว่า love of wisdom คือ รักความรู้ รักที่จะมีความรู้ หรือความรักใน วิชาญาณ (ดู Christian 1977 : 25)

อย่างไรก็ตาม การให้คำจำกัดความของปรัชญานั้นเราไม่สามารถนิยามอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนลงไปได้ ไม่เหมือนกับการให้ความหมายของคำว่า *เคมี* *ชีววิทยา* หรือ *สังคมวิทยา* ทั้งนี้เพราะปรัชญาเป็นศาสตร์ที่มีขอบเขตกว้างขวางและไม่เฉพาะเจาะจงในเรื่องหนึ่งเรื่องใดเท่านั้น จึงไม่มีคำนิยามใดที่จะให้ความหมายของคำว่า *ปรัชญา* ได้อย่างสมบูรณ์และแน่นอนตายตัว (ดู Hospers 1967 : 1) กล่าวกันว่าถ้าเชิญนักปรัชญาจากทั่วโลกมา 10 คน และตั้งคำถามอย่างเดียวกันว่า *ปรัชญาคืออะไร* ให้แต่ละคนตอบก็จะได้คำตอบที่ต่างกันไปถึง 10 คำตอบ หรือ 10 ทรรศนะ ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาแต่ละคนก็มีทรรศนะต่อปรัชญาแตกต่างกันออกไปตาม เหตุผลของตน ดังนั้นการที่จะนิยามคำว่า *ปรัชญา* ให้แน่นอนตายตัวลงไปเหมือนกับนิยามคำว่า *เคมี* จึงเป็นเรื่องที่ทำไม่ได้

1.2 ความหมายตามการใช้

ปรัชญาแนบเนื่องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์ชาติอย่างแยกไม่ออก เป็นของกลางที่สามารถหยิบมาใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย เช่น ในรูปของสุภาสิตอันเป็นมรดกตกทอดมาในรูปของคารมคมคายทางปรัชญา หรือเป็นคำสอนที่ศาสดาทิ้งหลายได้สั่งสอนเอาไว้ เป็นต้น จึงมิใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด ถ้าจะมีคนที่ไม่ยอมรับปรัชญาแต่กลับพูดและคิดอย่างปรัชญาอยู่บ่อยๆ จนกลายเป็นเรื่องปกติ กระทั่งปรัชญากลายเป็นคำทันสมัยไป เช่น นายสมชายมีปรัชญาชีวิตว่า *ถ้าเป็นคนดี ไม่ได้ก็ตายเสียดีกว่า* เป็นต้น ซึ่งปรัชญาที่ใช้ในความหมายนี้มักจะออกมาในรูปของสำนวนโวหารที่มีคารมคมคายซึ่งผู้เขียนได้รวบรวมมาดังต่อไปนี้

- ปรัชญาความรัก :** รักพี่จงหนีพ่อ, รักน้องจงรักอย่าทิ้งน้องนะ ฯลฯ
- ปรัชญาขี้เมา :** เสียตายไม่เสียตายเท่าเหล้าหก, ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเผลอรัก, เมาเหล้าดีกว่าเจ้าชู้ ฯลฯ
- ปรัชญารถสองแถว :** เดินในอีกนิดต่อชีวิตให้คนขับ, ขับเร็วกว่า ขับช้าก็บ่น, ขับรถห้าเกียร์ เหมือนมีเมียห้าคน ฯลฯ
- ปรัชญารถบรรทุก :** อยู่บ้านเมียก็ดำ ออกมาจ่าก็จับ, รักสิบล้อต้องรอสิบล้อ, เงินนางนางจร ฯลฯ
- ปรัชญาเรือหางยาว :** นำมันพอหาได้แต่หัวใจสียหายาก ฯลฯ
- ปรัชญารถเมล์ :** นั่งขึ้นรถพี่ก็ดีใจ นั่งลงไปพี่ก็คิดถึง, เสียถึง อย่าดึงเบาะ ฯลฯ

ปรัชญาที่ใช้กันในความหมายข้างต้นนี้ หมายถึงแนวความคิด คติ ความเชื่อ หรือข้อคิดที่เราพบเสมอในภาษาที่ใช้ประจำวัน ซึ่งแม้คนที่มีได้ศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงก็เข้าใจปรัชญาในความหมายนี้

ส่วนปรัชญาอีกความหมายหนึ่ง หมายถึงวิชาปรัชญา ซึ่งปรัชญาในความหมายนี้หมายถึงศาสตร์หรือวิชาที่ศึกษากันในสถาบันอุดมศึกษา ตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงระดับปริญญาเอก ปรัชญาในความหมายหลังนี้จึงตรงกับ Philosophy ในภาษาอังกฤษ

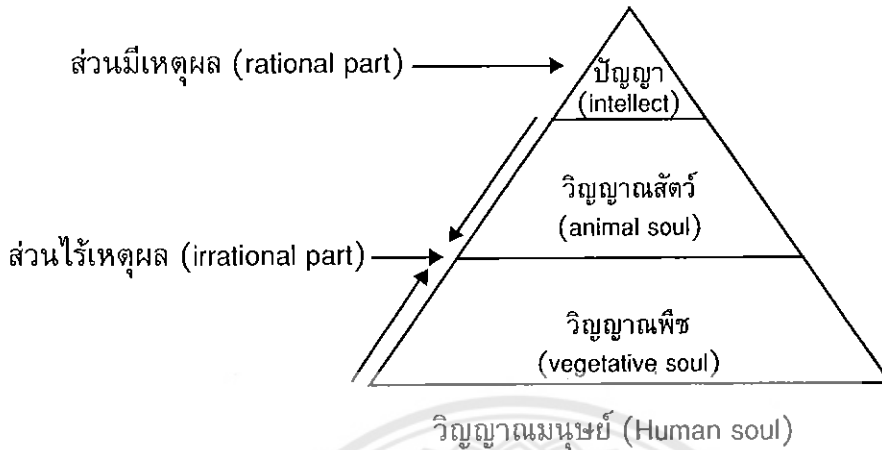
2. มูลเหตุของการเกิดปรัชญา

2.1 มนุษย์เป็นสัตว์รู้คิด

มูลเหตุสำคัญที่ทำให้ปรัชญาเกิดขึ้นก็คือ การที่มนุษย์มีความสามารถในการคิด อริสโตเติล (Aristotle 384-322 B.C.) นักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของโลกตะวันตกกล่าวไว้ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์รู้คิด” (Man is a thinking animal) หมายความว่ามนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งเช่นเดียวกับสัตว์โลกทั้งหลาย แต่มนุษย์ก็แตกต่างจากสัตว์โลกทั้งหลายตรงที่รู้จักคิด หรือมีความสามารถในการคิดในขณะที่สัตว์อื่นๆ ไม่มีความสามารถดังกล่าวนี้

อริสโตเติล แบ่งวิญญาณของมนุษย์เป็นสองส่วน คือส่วนที่มีเหตุผล (rational part) กับส่วนไร้เหตุผล (irrational part) ในส่วนไร้เหตุผลยังแบ่งเป็นวิญญาณพืช (vegetative soul) และวิญญาณสัตว์ (animal soul) ซึ่งวิญญาณสองส่วนย่อยนี้เกี่ยวข้องกับ การเจริญเติบโต การรับรู้ ความรู้สึกต่างๆ ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากกิจกรรมซึ่งมนุษย์และสัตว์มีส่วนร่วมกันได้ แต่มนุษย์ก็

ต่างจากสัตว์ตรงที่มีกิจกรรมทางปัญญาอันมาจากวิญญาณส่วนที่มีเหตุผลและมีชื่อเรียกเฉพาะว่า เหตุผลหรือปัญญา (reason or intellect) กิจกรรมทางปัญญาดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเพราะมนุษย์รู้จักคิด

ดังนั้นมูลเหตุสำคัญที่สุดที่ทำให้เกิดปรัชญา คือการคิด ซึ่งเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์เพราะสัตว์ไม่มีกิจกรรมดังกล่าวนี้ วิญญาณมนุษย์จึงรวมเอาวิญญาณพืชและวิญญาณสัตว์เข้าไว้ด้วยเพราะมนุษย์กินอาหาร หายใจ เจริญเติบโตได้เช่นเดียวกับพืช และมนุษย์เคลื่อนไหว มีอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ได้เช่นเดียวกับสัตว์ แต่กิจกรรมทางปัญญาคือการรู้จักคิดนั้นเป็นสิ่งที่พืชและสัตว์ไม่มี

เมื่อเป็นดังนี้ปรัชญาจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ มิใช่ฐานะที่เป็นสัตว์หรือพืช ปรัชญาจึงเป็นเรื่องของมนุษย์โดยเฉพาะเพราะเกี่ยวข้องกับวิญญาณส่วนมีเหตุผลและวิญญาณส่วนนี้แยกมนุษย์ออกจากพืชและสัตว์

2.2 การเกิดขึ้นของความคิดทางปรัชญาและวิชาปรัชญา

ความคิดทางปรัชญาเกิดขึ้นพร้อมกับมนุษย์ คือประมาณหนึ่งล้านปีมาแล้ว (โจด 2513 : 1) สันนิษฐานว่าสิ่งมีชีวิตได้อุบัติขึ้นในโลกประมาณ 1,200 ล้านปีมาแล้ว อายุของโลกนับตั้งแต่อุบัติขึ้นมาจนถึงปัจจุบันประมาณ 5,000 ล้านปี (5,000,000,000) อายุของดวงอาทิตย์ประมาณ 8 ล้านล้านปี (8,000,000,000,000) นักวิทยาศาสตร์สันนิษฐานว่าดวงอาทิตย์ที่เราเห็นอยู่นี้มิได้จะมีอยู่ชั่วนิรันดร แต่จะมีอายุอยู่ได้ 20 ล้านล้านปี (20,000,000,000,000) ดังนั้นอีก 12 ล้านล้านปี (12,000,000,000,000) ดวงอาทิตย์ดวงนี้ก็ระดับสลายไปจากจักรวาลนี้ (แพทริก 2518 : 62)

แม้ว่าปรัชญาจะเกิดพร้อมมนุษย์ คือประมาณหนึ่งล้านปีมาแล้ว แต่วิชาปรัชญานั้นเพิ่งมีขึ้นเมื่อประมาณ 3,000 ปีมานี้เอง เพราะก่อนหน้านั้นยังไม่มีหลักฐานแน่ชัดพอที่จะให้ศึกษาได้ (กีรติ บุญเจือ 2518 : 9)

วิชาปรัชญาเกิดจากความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ ความอยากรู้อยากเห็นทำให้เกิดการชักใช้ไล่เสียงไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุดและวิชาปรัชญาก็ได้เกิดขึ้นเพราะเหตุนี้

หลักฐานแรกที่ทำให้เกิดวิชาปรัชญาขึ้นมา ได้แก่ คัมภีร์พระเวทของอินเดียซึ่งเกิดขึ้นสมัยก่อนพุทธกาลประมาณ 1,000 ปี แต่เพิ่งมาจดจารึกขึ้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในยุคนหลังซึ่งเข้าใจว่าเป็นสมัยหลังพุทธกาล วิชาปรัชญาจึงเกิดขึ้นมาประมาณ 3,000-3,500 ปีมานี้ คัมภีร์พระเวทมีมาประมาณ 3,500 ปีแล้ว คนอินเดียถือว่าคัมภีร์พระเวทไม่ใช่ผลงานที่เรียบเรียงขึ้นโดยมนุษย์ หากเป็นพระวณะของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ และมีชื่อเรียกเฉพาะว่า ศรุติ แต่ในคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์คือในอัมพัฏฐสูตรและเตวีสขสูตร แห่งที่มณิกาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ชัดว่า ฤาษีสิบตน ได้แก่ ฤาษีอัญญกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทวะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีเวสสามิตร ฤาษีมตคคิ ฤาษีอังคิรส ฤาษีมารทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ และฤาษีมกุ เป็นปฐมอาจารย์ และบูรพาจารย์ผู้สอนคัมภีร์พระเวทให้แก่พวกพราหมณ์ (สุนทร ณ รัชชี 2521 : 4)

ส่วนทางตะวันตกนั้นหลักฐานที่ก่อให้เกิดวิชาปรัชญาขึ้น ได้แก่ คำสอนของธาลีส (Thales 624-550 ก่อน ค.ศ.) ธาลีสได้เขียนหนังสือไว้หรือไม่ ไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่ลูกศิษย์ของเขาได้บันทึกคำสอนไว้และมีหลักฐานเหลือมาให้เราศึกษาได้จนทุกวันนี้ และด้วยเหตุนี้ธาลีสจึงได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งวิชาปรัชญา (Father of Philosophy)

วิชาปรัชญาเป็นเรื่องของการคิดอย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ ทำให้สามารถมองเห็นปัญหาและคำตอบที่คนทั่วไปมองไม่เห็น แต่วิชาปรัชญาก็มิได้มีหน้าที่ตัดสินว่าลัทธิความเชื่อใดถูกต้องหรือผิดพลาด แต่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจว่าแต่ละลัทธิมีเหตุผลของตนเองอย่างไร เช่น จิตนิยม (Idealism) เป็นลัทธิที่เชื่อว่าสิ่งแท้จริงสูงสุดมีลักษณะเป็นจิต เพราะจิตเป็นต้นกำเนิดของจักรวาล ขณะที่สสารนิยม (Materialism) เชื่อว่าสิ่งแท้จริงสูงสุดมีลักษณะเป็นสสาร เพราะสสารเป็นต้นกำเนิดของทุกสิ่ง ดังนี้ เป็นต้น ส่วนการจะตัดสินว่าลัทธิใดถูกต้องหรือผิดพลาดอย่างไรเป็นเรื่องของผู้เรียนที่จะใช้วิจารณ์ญาณของตน ทั้งนี้เพราะปรัชญามีได้สอนให้ เชื่อ แต่สอนให้รู้จัก คิด

2.3 วิชาปรัชญาเป็นต้นกำเนิดของศาสตร์ทั้งปวง

สมัยดั้งเดิมที่ยังไม่มีศาสตร์ใดๆ อุบัติขึ้นในโลกนั้น ความรู้ทุกอย่างของมนุษย์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตโดยตรงแล้วต้องนับว่าเป็นปรัชญาทั้งสิ้น ปรัชญามีได้เกิดจากความว่างเปล่า แต่เป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะตอบปัญหาอันเกิดจากความพิศวงต่อความเป็นไปในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คำตอบแรกๆ ล้วนแต่เป็นการเสนอคำตอบที่อาจเป็นไปได้สำหรับปัญญา

ระดับนั้นทั้งสิ้น คำตอบใดมีคนนิยมมากก็ถ่ายทอดกันต่อๆ มา คำตอบที่คนไม่นิยมก็เสื่อมเลือนสูญหายไป ครั้นต่อมามีการค้นคว้าเพื่อให้รู้จักและละเอียดยิ่งขึ้น ศาสตร์ใดมีเนื้อหาเพียงพอสวยงามและมีคำตอบที่เชื่อถือกันว่าแน่นอนตายตัวพอสมควรแล้ว ก็จะแยกออกไปตั้งตัวเป็นศาสตร์เฉพาะสำหรับเนื้อหาเฉพาะเรื่อง ส่วนที่เหลือก็จะเป็นเนื้อหาของปรัชญาต่อไปจนกว่าจะมีเนื้อหาเรื่องใดก้าวหน้าเพียงพอที่จะเป็นศาสตร์เฉพาะได้ จึงจะแยกออกไปเป็นศาสตร์อีกแขนงหนึ่ง ส่วนเนื้อหาที่เหลือก็เป็นของวิชาปรัชญาต่อไป

ศาสตร์ที่แยกเนื้อหาออกไปเป็นอิสระก่อนศาสตร์อื่นๆ ได้แก่ ศาสนา ซึ่งศาสนาแรกๆ ของมนุษย์ดั้งเดิมนั้นเป็นความพยายามตอบปัญหาที่เกิดขึ้นในความสำนึกของมนุษย์ยุคแรกๆ นั้นเอง ต่อมาเมื่อมีหลักคำสอนและหลักปฏิบัติแน่นอน รวมทั้งมีพิธีกรรมเป็นแบบแผนพอสมควร ต้องนับว่ามีศาสตร์เฉพาะเกิดขึ้นแล้วเป็นศาสตร์แรก เพราะมีการถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาอย่างเป็นล่ำเป็นสัน นักปรัชญาต่อมาจะต้องคิดเรื่องทีนอกเหนือไปจากความเชื่อทางศาสนา จึงจะได้ชื่อว่าเป็นนักปรัชญา

สมัยเริ่มต้นปรัชญากรีกโบราณ นักปรัชญากรีกรุ่นแรกเป็นนักคณิตศาสตร์ และนักวิทยาศาสตร์ด้วยในตัว ต่อมาไม่นานคณิตศาสตร์ในหมู่ชาวกรีกโบราณได้ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วจนมีเนื้อหาพอจะเป็นศาสตร์อิสระ ยูคลิด (Euclid) เขียนวิชาเรขาคณิตขึ้นโดยเฉพาะปรัชญาจึงทิ้งเนื้อหาคณิตศาสตร์ไปค้นคว้าปัญหาที่เหลือต่อไป

ระหว่างสมัยฟื้นฟูและต้นสมัยใหม่ วิทยาศาสตร์ได้ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วจนสามารถแยกตัวออกไปเป็นศาสตร์อิสระและก้าวหน้าเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนสังคมศาสตร์เพิ่งจะแยกตัวออกมาเป็นศาสตร์เฉพาะในราวปลายศตวรรษที่ 19 จิตวิทยาก็เพิ่งแยกตัวออกมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ศาสตร์ที่อาจจะแยกตัวต่อไปในอนาคตได้แก่ตรรกวิทยา เพราะขณะนี้เนื้อหาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

ปรัชญาอินเดียโบราณพัวพันอยู่กับศาสนาอย่างแยกไม่ออก กระทั่งสิ้นยุคทองของปรัชญาอินเดีย นักปรัชญาอินเดียปัจจุบันพยายามที่จะผสมผสานปรัชญาอินเดียโบราณกับปรัชญาตะวันตก แนวความคิดปัจจุบันจึงเป็นแบบตะวันตกโดยพยายามรื้อฟื้นความคิดดั้งเดิมของอินเดียมาเสริมให้เกิดความรู้สึกว่ามีบางสิ่งลึกซึ้งซึ่งไม่มีในปรัชญาตะวันตก (ดู กิริติ บุญเจือ 2519 : 5-6)

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า เนื้อหาของปรัชญาไม่แน่นอนตายตัว อันเป็นเหตุให้วิชาปรัชญาเป็นต้นกำเนิดของศาสตร์ทั้งปวง กล่าวคือศาสตร์ใดที่มีเนื้อหาแน่นอนตายตัวก็จะแยกออกจากปรัชญาไปเป็นศาสตร์อิสระดังที่กล่าวมาแล้ว

3. ลักษณะของปรัชญา

ปรัชญามีลักษณะ 3 ประการคือ

- (1) ปรัชญามีลักษณะวิพากษ์
- (2) ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐาน และ
- (3) ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์

ซึ่งจะได้อธิบายในแต่ละลักษณะดังต่อไปนี้ (ดู วิทย์ วิศทเวทย์ 2525 : 166-169)

3.1 ปรัชญามีลักษณะวิพากษ์

เนื่องจากปรัชญาเกิดจากความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์รู้สึก แต่บางครั้งความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ก็เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ต้องการหาความรู้เพื่อที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น มนุษย์สมัยแรกเริ่มอยากรู่ว่าทำอะไรจึงจะเก็บรักษาเนื้อสัตว์ที่ล่ามาได้ไว้กินนานๆ โดยไม่บูดเน่า แต่บางครั้งความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ก็มิได้เกิดขึ้นจากสาเหตุดังกล่าวนี้ เช่น ธาเลส บิดาแห่งปรัชญาอยากรู้อาตุแห่งของโลกเพียงเพราะอยากรู้ มิได้หวังผลอื่นใด จากความรู้นั้น ความอยากรู้อยากเห็นเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์รู้สึก จึงทำให้เกิดการชักใช้ไล่เลียงไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีสิ้นสุดจนทำให้เกิดปรัชญาขึ้นมา

ปรัชญาจะชักตามทุกอย่างที่จะชักได้ เหตุผลเป็นเครื่องมือของนักปรัชญาที่จะวิพากษ์วิจารณ์ทุกสิ่งทุกอย่าง เดส์การ์ตส์ (Descartes 1590-1650) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสเป็นตัวอย่างที่ดีในการชี้ให้เห็นลักษณะวิพากษ์ของปรัชญา สำหรับฮูม (David Hume 1711-1776) นั้นการวิพากษ์วิจารณ์ของเขาได้ทำลายวิทยาศาสตร์เพราะวิทยาศาสตร์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิธีการอุปนัย (induction) ถ้าวิธีการนี้เชื่อถือไม่ได้ วิทยาศาสตร์ก็มีไม่ได้ และฮูมเป็นผู้วิจารณ์ความถูกต้องของวิธีการอันนี้

โดยทั่วไปเราเชื่อว่า สิ่งที่เราเห็นและจับต้องได้เท่านั้นที่เป็นจริง แต่เพลโต (Plato 427-347 B.C.) ได้วิพากษ์ความเชื่ออันนี้ เขาไม่มีเครื่องมืออันใดนอกจากเหตุผล แต่กระนั้นก็มีผู้อ่านจำนวนไม่น้อยที่อ่านทรรชนะของเพลโตแล้วเริ่มสงสัยความเชื่อเดิมของตนว่าจะเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าโลกแห่งมโนคติ (World of Idea) ของเพลโตเป็นจริงกว่า

เนื่องจากปรัชญามีลักษณะวิพากษ์และในการวิพากษ์วิจารณ์นั้นก็จำเป็นต้องอยู่เองที่จะต้องทำให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อความเชื่อและความรู้สึกดั้งเดิมของผู้อ่าน ทั้งนี้มิได้หมายความว่าผู้อ่านจะต้องมารับความเชื่อใหม่ อาจะยังคงไว้ซึ่งความเชื่อเดิมแต่ในลักษณะที่รัดกุมยิ่งขึ้น

3.2 ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐาน

ถ้าเรากล่าวว่าปัญหาที่หนึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานกว่าปัญหาที่สอง หมายความว่า มติหรือทฤษฎีที่เรามีต่อปัญหาที่หนึ่งนั้นส่งผลกระทบต่อปัญหาเรื่องอื่นๆ มากกว่าปัญหาที่สอง สมมุติเราถามปัญหาที่สองว่า *คนเราควรแสวงหาอะไรให้ชีวิต* ปัญหานี้เป็นปัญหาพื้นฐานเพราะทฤษฎีที่เรามีต่อปัญหานี้จะเป็นตัวกำหนดการศึกษาของเรา การปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ อาชีพ การใช้เวลาว่าง ตลอดจนอุดมคติทางการเมืองของเรา แต่ปัญหานี้ยังมีลักษณะพื้นฐานน้อยกว่าปัญหาที่หนึ่ง เช่น *ปัญหาว่าจิตหรือวิญญาณของมนุษย์มีหรือไม่*

ปัญหาที่หนึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานกว่าก็เพราะว่ามีมติที่มีต่อปัญหานี้จะเป็นตัวกำหนดมติของปัญหาที่สอง และยังเป็นตัวกำหนดเรื่องอื่นด้วย เช่น อิสรภาพของมนุษย์ ความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์ และสิ่งไร้ชีวิต และปัญหาเรื่องความรู้ของมนุษย์ เป็นต้น

ตัวอย่างเช่น สมมุติเราเชื่อว่าจิตหรือวิญญาณมีอยู่จริง และเป็นอีกอย่างหนึ่งที่แตกต่างจากร่างกาย ความเห็นของเราเกี่ยวกับความหมายของชีวิตก็จะออกมาในรูป *ปัญญานิยม* หรือ *วิมุตินิยม* หลักศีลธรรมของเราก็จะมีลักษณะเหมือนของคานท์ Immanuel Kant 1724-1804) ทฤษฎีความรู้ของเราจะเป็นแบบ *เหตุผลนิยม* (Rationalism) ถ้าเราไม่เห็นด้วยอย่างนี้เท่ากับ ความเห็นของเราขัดแย้งกันเอง

ปัญหาเรื่องความจงใจหรือเจตจำนงเสรี (free will) ก็เป็นปัญหาพื้นฐาน ทฤษฎีของเราเกี่ยวกับปัญหานี้จะโยงไปถึงทฤษฎีของเราเกี่ยวกับศีลธรรม กฎหมาย การลงโทษ การให้รางวัล ตลอดจนปัญหาสังคม เช่น ถ้าเราเชื่อว่ามนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี เราก็ต้องเห็นว่ามนุษย์ไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตัวเอง เราไม่ควรสรรเสริญหรือประณามเขา อาชญากรเป็นคนพิการทางจิตมากกว่าที่จะเป็นคนเลว จึงควรส่งเขาไปโรงพยาบาลโรคจิตแทนที่จะส่งเขาเข้าคุกตะราง ถ้าเราต้องการแก้ปัญหาสังคมเราก็ต้องแก้ที่สิ่งแวดล้อมภายนอก เป็นต้น แต่ถ้าเราคิดว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรี ทฤษฎีดังกล่าวก็ต้องไปอีกทางหนึ่ง

3.3 ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์

การโต้แย้งกันเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานนั้นเราไม่สามารถจะตัดสินให้เด็ดขาดลงไปได้ว่าฝ่ายใดผิดฝ่ายใดถูก แต่ปัญหาเหล่านี้ก็เป็นปัญหาสำคัญ ทั้งนี้เพราะว่าทฤษฎีที่เรามีต่อปัญหาเหล่านี้จะเป็นฐานที่ทำให้ทฤษฎีของเราในเรื่องโลก มนุษย์ สังคม และความหมายของชีวิตเป็นไปในอีกแนวหนึ่ง

เมื่อความรู้ทางวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่า ธรรมชาติใดถูก ธรรมชาติใดผิด เราจึงจำต้องยึดอันใดอันหนึ่งด้วยความเชื่อ ความเชื่อของคนๆ หนึ่งนั้นมีมากมายหลายเรื่อง เช่น ศีลธรรม ค่าของชีวิต อุดมการณ์ทางการเมือง ศาสนา ศิลปะ ฯลฯ ในเรื่องต่างๆ เหล่านี้บางทีเราพิสูจน์ไม่ได้ เราจำต้องเชื่อ ตอนนี้นำปรัชญาจะเข้ามาเป็นส่วนคือ ปรัชญาจะช่วยทำให้ความเชื่อของเราเป็นระบบ กล่าวคือ ช่วยทำให้ความเชื่อในเรื่องต่างๆ ของเราสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ขัดแย้งกัน และความเชื่อของเราจะกลมกลืนกันได้ก็ต่อเมื่อมีหลักบางหลักเป็นจุดร่วมกัน นั่นคือ เราจะต้องมี ธรรมชาติ เป็นพื้นฐานรองรับความเชื่อเหล่านั้น วิชาปรัชญาพยายามที่จะให้พื้นฐานอันนี้แก่เรา นั่นก็หมายความว่า ปรัชญาช่วยให้เราแสวงหาโลกทัศน์

โลกทัศน์ คือความเชื่ออันเป็นระบบ ในวิถีชีวิตของคนๆ หนึ่ง เขาอาจพูด คิด ทำอะไรต่ออะไรหลายอย่าง แต่ถ้าเขาเป็นคนคงเส้นคงวา ความหลายหลากนี้จะเป็นเพียงภาพสะท้อนของธรรมชาติพื้นฐานอันเดียวกัน ธรรมชาติพื้นฐานนี้แหละคือโลกทัศน์ของคนๆ หนึ่ง ทุกคนมีโลกทัศน์ไม่ว่าเจ้าตัวจะรู้หรือไม่ก็ตาม ปรัชญาจะช่วยให้เราเห็นโลกทัศน์ของเราชัดเจน ทั้งนี้ก็โดยการวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ และการถกเถียงปัญหาอันเป็นพื้นฐาน

โลกทัศน์เป็นตัวกำหนดทิศทางของชีวิตแต่ละคน และเป็นตัวกำหนดทิศทางของสังคมมนุษย์ด้วย ถ้าเราเห็นเรือลำหนึ่งกำลังแล่นอยู่ในทะเล ปัจจัยที่อธิบายการแล่นของเรือลำนี้มีสองอย่างคือ (1) เครื่องยนต์ทำให้แล่นไปได้ (2) จุดหมายปลายทางที่เรือลำนั้นจะแล่นไป ถ้าไม่มีสองอย่างนี้พร้อมกัน การแล่นของเรือก็คงไม่เกิดขึ้น ชีวิตมนุษย์ก็เช่นกัน ในการเดินทางของนาวาชีวิต ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เปรียบเสมือนเครื่องยนต์ แต่สิ่งที่กำหนดทิศทางคือโลกทัศน์ ซึ่งจะเป็นตัวชี้ทาง ความรู้เป็นแรงผลักดันให้เคลื่อนไป ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าไม่มีผู้ใดที่ไม่มีโลกทัศน์

4. ขอบข่ายของปรัชญา

แม้ปรัชญาจะเป็นศาสตร์ที่มีขอบข่ายกว้างขวางมากดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว แต่ในปัจจุบันพอจะกล่าวได้ว่า ปรัชญาศึกษาเรื่องใหญ่ๆ 5 เรื่องด้วยกัน หรืออาจกล่าวได้ว่า วิชาปรัชญาแบ่งออกเป็นสาขาใหญ่ๆ 5 สาขา คือ

4.1 อภิปรัชญา (Metaphysics)

อภิปรัชญาเป็นสาขาที่ว่าด้วยความเป็นจริง (reality) โดยศึกษาว่าโลกและจักรวาลตลอดจนธรรมชาติของมนุษย์มีความเป็นจริงอย่างไร ความเป็นจริงที่อภิปรัชญาแสวงหาอันเป็น

ความจริงสุดท้ายอันเป็นพื้นฐานที่มาของความจริงอื่นๆ เป็นความจริงสูงสุดหรือที่เรียกว่า **อันติมสัจจะ (Ultimate Reality)**

4.2 ญาณวิทยา หรือทฤษฎีความรู้ (Epistemology or Theory of Knowledge)

ญาณวิทยาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทฤษฎีความรู้ เป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเพื่อหาคำตอบว่า เรารู้ความเป็นจริงได้อย่างไร ความรู้ที่ถูกต้องมีลักษณะอย่างไร อะไรคือลักษณะทั่วไปของความรู้ มนุษย์เรารู้ความจริงได้แค่ไหน และความรู้ได้มาทางใด เป็นต้น

4.3 จริยศาสตร์ หรือจริยปรัชญา (Ethics or Ethical Philosophy)

จริยศาสตร์หรือจริยปรัชญา เป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด ตลอดจนศึกษาว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิต มนุษย์ควรแสวงหาอะไร และควรทำอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนดี ความดีความชั่วมีจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงสิ่งสมมุติ มีมาตรการตายตัวอะไรหรือไม่ที่จะตัดสินคุณธรรมความดี และถ้ามี มาตรการดังกล่าวนั้นคืออะไร จริยศาสตร์จึงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อตัวเองและต่อผู้อื่น

4.4 ตรรกวิทยา หรือตรรกศาสตร์ (Logic)

ตรรกวิทยา หรือตรรกศาสตร์ เป็นสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยเหตุผลและการใช้เหตุผล ศึกษากฎเกณฑ์ของการอ้างเหตุผล ความถูกผิดในการโต้แย้ง จุดบกพร่องในการเสนอเหตุผล การอ้างเหตุผลมีได้กี่วิธี แต่ละวิธีมีลักษณะและข้อดีข้อเสียของตนอย่างไร การอ้างเหตุผลอย่างไรจึงจะสมเหตุสมผล เป็นต้น

4.5 สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)

สุนทรียศาสตร์เป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับค่าทางสุนทรียะหรือความงามของสิ่งต่างๆ ในโลก รวมทั้งความงามของผลงานทางศิลปะว่าคืออะไร มีอยู่จริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงความรู้สึกของมนุษย์และความงามนั้นมีลักษณะเป็นอัตวิสัย หรือวัตถุวิสัย เป็นต้น

5. ปรัชญากับศาสตร์สาขาอื่น

5.1 ปรัชญากับศาสนา

ปรัชญากับศาสนามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก ปรัชญาพยายามจะเข้าใจโลกโดยรวมๆ โดยหวังจะได้พบความหมายอันแท้จริงของโลก ศาสนาก็พยายามแสวงหาความประสางกลมกลืนระหว่างบุคคลกับโลก

ปรัชญากับศาสนาจึงเหมือนกันตรงที่ต่างก็มุ่งแสวงหาความจริงสูงสุดเกี่ยวกับมนุษย์และสภาพแวดล้อมของมนุษย์ด้วยกัน แต่ในแง่นี้ก็มิมีข้อแตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ นักปรัชญาเมื่อหาพบแล้วก็หยุดอยู่เพียงนั้น ไม่หาความจริงเพิ่มเติม แต่จะเผยแพร่ความคิด เพราะว่าความจริงที่หา นั้นสูงสุดแล้วจึงไม่ต้องแสวงหาอีก และนักปรัชญาส่วนมากจะไม่สนใจที่จะปฏิบัติตนเพื่อเข้าถึงความจริงที่เขาค้นพบ เช่น นักปรัชญาตะวันตก แต่สำหรับนักปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะนักปรัชญาอินเดียนั้นเมื่อค้นหาความจริงพบแล้วก็จะปฏิบัติตนเพื่อเข้าถึงความจริงนั้น

เมื่อเป็นดังนี้ การปฏิบัติของนักปรัชญาจึงออกมาในรูปแนว ปฏิบัติอย่างหนึ่ง ความจริง ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง เพราะสิ่งที่เขาค้นพบเป็นความจริงเพื่อความรู้เพียงอย่างเดียว ไม่ใช่ความจริงที่ ต้องเข้าถึง ยกตัวอย่างเช่น เพลโตค้นพบว่าความจริงมีอยู่ในโลกแห่งมโนคติ เมื่อพบแล้วก็พอใจ อยู่เพียงนั้น ไม่พยายามเข้าถึงความจริงที่ตนค้นพบ ส่วนความจริงทางศาสนาไม่เป็นแต่เพียงความ จริงที่จะรู้เท่านั้น แต่เป็นความจริงที่จะต้องเข้าถึงด้วย เช่น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงค้นพบความจริงที่ เรียกว่า อริยสัจ 4 พระองค์ก็ทรงเข้าถึงความจริงนั้นด้วย

ในส่วนที่ต่างกัน ปรัชญากับศาสนาต่างกันดังนี้ (สุจิตรา อ่อนค่อม 2542 : 6)

- (1) ศาสนามีสวดมนต์ผู้ประกาศคำสอน หรือเป็นผู้ก่อตั้งศาสนา ส่วนปรัชญามีนักปรัชญา เป็นผู้ประกาศทรรศนะทางปรัชญาของตน และนักปรัชญาก็มิได้ตั้งตัวเป็นศาสดา
- (2) ศาสนามีคัมภีร์เป็นที่รวบรวมคำสอน และคัมภีร์ดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของ ศาสนาที่ผู้ใดจะลบหลู่หรือเหยียบย่ำไม่ได้ ส่วนปรัชญาแม้จะมีหนังสือที่นักปรัชญาแต่ละคนอาจ เขียนไว้ แต่ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์อย่างคัมภีร์ของศาสนา
- (3) ศาสนามีสวดมนต์บุคคลหรือคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่สืบต่อคำสอนและประกอบศาสนพิธี ต่างๆ ส่วนปรัชญาไม่มีคณะบุคคลเช่นกล่าวนี้
- (4) ศาสนาต้องมีพิธีกรรมที่เรียกว่าศาสนพิธี แต่ปรัชญาไม่มีพิธีกรรมใดๆ
- (5) ศาสนาต้องมีศาสนสถานเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ส่วนปรัชญา ไม่มีสถานที่เช่นนี้
- (6) ศาสนาต้องมีศาสนิกชนผู้นับถือเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา ส่วนปรัชญาอาจมีหรือ ไม่มีผู้นับถือเลื่อมใสศรัทธาในทรรศนะทางปรัชญานั้นๆ เลยก็ได้
- (7) ศาสนามีการกวดขันเรื่องความภักดี ผู้นับถือศาสนาหนึ่งศาสนาใดอยู่แล้วจะไป นับถือศาสนาอื่นอีกในเวลาเดียวกันไม่ได้ แต่ปรัชญาไม่มีการกวดขันเช่นนี้

(8) การแสวงหาความจริงทางศาสนาต้องอาศัยศรัทธา เหตุผล และการปฏิบัติรวมๆ กันไป แต่การแสวงหาความจริงทางปรัชญาอาศัยการใช้เหตุผลและการเก็งความจริงเป็นหลักสำคัญ

5.2 ปรัชญากับวิทยาศาสตร์

ปรัชญากับวิทยาศาสตร์สัมพันธ์กันแน่นแฟ้นมาก ศาสตร์ทั้งสองนี้จึงดูเหมือนว่ามีจุดหมายเหมือนกันคือ แสวงหาความรู้ที่แน่นอน รัดกุม และเป็นระเบียบ แต่กระนั้นก็ยังต่างกัน ได้มีผู้กำหนดความแตกต่างไว้ว่า วิทยาศาสตร์มีหน้าที่ *บรรยาย* ส่วนปรัชญามีหน้าที่ *ตีความหมาย* อาร์เธอร์ ธอมสัน (Arthur Thomson) ได้ให้นิยามวิทยาศาสตร์ไว้ว่า *วิทยาศาสตร์คือการบรรยายข้อมูลของประสบการณ์อย่างสมบูรณ์ และกลมกลืนกันด้วยคำพูดที่ง่ายที่สุด* (แพทริก 2518 : 15)

ลักษณะของวิทยาศาสตร์มีดังนี้ (ดู วิทย์ วิศทเวทย์ 2525 : 166-118)

5.2.1 วิทยาศาสตร์ได้จากประสบการณ์และทดสอบได้ด้วยประสบการณ์ วิทยาศาสตร์ใช้วิธีการอุปนัย กล่าวคือ ใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย สัมผัสสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อสังเกตแล้วก็ตั้งสมมุติฐาน อธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้นแล้วก็สังเกตปรากฏการณ์ประเภทเดียวกันนั้นต่อ เพื่อทดสอบสมมุติฐาน และเมื่อได้รับการยืนยันก็ตั้งเป็นกฎ ทั้งหมดนี้มีประสบการณ์เป็นหัวใจ กฎทางวิทยาศาสตร์ได้จากข้อมูลที่มาทางประสบการณ์ และการทดสอบความจริงของกฎก็ทดสอบโดยประสบการณ์ ซึ่งในที่นี้หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ความเชื่อใดที่ไม่สามารถทดสอบด้วยผัสสะทั้ง 5 นี้ คือไม่เห็นด้วยตา ไม่ได้ยินด้วยหู ไม่รู้กลิ่นด้วยจมูก ไม่รู้รสด้วยลิ้น ไม่สัมผัสด้วยกาย ความเชื่อนั้นก็อยู่นอกขอบเขตของวิทยาศาสตร์ และไม่สามารถกลายเป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้ ในบางกรณีตาเปล่าอาจมองไม่เห็น หูเปล่าอาจไม่ได้ยิน จำเป็นต้องมีอุปกรณ์ช่วย แต่พยานสุดท้ายที่จะบอกว่าจริงหรือเท็จ คือประสาทสัมผัส

5.2.2 วิทยาศาสตร์ต้องเป็นสาธารณะ ความจริงที่อยู่ในขอบเขตของวิทยาศาสตร์จะต้องเป็นสิ่งที่สามารถแสดง ทดสอบให้คนอื่นเห็นได้ หากเราพบความจริงอันหนึ่งแล้วไม่สามารถอธิบายให้คนอื่นฟังได้ ความจริงอันนั้นก็อยู่นอกขอบเขตของวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มิใช่ของส่วนตัว แต่เป็นสาธารณะ กล่าวคือ ผู้ที่อยู่ในสภาพที่พร้อมอาจรู้หรือเห็นอย่างเดียวกับผู้ที่ค้นพบได้

สมมุติเราถูกผีหลอกแล้วเราเชื่อว่าผีมีจริง เพราะเราเห็นกับตา ความเชื่อนี้จะ เป็นวิทยาศาสตร์หรือไม่ก็อยู่ตรงที่ว่าผีมีเงื่อนไขอะไรบางอย่างที่จะทำให้คนอื่น ๆ ไปเห็นสิ่งที่เราเห็นได้

จะต้องยอมรับฝึกฝนคนอื่นทั้งทางสติปัญญาและทางร่างกายอย่างไร จะต้องจัดสภาพสถานที่อย่างไร ถ้าเรากำหนดเงื่อนไขเหล่านี้ออกมาได้ และทุกๆ คนที่อยู่ในเงื่อนไขนี้ก็เห็นกับตาว่ามีจริง อย่างนี้ ความเชื่อของเราเป็นวิทยาศาสตร์ แต่ถ้าเราเห็นคนเดียวและไม่สามารถหาวิธีใดๆ ที่จะทำให้คนอื่นเห็นได้ด้วย ความเชื่อของเราไม่เป็นวิทยาศาสตร์

5.2.3 วิทยาศาสตร์ต้องมีลักษณะสากล ความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้นจะต้องมีลักษณะสากล วิทยาศาสตร์พยายามที่จะขยายความรู้ให้เป็นสากลที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความสากลนั้นมีระดับมากน้อยต่างกัน จงพิจารณาข้อความดังต่อไปนี้

- (1) เหล็กแท่งนี้ตกลงสู่พื้นเพราะแรงดึงดูดของโลก
- (2) เหล็กทุกแท่งตกลงสู่พื้นเพราะแรงดึงดูดของโลก
- (3) เทหวัตถุทุกอันที่มีความหนาแน่นกว่าอากาศตกลงสู่พื้นเพราะแรงดึงดูด

ของโลก

เราจะเห็นว่า (1) เป็นความจริงเฉพาะสำหรับเหล็กแท่งนี้ (2) เป็นความจริงสากลเพราะพูดถึงสิ่งอื่นๆ ที่เป็นเหล็ก (3) พูดถึงสิ่งทุกสิ่งทีหนักกว่าอากาศซึ่งเหล็กก็เป็นสิ่งหนึ่งในบรรดาสิ่งเหล่านี้ ดังนั้น (3) จึงมีลักษณะสากลกว่า (2)

ถ้าสมชายกล่าวว่า สมศรีชอบใส่เสื้อแขนยาวเพราะมีแผลเป็นที่ข้อมือ คำกล่าวนี้ไม่มีลักษณะสากล แต่ถ้าเขากล่าวว่า คนเราทุกคนจะปกปิดสิ่งที่น่าเกลียดที่มีอยู่ในตัวเรา คำกล่าวนี้จะมีลักษณะสากล แต่จะเป็นจริงหรือไม่นั้นเป็นเรื่องที่จะต้องอาศัยวิธีการอุปนัยทดสอบดูอย่างไรก็ตาม จุดหมายของวิทยาศาสตร์ไม่อยู่ที่ความจริงเฉพาะ ความจริงเฉพาะเป็นเพียงข้อมูลเท่านั้น

5.2.4 วิทยาศาสตร์ต้องช่วยในการคาดหมายอนาคต ความเป็นสากลหรือลักษณะที่ใช้ได้ทั่วไป ของวิทยาศาสตร์ทำให้เราคาดหมายสิ่งที่จะเกิดในอนาคตได้ กฎที่ว่า น้ำบริสุทธิ์ที่ต้ม ณ ระดับน้ำทะเล จะเดือดเมื่อ 100°C นั้นได้จากการสังเกตทดลองในอดีต แต่คำของกฎนี้อยู่ตรงที่ว่า ถ้าในอนาคตเราต้องการน้ำเดือดเราจะต้องทำอย่างไร ความรู้หรือกฎวิทยาศาสตร์นั้นไม่ว่าจะสลับบัซซันมากแค่ไหน แต่หลักใหญ่ของมันก็คือว่า สิ่งๆ นี้ถ้าอยู่ภายใต้เงื่อนไขนั้นจะเกิดอะไรขึ้นกับมัน และที่เราทราบอย่างนั้นได้ก็เพราะประสบการณ์ในอดีตของเรา ความรู้แขนงใดก็ตาม ความเป็นวิทยาศาสตร์ของมันจะมากหรือน้อยอยู่ที่ว่า จากเงื่อนไขและสภาพที่ปรากฏในปัจจุบัน เราทำนายได้แม่นยำแค่ไหนว่า สิ่งๆ หนึ่งจะกลายเป็นอะไรในอนาคตหรืออยู่ตรงที่ว่า เราจะบอกได้แม่นยำแค่ไหนว่า ถ้าเราต้องการให้อะไรอย่างหนึ่งเกิดขึ้น จะต้องสร้างเงื่อนไขอะไรให้แก่มัน

เราหากฎวิทยาศาสตร์ก็เพื่อจะคาดหมายอนาคต เราอาจจะคาดหมายบางเรื่องได้แม่นยำกว่าบางเรื่อง ทั้งนี้ก็แล้วแต่ว่าความสลับซับซ้อนของสิ่งที่เราศึกษามากน้อยกว่ากันแค่ไหน น้ำจะเดือดหรือไม่นั้น ปัจจัยที่กำหนดมันก็มีความดันกับอุณหภูมิ ดังนั้นการหาเงื่อนไขที่จะทำให้หน้าเดือดย่อมง่ายกว่า และกฎเกณฑ์ที่ได้ก็แม่นยำ แต่ถ้าเราจะคาดหมายว่าปีหน้าคนไทยจะตายด้วยโรคอหิวาต์กี่คน การคาดหมายอาจไม่แม่นยำนัก เพราะปัจจัยที่จะมากำหนดเรื่องนี้มีมากมาย จะหากฎเกณฑ์ที่แม่นยำได้ไม่ง่ายนัก แต่จะคาดหมายได้แม่นยำหรือไม่ก็ตาม การศึกษาสิ่งๆ หนึ่ง ในแง่ของวิทยาศาสตร์ต้องเป็นการแสวงหากฎเกณฑ์เพื่อที่จะคาดหมายอนาคต หรือแสวงหาเงื่อนไขที่จะทำให้สิ่งๆ หนึ่งเกิด (หรือดับ) ในอนาคต

ทั้ง 4 ประการนี้ เป็นลักษณะของวิทยาศาสตร์ซึ่งพอจะแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างวิทยาศาสตร์กับปรัชญา ดังต่อไปนี้

(1) วิทยาศาสตร์ คือประสบการณ์สำนึกที่จัดระบบแล้ว ศึกษาส่วนย่อยเป็นส่วนๆ ปรัชญา คือความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่จัดระบบแล้วศึกษาโลกโดยส่วนรวม

(2) วิทยาศาสตร์จัดข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ให้กลมกลืนในส่วนย่อย ส่วนปรัชญาจัดข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ให้กลมกลืนในส่วนรวม

(3) วิทยาศาสตร์แต่ละสาขามีข้อสรุปอยู่ในขอบเขตของตน ซึ่งอาจขัดกับวิทยาศาสตร์สาขาอื่น ส่วนปรัชญาประสานความขัดแย้งของวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ โดยประมวลเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นจริง (reality)

(4) วิทยาศาสตร์อาศัยการทดลองเพื่อจัดประเภทข้อเท็จจริงโดยอ้างกฎความเป็นไปของข้อเท็จจริง (fact) แต่มีอธิบายเอกภพโดยสิ้นเชิง ส่วนปรัชญาก็แสวงหาความแน่นอนและความเป็นระบบแบบวิทยาศาสตร์ แต่ก็พยายามให้รู้เหตุเบื้องต้น เหตุสุดท้าย คุณค่า และวัตถุประสงค์ของเอกภพ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเอกภพ

(5) วิทยาศาสตร์พิจารณาข้อเท็จจริง ส่วนปรัชญาประเมินค่าข้อเท็จจริง

(6) วิทยาศาสตร์ยึดความเป็นจริงของสสาร พลังงาน และอธิบายข้อเท็จจริงตามสมมุติฐาน แต่ปรัชญาไม่ได้ยึดถืออะไร เพียงแต่สืบค้นความสมเหตุสมผลของสมมุติฐาน

(7) วิธีการของวิทยาศาสตร์ คือสังเกต ทดลอง ตามสมมุติฐานที่มีเหตุผล ส่วนวิธีการของปรัชญา หาเหตุผลจากข้อเท็จจริงในประสบการณ์ จากความคิดรวบยอดทางวิทยาศาสตร์ จากคุณค่าทางตรรกวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ แล้วตีความสิ่งเหล่านั้นโดยการค้นหาเหตุผล กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ วิธีการทางปรัชญาเป็นวิธีที่อาศัยประสบการณ์และการเก็งความจริง

ความแตกต่างทั้ง 7 ประการข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นวิธีการของนักวิทยาศาสตร์และนักปรัชญา กล่าวคือ นักวิทยาศาสตร์เมื่อตั้งใจจะศึกษาปรากฏการณ์กลุ่มใดก็เริ่มทำการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และจัดแบ่งเป็นประเภทๆ ศึกษาดูเงื่อนไขที่จะชักนำให้มีขึ้นมา (คือค้นหาสาเหตุ) รวบรวมพฤติกรรมที่สม่ำเสมอ (ค้นหากฎ) และที่สุดประมวลสิ่งต่างๆ ทั้งหลายลงเป็นเรื่องเป็นราวอย่างมีระเบียบ เป็นอันสิ้นสุดภาวะในฐานะนักวิทยาศาสตร์ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงปรากฏความจริงออกมาว่า วิทยาศาสตร์ได้รับภาระหาคำอธิบายถึงที่สุด แต่รับภาระเพียงวิเคราะห์ จัดประเภท กำหนดเงื่อนไข และบัญญัติพฤติกรรมขึ้นเป็นสูตร ก็เป็นอันหมดหน้าที่

แต่นักปรัชญาไม่พอใจเพียงนั้น สิ่งที่นักปรัชญาจะทำต่อไปก็คือ จะสืบหาต่อไปเพื่อให้ได้ความรู้ครบถ้วน ทั้งนี้เพราะปัญหาของมนุษย์เราไม่พอใจเพียงกำหนดการต่อเนื่องสม่ำเสมอของปรากฏการณ์และบัญญัติพฤติกรรมขึ้นเป็นสูตรเท่านั้น แต่ยังพยายามจะหาคำอธิบายต่อไปจนถึงที่สุด เช่น หาสาเหตุแรก (First Cause) ดัชนีการเคลื่อนไหวแรก (First Mover) จุดมุ่งหมาย ความหมาย และคุณค่า เป็นต้น ความพยายามที่จะตีความหมายโลกในทำนองนี้เองที่เป็นภารกิจประการหนึ่งของนักปรัชญา ส่วนนักวิทยาศาสตร์นั้นเพียงแต่จัดประเภท บัญญัติสูตร และบรรยายเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้วิทยาศาสตร์จะกำลังเฟื่องฟูมากในโลกปัจจุบัน เพราะเป็นศาสตร์ที่อำนวยความสะดวก ความสะดวกสบายทางกายให้กับมนุษย์ แต่ก็มีเชื่อว่าวิทยาศาสตร์จะบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นประโยชน์แก่มนุษย์เท่านั้น พิชัยของวิทยาศาสตร์ก็มีมากเช่นกัน ดังที่เทอเจนเนฟ (Turgenev 1818-1883) นักประพันธ์ชาวรัสเซียได้กล่าวไว้ว่า

วิทยาศาสตร์นั้นสอนให้เรารู้จักรักษาและให้เรารู้จักฆ่า มันสามารถลดอัตราการตายในสวนปลีกล้วยได้ แต่ก็อาจจะฆ่าเป็นส่วนรวมได้ในเวลาเกิดศึก ปัญหาเท่านั้นที่สามารถให้ความกระจ่างแก่เราได้จากประสบการณ์ และสามารถบอกเราได้ถึงวิธีการที่จะรักษา และบอกเราถึงวิธีการที่เราจะถูกฆ่า (พิชิต เพื่ออารมย์ 2518 : 6)

ดังนั้นวิทยาศาสตร์จึงเปรียบเสมือนดาบสองคมที่สามารถให้ทั้งคุณและโทษแก่มนุษย์ ความสำคัญจึงอยู่ที่การนำไปใช้ วิทยาศาสตร์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ ระหว่างผู้สร้างกับสิ่งที่ถูกสร้าง เราต้องยอมรับว่าฝ่ายแรกมีศักดิ์ศรีเหนือกว่า หากว่ามนุษย์ยอมตนให้ตกเป็นทาสของวิทยาศาสตร์ก็เท่ากับลดศักดิ์ศรีของตัวเองลงไป การใช้วิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือประหัตประหารมนุษย์ด้วยกันเป็นการหมิ่นศักดิ์ศรีของตัวเองอย่างร้ายกาจ ปรัชญาเท่านั้นที่จะบอกเราได้ว่าควรใช้วิทยาศาสตร์อย่างไรจึงจะเกิดคุณและปราศจากโทษ วิทยาศาสตร์ที่ปราศจากการควบคุมของปรัชญา จึงไม่นำไปสู่การสร้างสรรค์ แต่จะนำไปสู่การทำลายล้าง

เมื่อได้กล่าวถึงวิทยาศาสตร์มากมายพอสมควรแล้ว ก็จะได้กล่าวถึงปรัชญาบ้าง การเรียนปรัชญานั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อรู้ปัญหาที่ยังเป็นปัญหา และรู้คำตอบทุกคำตอบที่เป็นไปได้เพราะปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาที่ยังแก้ไม่ตก ปัญหาที่ว่านี่จะเป็นปัญหาอะไรก็ได้ เช่น คนคืออะไรตายแล้วเป็นอย่างไร ความดีคืออะไร หรืออาจจะเป็นปัญหาทางวิชาการที่ยังหาคำตอบแน่นอนไม่ได้ เช่น เอกภพมีกำเนิดอย่างไร มนุษย์เรามีความรู้ได้อย่างไร และรู้ตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ การปกครองระบอบใดดีที่สุด เพราะเหตุใด สสารและพลังงานเป็นอะไรกันแน่ เหล่านี้เป็นปัญหาซึ่งต้องการความรู้ในวิชาสาขานั้นๆ จึงจะเข้าใจปัญหาได้อย่างแท้จริง และสาขานั้นไม่สามารถให้คำตอบที่แน่นอนตายตัวได้ จึงนับเข้าเป็นปัญหาปรัชญาเพราะยังแก้ไม่ตก

เมื่อปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตก ไม่ว่าจะปัญหาสำคัญหรือปัญหาทางวิชาการ นักปรัชญาและผู้เรียนจะต้องพยายามรู้ต่อไปว่า ปัญหาแต่ละปัญหานี้มีคำตอบใดบ้างที่เป็นไปได้ ซึ่งคำตอบที่พอจะเป็นไปได้นั้นต้องมีเหตุผลสนับสนุนให้เห็นว่าเป็นไปได้ หรืออย่างน้อยก็ต้องไม่ขัดแย้งในตัวเอง และไม่ไร้ความหมาย เช่น ถ้าพูดว่า สสารไร้รูป (formless material) จะขัดแย้งในตัวเอง เพราะคำว่า สสาร ย่อมหมายถึง สิ่งที่มีรูป แต่บางครั้งนักปรัชญามักจะใช้คำพูดแปลกๆ เพื่อให้คนฟังขบคิด เช่น พูดว่า สสารเป็นสิ่งอยู่หนึ่งที่กำลังเคลื่อนที่ ถ้าเข้าใจตามความหมายธรรมดาๆ ก็จะเห็นว่าเป็นคำพูดที่ขัดแย้งในตัวเอง แต่ถ้ามองให้ลึกซึ้งจะเห็นว่าคำกล่าวนี้เป็นจริง

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ว่ายังเป็นปัญหานั้นสำหรับบางคนอาจจะถือว่าไม่เป็นปัญหาแล้วก็ได้ เช่น ปัญหาว่า พระเจ้ามีจริงหรือไม่ ผู้ศรัทธาต่อคริสตศาสนาก็จะเห็นว่าไม่เป็นปัญหาแล้ว เพราะมีคำตอบแน่นอนแล้วว่าพระเจ้ามีจริง และปัญหาที่ว่า นิพพานมีจริงหรือไม่ ผู้ศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาก็ไม่ถือว่าเป็นปัญหา แต่สำหรับผู้อื่นที่มีใช้ชาวพุทธและชาวคริสต์จะถือว่ายังเป็นปัญหาอยู่ทั้งสองปัญหา เพราะฉะนั้นในการจะตัดสินว่าปัญหาใดเป็นปัญหาปรัชญาหรือไม่ จะเอามติส่วนตัวของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือของคนกลุ่มหนึ่งมาตัดสินไม่ได้ ต้องดูมติของคนทั่วไปว่าถือคำตอบเหมือนกันหรือไม่ ถ้าถือเหมือนกันก็ไม่นับว่าเป็นปัญหาปรัชญาในขณะนั้น แต่ถ้ายังไม่มติดังกันไม่ได้ โดยทั่วไปก็ถือว่าเป็นปัญหาปรัชญา เช่น พวกยิวโบราณเห็นพ้องต้องกันและเชื่อมั่นว่า พระยะโฮวาห์ทรงประทานอำนาจปกครองแก่ฆัตริย์โดยตรง จึงไม่เป็นปัญหาปรัชญาสำหรับพวกเขาในเวลานั้น แต่บัดนี้คนจำนวนมากไม่เชื่อว่าเป็นความจริง จึงนับได้ว่าเป็นปัญหาปรัชญา ปัญหาหนึ่ง ในสมัยของเราที่เช่นกัน ปัญหาเรื่อง พระเจ้ามีอยู่จริงหรือไม่ และ นิพพานมีจริงหรือไม่ แม้สำหรับบางคนไม่ถือว่าเป็นปัญหา แต่ต้องนับว่าเป็นปัญหาปรัชญาเพราะคำยืนยันของผู้ศรัทธานับถือเป็นเพียงคำตอบหนึ่งที่เป็นไปได้ในส่วนรวม นอกจากคำตอบของผู้ศรัทธาแล้วยังมี

คำตอบได้อีกหลายคำตอบ ซึ่งต่างก็มีเหตุผลสนับสนุน เมื่อตัดสินใจเป็นกลางก็ต้องนับว่าต่างก็เป็นคำตอบที่เป็นไปได้ จึงเห็นได้ว่ามีปัญหามากที่มีคำตอบแน่นอนในวิชาเฉพาะ แต่ในการปรัชญาถือว่าเป็นคำตอบหนึ่งที่เป็นไปได้เท่านั้น

ในทำนองเดียวกัน วิชาศาสนศาสตร์ (Divinity) ของคริสตศาสนาอาจถือว่าพระเจ้ามีอยู่จริง และเป็นที่ยอมรับกันแล้วในหมู่คริสตศาสนิกชน เป็นปัญหาที่แก้ได้แล้วในศาสตร์ แต่ปรัชญาจะถือว่าเป็นเพียงคำตอบหนึ่งที่เป็นไปได้ เพราะมีผู้ให้คำตอบตรงข้ามที่มีเหตุผลสนับสนุน จึงนับว่ายังไม่เป็นที่ยุติสำหรับคนทั่วไป จึงยังนับเป็นปัญหาของปรัชญาอยู่

อย่างไรก็ตาม การเรียนปรัชญาเพื่อรู้คำตอบทุกคำตอบที่เป็นไปได้นั้น ก็มีได้ยืนยันว่าวิชาปรัชญาของเราขณะนี้รู้คำตอบที่เป็นไปได้หมดสิ้นแล้ว แต่หมายความว่า เมื่อรู้ปัญหาแล้วก็จะพยายามพิจารณาคำตอบทุกคำตอบเท่าที่จะสามารถสืบเสาะหามาได้ พยายามเปรียบเทียบเพื่อศึกษาหาความแตกต่างกัน แล้วแยกเป็นพวกๆ ไว้เพื่อสะดวกในการเข้าใจต่อไป ถ้ายังมีคำตอบที่หลงเหลืออยู่เราก็จะเพิ่มเติมต่อไปให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้เรียนปรัชญาที่แท้จริงจะต้องตั้งตัวเป็นกลาง มีใจอบกขา และให้ความยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย แม้ตัวเองจะชอบอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ก่อนแล้ว ก็ต้องเก็บไว้เป็นเรื่องส่วนตัวในขณะที่เรียนปรัชญา ทั้งนี้เพื่อให้ได้ความรู้ปรัชญาครบถ้วนเต็มที่เท่าที่จะทำได้ ถ้ามีใจลำเอียงหรือมีใจอคติเสียแล้ว ก็จะทำให้ไม่ได้ผลครบถ้วนตามจุดมุ่งหมายของวิชาปรัชญา

ต่อคำถามที่ว่า *เรียนปรัชญาไปทำไม* นั้น พอจะประมวลคำตอบได้ดังต่อไปนี้

- (1) เพื่อทำให้มองเห็นปัญหาอย่างกว้างๆ และมองเห็นคำตอบต่างๆ ที่เป็นไปได้
- (2) เพื่อให้รู้ปัญหาสำคัญๆ ของปรัชญาสาขาต่างๆ
- (3) ทำให้มีโลกทัศน์กว้างขึ้น สามารถมองเห็นปัญหาชีวิตในแง่มุมต่างๆ และสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ด้วยวิธีการทางปรัชญา
- (4) เป็นกุญแจที่จะไขไปสู่ความรู้ในศาสตร์สาขาอื่นๆ
- (5) ปลุกฝังนิสัยให้รักการคิด และคิดอย่างมีเหตุผล ไม่ขัดแย้งตัวเอง
- (6) สามารถวิเคราะห์การใช้เหตุผลได้
- (7) ส่งเสริมให้เป็นผู้มีใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นและเหตุผลของผู้อื่น แม้จะไม่ตรงกับของตน ทำให้ไม่เป็นผู้ตั้งในความเห็นของตนแต่ฝ่ายเดียว
- (8) เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต เพราะปรัชญาศึกษาเกี่ยวกับโลกและชีวิต
- (9) ส่งเสริมให้รู้จักและเข้าใจตัวเอง

6. ประเภทของปรัชญา

ปรัชญาปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

6.1 ปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure Philosophy)

ปรัชญาบริสุทธิ์ คือวิชาที่ว่าด้วยความเป็นจริง แบ่งออกเป็น 5 สาขา คือ

6.1.1 อภิปรัชญา (Metaphysics)

6.1.2 ญาณวิทยา หรือทฤษฎีความรู้ (Epistemology or Theory of Knowledge)

6.1.3 จริยศาสตร์ หรือจริยปรัชญา (Ethics or Ethical Philosophy)

6.1.4 ตรรกวิทยา หรือตรรกศาสตร์ (Logic)

6.1.5 สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)

6.2 ปรัชญาประยุกต์ (Applied Philosophy)

ปรัชญาประยุกต์ คือการนำเอาปรัชญาบริสุทธิ์ไปตีความผลสรุปของศาสตร์ต่าง ๆ แยกสาขาออกมากมายตามสาขาของแต่ละศาสตร์ เช่น (กัณฑ์ บุญเจือ 2518 : 8)

6.2.1 ปรัชญาศาสนา

6.2.2 ปรัชญาคณิตศาสตร์

6.2.3 ปรัชญาวิทยาศาสตร์

6.2.4 ปรัชญาสังคม

6.2.5 ปรัชญาจิต

6.2.6 ปรัชญาศิลปะ

ฯลฯ

7. สรุป

ปรัชญาเกิดขึ้นเพราะมนุษย์รู้จักคิด ดังที่ริสโตเติลกล่าวไว้ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่รู้จักคิด” ซึ่งสมรรถภาพในการคิดเป็นเอกลักษณ์ของมนุษย์ที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์โลกอื่น ๆ ปรัชญาจึงเป็นเรื่องของมนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ เป็นความพยายามของมนุษย์ในการที่จะเข้าใจโลกและชีวิตว่ามีความเป็นจริงอย่างไร เรารู้ความจริงได้อย่างไร รวมทั้งการเสนออุดมคติของชีวิตว่าคืออะไร เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากปรัชญาเป็นศาสตร์ที่มีขอบข่ายกว้างขวางมาก การจะให้คำจำกัดความปรัชญาอย่างแน่นอนตายตัวลงไปจึงเป็นเรื่องที่มีอาจทำได้ นอกจากนี้ปัญหาทางปรัชญาก็ยังเป็นปัญหาที่มีอาจให้คำตอบที่แน่นอนตายตัวได้ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นปัญหาดังกล่าวก็จะไม่เป็นปัญหาทางปรัชญาอีกต่อไป แต่จะแยกตัวออกไปเป็นศาสตร์เฉพาะของตนและเนื่องจากเหตุผลเป็นเครื่องมือเพียงอย่างเดียวของปรัชญา คำตอบที่น่าจะเป็นไปได้จึงขึ้นอยู่กับเหตุผลที่มาสนับสนุนและคำตอบดังกล่าวก็ไม่สามารถทดสอบได้ว่าจริงหรือเท็จ ปรัชญาจึงแตกต่างจากวิทยาศาสตร์ในแง่นี้ เพราะคำตอบทางวิทยาศาสตร์นั้นสามารถตรวจสอบความจริงเท็จของมันได้

สำหรับผู้เรียน ปรัชญามิได้มีหน้าที่ตัดสินว่าคำตอบใดถูกหรือผิด ปรัชญาเพียงแต่เสนอคำตอบที่เป็นไปได้และใช้เหตุผลมาสนับสนุนคำตอบนั้นๆ จึงเป็นหน้าที่ของผู้เรียนที่จะใช้วิจารณญาณของตนเอง ตัดสินว่าจะเห็นด้วยกับคำตอบของลัทธิใด อันเป็นการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล มีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น นอกจากนี้ปรัชญายังมีประโยชน์ในแง่ที่ทำให้ผู้เรียนเป็นผู้มีใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นและเหตุผลของผู้อื่นแม้จะไม่ตรงกับความคิดเห็นของตน ไม่เป็นคนคับแคบและดิ่งในความเห็นของตนแต่ฝ่ายเดียว จนเป็นเหตุให้เข้ากับผู้อื่นไม่ได้ ปรัชญาส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักและเข้าใจตัวเองอันถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่พึงได้จากการศึกษาปรัชญา

8. คำถามท้ายบท

1. สมปองพูดว่า “สมฤทัยสอบปรัชญาไม่ผ่าน เธอต้องลงเรียนซ้ำในภาคเรียนที่สอง” คำว่า “ปรัชญา” ที่สมปองพูดถึงความหมายว่าอย่างไร
2. ผู้ที่กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์รู้คิด” คือใคร ข้อความนี้หมายความว่าอย่างไร ท่านเห็นด้วยกับคำกล่าวนี้หรือไม่ เพราะเหตุใด
3. ปรัชญาเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร ปรัชญากับวิชาปรัชญาเกิดขึ้นพร้อมกันหรือไม่ เพราะเหตุใด
4. เพราะเหตุใดวิชาปรัชญาจึงเป็นต้นกำเนิดของศาสตร์ทั้งปวง
5. การกล่าวว่า “ปรัชญามีลักษณะวิพากษ์” นั้นหมายความว่าอย่างไร
6. ปรัชญากับศาสนาเหมือนกันในแง่ใดบ้าง อธิบายมาให้ชัดเจน
7. จงอธิบายคำกล่าวที่ว่า “วิทยาศาสตร์ต้องมีลักษณะสากล”
8. ปรัชญาแตกต่างจากวิทยาศาสตร์อย่างไรบ้าง อธิบายให้ชัดเจน

9. ญาณวิทยา หรือทฤษฎีความรู้เป็นสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องอะไรบ้าง อธิบายพอสังเขป
10. ท่านคิดว่าการเรียนวิชาปรัชญามีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างไรหรือไม่ อธิบายมาให้ชัดเจน
11. นักศึกษาผู้หนึ่งพูดว่า “วิชาปรัชญาไม่มีประโยชน์จึงไม่ควรเรียนให้เสียเวลา” ท่านจะได้แย้งคำกล่าวนี้ได้อย่างไร
12. ปรัชญาบริสุทธิ์คืออะไร แตกต่างจากปรัชญาประยุกต์อย่างไร

บทที่ 2

อภิปราย

แผนการสอน

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. สามารถบอกความหมายและขอบข่ายของอภิปรายได้
2. สามารถบอกลักษณะทั่วไปของสสารนิยมและจิตนิยมได้
3. สามารถอธิบายมนุษย์ในทัศนะของสสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยม ได้อย่าง

ถูกต้อง

4. สามารถอธิบายปรัชญาจิตนิยมของเพลโตได้
5. สามารถบอกได้อย่างถูกต้องว่า นักปรัชญากรีกสมัยโบราณได้ตอบปัญหา เรื่อง

ปฐมธาตุไว้อย่างไรบ้าง

6. สามารถอภิปรายปัญหาทางจักรวาลวิทยาได้
7. สามารถอภิปรายปัญหาเรื่องเวลา และปัญหาเรื่องอวกาศได้อย่างสมเหตุสมผล
8. สามารถอภิปรายปัญหาทางภววิทยาได้
9. สามารถแสดงทัศนะของตนเกี่ยวกับธรรมชาติของจิตได้อย่างมีเหตุผล
10. สามารถอภิปรายปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีได้
11. สามารถอภิปราย ได้แย้ง หรือสนับสนุนเกี่ยวกับปัญหาเรื่องอมตภาพของจิตได้อย่างมี

เหตุผล

12. สามารถตอบคำถามท้ายบทได้อย่างถูกต้อง

1. ความหมายและขอบข่ายของอภิปรัชญา

คำว่า อภิปรัชญา แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า *Metaphysics* พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของอภิปรัชญาว่า สาขาหนึ่งของปรัชญาว่าด้วยความแท้จริง ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของปรัชญา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 : 879)

อภิปรัชญาเป็นสาขาว่าด้วยเรื่องความเป็นจริงหรือความจริงแท้ (Reality) ว่าโลกและจักรวาล ตลอดจนธรรมชาติของมนุษย์มีความเป็นจริงอย่างไร ความเป็นจริงที่อภิปรัชญาแสวงหานั้นเป็นความจริงสุดท้าย หรือความจริงสูงสุดที่เรียกว่าความจริงอันติมะ (Ultimate Reality) อันเป็นพื้นฐานที่มาของความจริงอื่นๆ

ลัทธิปรัชญาที่ให้คำตอบในเรื่องนี้ มี 3 ลัทธิใหญ่ๆ คือ สสารนิยม (Materialism) จิตนิยม (Idealism) และธรรมชาตินิยม (Naturalism) ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

2. สสารนิยม

สสารนิยม คือลัทธิที่มีความเชื่อว่าความเป็นจริงหรือสิ่งแท้จริงสูงสุดเป็นสสารหรือวัตถุ สสารหรือวัตถุนี้เป็นต้นกำเนิดของโลกและจักรวาล ทรรศนะดังกล่าวจึงตรงข้ามกับจิตนิยมซึ่งเป็นลัทธิที่ถือว่าความเป็นจริงหรือสิ่งแท้จริงสูงสุดเป็นจิต

2.1 ลักษณะทั่วไปของสสารนิยม

ลักษณะทั่วไปของสสารนิยมที่เกี่ยวกับความจริงแท้ของโลกและจักรวาลมีดังนี้ (ดู วิทย์ วิศทเวทย์ 2525 : 25-28)

2.1.1 สสารนิยมเป็นเอกนิยม เพราะถือว่าสสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้นที่เป็นจริง สิ่งที่มีใช้สสารและปรากฏการณ์ของสสารมีใช้ส่วนหนึ่งของจักรวาล ความจริงจึงมีประเภทเดียว ทรรศนะเช่นนี้จึงเรียกว่า เอกนิยม (Monism) ลักษณะของสสารมีดังนี้

2.1.1.1 สสารเป็นสิ่งครองที่ คือแผ่ตัวไปในที่ว่าง เป็นสิ่งที่มีอยู่และเกิดขึ้นในที่ว่าง เราสามารถกำหนดได้ว่ามันเกิดขึ้นและมีอยู่ ณ ที่ใด ถ้าวัตถุชิ้นหนึ่งครองที่อยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งแล้ว วัตถุชิ้นอื่นจะครองที่นั้นในเวลาเดียวกันไม่ได้

2.1.1.2 สสารเป็นสิ่งที่ครองเวลา คือต้องมีอยู่ ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง จะมีอยู่ตลอดเวลาไม่ได้ จึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีสสารสิ่งใดถาวรตายตัวและมีอยู่นิรันดรโดย

ไม่แปรสภาพ สสารนิยมเชื่อว่าสสารเท่านั้นที่มีอยู่ โลกหรือจักรวาลทั้งหมดจึงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ, ตั้งแต่ดวงอาทิตย์ โลก ภูเขา กระทั่งถึงเม็ดทราย

2.1.1.3 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสสารซึ่งเรียกว่า ปรากฏการณ์ของ สสารต้องเกิด ณ ที่ใดที่หนึ่ง ในเวลาใดเวลาหนึ่ง และต้องรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และประสาทสัมผัสทั้ง 5 เท่านั้นที่รู้จักโลกของสสารได้

2.1.2 สสารนิยมยอมรับทฤษฎีอะตอม ทฤษฎีอะตอม (Atomistic Theory) เชื่อว่า สิ่งต่างๆ ในโลกประกอบไปด้วยหน่วยย่อยหลายหน่วย และหน่วยย่อยๆ นั้นก็ประกอบด้วย หน่วยย่อยที่เล็กลงไปอีก จนกระทั่งในที่สุดจะลงมาถึงหน่วยย่อยที่สุดที่ตัดทอนลงไปอีกไม่ได้ เรียกว่า อะตอม

ตามทฤษฎีอะตอม สิ่งๆ หนึ่งจึงเป็นเพียงที่รวมตัวของหน่วยย่อย ดังนั้นการที่จะเข้าใจสิ่งๆ หนึ่งได้ดี ก็คือการวิเคราะห์มันออก ยิงวิเคราะห์ให้ได้หน่วยย่อยเท่าไร ความเข้าใจก็จะทวีขึ้นเท่านั้น

2.1.3 สสารนิยมยอมรับแนวความคิดเรื่อง “การทอนลง” แนวความคิดเรื่อง การทอนลง (Reductionism) สืบเนื่องมาจากทฤษฎีอะตอมที่กล่าวมาแล้ว ตามทฤษฎีอะตอม สิ่งๆ หนึ่งสามารถแยกได้เป็นหน่วยย่อยจนถึงอนุภาคที่เล็กที่สุด นั่นคือ การทอนสิ่งๆ หนึ่งลงเป็นเพียงที่รวมของหน่วยย่อย คุณภาพจึงทอนลงได้เป็นปริมาณ คุณภาพของเครื่องจักรเครื่องหนึ่งจึงมิได้มีอะไรเป็นพิเศษนอกเหนือไปจากปริมาณรวมของประสิทธิภาพของส่วนประกอบแต่ละชิ้น ตัวอย่าง เช่น น้ำกับเหล็ก เมื่อเราแยกน้ำออกจะได้อะตอมของธาตุนอกซิเจน และไฮโดรเจน แยกธาตุทั้งสองนี้ออกจะได้อิเล็กตรอน โปรตรอน และนิวตรอน เหล็กก็เช่นกัน เมื่อแยกไปเรื่อยๆ จะได้เป็นสามสิ่งนี้เหมือนกัน อิเล็กตรอน โปรตรอน นิวตรอนที่อยู่ในเหล็กและในน้ำเป็นสิ่งเดียวกัน แต่เมื่อรวมกันแล้ว ก่อให้เกิดสิ่งสองสิ่งที่มีคุณสมบัติหรือคุณภาพต่างกัน ความแตกต่างนี้มีได้เป็นเพราะองค์ประกอบของสองสิ่งต่างกัน แต่เป็นเพราะปริมาณการเรียงตัวขององค์ประกอบต่างกัน นั่นคือ คุณภาพทอนลงได้เป็นปริมาณ

2.1.4 สสารนิยมถือว่าค่าเป็นสิ่งสมมุติ ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของสสารนิยม คือถือว่า ค่า (value) ทั้งหลายเป็นสิ่งสมมุติ คำว่า ดี สวย งาม เป็นคำที่มีได้มีสิ่งใดในโลก ของความจริงรองรับ จริงอยู่คำทุกคำในภาษาของมนุษย์เป็นสิ่งสมมุติ แต่ปัญหาก็คือว่า สิ่งที่เราใช้ คำๆ หนึ่งเรียกนั้นเป็นสิ่งสมมุติหรือไม่ “พระจันทร์” เป็นคำที่สมมุติ เราใช้คำนี้เรียกดวงกลมโต สีเหลืองที่ลอยอยู่กลางนภากาศในยามราตรี แต่ดวงกลมโตสีเหลืองนั้นไม่ใช่สิ่งสมมุติ เป็นของมีจริง “ดี” เป็นคำสมมุติและสิ่งที่คำๆ นี้ใช้เรียกนั้นไม่มีจริง เช่น เรบอกวว่า นายแดงดี สิ่งที่มีจริงคือ นายแดง แต่ “ดี” ไม่มีเช่นเดียวกับคำว่า “งาม” ซึ่งเป็นคำสมมุติเช่นกัน เพราะสิ่งที่คำๆ นี้ใช้เรียก มิได้มีจริง สสารนิยมจึงถือว่าค่าเป็นสิ่งสมมุติ

2.1.5 สสารนิยมเห็นว่าจักรวาลอยู่ในระบบจักรกล สสารนิยมถือว่าโลกหรือจักรวาลก็เหมือนกับเครื่องจักรใหญ่ ชิ้นส่วนต่างๆ ของเครื่องจักรนั้นเคลื่อนไหวและดำเนินไปอย่างมีระเบียบ ทุกสิ่งจะต้องเป็นไปอย่างที่มีมันจะต้องเป็น ไม่มีควมบังเอิญ ถ้าไม่ดำเนินไปอย่างที่เราคาดหวัง นั่นก็มิได้หมายความว่า มันไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ แต่อาจมีเงื่อนไขใหม่เกิดขึ้น (เช่น นอตตัวหนึ่งอาจหลุดไป) ทำให้สิ่งที่เราคิดว่าจะต้องเกิดกลับไม่เกิด

ในระบบจักรกล สิ่งๆ หนึ่งถ้ามันตกอยู่ภายใต้เงื่อนไข หรือสภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง มันจะต้องกลายเป็นอะไรบางอย่างที่แน่นอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นและดำเนินไปในจักรวาลก็อยู่ในระบบจักรกลเหมือนกัน ไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นลอยๆ โดยไม่มีสาเหตุผลักดัน ไม่มีอะไรเกิดโดยบังเอิญ ทุกอย่างดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่ตายตัว ไม่มีอะไรหนีไปจากกฎเกณฑ์นี้ได้ ที่พืชงอกงามเพราะฝนตก ฝนตกเพราะมีเมฆ มีเมฆเพราะไอน้ำรวมตัว มีไอน้ำเพราะแดดเผา สืบต่อกันไปเป็นทอดๆ และการที่ฝนตกนั้นมีไฉ่เพราะมันมีความจูงใจที่จะให้ความชุ่มเย็นแก่พืช แต่เพราะในเงื่อนไขของดินฟ้าอากาศในขณะนั้น มันจำต้องตก มันจะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ ทุกอย่างในจักรวาลเป็นไปตามทางที่มันจะต้องเป็นไป เมื่อสิ่งนั้นเกิด สิ่งนั้นก็เกิด และสิ่งโน้นก็เกิดเป็นจังหวะทอดกันไป

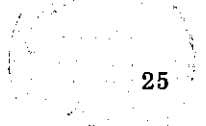
2.2 วิวัฒนาการของสสารนิยม

สสารนิยมวิวัฒนาการมาจากปรัชญากรีกสมัยโบราณ อันถือว่าเป็นจุดเริ่มแรกของปรัชญาตะวันตก ปรัชญากรีกเกิดขึ้นประมาณศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกักราช นักปรัชญารุ่นแรกๆ ของกรีกส่วนใหญ่จะมีทรรศนะแบบสสารนิยม ปัญหาที่ถกเถียงกันในสมัยนั้นคือ ปัญหาเรื่องปฐมธาตุ (first element) ปฐมธาตุ คือธาตุแรกหรือธาตุแท้อันเป็นต้นกำเนิดของจักรวาล นักปรัชญาสมัยนั้นพากันเสนอคำตอบของคำถามที่ว่า ปฐมธาตุคืออะไร ผู้ที่ให้คำตอบแก่ปัญหานี้ได้แก่

2.2.1 ธาเลส (Thales 624-550 B.C.) เป็นนักปรัชญาคนแรกของกรีกที่ตอบปัญหาเรื่องปฐมธาตุและเป็นผู้แยกปรัชญาออกจากศาสนา โดยถือว่าศาสตร์ทั้งสองเป็นอิสระต่อกัน มนุษย์สามารถอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติได้โดยไม่ต้องอ้างเทพเจ้าเหมือนสมัยก่อนหน้า นี้ การที่จะอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติได้จะต้องรู้จักกฎธรรมชาติ และจะรู้ธรรมชาติได้จะต้องรู้ปฐมธาตุเสียก่อน

ธาเลส ได้ให้ข้อเสนอไว้ 2 ข้อ คือ (สเดช 2514 : 11)

- (1) ธาตุแท้ของทุกๆ สิ่ง คือน้ำ ทุกสิ่งมาจากน้ำและจะกลับคืนไปสู่ น้ำ
- (2) โลกเป็นแผ่นกลมแบนลอยอยู่บนพื้นน้ำ

B
53
สวศป
2562

ข้อเสนอข้อแรกหมายความว่า น้ำเป็นปฐมธาตุ สิ่งอื่นๆ ทั้งหมดที่มีอยู่ในจักรวาลเป็นเพียงอัญรูปของน้ำ แต่ธาเลสก็ไม่ได้อธิบายว่าน้ำแปรสภาพเป็นสิ่งอื่นได้อย่างไร จักรวาลเกิดจากน้ำได้อย่างไร ซึ่งปัญหาดังกล่าว อริสโตเติลนักปรัชญาสมัยหลังได้สันนิษฐานไว้ว่าธาเลสอาจได้ความคิดนี้มาจากการสังเกตเห็นว่าสิ่งที่หล่อเลี้ยงสิ่งต่างๆ นั้นคือความชื้น ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็อยู่ได้ด้วยน้ำ สารัตถะของสิ่งต่างๆ มีลักษณะชื้นและน้ำเป็นหลักเบื้องต้นของสิ่งทั้งหลายที่มีความชื้น

อย่างไรก็ตาม คำอธิบายนี้ก็เพียงการคาดคะเนของอริสโตเติลเท่านั้น ซึ่งอาจถูกต้องหรือผิดพลาดก็ได้ การที่ธาเลสได้รับยกย่องให้เป็นบิดาของวิชาปรัชญา (Father of Philosophy) ทั้งที่ความคิดของเขายังหยาบและล้าหลังอยู่นั้น ความสำคัญของเขามิได้อยู่ที่การเสนอว่าปฐมธาตุคือน้ำ แต่อยู่ที่ว่าเป็นครั้งแรกที่ชาวกรีกมีความพยายามที่จะอธิบายจักรวาลโดยทางธรรมชาติวิทยา โดยไม่ต้องอาศัยนิยายปรัมปรา หรือเทพนิยายดังเช่นแต่ก่อน นอกจากนั้นธาเลสยังเป็นคนแรกที่เสนอปัญหาที่ขึ้นทั้งเป็นผู้กำหนดแนวทาง ตลอดจนลักษณะปรัชญาสมัยก่อนโสคราตีส (Pre-Socratic Period) ทั้งหมด ปรัชญาสมัยแรกจึงมีลักษณะไปในทางจักรวาลวิทยา (Cosmology) ซึ่งธาเลสเป็นผู้กำหนดลักษณะนี้ ความสำคัญของเขาจึงอยู่ที่เป็นคนแรกที่นำปัญหานี้มาพิจารณา มิใช่เพราะเป็นผู้ให้คำตอบต่อปัญหานี้ได้ดี

2.2:2 อแนกซิแมนเดอร์ (Anaximander 611-547 B.C.) เป็นศิษย์ของธาเลส และเป็นชาวกรีกคนแรกที่เขียนตำราทางปรัชญา อแนกซิแมนเดอร์เห็นด้วยกับธาเลสว่า ปฐมธาตุมีลักษณะเป็นสสาร แต่ไม่เห็นด้วยว่า ปฐมธาตุคือน้ำ และไม่เชื่อว่า ปฐมธาตุเป็นสสารชนิดหนึ่งชนิดใดโดยเฉพาะ หากเป็นสสารที่ไม่มีรูปร่าง หรือสารไร้รูป (formless material) ก็เป็นสสารที่ยังไม่ได้แยกไปเป็นสสารชนิดต่างๆ ดังนั้น จึงไม่มีรูปร่างและลักษณะ เมื่อเราไม่ได้เจาะจงคุณสมบัติ ปริมาณของสสารนั้นจึงมีขอบเขตไม่จำกัด สสารนี้แผ่ขยายออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า อนันต์ (infinity) เป็นสิ่งนิรันดร ไม่มีจุดเริ่มต้น และจะมีอยู่เช่นนี้ตลอดไป

อแนกซิแมนเดอร์ อธิบายการเกิดขึ้นของโลกชัดเจนกว่าผู้เป็นอาจารย์ กล่าวคือ สารไร้รูปซึ่งมีจำนวนไม่จำกัดนี้ได้ก่อตัวขึ้นเป็นโลกต่างๆ โลกทั้งหลายเหล่านี้สืบทอดกันไปโดยลำดับกาล มีการสร้างขึ้นมาโลกหนึ่ง เจริญขึ้นแล้วก็ถูกทำลายไป แล้วอีกโลกหนึ่งก็เกิดขึ้นมา เจริญขึ้นและถูกทำลาย การเปลี่ยนแปลงของโลกจะเป็นอยู่เช่นนี้ตลอดไป

พรรณนะของอแนกซิแมนเดอร์ มีลักษณะคล้ายคลึงกับคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนา มาก กล่าวคือลักษณะการเกิดขึ้นของโลก เจริญขึ้นและถูกทำลายไป นั้นตรงกับลักษณะแรกของไตรลักษณ์ คืออนิจจตา ซึ่งแปลว่า ความไม่เที่ยง โลกที่อแนกซิแมนเดอร์กล่าวถึง

มีลักษณะของความไม่เที่ยงแฝงอยู่ จึงมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ไม่มีความเที่ยงแท้แน่นอนในตัวมันเอง

2.2.3 อแนกซิมีนีส (Anaximenes 588-524 B.C.) เห็นด้วยกับทฤษฎีของธาลีสและอแนกซิแมนเดอร์ว่า ปฐมธาตุของจักรวาลมีลักษณะเป็นสสาร แต่ไม่เชื่อว่าเป็นน้ำหรือสสารไร้รูป แต่คืออากาศ ความจริงแล้วอแนกซิมีนีสก็ได้คิดปฐมธาตุขึ้นใหม่ เพียงแต่เปลี่ยนจากสสารไร้รูปมาเป็นอากาศเท่านั้น เขาไม่เห็นด้วยกับชื่อสสารไร้รูป เพราะฟังแล้วมันขัดแย้งในตัวเอง การพูดว่าสสารย่อมหายถึงอะไรสักอย่างที่มีรูป การพูดว่าสสารไร้รูปจึงเท่ากับพูดว่า “สิ่งมีรูปไร้รูป” ซึ่งขัดแย้งตัวเอง

ตามทฤษฎีของอแนกซิมีนีส อากาศแผ่ขยายไปอย่างไร้ขอบเขตจำกัด อากาศมีพลังอยู่ในตัวและมีการเคลื่อนไหวอยู่เสมอ การเคลื่อนไหวนี้เองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในจักรวาล ขบวนการเปลี่ยนแปลงมี 2 อย่างที่ตรงกันข้าม คือการขยายตัวออก (rarefaction) และการอัดตัว (condensation) อากาศขยายตัวออกทำให้เกิดความร้อน การอัดตัวแน่นเข้าทำให้เกิดความเย็น อากาศที่เบาบางลงกลายเป็นไฟและไฟที่ลอยอยู่ในอากาศก็กลายเป็นดวงดาว ส่วนในทางตรงข้าม อากาศอัดตัวแน่นเข้ากลายเป็นเมฆ ยิ่งอัดตัวแน่นมากๆ เข้าก็กลายเป็นน้ำเป็นดิน เป็นหิน แล้วต่อๆ ไปก็จะกลับไปเป็นอากาศอย่างเดิมอีก อแนกซิมีนีสยึดถือทฤษฎีที่ว่า มีโลกจำนวนมากนับไม่ถ้วนเช่นเดียวกับอแนกซิแมนเดอร์ โลกมีลักษณะเป็นแผ่นกลมแบนลอยอยู่เหนืออากาศ โลกเหล่านี้เกิดดับสลับต่อกันไป ดันกำเนิดทฤษฎีเรื่องอากาศของอแนกซิมีนีสคงเกิดขึ้นจากการที่เขาสังเกตเห็นว่าลมหายใจเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต (สเดซ 2514 : 15)

2.2.4 เซโนฟานีส (Xenophanes 570-470 B.C.) เสนอว่า ปฐมธาตุคือดิน เซโนฟานีสโจมตีความเชื่อทางศาสนาของชาวกรีกขณะนั้น เพื่อให้มีการเข้าใจเทพในทางที่บริสุทธิ์กว่าเดิม ศาสนาของชาวกรีกขณะนั้นมีความเชื่อในเทพซึ่งมีรูปร่างอย่างมนุษย์ เซโนฟานีสโจมตีในเรื่องนี้ เขากล่าวว่า “เป็นเรื่องน่าขันที่จะบอกว่าเทพเร่ร่อนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งดังที่ได้บอกไว้ในตำนานกรีก น่าขันที่จะคิดว่าเทพมีการเกิด และเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ที่เทพยังมีการฉ้อโกง การประพฤติดีความ การลักขโมย และการหลอกลวง” (สเดซ 2514 : 22)

เซโนฟานีส สังเกตเห็นหินที่มีซากสัตว์และพืชฝังอยู่ พบเปลือกหอยบนพื้นดิน พบโครงร่างของปลาและสาหร่ายทะเลฝังอยู่ในหิน จากสิ่งที่เขาพบเหล่านี้เซโนฟานีสจึงสรุปว่า โลกเกิดจากทะเล ต่อไปบางส่วนก็จะกลับจมลงไปใ้นทะเลอีก มนุษย์ก็จะพินาศ แต่โลกก็จะต้องโผล่ขึ้นมาจากทะเลอีก และมนุษย์ชาติก็จะเกิดขึ้นอีกเช่นกัน นอกจากนี้เขายังถือว่าดวงอาทิตย์ตลอดจนดวงดาวต่างๆ เป็นกลุ่มไอน้ำที่กำลังเผาไหม้ เขาคิดว่าดวงอาทิตย์ไม่ได้หมุนรอบโลก

แต่เคลื่อนที่ไปเป็นเส้นตรงและหายไปในระยะอันไกลโพ้นในเวลาเย็น ดวงอาทิตย์ที่ขึ้นอยู่ทุกเช้า ไม่ใช่ดวงเดียวกันทุก ๆ วัน ดวงอาทิตย์ก่อตัวขึ้นด้วยไอน้ำจากทะเล ความคิดนี้เกี่ยวเนื่องกับทฤษฎีในเรื่องศาสนาของเขาโดยต้องการแสดงให้เห็นว่าดวงอาทิตย์และดวงดาวต่าง ๆ ไม่ใช่เทพ แต่เป็นสิ่งที่อยู่ในเวลาจำกัดเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ

2.2.5 เฮราคลิตุส (Heraclitus 535-475 B.C.) มีทฤษฎีว่า ปฐมธาตุได้แก่ไฟ เพราะไฟเป็นพลังในตัวเอง ขณะเดียวกันก็แปรสภาพตัวเองเป็นอะไรก็ได้ เฮราคลิตุสกล่าวว่า (สเดช 2514 : 42)

สิ่งทั้งหลายประกอบขึ้นด้วยไฟ ไม่มีพระเจ้าองค์ไหนหรือมนุษย์เชื้อชาติไหนสร้างโลกนี้ขึ้น โลกเป็นไฟอยู่แล้ว และจะเป็นไฟต่อไปตราบนานับพันปี ทุกสิ่งมาจากไฟและจะกลับไปสู่ไฟ ทุกอย่างถูกเปลี่ยนสภาพเพื่อให้ได้ไฟและไฟถูกเปลี่ยนสภาพเพื่อให้ได้ทุกอย่าง เหมือนสิ่งของที่แตกของได้ และของก็แตกสิ่งของได้ ดังนั้น สสารสูงสุดมีเพียงสิ่งเดียวคือไฟ รูปอื่น ๆ ทั้งหมดของสสารเป็นเพียงอัญรูปของไฟ

ตามทฤษฎีของเฮราคลิตุส โลกและจักรวาลเกิดจากไฟ ระยะแรกไฟแปลงรูปเป็นลม จากลมเป็นน้ำ จากน้ำเป็นดิน เขาเรียกพฤติการณ์นี้ว่า “วิถึลง” ซึ่งเดินสวนกับ “วิถึขึ้น” อันเป็นการแปรสภาพจากดินเป็นน้ำ จากน้ำเป็นลม จากลมเป็นไฟ การแปรสภาพทั้งหมดเกิดขึ้นในลำดับอันสม่าเสมอเช่นนี้ เฮราคลิตุสจึงถือว่า วิถึลง และวิถึขึ้นเป็นวิถึเดียวกัน (สเดช 2514 : 42)

2.2.6 เอ็มพีโดคลีส (Empedocles 495-435 B.C.) เป็นผู้ประนีประนอมความคิดของนักปรัชญารุ่นก่อนๆ โดยการเสนอว่า ปฐมธาตุ ได้แก่ ธาตุ 4 มี ดิน น้ำ อากาศ ไฟ สสารชนิดอื่น ๆ ล้วนเป็นส่วนผสมของธาตุ 4 ด้วยสัดส่วนต่างๆ กัน ดังนั้นการเริ่มต้นและการสิ้นสุดรวมทั้งคุณสมบัติที่แตกต่างกันของสสารชนิดต่างๆ ก็คือการผสมหรือการแยกตัวของธาตุ 4 การแปรสภาพทั้งหมดเป็นการรวมตัวและการแยกตัว

เอ็มพีโดคลีส อธิบายขบวนการเกิดขึ้นของโลกและจักรวาลว่า ขบวนการของโลกเป็นวงกลม ไม่มีจุดเริ่มต้นหรือสิ้นสุด แต่การที่จะอธิบายขบวนการนี้เราจะต้องเริ่มต้นที่ใดที่หนึ่ง ดังนั้น เราจะเริ่มต้นที่ทรงกลม แรกทีเดียวธาตุ 4 แทรกซึมปะปนอยู่ในทรงกลมนี้ทั้งหมด น้ำไม่ได้แยกจากอากาศ อากาศไม่ได้แยกจากดิน ทั้งหมดรวมกันอยู่อย่างไม่เป็นระเบียบ ทุกๆ ส่วนของทรงกลมนี้จะต้องมีดิน น้ำ ลม ไฟ เท่าๆ กัน ดังนั้น ธาตุทั้งหลายจึงรวมกันโดยมีพลังอย่างเดียวในทรงกลมนี้ คือความรักหรือความกลมกลืน อย่างไรก็ตาม ความเกลียดก็มิอยู่รอบๆ ทรงกลมและค่อยๆ แทรกซึมทะลุเข้ามาจากเปลือกของทรงกลมเข้าสู่ศูนย์กลางและก่อให้เกิดขบวนการของการแยกตัวและการแยกของธาตุ ขบวนการนี้ดำเนินไปเรื่อยๆ จนธาตุทั้งหมดแยกจากกันโดยสิ้นเชิง

เช่น น้ำรวมอยู่ทางหนึ่ง ไฟรวมอยู่ทางหนึ่ง เมื่อขบวนการแยกตัวอิมัตว์ ความเกลียดก็กลายเป็นสิ่งสูงสุดและความรักถูกไล่ออกไปอย่างไม่มีเหลือ แต่ความรักก็จะเริ่มแทรกเข้ามาในสสารอีกเพื่อทำให้เกิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวและการรวมกันของธาตุ ในที่สุดก็จะกลับไปสู่สภาพของทรงกลมอย่างเดิมอีก หมุนเวียนกันอยู่เช่นนี้เรื่อยไปเป็นวัฏจักร

2.2.7 เดโมคริตุส (Democritus 460-360 B.C.) ผู้ให้กำเนิดลัทธิอะตอม (Atomism)

เดโมคริตุสมีทรรศนะว่า ปฐมธาตุ ได้แก่ อะตอม หรือปรมาณู (atom) อะตอม คือองค์ประกอบสูงสุดของสสาร ถ้าเราแบ่งวัตถุออกไปเรื่อยๆ ในที่สุดจะถึงหน่วยที่แบ่งออกไปไม่ได้ หน่วยที่แบ่งต่อไปอีกไม่ได้นี้เรียกว่า อะตอม อะตอมมีจำนวนอนันต์และเล็กจนไม่อาจรู้ได้ด้วยอายตนะ อะตอมทั้งหลายประกอบด้วย สสารชนิดเดียวกันและเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณสมบัติ ความแตกต่างของอะตอมจึงไม่ใช่ทางคุณสมบัติ แต่เป็นทางปริมาณ ต่างกันที่ขนาดและรูปร่าง บางอะตอมใหญ่ บางอะตอมเล็ก และด้วยเหตุที่อะตอมของสิ่งทั้งหลายไม่มีคุณสมบัติ คุณสมบัติที่สสารมีอยู่จึงเนื่องมาจากการจัดตัวและตำแหน่งของอะตอม การรวมกลุ่มกันของอะตอมทำให้เกิดโลกซึ่งมีอยู่นับจำนวนไม่ถ้วน โลกที่มนุษย์อาศัยนี้เป็นเพียงโลกๆ หนึ่ง เมื่ออะตอมที่รวมตัวกันอยู่แยกออกจากกัน โลกเช่นว่านี้ก็หมดภาวะ

จะเห็นได้ว่า ในปรัชญาตะวันตกแนวคิดแบบสสารนิยมเกิดขึ้นก่อนแนวคิดแบบจิตนิยม ปัญหาปรัชญารุ่นแรกๆ จึงออกมาในลักษณะสสารนิยมตั้งเช่นการตอบปัญหาเรื่องปฐมธาตุตั้งที่กล่าวแล้ว นอกจากนักปรัชญากรีกสมัยโบราณที่มีความคิดแบบสสารนิยมแล้ว นักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ที่มีแนวความคิดแบบสสารนิยม ได้แก่

2.2.8 ฮ็อบส์ (Thomas Hobbes 1588-1679) นักปรัชญาสสารนิยมชาวอังกฤษ

ผู้ได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาของจักรกลนิยม (Father of Mechanism) เป็นผู้นำเอาทฤษฎีอะตอมของเดโมคริตุสมาพัฒนา ฮ็อบส์มีทรรศนะว่า ความเป็นจริงมีแต่สสารซึ่งมีพลังประจำตัว พลังนี้ถ่ายทอดจากวัตถุหนึ่งไปยังอีกวัตถุหนึ่ง ปรากฏการณ์ทั้งหลายเกิดจากการเปลี่ยนที่ของวัตถุด้วยอำนาจของพลังที่ถ่ายทอดกันระหว่างวัตถุตามหลักกลศาสตร์ จึงแน่นอนตายตัว เพราะฉะนั้นเหตุการณ์ทุกอย่างจึงเกิดด้วยความจำเป็นไม่มีการบังเอิญ

ตามทรรศนะของฮ็อบส์ การเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงของโลก ถูกควบคุมโดยกฎจักรกลซึ่งมีพลังในตัว พลังทางจักรกลนี้สามารถทอนลงมาเป็นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ ชีวิตคือเครื่องจักรกลที่สลับซับซ้อนและเป็นไปตามกฎจักรกล (Frolov 1984 : 175)

2.2.9 มาร์กซ์ (Karl Marx 1818-1883) นักปรัชญาชาวเยอรมันผู้ให้กำเนิดลัทธิ

มาร์กซ์ (Marxism) อันเป็นต้นตำรับของลัทธิคอมมิวนิสต์ (Communism) ในปัจจุบัน

มาร์กซ์ เป็นนักปรัชญาสารนิยมแบบวิภาษวิธี (Dialectic) เชื่อว่าสสารมีพลังพัฒนาตัวเอง ตามกฎวิภาษวิธีของเฮเกิล (Hegel 1770-1831) คือต้องวางตัวให้ขัดแย้งกันเพื่อจะได้หาทางประนีประนอมกันเพื่อส่วนรวมจะได้ก้าวหน้า เมื่อประนีประนอมกันได้แล้วก็ต้องวางตัวตรงข้ามอีก คือวางตัวขัดแย้งเพื่อหาทางประนีประนอม เป็นอย่างนี้เรื่อยไป ปัจจุบันสสารก้าวหน้ามาถึงขั้นเป็นมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม แ่งที่ขัดแย้ง คือแ่งเศรษฐกิจระหว่างนายทุนกับลูกจ้าง การขัดแย้งทุกครั้งเป็นเครื่องหมายของความก้าวหน้าของสสารส่วนรวม

2.3 มนุษย์ในทรศนะของสสารนิยม

เนื่องจากสสารนิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ความจริงแท้หรือสิ่งแท้จริงสูงสุดเป็นสสารหรือวัตถุ (สสารหรือวัตถุที่ใช้ในที่นี้มีความหมายอย่างเดียวกัน) สิ่งต่างๆ ที่เรารับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ล้วนเป็นสสารทั้งสิ้น ร่างกายและจิตวิญญาณของมนุษย์ก็เป็นสสารซึ่งแม้จะต่างกันตรงที่ร่างกายเป็นสสารที่หยาบ ส่วนจิตวิญญาณละเอียดสุขุมกว่า แต่ก็เป็นสสารเช่นเดียวกับร่างกาย จึงมีแตกมีดับเช่นเดียวกับสสารอื่นๆ

ทรศนะทางอภิปรัชญาเช่นนี้จึงไปกำหนดทรศนะทางจริยศาสตร์ คือเมื่ออภิปรัชญาเป็นแบบสสารนิยม จริยศาสตร์ก็จะออกมาในรูปของสุขนิยม กล่าวคือเมื่อมนุษย์เป็นสสาร ครั้นตายลงก็แตกดับลงไปไม่มีอะไรหลงเหลือ จึงไม่มีจิตวิญญาณที่เป็นอมตะที่จะไปเกิดใหม่ในชาติหน้า จุดหมายของชีวิตจึงอยู่ในชาตินี้ และจุดหมายดังกล่าวก็คือความสุขสบาย ซึ่งมนุษย์จะรับรู้มันได้โดยทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในขณะที่มีชีวิตอยู่เท่านั้น กล่าวคือความสุขสบายเป็นเรื่องของชีวิตนี้เท่านั้น เพราะสสารนิยมไม่เชื่อเรื่องชีวิตหน้า มนุษย์เกิดหนเดียวตายหนเดียว ไม่มีโลกหน้าที่มนุษย์จะไปได้รับรางวัล (เพราะทำความดี) หรือไปถูกลงโทษ (เพราะทำความชั่ว) การแสวงหาสัจธรรมและคุณธรรมจึงไม่ใช่สิ่งจำเป็น สิ่งที่มนุษย์ควรแสวงหาก็คือ ความสุข และเป็นความสุขในชีวิตนี้เท่านั้น

สสารนิยมไม่เชื่อเรื่องอมตภาพของวิญญาณอย่างที่จิตนิยมเชื่อ และปฏิเสธการมีอยู่ของจิตวิญญาณ ในลักษณะที่เป็นอิสระจากร่างกาย ในทรศนะของสสารนิยม จิตวิญญาณเป็นสสารเช่นเดียวกับร่างกาย และไม่สามารถอยู่เป็นอิสระจากร่างกาย คือแยกจากร่างกายไม่ได้ และจิตวิญญาณที่ว่านี้ก็แตกดับไปพร้อมๆ กับร่างกาย เมื่อมนุษย์ตายลงจึงไม่มีอะไรไปเกิดใหม่ ทรศนะ ดังกล่าวนี้อาจขัดแย้งกับทรศนะของจิตนิยม ซึ่งถือว่าจิตวิญญาณเป็นอมตะดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

2.4 ลัทธิจารวากของอินเดีย

แนวคิดแบบสสารนิยมหรือวัตถุนิยมนั้น นอกจากจะปรากฏในปรัชญาตะวันตกแล้ว ในปรัชญาตะวันออกก็มีปรากฏเช่นกัน สสารนิยมในปรัชญาตะวันออกที่รู้จักกันดีคือ ลัทธิจารวากของอินเดีย

ลัทธิจารวากเกิดขึ้นเมื่อไรนั้นไม่สามารถกำหนดเวลาได้แน่นอน แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า แนวความคิดแบบสสารนิยมมีมาก่อนพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงลัทธินี้โดยเรียกลัทธิดังกล่าวว่า “โลกายัต” ที่ได้ชื่อว่า โลกายัต เพราะเป็นลัทธิที่สอนเรื่องความสุขสำราญทางโลก จึงเป็นที่ดึงดูดใจของชาวโลกที่ชอบความสุขแบบนี้ (สุนทร ฤกษ์ 2521 : 13)

คำสอนของจารวากมีลักษณะคล้ายคลึงกับสสารนิยมในปรัชญาตะวันตก กล่าวคือ สิ่งที่เรารู้ สิ่งที่เรารับรู้ทางประสาทสัมผัสเท่านั้นที่เป็นจริง สิ่งต่างๆ ประกอบขึ้นจากธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ จิตวิญญาณของมนุษย์ก็เป็นผลผลิตของการรวมตัวของธาตุ 4 ไม่มีโลกหน้า ไม่มีชีวิตหลังตาย (life after death) ความสุข คือจุดหมายสูงสุดของชีวิต ความตาย คือโมกษะ (โมกษะในปรัชญาอินเดีย หมายถึงความหลุดพ้น เป็นภาวะสูงสุดทางปรัชญาและศาสนา) ในขณะที่มีชีวิตอยู่จึงควรแสวงหาความสุข ความบันเทิงเริงรมย์แก่ตัวเองให้มากที่สุด ทรรศนะเรื่องความสุขของจารวากมีลักษณะเป็นสุขนิยมแบบอัตนิยม (Egoistic Hedonism) ซึ่งจะได้กล่าวถึงสุขนิยมแบบนี้ในบทที่ 4 การที่ได้ชื่อว่าสุขนิยมแบบอัตนิยมเพราะลัทธินี้เน้นความสุขของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงความสุขของส่วนรวม จารวากสอนว่า “ความสุขในชีวิตนี้และความสุขของบุคคลเป็นจุดหมายประการเดียวของมนุษย์ ความสุขส่วนรวมถ้าหากจะคิดถึงบ้างก็ถือว่าเป็นการแสดงออกของความสุขส่วนตัว ทรรศนะเกี่ยวกับความดีทั่วไปที่ถือว่าผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นรองนั้นไม่มี” (ทริยันนะ 2521 : 21)

3. จิตนิยม

จิตนิยม คือลัทธิที่ถือว่าความจริงแท้หรือความจริงสูงสุดเป็นจิต หรืออสสารซึ่งมีอยู่ในวันคร ไม่เปลี่ยนแปลง อสสารนี้เป็นหลักหรือเป็นกฎเกณฑ์ของสสาร

3.1 ลักษณะทั่วไปของจิตนิยม

ลักษณะทั่วไปของจิตนิยมที่เกี่ยวกับความจริงแท้หรือเนื้อหาของโลกและจักรวาล มีดังนี้

3.1.1 เนื้อแท้ของโลกเป็นอสสาร จิตนิยมจะมีทรรศนะที่ขัดแย้งกับสสารนิยมในแง่ที่ว่าเนื้อแท้ของโลกมิได้เป็นสสารดังที่สสารนิยมเชื่อ จิตนิยมเชื่อว่านอกจากสสารแล้วยังมีอสสาร

ซึ่งมีสภาพความเป็นจริงมากกว่าสสารและโลกของสสาร อสสารมีคุณสมบัติที่ตรงข้ามกับสสาร กล่าวคือขณะที่สสารมีการกินที่ (extension) ต้องอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งในเวลาใดเวลาหนึ่ง คืออยู่ในระบบของอวกาศและเวลา (space and time) และสามารถรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 แต่อสสารจะมีลักษณะตรงข้าม คือไม่กินที่ ไม่อยู่ในระบบของอวกาศและเวลา และไม่สามารถรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 หากมันก็มีอยู่จริง ไม่ใช่อยู่ในความคิด แต่เป็นจริงในตัวมันเอง อสสารนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จิต

3.1.2 อสสารหรือจิตมีลักษณะนิรันดร ลักษณะทั่วไปอีกประการหนึ่งของจิตนิยมคือเชื่อว่าอสสารหรือจิตมีลักษณะนิรันดร (eternal) และไม่เปลี่ยนแปลงในขณะที่โลกของสสารเปลี่ยนแปลงและไม่มีอะไรคงที่ อสสารหรือจิตนั้นนอกจากตัวมันเองจะเป็นนิรันดรและไม่เปลี่ยนแปลงแล้ว มันยังเป็นตัวอธิบายการเปลี่ยนแปลงในโลกของวัตถุด้วยเนื่องจากมันมีลักษณะสัมบูรณ์ (absolute)

3.1.3 อสสารหรือจิตมีโลกอิสระของตัวเอง จิตนิยมเชื่อว่าโลกของวัตถุหรือสสารไม่เป็นอิสระในตัวเอง แต่อสสารหรือจิตมีโลกอิสระของตัวเอง คือไม่ขึ้นต่อโลกของสสาร แต่โลกของสสารต้องขึ้นต่อโลกของอสสารเพราะมันไม่สามารถอยู่ได้ด้วยตัวเอง อสสารหรือจิตจึงเป็นหลักสำคัญที่ทำให้โลกของวัตถุมีกฎเกณฑ์

3.1.4 ค่าต่าง ๆ มีอยู่จริง ขณะที่สสารนิยมเชื่อว่าค่าต่าง ๆ เป็นสิ่งสมมุติ มิได้มีอยู่จริง แต่จิตนิยมกลับเชื่อว่าค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกของวัตถุนั้นมีอยู่จริงและมีต้นตออยู่ในโลกของอสสารหรือจิตเป็นสิ่งที่อยู่แต่เดิม มนุษย์เป็นเพียงผู้ไปพบ ไม่ใช่ผู้คิดขึ้น

3.2 วิวัฒนาการของจิตนิยม

แนวความคิดแบบจิตนิยมวิวัฒนาการมาจากปรัชญากรีกสมัยโบราณ เช่นเดียวกับแนวคิดแบบสสารนิยม ดังได้กล่าวมาแล้วว่านักปรัชญากรีกสมัยโบราณส่วนใหญ่จะมีทรรศนะแบบสสารนิยมดังจะเห็นได้จากการตอบปัญหาเรื่องปฐมธาตุ อย่างไรก็ตามในสมัยเดียวกันนี้ก็มีนักปรัชญากรีกที่มีแนวคิดแบบจิตนิยม เช่น พาร์มีนีดีส และอนักซาโกรัส ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

3.2.1 พาร์มีนีดีส (Parmenides 515-450 B.C.) เป็นนักปรัชญากรีกสมัยโบราณ พาร์มีนีดีสได้รับความนับถืออย่างมากว่าเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้งและอุปนิสัยสูงส่งดีเลิศ เพลโตเอ่ยถึงเขาอย่างเคารพนับถือเสมอมา (ดู สคช 2514 : 21)

ทรรศนะทางปรัชญาของพาร์มีนีดีสเกิดจากการเฝ้าสังเกตความไม่เที่ยงแท้หรือความเป็นอนิจจังของสิ่งต่างๆ เขาพยายามค้นหาสิ่งที่เป็นนิรันดรซึ่งอยู่ท่ามกลางสิ่งที่เป็นอนิจจังหาสิ่งที่คงสภาพอยู่ตลอดไป ท่ามกลางการแปรสภาพของสิ่งทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ความคิดเรื่องสัต

และอัสตจึงเกิดขึ้น สิ่งที่เป็นจริงสูงสุดคือ สัต (Being) ส่วนอัสตเป็นสิ่งที่ไม่จริง โลกแห่งผัสสะเป็นภาพมายา ไม่จริง เป็นอัสต สัตเท่านั้นที่เป็นจริง สิ่งแท้จริงในธรรมชาติของพารมีนิตีสมีเพียงสิ่งเดียวและปฐมธาตุของสิ่งทั้งหลาย คือสัตซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับอัสตและไม่เปลี่ยนแปลง สัตเป็นสิ่งที่เป็นอย่างอยู่แล้ว กำลังเป็นอย่าง และจะเป็นอยู่ต่อไปเพราะสัตไม่มีอดีต ปัจจุบัน และอนาคต คือเป็นอย่างเช่นนั้น ชั่วฉับนิรันดร์ ไม่เพิ่มขึ้น แบ่งแยกไม่ได้และไม่ถูกแบ่งแยก

ความแตกต่างที่มีความสำคัญขั้นพื้นฐานในวิชาปรัชญาเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในปรัชญาของพารมีนิตีส คือความแตกต่างระหว่างผัสสะและเหตุผล โลกของความหลอกลวง ปรมาภฏการณและความเปลี่ยนแปลงเป็นอัสต พารมีนิตีสสอนว่าโลกที่เรารู้จักได้ด้วยผัสสะเป็นสิ่งหลอกลวง เรารู้จักสัตได้ด้วยเหตุผลและความคิดเท่านั้น ดังนั้นสำหรับพารมีนิตีส ผัสสะจึงเป็นบ่อเกิดของความหลอกลวงและความเห็นผิด ความจริงมีอยู่ในเหตุผลเท่านั้น นี่คือการเริ่มต้นขั้นพื้นฐานของจิตนิยม

อย่างไรก็ตาม แม้ความคิดของพารมีนิตีสจะมีลักษณะเป็นจิตนิยมอย่างชัดเจน และนักปรัชญาสมัยหลังๆ เช่น เฮเกิล จะตีความหมายปรัชญาของพารมีนิตีสว่าเป็นจิตนิยม ถึงกับนักปรัชญาบางคนพูดว่า พารมีนิตีสเป็นบิดาของจิตนิยม กระนั้นก็มีผู้ไม่เห็นด้วย โดยอ้างคำสอนเรื่องอัสตของเขาว่ามีลักษณะเป็นสสารนิยม

แต่หลักฐานที่ปรากฏคือ ความคิดของเขาเป็นทั้งสองแบบเพราะได้รับการนำเอาไปพัฒนาในสมัยต่อมา เช่น เพลโต รับเอาแง่ที่เป็นจิตนิยมไปพัฒนา ขณะที่เอมพีโดคลีสและเดโมคริตุสรับเอาแง่ที่เป็นสสารนิยมไปพัฒนา พารมีนิตีสจึงเป็นทั้งบิดาของจิตนิยมและสสารนิยม (ดู สเทศ 2514 : 27)

3.2.2 อนักขาโกรัส (Anaxagoras 500-428 B.C.) เป็นนักปรัชญากรีกสมัยโบราณอีกผู้หนึ่งที่มีแนวความคิดเป็นแบบจิตนิยมในแง่ที่ถือว่าพลังไม่ใช่สสาร แต่เป็นจิตซึ่งเขาเรียกว่า มโน (Nous) หมายถึงจิตหรือพุทธิปัญญา (Intelligence) ซึ่งทำให้สิ่งต่างๆ เคลื่อนไหวทำให้เกิดโลกขึ้น อนักขาโกรัสให้ความสนใจกับแบบ ระเบียบ ความงาม และความกลมกลืนของจักรวาล เขาคิดว่าสิ่งเหล่านี้ย่อมไม่ได้เกิดจากพลังที่ไร้เหตุผล โลกที่ปรากฏต้องมีปัญญาควบคุมไว้และดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางที่กำหนด

อย่างไรก็ตาม แม้ความคิดของอนักขาโกรัสจะมีลักษณะเป็นจิตนิยม แต่ก็มีได้เป็นจิตนิยมบริสุทธิ์เหมือนเพลโต เพราะความคิดของเขามีลักษณะเป็นสสารนิยมด้วยเช่นกัน นั่นคือเขาถือว่า มโนและสสารมีอยู่คู่กันชั่วนิรันดร์ มโนไม่ได้สร้างสสาร เพียงแต่จัดรูปสสาร อนักขาโกรัสกล่าวไว้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ด้วยกัน มีจำนวนมากมายไม่จำกัด และจำนวนเล็กน้อยไม่จำกัด และแล้วก็มีมโนขึ้นจัดทุกอย่างให้เป็นระเบียบ สิ่งเดียวที่ให้กฎและระเบียบได้ คือ มโน ฉะนั้นจึงต้องมีสิ่งที่ควบคุมโลก คือ มโน

จะเห็นได้ว่า แม้ปรัชญาของพาร์มินิดีส และอนักซาโกรัส จะมีลักษณะเป็นจิตนิยม แต่นักปรัชญาทั้งสองท่านนี้ก็ยังไม่อาจตีฝ่าวงล้อมของอิทธิพลทางความคิดของนักปรัชญาร่วมสมัย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสสารนิยมไปได้ ปรัชญาของพาร์มินิดีสและอนักซาโกรัสจึงมีลักษณะสองนัยคือ นัยหนึ่งเป็นจิตนิยม อีกนัยหนึ่งเป็นสสารนิยม ซึ่งถึงแม้จะไม่ประกาศตนเป็นจิตนิยมอย่างเปิดเผย แต่ก็เป็นการวางรากฐานให้แนวคิดแบบจิตนิยมได้วิวัฒนาการขึ้นในสมัยต่อมาดังจะเห็นได้จากปรัชญาจิตนิยมของเพลโตซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อ 3.4

3.3 มนุษย์ในทรรศนะของจิตนิยม

จิตนิยมมีทรรศนะต่อมนุษย์ในลักษณะที่ตรงข้ามกับสสารนิยม กล่าวคือขณะที่สสารนิยมปฏิเสธการมีอยู่ของจิตวิญญาณในลักษณะที่เป็นอิสระจากร่างกาย แต่จิตนิยมจะมองว่ามนุษย์ประกอบด้วยสองส่วนคือ ร่างกายซึ่งเป็นวัตถุหรือสสาร กับจิตวิญญาณซึ่งเป็นอสสาร และเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ ดังนั้น ขณะที่สสารนิยมถือว่ามนุษย์คือเครื่องจักร หรือมนุษย์คือหุ่นยนต์ จิตนิยมก็จะถือว่า มนุษย์คือจิตวิญญาณ เหตุผลที่จิตนิยมเชื่อว่า มนุษย์คือจิตวิญญาณ มีดังนี้ (ดู วิทย์ วิศทเวทย์ 2525 : 55-58)

3.3.1 มนุษย์มีการริเริ่ม มนุษย์แตกต่างจากก้อนหินตรงที่ก้อนหินไม่มีการริเริ่ม การเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงของมันเกิดขึ้นจากแรงภายนอกตัวที่มากกระทำต่อมัน มันจะอยู่ที่ไหน อย่างไร ล้วนถูกกำหนดจากสิ่งนอกตัวทั้งสิ้น แต่มนุษย์มิได้เป็นเช่นนั้น การที่มนุษย์มีความคิด ความรู้สึก ความอยาก ความต้องการ สิ่งเหล่านี้เป็นตัวการริเริ่มทำให้ร่างกายของเราเคลื่อนไหว เช่น ถ้าเราอยากดื่มน้ำ เทำก็จะเดินไปหาน้ำมาดื่มน้ำ จิตนิยมเชื่อว่ามนุษย์มีจิตวิญญาณซึ่งเป็นอสสาร เป็นผู้บังคับบัญชาร่างกายให้เคลื่อนไหวไปตามความประสงค์ ถ้ามนุษย์ปราศจากจิตวิญญาณเสียแล้ว ก็จะไม่สามารถริเริ่มหรือมีบทบาทในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นกับตนได้

3.3.2 มนุษย์มีการเรียนรู้ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่จิตนิยมเชื่อว่ามนุษย์ คือจิตวิญญาณ คือมนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด มีอารมณ์ เรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ รับรู้ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่มีอยู่ในโลกได้ ความสามารถเหล่านี้ก้อนหินไม่มี ก้อนหินมันไม่รู้จักความแตกต่างระหว่างวงกลมกับสี่เหลี่ยม เปรี้ยวกับหวาน เย็นกับร้อน เหม็นกับหอม มันไม่มีความสุข ความทุกข์ ความหิว ความอึด ความรัก ความเกลียด และอื่นๆ สิ่งเหล่านี้เป็นประสบการณ์ของมนุษย์ที่ก้อนหินไม่มี จิตนิยมเชื่อว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะก้อนหินไม่มีจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นตัวการที่ทำให้มนุษย์รู้จักเรียนรู้ คิดค้น และมีอารมณ์ความรู้สึกได้

3.3.3 มนุษย์มีความรู้สึกขัดแย้ง จิตนิยมเชื่อว่ามนุษย์มีองค์ประกอบ 2 อย่างคือ จิตกับกาย และเชื่อว่าจิตสำคัญกว่าเพราะเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ ร่างกายนั้นมีการเปลี่ยนแปลง มีเกิด มีดับ ส่วนจิตหรือวิญญาณนั้นเป็นอมตะ ถ้ามนุษย์มีเพียงร่างกายอย่างเดียว มนุษย์ก็จะทำตามแรงปรารถนาทางกาย เช่น ถ้าเราหิวแต่ไม่มีเงินซื้ออาหาร เราก็จะไปขโมยเงินของผู้อื่นเพื่อนำไปซื้ออาหาร แต่เมื่อทำเช่นนั้น ความรู้สึกขัดแย้งจะเกิดขึ้นว่าเราทำในสิ่งที่ผิด ถ้ามนุษย์มีแต่ร่างกาย ความรู้สึกขัดแย้งนี้จะไม่เกิดขึ้น แต่เพราะมนุษย์มีจิตวิญญาณ มนุษย์จึงเกิดความรู้สึกขัดแย้งขึ้นเมื่อทำในสิ่งที่ผิด เพราะจิตสามารถสัมผัสกับสัจธรรมและคุณธรรมได้

จากเหตุผลสามข้อข้างต้นนี้ ทำให้จิตนิยมเชื่อว่ามนุษย์คือ จิตวิญญาณ กล่าวคือ แม้มนุษย์จะประกอบด้วยสองส่วน คือร่างกายซึ่งเป็นวัตถุหรือสสาร กับจิตวิญญาณซึ่งเป็นอสสาร แต่ตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์คือ จิตวิญญาณ ดังนั้นจิตนิยมจึงมีทรรศนะว่ามนุษย์คือ จิตวิญญาณ

3.4 ปรัชญาจิตนิยมของเพลโต

ปรัชญาจิตนิยมของเพลโตได้รับอิทธิพลจากปรัชญาของพาร์มินิดีสอย่างมากกล่าวคือ เพลโตรับเอาความคิดในส่วนที่เป็นจิตนิยมของพาร์มินิดีสไปพัฒนา ซึ่งสมัยก่อนหน้านั้นความคิดแบบจิตนิยมของพาร์มินิดีสไม่ได้มีการนำไปพัฒนา จนกระทั่งถึงสมัยของเพลโต ความคิดเรื่องโลกแห่งมโนคติ หรือทฤษฎีแบบ (World of Ideas or Theory of Form) ของเพลโตก็คือคำสอนเรื่องสัจ (Being) ของพาร์มินิดีสนั่นเอง

ความคิดเรื่องโลกแห่งมโนคติหรือทฤษฎีแบบของเพลโตนั้นมีใจความโดยสังเขปคือ เพลโตถือว่า โลกมี 2 โลก โลกหนึ่งเป็นโลกแห่งผัสสะหรือโลกของสสาร เป็นโลกที่เปลี่ยนแปลง ไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง มนุษย์รู้จักโลกนี้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ส่วนอีกโลกหนึ่งเรียกว่า โลกแห่งมโนคติหรือโลกของแบบ เป็นโลกของความจริงแท้ โลกดังกล่าวนี้เป็นอสสารหรือจิต มีอยู่นิรันดร์และไม่เปลี่ยนแปลง ทุกสิ่งในโลกแห่งผัสสะเสียนแบบมาจากโลกแห่งมโนคติ โลกแห่งมโนคติเป็นโลกแห่งความจริงแท้ และมีอยู่ได้ด้วยตัวมันเองโดยไม่ขึ้นต่อโลกแห่งผัสสะ เป็นหลักของโลกแห่งผัสสะซึ่งไม่จริงแท้

สำหรับมนุษย์ในทรรศนะของเพลโตนั้น เขาเชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์เป็นสอง คือ กายกับจิต จิตมนุษย์เปรียบเสมือนสารที่ขับริดซึ่งได้แก่ร่างกาย จิตทำหน้าที่ได้ 3 อย่าง หรืออีกนัยหนึ่งแบ่งได้ 3 ภาค ร่างกายอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของจิต การกระทำ พฤติกรรม รวมทั้งนิสัยใจคอของมนุษย์จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่จิตจะสั่งหรือบันดาลให้เป็นไป และที่ว่าจิตมี 3 ภาคนี้ ก็หมายความว่าร่างกายมีนาย 3 คน คนไหนแข็งแรงกว่า ร่างกายก็ทำตามคำสั่งของนายคนนั้น ภาคทั้ง 3 ของจิตมีดังนี้ (ดู วิทย์, วิศทเวศย์ 2525 : 59-60)

(1) ภาคตัณหา ตัณหาในที่นี้หมายถึง ความต้องการความสุขทางร่างกาย เช่น การกินอยู่หลับนอน คนที่มีจิตภคนี้เหนือกว่าภาคอื่นๆ ได้แก่ คนที่ลุ่มหลงในโลกีย์สุขทั้งปวง คนเหล่านี้ไม่เคยคิดแสวงหาความจริง ไม่รู้จักความงาม และไม่สนใจเรื่องของความดี ตามธรรมชาติของเพลโต คนพวกนี้ไม่ต่างกับเตร์จันน เพราะจุดหมายของชีวิตเป็นอย่างเดียวกัน ซึ่งแม้จะหาความสุขทางผัสสะได้ละเอียดซับซ้อนกว่าสัตว์ แต่ก็มีความสุขที่อยู่ในประเภทเดียวกัน

(2) ภาคน้ำใจ น้ำใจในที่นี้หมายถึง ความรู้สึกทางใจที่เกิดขึ้นโดยมิได้มีสาเหตุทางวัตถุ เช่น ความกล้าหาญ ความเสียสละ รักระเบียบวินัย เมตตาเมื่อเห็นผู้อื่นตกทุกข์ได้ยาก โกรธเมื่อเห็นการรังแกหรือเห็นความไม่เป็นธรรม คนที่มีจิตภคนี้เป็นใหญ่เหนือกว่าภาคอื่นก็ยังมี ความปรารถนาในโลกียะอยู่ เพราะเป็นความต้องการทางกายอันเป็นเรือนที่จิตครองอยู่ แต่เขาไม่ได้เป็นกังวลนักกับเรื่องเหล่านี้ ความสุขของเขามีได้อยู่ที่ได้รับการตอบสนอง แต่อยู่ที่ได้แสดงความกล้าหาญ ช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความไม่เป็นธรรม คนเหล่านี้สูงกว่าเตร์จันน เพราะเตร์จันนทำทุกอย่างที่จะได้สมอยาก เมื่อหิวสัตว์อาจไม่คำนึงถึงอะไรทั้งสิ้น แต่คนเหล่านี้อาจยอมตายมากกว่าที่จะยอมเสียเกียรติ เพราะสิ่งเหล่านี้มีค่าสำหรับเขา

(3) ภาคปัญญา จิตภคนี้ทำหน้าที่เกี่ยวกับเหตุผล เป็นส่วนที่เพลโตถือว่าทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์และสิ่งทั้งปวงในโลก เป็นภาคของจิตที่ทำให้มนุษย์รู้จักความจริง คนประเภทแรกอาจยอมทำทุกอย่างเพื่อแสวงหาเงิน คนประเภทที่สองอาจยอมเสียเงินเพื่อรักษาเกียรติ แต่คนประเภทหลังสุดอาจยอมเสียทั้งเงินและเกียรติเพื่อความรู้และความจริง

ความคิดเรื่องภาคทั้งสามของจิตนี้ปรากฏอยู่ในอุดมรัฐ (The Republic) ซึ่งเป็นงานเขียนชิ้นสำคัญของเพลโต คำว่า “อุดมรัฐ” หมายถึงรัฐในอุดมคติอันเป็นเพียงความคิดคำนึงของเพลโต มิได้มีอยู่ในโลกจริงๆ ในอุดมรัฐ เพลโตนำเอาความคิดเรื่องภาคทั้งสามของจิตมาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งชนชั้นออกเป็น 3 ชั้น คือ (ส. ศิวรักษ์ 2520 : 22)

(1) ชนชั้นราษฎร ได้แก่ พลเมืองส่วนใหญ่ของรัฐ ชนกลุ่มนี้เป็นผู้มีจิตภคตัณหา เป็นเจ้าเรือน ต้องการความสุขทางร่างกาย ประกอบอาชีพได้ มีครอบครัวได้ตามปกติ แต่ไม่ควรมุ่งความมั่งคั่งร่ำรวย หรือฟุ้งเฟ้อ คุณธรรมสำหรับชนชั้นราษฎร คือความรู้จักประมาณ ต้องรู้จักต่อมตน และรู้สถานะของตนว่าต้องเชื่อฟังชนชั้นปกครอง

(2) ทหารหรือนักรบ ได้แก่ กลุ่มคนที่ทำหน้าที่ป้องกันประเทศเป็นผู้ที่มีจิตภคน้ำใจ เป็นเจ้าเรือน จึงเป็นพวกที่ต้องการชื่อเสียงเกียรติยศ คุณธรรมสำหรับชนชั้นนี้ คือความกล้าหาญ ต้องยอมเสียสละแม้ชีวิตตนเพื่อรัฐ ยินดีทำตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา

(3) **ชนชั้นปกครอง ได้แก่ นักปราชญ์** เป็นพวกที่มีจิตภาคปัญญาเป็นเจ้าของเรือน คุณธรรมของชนชั้นปกครอง คือความรอบรู้

การปฏิบัติตามหน้าที่ของชนแต่ละชั้นทำให้เกิดความยุติธรรม ดังนั้นคุณธรรมสำคัญของรัฐในอุดมคติของเพลโตจึงมี 4 อย่างคือ ความรอบรู้ (Wisdom) ความกล้าหาญ (Courage) ความรู้จักประมาณ (Temperance) และความยุติธรรม (Justice)

4. ธรรมชาตินิยม

ธรรมชาตินิยมเป็นลัทธิที่อยู่กลางๆ ระหว่างสสารนิยมและจิตนิยม กล่าวคือ ขณะที่สสารนิยมเชื่อว่าวัตถุหรือสสารรวมทั้งปรากฏการณ์ของมันเท่านั้นที่เป็นจริง ส่วนจิตนิยมเชื่อว่านอกจากสสารแล้วยังมีความเป็นจริงอีกอย่างหนึ่งซึ่งมีความเป็นจริงมากกว่าสสาร สิ่งนั้นคือ จิต แต่สำหรับธรรมชาตินิยมจะมองว่าทั้งสสารนิยมและจิตนิยมต่างก็มองโลกสุดโต่งไปข้างหนึ่ง ธรรมชาตินิยมจึงประนีประนอมสรรคนะสุดโต่งทั้งสองลัทธินั้นโดยมีสรรคนะแบบกลางๆ คือบางแง่เห็นด้วยกับสสารนิยม และบางแง่ก็คล้ายกับจิตนิยม แต่โดยหลักพื้นฐานแล้วธรรมชาตินิยมมีสรรคนะใกล้เคียงกับสสารนิยมมากกว่า ดังนี้

4.1 ลักษณะทั่วไปของธรรมชาตินิยม

ปรัชญาธรรมชาตินิยม (Naturalism) นี้บางทีก็เรียกว่าปรัชญาสัจนิยม (Realism) ธรรมชาตินิยมมีสรรคนะว่า โลกหรือจักรวาลที่ประกอบไปด้วย “สิ่งธรรมชาติ” (natural object) สิ่งธรรมชาติเท่านั้นที่เป็นจริง สิ่งอื่นใดที่ไม่มีสิ่งธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ของสิ่งธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริง (วิทย์ วิศทเวทย์ 2525 : 29)

สิ่งธรรมชาติ คือสิ่งที่ดำรงอยู่ในระบบของอวกาศและเวลา (space and time) ฉะนั้นสิ่งใดที่ไม่ดำรงอยู่ในระบบของอวกาศและเวลาย่อมเป็นสิ่งที่ไม่มีจริง ในแง่นี้ธรรมชาตินิยมจึงมีลักษณะคล้ายสสารนิยม ดังนั้น พระเจ้าก็ดี จิตวิญญาณก็ดี หรือโลกแห่งมโนคติของเพลโตก็ดี ธรรมชาตินิยมย่อมถือว่าสิ่งเหล่านี้มิได้มีอยู่จริง เพราะไม่อยู่ในระบบของอวกาศและเวลา

ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของสิ่งธรรมชาติคือ ต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดับลงโดยมีสาเหตุ และสาเหตุนั้นก็เป็นสิ่งธรรมชาติด้วย ซึ่งก็คือการยอมรับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นวิธีการที่ตั้งอยู่บนหลักที่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมมีสาเหตุ และสาเหตุนั้นต้องเป็นสาเหตุธรรมชาติ คือเป็นสิ่งที่รู้จักได้ด้วยประสบการณ์ การแสวงหาความจริงของวิทยาศาสตร์จะต้องอาศัยประสบการณ์เท่านั้น จะอ้างอิงไปถึงสิ่งที่ยอยู่นอกประสบการณ์ไม่ได้ ดังนั้น การอ้างพระเจ้าก็ดี การอ้างโลกแห่งมโนคติ

หรือทฤษฎีแบบก็ดี มิใช่วิธีการของวิทยาศาสตร์ เพราะอ้างสิ่งเหนือธรรมชาติมาอธิบายธรรมชาติ หรืออ้างอภิปรัชญาอธิบายสสาร แง่นี้จึงเป็นอีกแง่หนึ่งที่ธรรมชาตินิยมเหมือนสสารนิยม

ส่วนทฤษฎีที่คล้ายคลึงกับจิตนิยมนั้น คือทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษย์ ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

4.2 มนุษย์ในทฤษฎีของธรรมชาตินิยม

ขณะที่สสารนิยมเชื่อว่ามนุษย์มีแต่เพียงร่างกายซึ่งเป็นสสาร ไม่มีจิตวิญญาณที่เป็นอภิปรัชญาหรือจิตวิญญาณมีมันก็เป็นสสารเช่นเดียวกับร่างกายและเนาเปื่อยผุพังไปกับร่างกาย ส่วนจิตนิยมเชื่อว่ามนุษย์ คือจิตวิญญาณซึ่งเป็นอภิปรัชญาและเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ ร่างกายซึ่งเป็นสสารหรือวัตถุนั้นมีใช้ตัวตนที่แท้จริงเพราะมันเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลายไปได้ ส่วนจิตวิญญาณเป็นอมตะและสามารถอยู่เป็นอิสระจากร่างกายได้ แต่สำหรับธรรมชาตินิยมจะถือว่ามนุษย์มีทั้งร่างกายและจิตวิญญาณซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกันและจริงเท่ากัน ไม่มีอะไรจริงกว่าอะไร การยอมรับว่ามนุษย์มีจิตวิญญาณทำให้ทฤษฎีของธรรมชาตินิยมคล้ายคลึงกับจิตนิยม แต่ในความคล้ายคลึงนี้ก็มีความแตกต่างแฝงอยู่ กล่าวคือ แม้ธรรมชาตินิยมจะยอมรับว่ามนุษย์มีจิตวิญญาณ แต่จิตวิญญาณที่ว่านี้ก็ไม่สามารถแยกเป็นอิสระจากร่างกายได้ดังที่จิตนิยมเชื่อและจิตวิญญาณก็มีได้เป็นอมตะ ในทฤษฎีของธรรมชาตินิยม จิตวิญญาณเป็นความสามารถอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่สืบทอดกันตามเผ่าพันธุ์ของตน เมื่อมนุษย์เกิดมาก็มีจิตวิญญาณติดตัวมาด้วย จิตวิญญาณนี้ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์อื่นๆ ตรงที่สามารถชื่นชมกับคุณค่าทางจิตใจได้นอกเหนือจากการรื่นรมย์กับความสุทสุขทางกาย และเมื่อมนุษย์ตายลงทั้งร่างกายและจิตวิญญาณต่างดับสิ้นไปด้วยกัน จิตวิญญาณจึงมิได้เป็นอิสระจากร่างกาย และมีได้เป็นอมตะดังที่จิตนิยมเชื่อ

5. ปัญหาสำคัญทางอภิปรัชญา

ปัญหาเรื่องความแท้จริงของสิ่งต่างๆ ในจักรวาลและกระบวนการของสิ่งเหล่านั้น เรียกว่า ปัญหาทางอภิปรัชญา ซึ่งมี 3 ประเด็นใหญ่ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าอภิปรัชญาศึกษาเกี่ยวกับเรื่องใหญ่ๆ 3 เรื่อง คือจักรวาลวิทยา (Cosmology) ภาววิทยา (Ontology) และปรัชญาจิต (Philosophy of Mind) ดังจะได้กล่าวถึงโดยสังเขปตามลำดับดังนี้

5.1 จักรวาลวิทยา

จักรวาลวิทยาศึกษาและหาคำตอบเกี่ยวกับจักรวาลและสิ่งต่างๆ ในจักรวาลว่ามีความเป็นมาอย่างไร และจะดำเนินต่อไปอย่างไร สิ่งต่างๆ ในจักรวาลมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ และถ้ามีมันสัมพันธ์กันอย่างไร

จักรวาล หมายถึงอวกาศทั้งหมดและทุกสิ่งทุกอย่างที่บรรจุอยู่ในอวกาศ ซึ่งไม่ว่าจะมีอยู่ในลักษณะใด หรือที่ไหนในโลก หรือในอวกาศนอกโลก สิ่งเหล่านั้นทั้งหมดรวมเรียกว่า จักรวาล

จักรวาลวิทยาศึกษาเกี่ยวกับปัญหาที่เกี่ยวกับจักรวาลในประเด็นต่อไปนี้

5.1.1 ปัญหาเกี่ยวกับขนาดของจักรวาล คือต้องการทราบว่าจักรวาลซึ่งมีขนาดกว้างใหญ่ไพศาลนี้ มันมีขอบเขตหรือไม่ คือมันมีขนาดที่รู้จักหรือไม่รู้จัก ซึ่งคำตอบก็ออกมาทั้งสองอย่าง กล่าวคือ กลุ่มนักปรัชญาเชื่อว่าจักรวาลไร้ขอบเขต คือมีขนาดไม่รู้จัก ส่วนกลุ่มนักคณิตศาสตร์ก็ได้โต้แย้งว่าจักรวาลมีขอบเขตจำกัด คือมีขนาดรู้จัก ซึ่งทั้งนักปรัชญาและนักคณิตศาสตร์ต่างก็อ้างเหตุผลที่น่าเป็นไปได้มาสนับสนุนความเชื่อของตน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นรายละเอียดปลีกย่อยเกินไปจึงมิได้นำมาเสนอต่อท่านผู้อ่านด้วยเกรงว่าจะเป็นการซ้ำซ้อนกับวิชาดาราศาสตร์ ผู้สนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถหาหนังสืออ่านได้ไม่ยากนัก

5.1.2 ปัญหาเกี่ยวกับการวิวัฒนาการของจักรวาล คือปัญหาว่าจักรวาลมีความเป็นมาอย่างไร และจะดำเนินต่อไปอย่างไร ซึ่งการหาคำตอบในเรื่องนี้ยากกว่าเรื่องแรก เพราะเราไม่มีเครื่องมือสำหรับสอดส่องย้อนไปดูอดีตเพื่อหาจุดเริ่มต้นของมัน และขณะเดียวกันก็ไม่มีเครื่องมือที่จะส่องไปดูอนาคต อย่างไรก็ตาม เราพอจะรู้อดีตและพอจะคาดคะเนอนาคตของมันได้บ้าง ซึ่งคำตอบของปัญหานี้ก็มี 2 คำตอบเช่นกัน คือกลุ่มนักคณิตศาสตร์ฟิสิกส์เชื่อว่าจักรวาลเมื่อเกิดขึ้นและวิวัฒนาการเต็มที่แล้วจะค่อยๆ ดับลง เนื่องจากสสารทุกหน่วยมีการเสียดพลังงานไป จักรวาลจึงเสื่อมลงเรื่อยๆ จนหมดพลังงานและในที่สุดทุกสิ่งก็จะหยุดนิ่งหรือดับลงนั่นเอง ส่วนฝ่ายที่เชื่อว่าจักรวาลจะไม่ดับลงก็มีเหตุผลว่าในเมื่อจักรวาลไร้ขอบเขต หรือมีขนาดไม่รู้จักก็จะมีพลังงานที่มีปริมาณไม่รู้จักเช่นกัน หรือในแง่หนึ่งน่าจะเป็นไปได้ว่ามีพลังงานถูกสร้างขึ้นมาใหม่หรือเกิดขึ้นใหม่แทนพลังงานเก่าที่เสียไป การสร้างสรรค์พลังงานเช่นว่านี้คงจะเป็นไปอยู่ตลอดเวลาก็ได้ จักรวาลจึงไม่น่าดับลงในอนาคต (แพทริค 2518 : 63)

5.1.3 ปัญหาเรื่องจักรวาลกำลังขยายตัว จากการค้นพบของฮับเบิล ในปี ค.ศ. 1929 ทำให้ทราบว่าจักรวาลกำลังขยายตัว เขาใช้เครื่องมือแยกแสงตรวจสอบแสงจากกาแลกซี (Galaxy) จำนวนมากมายในอวกาศ (กาแลกซี คือกลุ่มดาวแบบทางช้างเผือก คือประกอบด้วยดาวจำนวนมากมารวมกลุ่มกัน ทางช้างเผือกที่เราเห็นในท้องฟ้ายามราตรีเป็นกลุ่มดาวหรือกาแลกซีของเรา สุริยจักรวาลเป็นเพียงจุดเล็กในทางช้างเผือกนั้น) พบว่าเส้นด้ายเคลื่อนไปทางแถบแสงสีแดงในสเปกตรัม (spectrum คือแถบแสงเจ็ดสีที่ได้จากการแยกแสง คือ ม่วง คราม น้ำเงิน เขียว เหลือง แสด แดง) ทำให้ทราบว่ากาแลกซีเหล่านั้นกำลังเคลื่อนที่ห่างออกไปจากกาแลกซีของเราด้วยความเร็วสูงมาก แสดงว่าจักรวาลกำลังขยายตัวไปทุกทิศทาง

ปัญหาที่ตามมาคือ โกลออกไปนอกขอบเขตที่เรามองเห็นได้ด้วยกล้องดูดาวที่มีเลนส์สะท้อนแสง ขนาด 200 นิ้ว นั้นยังมีอะไรอีกหรือไม่ (กล้องที่ว่านี้สามารถดูออกไปในอวกาศไกลถึง 500 ล้านปีแสง คือไกลเป็นระยะทางที่แสงใช้เวลาวิ่งเป็นเวลาถึง 500 ล้านปี โดยที่แสงมีความเร็วประมาณ 186,000 ไมล์ต่อวินาที) กาแล็กซี่ที่วิ่งหนีออกไปจะไปถึงไหนและจะวิ่งกลับมาอีกหรือไม่ มีจักรวาลอื่นที่มีลักษณะอย่างนี้อีกหรือไม่ ปัจจุบันเรายังไม่รู้จะไรมากนัก เราได้แต่เพียงคิดทฤษฎีขึ้นมาอธิบายส่วนของจักรวาลที่อยู่ใกล้เราหรือที่เราสามารถสอดส่องไปถึงได้เท่านั้น

กรณีจักรวาลกำลังขยายตัวนี้ในวงการดาราศาสตร์ยังคงถกเถียงกันว่าจริงหรือไม่ หรืออาจเป็นเรื่องอื่นที่เรายังไม่ทราบ นักดาราศาสตร์ส่วนหนึ่งไม่เชื่อว่าจักรวาลกำลังขยายตัวโดยให้เหตุผลว่า จากการที่แสงจากกาแล็กซี่ต่างๆ ที่รับโดยสเปคโตรสโคปหรือเครื่องแยกแสง ปรากฏว่า เส้นดําเคลื่อนไปทางแถบแสงสีแดงนั้นอาจไม่ใช่เป็นผลเนื่องมาจากจักรวาลกำลังขยายตัว นักดาราศาสตร์ เช่น ฮาร์ป (Halton Arp) ได้ค้นพบหลักฐานว่า บางกรณีกาแล็กซี่ที่อยู่ชิดติดกัน แต่ทั้งสองกาแล็กซี่นั้นกลับมีเส้นดําในตำแหน่งที่ต่างกัน จึงเป็นไปได้ว่าวัตถุทั้งสองชิ้นที่เกี่ยวข้องเกาะอยู่ด้วยกันจะมีความเร็ววิ่งหนีออกจากเราด้วยความเร็วที่ต่างกัน อาจเป็นเรื่องอื่นในจักรวาลที่เรายังไม่พบที่ทำให้เส้นดําในสเปคตรัมปรากฏเช่นนั้น (ซาแกน 2525 : 19)

5.1.4 ปัญหาเรื่องเวลา ปัญหาทางจักรวาลวิทยาอีกประเด็นหนึ่ง คือปัญหาเรื่องเวลา ประเด็นปัญหานี้ต้องการหาคำตอบว่า เวลาคืออะไร มีลักษณะอย่างไร วาสมานน์ (Friedrich Wasdmann) เขียนไว้ว่า “แม้เราเกือบทุกคนไม่สามารถจะเข้าใจแม้เพียงน้อยนิดว่า เวลาคืออะไร แต่เรายังคงใช้ภาษาบอกเวลาอยู่ต่อไป โดยไม่รู้ว้เรากำลังพูดถึงอะไร” (Christian 1977 : 259)

เหตุที่เราไม่สามารถหาความกระจ่างเกี่ยวกับเวลาได้ เพราะเราไม่สามารถใช้เครื่องมือใดมาตรวจสอบหรือสอดส่องดูความเป็นไปของมัน ไม่สามารถมองย้อนกลับไปในอดีตหรือมองออกไปในอนาคตได้ เรามีประสบการณ์เฉพาะปัจจุบันเท่านั้น แต่แม้ในขณะปัจจุบันเราก็ตรวจสอบเรื่องเวลาไม่ได้ จึงทำให้เราเข้าใจสับสนเกี่ยวกับเรื่องเวลา

ปัญหาในเรื่องเวลา คือ เวลาคืออะไร มีจริงหรือไม่ ถ้ามีจริงมันมีลักษณะอย่างไร ในภาษาของเราเมื่อเราพูดถึงเกี่ยวกับเวลานั้นมีความหมายหลายอย่างที่แตกต่างกัน และเรามากไม่ค่อยแน่ใจนักว่า หมายถึงเวลาในลักษณะใด ลักษณะของเวลาที่เราใช้กันอยู่แบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

5.1.4.1 เวลานาฬิกา มนุษย์ประดิษฐ์นาฬิกาขึ้นมาเพื่อใช้บอกเวลาโดยกำหนดจากการหมุนรอบตัวเองของโลกเป็นหลัก โลกหมุนรอบตัวเอง 1 รอบ ถือเป็น 1 วัน หมุนรอบดวงอาทิตย์ 1 รอบ ถือเป็น 1 ปี แล้วแบ่งปีเป็นเดือน และวัน แบ่งวันเป็นชั่วโมง นาที และ

วินาที นี่คือเวลานาฬิกาซึ่งถือเอาจากการหมุนของโลกมากำหนด แต่เวลานาฬิกานั้นไม่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเวลาที่แท้จริง เพราะมนุษย์สร้างนาฬิกามาใช้วัดอวกาศ หรือที่ว่าง (space) คือ วัดที่ว่างจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งโดยใช้เข็ม โดยกำหนดจากการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์จากการสังเกตบนพื้นโลก เมื่อดวงอาทิตย์เคลื่อนที่ได้ 15 องศา ก็กำหนดให้เข็มยาวเคลื่อนที่ไป 360 องศา และเข็มสั้นเคลื่อนไป 30 องศา การเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์และของเข็มนาฬิกาเป็นการเคลื่อนที่ของสสารอย่างหนึ่งซึ่งเราทำให้มันสัมพันธ์กันเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติ จากการที่เราทำให้เข็มนาฬิกาเคลื่อนที่ไปพร้อมๆ กันกับการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์ ทำให้เราคิดว่าการกระทำเช่นนั้นเกี่ยวข้องกับเวลาที่แท้จริง (real time) แต่เรื่องนี้ยังสงสัยได้ว่ามันเกี่ยวข้องกันจริงหรือไม่ เพราะเราเพียงแต่จัดให้เหตุการณ์ 2 เหตุการณ์สัมพันธ์กันเท่านั้น คือทำให้ (เข็ม) นาฬิกาเป็นไปพร้อมๆ กับดวงอาทิตย์ ไม่ใช่ทำให้มันเป็นไปพร้อมๆ กับความเป็นไปของเวลา

5.1.4.2 เวลาจิตวิทยาหรือเวลาแห่งการรับรู้ (perceptual time) เวลาชนิดนี้เป็นเวลาอัตวิสัย (subjective time) หรือเวลาในประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งเวลาในลักษณะนี้นักปรัชญาหลายคนเชื่อว่าเป็นเวลาที่แท้จริง

เวลาจิตวิทยาคือประสบการณ์ของความต่อเนื่องของความรู้สึกตัวของปัจเจกบุคคล (Christian 1977 : 259) หรือความรู้สึกตัวนั่นเองคือเวลา ดังนั้นขณะที่เรานอนหลับสนิทหรือหมดสติไปก็เท่ากับเวลาในขณะนั้นไม่มีสำหรับเรา เวลาจะเริ่มมีขึ้นก็ต่อเมื่อเรารู้สึกตัวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เวลาในลักษณะนี้ไม่ใช่เวลาที่แท้จริง เพราะเวลาที่แท้จริงต้องต่อเนื่องกันไปไม่มีจุดสิ้นสุดอีกประการหนึ่งเวลาในความรู้สึกของเราอาจยาวหรือสั้นก็ได้ เช่น ถ้าเรากำลังมีความทุกข์ เราจะรู้สึกว่าเวลาผ่านไปอย่างเชื่องช้า แต่ถ้าเรามีความสุขกลับดูเหมือนว่าเวลาช่างผ่านไปรวดเร็วเสียเหลือเกิน นี่เป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ได้แย้งว่าเวลาจิตวิทยาไม่ใช่เวลาที่แท้จริง เพราะเวลาที่แท้จริงต้องไหลสม่ำเสมอโดยไม่ขึ้นกับความรู้สึกของบุคคล เพราะความรู้สึกของบุคคลกับเวลาที่แท้จริงย่อมต่างกัน

5.1.4.3 เวลาที่แท้จริง ทฤษฎีที่ตอบว่าเวลาที่แท้จริงที่ไม่เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวลา ได้แก่ (ดู Christian 1977 : 263-265)

(1) เวลาของพระเจ้า (God's time) เซนต์ ออกัสติน (Saint Augustin) นักบวชในศาสนาคริสต์เสนอว่า ตามหลักการของศาสนาคริสต์ สิ่งต่างๆ ในจักรวาลเกิดจากการสร้างของพระเจ้า เวลาที่เช่นกัน พระเจ้าทรงสร้างเวลาขึ้นเพื่อให้สิ่งต่างๆ ที่พระองค์สร้างดำเนินไปภายใต้ระบบของเวลา แต่พระองค์ทรงอยู่นอกระบบของเวลา เมื่อพระองค์ทรงสร้างเวลาได้พระองค์ก็จะกำหนดให้เวลาสิ้นสุดลงในอนาคตได้ โดยที่พระองค์ไม่ถูกกระทบกระเทือนโดยเวลา เพราะพระองค์ไม่ถูกจำกัดด้วยเวลา แต่มนุษย์และสิ่งต่างๆ ถูกจำกัดด้วยเวลา

(2) เวลาสัมบูรณ์ (absolute time) นิวตัน (Isaac Newton) ถือว่า เวลาเป็นสิ่งแท้จริงหรือเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นวัตถุวิสัย (objective) คือเป็นสิ่งที่มียู่ด้วยตัวมันเอง และไม่ใช้การเคลื่อนที่ของสสาร ไม่ใช่ตัวของสสารที่มีอยู่ภายใต้ระบบของเวลา แต่เวลาเป็นสิ่งหนึ่งต่างหากจากสสารหรือเหตุการณ์

(3) เวลา คือกลไกของมโนทัศน์ คานท์ (Immanuel Kant) เห็นว่าสมรรถนะในการรับรู้เรื่องเวลาอยู่ในกลไกของมโนทัศน์ การรับรู้เรื่องเวลาไม่ได้พัฒนามาจากประสบการณ์ แต่มันมีอยู่ก่อนประสบการณ์ เป็นกลไกของมโนทัศน์ หรือจิตของเราในการรับรู้ กล่าวคือ มโนทัศน์ของเราเป็นกลไกในการรับรู้สิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ แต่เวลาเป็นเพียงกลไกในการปรุงแต่งให้เราเข้าใจได้ เราไม่สามารถคิดถึงสิ่งใดที่อยู่นอกระบบของเวลาได้ แต่อาจคิดถึงเวลาที่ไม่มีสิ่งใดอยู่เลยได้ เพราะความเข้าใจเรื่องเวลาไม่ขึ้นอยู่กับการรับรู้สิ่งใด ไม่ขึ้นกับประสบการณ์ ไม่ใช่ความคิดรวบยอดจากประสบการณ์หลายๆ ครั้ง แต่เป็นกลไกส่วนหนึ่งของมโนทัศน์ในการรับรู้สิ่งต่างๆ และปรุงแต่งให้เราเข้าใจสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติได้

5.1.5 ปัญหาเรื่องอวกาศ คือปัญหาว่า อวกาศ (space) คืออะไร เป็นสิ่งแท้จริงที่มีอยู่จริง ๆ ในโลกภายนอกโดยไม่ขึ้นอยู่กับการคิดของมนุษย์หรือไม่ หรือว่าอวกาศอยู่ในความคิดของเราซึ่งเกิดจากการสร้างมโนภาพจากประสบการณ์หลายๆ ครั้ง

โดยทั่วไปคำว่า “อวกาศ” นั้นหมายถึงที่ว่างซึ่งจะใส่สิ่งของหรือวัตถุเข้าไปได้ แต่อวกาศที่ใช้ในปรัชญามีความหมายกว้างกว่านั้น คือหมายถึงที่ว่างอันกว้างใหญ่ออกไปทุกทิศทางอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีขอบเขต เทหวัตถุต่างๆ ลอยอยู่ในอวกาศโดยที่อวกาศไม่ขึ้นอยู่กับการเคลื่อนที่ของวัตถุที่ลอยอยู่ภายใต้ระบบของมัน ถ้าเทหวัตถุต่างๆ สูญหายไปหมดสิ้น อวกาศก็ยังคงมีอยู่ (แพทริค 2518 : 67)

ปัญหาที่เราต้องการทราบคือ อวกาศมีอยู่จริงนอกความคิดของมนุษย์หรือไม่ หรือเป็นเพียงความคิดที่เกิดจากการมีประสบการณ์วัตถุต่างๆ คำตอบสำหรับเรื่องนี้คือ

5.1.5.1 อวกาศ คือกลไกของมโนทัศน์ คานท์ถือว่าเวลาและอวกาศไม่ใช่สิ่งที่มีจริงภายนอก แต่เป็นสิ่งที่มโนทัศน์หรือจิตของเราสร้างขึ้น เวลาและอวกาศเป็นเพียงกลไกในการรับรู้ของมโนทัศน์จึงไม่มีอยู่ในความเป็นจริง

5.1.5.2 อวกาศแห่งมโนภาพ (Conceptual space) เป็นอวกาศตามที่เราคิด ซึ่งจะแตกต่างไปจากอวกาศในประสบการณ์ของเรา อวกาศในความคิดของเรานั้นเริ่มจากที่ว่าง ณ ที่ใดที่หนึ่ง เช่น เราคิดถึงกล่องว่างเปล่ากล่องหนึ่ง บริเวณภายในกล่องเป็นอวกาศแล้วเราคิดขยาย

กล่องนี้ออกไปทุกๆ ด้านใหญ่ขึ้นๆ บริเวณภายในกล่องจะใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด คือเป็นอวกาศในมโนภาพ แสดงถึงว่าอวกาศในมโนภาพเป็นที่ว่างอันกว้างใหญ่ไม่มีขอบเขต สิ่งต่างๆ ในจักรวาลล่องลอยคว้างคว้างอยู่ในอวกาศนี้ เทหวัตถุอันหนึ่งจะวิ่งไปในทิศทางตรงไปไกลเพียงใดก็ยังอยู่ในอวกาศ

5.2 กววิทยา

กววิทยาศึกษาเกี่ยวกับเนื้อแท้หรือแก่นแท้ของทุกสิ่งที่มีอยู่ ว่าสิ่งเหล่านั้นมีความเป็นจริงในลักษณะใด ความจริงนี้เป็นความจริงขั้นสุดท้ายหรือที่เรียกว่า ความจริงสูงสุดที่ไม่สามารถทอนลงเป็นอย่างอื่นได้อีก

สิ่งต่างๆ ที่เรารับรู้ได้ เช่น หิน ดิน ต้นไม้ สัตว์ มนุษย์ รวมทั้งเทหวัตถุในท้องฟ้า เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว เหล่านี้มีความเป็นจริงในลักษณะใด สิ่งต่างๆ ที่เราเห็นได้สัมผัสได้เราเรียกว่า สสาร สสารที่ปรากฏให้เราเห็นนี้มีความเป็นจริงอย่างไร สภาพที่มันปรากฏต่อเรากับสภาพความเป็นจริงของมันเหมือนกันหรือไม่ จิตของเราสามารถรับรู้ความเป็นจริงได้หมดทุกอย่างหรือไม่ และความเป็นจริงอื่นๆ นอกจากสสาร เช่น จิต วิญญาณ พระเจ้า เป็นต้น มีจริงหรือไม่ ปัญหาทางกววิทยามีดังนี้

5.2.1 ปัญหาเรื่องเนื้อแท้ของจักรวาล เป็นปัญหาเกี่ยวกับว่าอะไรคือเนื้อแท้ของทุกสิ่งในจักรวาล มันมีลักษณะเป็นสสารหรือเป็นจิต และถ้ามันมีจริงทั้งสองอย่าง อย่างไหนจริงกว่ากัน คำตอบเกี่ยวกับเรื่องนี้มี 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

5.2.1.1 จิตนิยม (Idealism) ลัทธินี้ตอบว่าความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ หรือแก่นแท้ของสิ่งต่างๆ ในจักรวาลเป็นจิตหรือขึ้นอยู่กับจิตเท่านั้น ลัทธินี้ไม่ปฏิเสธความมีอยู่ของสสาร แต่การมีอยู่ของมันขึ้นอยู่กับจิต คือถือว่าจิตมีความสำคัญสูงกว่าหรือเหนือกว่าสสารหรือวัตถุ (Titus and others. 1979 : 269) สสารมีความสำคัญเป็นอันดับรองลงมา ส่วนสสารนิยมถือว่าสสารเท่านั้นเป็นสิ่งที่แท้จริง จิตเป็นเพียงผลพลอยได้ของสสาร ตรงข้ามกับจิตนิยมซึ่งถือว่าความแท้จริงเป็นจิตอย่างเดี่ยว สสารมีอยู่ได้โดยอาศัยจิต หรือเป็นเพียงปรากฏการณ์หรือการแสดงออกของจิต สสารหรือความเป็นไปเชิงจักรกลของสสารจะไร้ความหมายและคุณค่าถ้าไม่มีจิตไปให้ความหมายหรือให้คุณค่าแก่มัน

5.2.1.2 สสารนิยม ลัทธินี้ตอบปัญหาเรื่องความเป็นจริงว่า ความเป็นจริงหรือแก่นแท้ของทุกสิ่งในจักรวาลเป็นสสาร สิ่งอื่นๆ ที่ดูเหมือนไม่ใช่สสารเมื่อแยกแยะสืบทัดขั้นตอนของมันแล้ว ก็เป็นเพียงผลพลอยได้ของสสารซึ่งเกิดจากการทำงานของสสารที่มีระบบซับซ้อน เช่น

จิตมนุษย์ที่บางคนคิดว่า เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ไม่ใช่สสารแต่แท้จริงมันเป็นกระบวนการทำงานของสสาร สสารนิยมเชื่อว่าสสารเท่านั้นที่มีอยู่จริง สิ่งอื่นที่ไม่ใช่สสารไม่มีอยู่ จิตเป็นเพียงการทำงานอย่างซับซ้อนของระบบประสาทและสมองซึ่งเป็นสสาร สสารที่ทำงานเป็นระบบซับซ้อนทำให้สามารถเกิดความรู้สึกหรือสามารถคิดได้

สสาร คือสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยรับรู้ลักษณะต่างๆ ของมัน และรับรู้ว่ามันมีตำแหน่งอยู่ ณ ที่ใด มันครองที่ว่างหรือกินที่บริเวณใดของอวกาศ การรับรู้เช่นนี้จะบอกเวลาของการรับรู้ด้วยว่าขณะรับรู้เป็นเวลาใด กล่าวคือ สสารเป็นสิ่งที่ครองอวกาศและเวลา หรืออยู่ในระบบของอวกาศและเวลา สิ่งอื่นใดที่ไม่มีอยู่ ณ ที่ใด และเวลาใดจะเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส กล่าวคือ สิ่งที่อยู่นอกระบบของอวกาศและเวลาเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่

จักรวาล ประกอบด้วยสสารซึ่งเป็นสิ่งครองที่และครองเวลา สสารมีการเปลี่ยนแปลงจากรูปหนึ่งไปยังอีกรูปหนึ่ง มีการเคลื่อนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง นอกจากนี้ การเคลื่อนที่หรือการเปลี่ยนแปลงของสสารเป็นไปแบบจักรกล คือมีสาเหตุซึ่งเป็นสสารมากระทำต่อสสารอีกหน่วยหนึ่ง จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการเคลื่อนที่

5.2.1.3 ธรรมชาตินิยม ลัทธินี้มีความเห็นขัดแย้งกับจิตนิยมซึ่งถือว่าความจริงที่เป็นแก่นแท้ของทุกสิ่งคือจิต แม้จิตนิยมจะยอมรับว่ามีสสาร แต่สสารก็มีอยู่ได้โดยอาศัยความมีอยู่ของจิต ฐานะของจิตจึงเหนือกว่าสสาร ส่วนสสารนิยมถือว่าสสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้นที่เป็นสิ่งแท้จริง จิตเป็นเพียงผลพลอยได้ของการทำงานที่ซับซ้อนของสสาร เมื่อสสารหน่วยนั้นสลายตัว จิตที่เกิดจากสสารนั้นก็ดับสูญไปด้วย

ธรรมชาตินิยมไม่ยอมรับจิตที่ยิ่งใหญ่เหนือสสาร หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่นพระเจ้า แต่ยอมรับการมีอยู่ของสสารในฐานะเป็นสิ่งที่เห็นได้ สัมผัสได้ และมีอยู่ในระบบของเวลาและอวกาศ

ธรรมชาตินิยมเชื่อว่า "ธรรมชาติ" (nature) คือความเป็นจริงทั้งหมด สิ่งอื่นที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งไม่มีจริง จักรวาลประกอบด้วยสิ่งธรรมชาติเพียงอย่างเดียวเท่านั้น สิ่งอื่นใดที่ไม่ใช่สิ่งธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ของสิ่งธรรมชาติเป็นสิ่งที่ไม่มีจริง "สิ่งธรรมชาติ" ในทรรศนะของธรรมชาตินิยมก็คือ สิ่งที่สสารนิยมเรียกว่า สสารหรือวัตถุนั่นเอง กล่าวคือ สิ่งธรรมชาติเป็นสิ่งที่เห็นได้สัมผัสได้ และต้องอยู่ภายในระบบของอวกาศและเวลา และสิ่งธรรมชาติอันหนึ่งเป็นไปอย่างหนึ่งเพราะมีสิ่งธรรมชาติบางอย่างมากระทำต่อมันหรือเป็นสาเหตุให้มันเป็นไป ความเป็นไปและสาเหตุของมันต่างก็เป็นสิ่งธรรมชาติ หรือสิ่งที่เรารู้จักได้ด้วยประสบการณ์ คือ

สามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เมื่อวิทยาศาสตร์ต้องการเข้าใจหรืออธิบายปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง วิทยาศาสตร์จะพยายามหาต้นตอของสิ่งนั้น และในการแสวงหา นั้นจะต้องอาศัยประสบการณ์เท่านั้น จะอ้างอิงไปถึงสิ่งที่ยอยู่นอกประสบการณ์ไม่ได้ (วิทย์ วิศทเวทย์ 2525 : 31)

ธรรมชาตินิยมยอมรับกระบวนการวิวัฒนาการของสสาร การวิวัฒนาการ คือ การเกิดสิ่งใหม่ขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่เดิม แต่มีลักษณะใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม คือมีคุณสมบัติใหม่ คุณภาพใหม่ เช่น เดิมมีแต่สสาร ต่อมาสสารวิวัฒนาการจนเกิดชีวิต ชีวิตเป็นสิ่งใหม่ที่ไม่ได้อยู่เดิม และมีลักษณะใหม่ที่แตกต่างกับสสารมากพอควร ต่อมาชีวิตวิวัฒนาการจนเกิดชีวิตที่มีจิตซึ่งสามารถคิดได้คือ มนุษย์ จิตเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดมาจากสสาร แต่มีลักษณะใหม่ที่แตกต่างจากสสาร โดยทั่วๆ ไปอย่างมาก ธรรมชาตินิยมยอมรับสิ่งใหม่ๆ ที่เกิดจากกระบวนการวิวัฒนาการ สิ่งใหม่ๆ นี้เกิดขึ้นเองในธรรมชาติ แต่มีลักษณะใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมทั้งคุณสมบัติและคุณภาพ คือเป็นประเภทใหม่ขึ้นมา การเกิดของสิ่งใหม่นี้สามารถอธิบายจากความเป็นไปของธรรมชาติเอง โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติมาอธิบาย เช่น ไม่ต้องอ้างว่าพระเจ้าสร้างจิตในมนุษย์ เป็นต้น

ดังนั้นสำหรับธรรมชาตินิยม ทรรศนะเกี่ยวกับเนื้อหาของจักรวาลจะไม่แตกต่างไปจากทรรศนะของสสารนิยม แต่สสารนิยมไม่ถือว่ามีกระบวนการให้เกิดสิ่งใหม่ หากถือว่ามีสิ่งต่างๆ เพียงแต่เป็นไปตามกฎกลศาสตร์ หรือเป็นการรวมตัว แยกตัว หรือการเคลื่อนที่ของปริมาณเท่านั้น

5.2.2 ปัญหาเรื่องพระเจ้าเป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งในวงการปรัชญา นักปรัชญาและนักการศาสนาได้พยายามหาเหตุผลมาพิสูจน์ นักการศาสนาฝ่ายเทวนิยมพยายามพิสูจน์ว่าพระเจ้านั้น ขณะที่ฝ่ายอเทวนิยมก็พยายามพิสูจน์ว่า พระเจ้าไม่มี (ฝ่ายเทวนิยม คือฝ่ายที่เชื่อว่ามีพระเจ้า ส่วนฝ่ายอเทวนิยม คือฝ่ายที่ไม่เชื่อว่า มีพระเจ้า หรือเชื่อว่าพระเจ้าไม่มี) ซึ่งจะได้กล่าวถึงทั้งสองฝ่ายดังต่อไปนี้

5.2.2.1 ฝ่ายเทวนิยม คือฝ่ายที่เชื่อว่าพระเจ้านั้นจริง โดยบอกว่าพระเจ้านั้นมีคุณลักษณะดังนี้ เช่น เป็นอสสาร (noncorporeal) คือเป็นจิตบริสุทธิ์ ไม่มีตัวตนที่จะเห็นได้หรือสัมผัสได้อย่างสสาร ทรงสรรพเดชะ (omnipotent) คือมีอำนาจเต็มบริบูรณ์ ทรงสามารถทำทุกอย่างได้โดยไม่มีอะไรติดขัด เช่น สร้างโลก มนุษย์ สัตว์ พืช ทรงสรรพญาณะ (omniscient) คือทรงมีความรู้เต็มบริบูรณ์ ทรงรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ทรงมีอยู่ทุกแห่งและทุกขณะ (omnipresent) คือไม่ถูกจำกัดด้วยอวกาศและเวลาทรงเป็นองค์แห่งความดีสูงสุด (all-good) คือทรงรักและเมตตาต่อมนุษย์ทุกคนแม้กระทั่งคนชั่วหรือคนบาป

นอกจากคุณลักษณะดังกล่าวนี้แล้ว ฝ่ายเทวนิยมยังพยายามที่จะพิสูจน์ว่าพระเจ้ามีอยู่ ข้อพิสูจน์หรือเหตุผลที่น่าสนใจ เช่น

(1) ข้อพิสูจน์จากการเป็นสาเหตุ (The Causal Argument) คืออ้างเหตุผลว่าสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติจะเกิดขึ้นเองลอย ๆ ไม่ได้ ต้องมีสาเหตุหรือตัวการให้มันมีอยู่ กล่าวคือทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีสาเหตุ เมื่อสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลมีอยู่จริง สาเหตุของมันก็ต้องมีอยู่จริงเช่นกัน สาเหตุนั้นจะต้องไม่ใช่มนุษย์ หากยิ่งใหญ่มากกว่ามนุษย์ซึ่งจะขอเรียกสิ่งนั้นว่าพระเจ้า ดังนั้นพระเจ้ามีอยู่จริง

(2) ข้อพิสูจน์จากความเป็นระเบียบของธรรมชาติ (Argument from Design) คืออ้างเหตุผลว่า ความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติดำเนินไปอย่างมีระเบียบ มีกฎเกณฑ์ และเป็นเช่นนี้มานับร้อยๆ ล้านปีแล้ว สิ่งเหล่านี้ไม่น่าจะเป็นไปโดยบังเอิญ ต้องมีผู้กำหนดระเบียบหรือกฎเกณฑ์ หรือออกแบบสร้างไว้อย่างดีและมีเป้าหมาย และผู้นั้นจะขอเรียกว่าพระเจ้า ดังนั้น พระเจ้าต้องมีจริง

(3) ข้อพิสูจน์ทางจริยธรรม (The Moral Argument) คืออ้างเหตุผลว่าความเป็นไปในโลกหรือในความเป็นจริงที่เราพบเห็นนั้น บางครั้งคนทำชั่วกลับได้ดีมีสุข คนทำดีกลับได้ทุกข์ แล้วคนเหล่านี้ก็ตายจากโลกไปทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้รับความยุติธรรม แต่ความยุติธรรมมีจริง และชีวิตในโลกนี้เพียงชีวิตเดียวยังไม่ได้รับความยุติธรรม ต้องรอไปรับในชีวิตหน้า และผู้ประกันความยุติธรรมให้แก่มนุษย์ต้องยิ่งใหญ่มากกว่าและมีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ ผู้นั้นคือพระเจ้า ดังนั้นพระเจ้าต้องมีจริง มนุษย์จึงจะได้รับความยุติธรรม โดยพระองค์จะให้ความยุติธรรมอย่างสมบูรณ์แก่มนุษย์ทุกคนในชีวิตหน้าหรือในปรโลก

(4) ข้อพิสูจน์ทางภววิทยา (The Ontological Argument) เซนต์อันเซิร์ม (Saint Anselm 1033-1109) เป็นคนแรกที่เสนอวิธีพิสูจน์แบบนี้ขึ้นในสมัยกลาง เป็นการพิสูจน์ว่าพระเจ้ามีอยู่โดยอาศัยความเข้าใจของมนุษย์เกี่ยวกับพระเจ้าหรือพิสูจน์จากการนิยามคำว่า "พระเจ้า" โดยเสนอว่า พระเจ้าเป็นสัจที่สมบูรณ์ (perfect being) คือเป็นสิ่งซึ่งไม่มีอะไรที่ยิ่งใหญ่กว่าที่เราสามารถเข้าใจได้ เมื่อเราเข้าใจคำนิยามนี้ เราก็ก้าวใจพระเจ้า ถ้าเราเข้าใจว่าพระเจ้าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในความคิดเท่านั้น เราก็ก้าวใจว่า พระเจ้าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในความคิด และมีอยู่ในความเป็นจริงด้วย ซึ่งยิ่งใหญ่กว่าที่มีอยู่ในความคิดเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ตามนิยามที่ว่าพระเจ้าเป็นสิ่งซึ่งไม่มีอะไรยิ่งใหญ่กว่าที่เราสามารถเข้าใจได้นั้น พระเจ้าต้องมีอยู่ในความเป็นจริงด้วย

5.2.2.2 ฝ่ายอเทวนิยม คือฝ่ายที่ไม่เชื่อในความมีอยู่ของพระเจ้า ขณะที่ฝ่ายเทวนิยมพยายามหาเหตุผลมาพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า ฝ่ายอเทวนิยมก็พยายามหาเหตุผลมาลบล้างข้อพิสูจน์เหล่านั้น เช่น

(1) การอ้างว่าทุกสิ่งต้องมีสาเหตุ และสาเหตุนั้นคือพระเจ้า เป็นการอ้างที่มีข้อบกพร่อง เพราะถ้าอ้างว่าทุกสิ่งมีสาเหตุ และข้ออ้างนี้เป็นจริง พระเจ้าก็ต้องมีสาเหตุการมีอยู่ของพระองค์เช่นกัน และอะไรเป็นสาเหตุให้พระเจ้ามี่อยู่ ถ้าตอบว่าพระเจ้าไม่ต้องมีสาเหตุให้พระองค์มีอยู่ พระองค์ทรงเป็นเองก็จะขัดกับการอ้างเดิมที่ว่าทุกสิ่งต้องมีสาเหตุ จึงเป็นเหตุผลที่ขัดแย้งในตัวเอง

ถ้าแก้ว่าทุกสิ่งต้องมีสาเหตุยกเว้นพระเจ้า พระองค์ทรงเป็นเองหรือเป็นสาเหตุของตัวเอง ถ้าอย่างนั้นสิ่งอื่นในจักรวาลก็น่าจะเป็นเองหรือมีมาเองได้เช่นกัน

(2) การอ้างว่าความเป็นไปของสิ่งต่างๆในจักรวาลเป็นไปอย่างมีระเบียบ แสดงถึงมีผู้วางแผนสร้างไว้อย่างดี ผู้นั้นคือพระเจ้า การอ้างเช่นนี้บกพร่อง สมมุติว่าเราเดินทางเข้าไปในป่าลึกที่ไม่มีบ้านหรือผู้คน ครั้นแล้วไปพบบ้านหลังหนึ่งเราก็ต้องแน่ใจว่าต้องมีคนมาสร้างมันไว้ การอ้างเช่นนี้เป็นไปได้เพราะเราเคยมีประสบการณ์ คือเคยเห็นคนสร้างบ้านหลังอื่นๆ มาแล้ว แต่ในกรณีของจักรวาล เรายังไม่เคยเห็นการสร้างดวงดาวอื่นๆ มาก่อน ถ้าเราเคยเห็นพระเจ้าสร้างดวงจันทร์ สร้างดาวอังคาร เราก็สรุปได้ว่า โลกก็ต้องมีผู้สร้างเช่นกัน แต่ในความเป็นจริงเราไม่เคยเห็นพระเจ้าและไม่เคยเห็นการสร้างดวงดาวต่างๆ ในจักรวาลเลย ฉะนั้นการอ้างว่า โลกต้องมีผู้สร้าง จึงเป็นการอ้างที่ไม่ถูกต้อง เป็นเพียงการเดาเท่านั้น

(3) การอ้างว่าพระเจ้าทรงรักมนุษย์และโลกเป็นการอ้างที่ขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริงในโลก คือสภาพในโลกยังมีความชั่วร้ายที่มนุษย์ต้องประสบอยู่เสมอ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ ภัยพิบัติ ความอดอยากหิวโหย เป็นต้น ถ้าพระเจ้าทรงรักและเมตตาต่อมนุษย์อย่างแท้จริง พระองค์ต้องขจัดความชั่วร้ายให้หมดไปจากโลกเนื่องจากพระองค์ทรงสรรพเดชะ แต่เมื่อยังมีความชั่วร้ายอยู่แสดงว่าพระเจ้ามิได้รักหรือเมตตาต่อมนุษย์จริง หรือถ้าพระองค์เมตตาจริงแต่ไม่สามารถขจัดความชั่วร้ายได้ ก็แสดงว่าพระองค์ไม่สรรพเดชะจริง

(4) การอ้างว่าผู้ที่ไม่ได้รับความยุติธรรมในโลกนี้จะไปได้รับในโลกหน้า โดยพระเจ้าจะเป็นผู้ให้ความยุติธรรมแก่เขา การอ้างเช่นนี้ยังไม่เพียงพอเพราะอาจเป็นความจริงของโลกเองที่ไม่มีความยุติธรรมต่อมนุษย์อยู่แล้ว หรือเป็นลักษณะที่เป็นอยู่แล้วอย่างนั้นเอง โดยไม่ต้องได้รับความยุติธรรมอะไร และการที่จะไปได้รับความยุติธรรมในโลกหน้าก็ไม่รู้ว่าโลก

หน้ามีจริงหรือไม่ หรือในความเป็นจริงหากมีความยุติธรรมและมีโลกหน้า มนุษย์ก็สามารถได้รับความยุติธรรมในโลกหน้าได้โดยไม่จำเป็นต้องมีพระเจ้า

(5) การพิสูจน์ทางภววิทยาที่พิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าจากความเข้าใจในเรื่องพระเจ้า หรือจากคำนิยามของคำว่า “พระเจ้า” ไม่ใช่ข้อพิสูจน์ที่ถูกต้อง เป็นเพียงการเล่นคำเท่านั้น

5.3 ปรัชญาจิต

ปัญหาเรื่องจิตมนุษย์เป็นปัญหาสำคัญมากปัญหาหนึ่งในปรัชญา ซึ่งดูเหมือนจะเป็นปัญหาที่ลึกลับและมีตมมากกว่าเรื่องอื่นๆ สิ่งที่มนุษย์อยากรู้เกี่ยวกับจิตก็คือ จิตคืออะไร หรือปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติทางจิต จิตมีความสัมพันธ์กับกายอย่างไร จิตมีเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกกระทำการต่างๆ หรือไม่ และเมื่อร่างกายแตกดับไปจิตจะมีสภาพอย่างไร เป็นต้น

ปัญหาสำคัญในปรัชญาจิต มี 4 ประเด็น คือ

- (1) ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของจิต
- (2) ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย
- (3) ปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรี (Free Will)
- (4) ปัญหาเรื่องอมตภาพของจิต (Immortality)

ปัญหาทั้ง 4 ประเด็นที่กล่าวข้างต้นมีคำตอบในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

5.3.1 ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของจิต คือปัญหาว่าจิตคืออะไร ปัญหานี้มีคำตอบ 5 กลุ่ม ที่สำคัญ ได้แก่

5.3.1.1 จิต คือสสาร คำตอบนี้เป็นของสสารนิยมซึ่งลัทธินี้มีความเชื่อพื้นฐานว่า ความเป็นจริงในจักรวาลมีแต่สสารเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีความเป็นจริงอื่นใดอีก นอกจากสสารหรืออนุภาคของมวลสารที่เคลื่อนไหว จิตไม่ใช่สัต (being) หรือสสาร (substance) อีกชนิดหนึ่งที่แตกต่างไปจากสสาร แต่เป็นรูปแบบการทำงานของสสาร สสารที่มีโครงสร้างซับซ้อนสามารถทำงานได้มากกว่าสสารที่มีโครงสร้างง่าย ๆ โดยเฉพาะร่างกายมนุษย์มีระบบประสาทซึ่งเป็นสสารเชื่อมโยงกับสมองซึ่งก็เป็นสสารเช่นกัน ระบบประสาทและสมองทำงานร่วมกันจนสามารถคิดหรือมีปฏิกิริยาโต้ตอบต่อสิ่งเราได้ เหตุการณ์ทางจิต (mental event) เช่น การรู้สึก การคิด และเหตุการณ์ทางกายมีลักษณะอย่างเดียวกัน คือเกิดจากการประสานสัมพันธ์ของมวลสาร (matter) ที่เคลื่อนไหว การเคลื่อนไหวทางกายภาพที่เกิดขึ้นในสมองเรียกว่า การคิด และนี่เป็นผลของเหตุการณ์อื่นในโลกของสสารไม่ว่าในร่างกายเราหรือนอกร่างกายเรา และโดยนัยนี้มันสามารถทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางกายภาพในตัวเราหรือนอกตัวเรา ความรู้สึกทุกอย่าง เช่น ความเจ็บปวด

การรับรู้ ความจำ เป็นต้น ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากกระบวนการทางกายภาพในระบบประสาทและสมองของเรา เมื่อจิตคือการทำงานของระบบประสาทและสมอง ครั้นถึงเวลาที่ร่างกายแตกสลาย จิตก็ดับสูญไปด้วย

5.3.1.2 จิต คือสสาร เป็นคำตอบของกลุ่มจิตนิยมซึ่งเชื่อว่าจิต คือสัต์หรือสสารในรูปหนึ่งที่ไม่ใช่สสาร แยกแยกไม่ได้ และเป็นอมตะ คำว่า “สสาร” หมายถึงแก่นแท้ หรือความเป็นจริงเบื้องหลัง หรือตัวยืนโรงที่ให้คุณภาพต่างๆ มีอยู่ได้ เช่น ชี๊ผึ้ง เป็นสสารที่มีคุณภาพเฉพาะตัว คือมีสีเหลืองคล้ำ อ่อนนุ่มเมื่อถูกลนไฟ เกาะติดกับวัตถุได้ เป็นต้น ถ้าเราเอาคุณภาพเหล่านี้่ออกให้หมดจะมีอะไรเหลือ คำตอบคือ สิ่งที่เหลืออยู่คือสสารหรือแก่นแท้ที่ให้คุณภาพเหล่านั้นมีอยู่ได้ เช่นเดียวกับจิตมีคุณภาพสามารถเข้าใจได้ คิดได้ จำได้ หรือมีจินตนาการได้ ถ้าเอาคุณภาพเหล่านี้่ออกให้หมดจะเหลืออะไรบางอย่างที่ให้คุณภาพเหล่านั้นมีอยู่ได้ อะไรบางอย่างนี้เรียกว่าสสาร (substance) แต่จิตเป็นสสารที่ไม่ใช่วัตถุหรือสสาร จึงมองไม่เห็นหรือจับต้องไม่ได้

5.3.1.3 จิต คือตัวการจักระเบียบ เป็นความคิดของค้ำนั้ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับลัทธิที่ถือว่าจิตคือสสารหรืออตัตา ค้ำนั้ถือว่าจิตหรือมโนสเป็นตัวการกัมมันต์ หรือตัวจัดการที่จัดการสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาสู่ตัวเราทางประสาทสัมผัสให้เป็นระบบความรู้ เป็นตัวการหรือกลไกในการรับรู้สิ่งต่างๆ เราจะรู้ว่าสิ่งต่างๆ เป็นอย่างไรก็ต้องผ่านการจัดการของจิตหรือมโนส จิตมีกลไกการถ่ายแบบสิ่งภายนอกให้เราเข้าใจได้ จิตไม่ใช่สิ่งหรือสสารที่เป็นเอกเทศต่างหาก แต่เป็นการจักระบบและจัตเอกภาพของประสบการณ์ของมนุษย์ให้เป็นความรู้

ค้ำนั้ คิดว่าสิ่งที่เรารับรู้ได้คือ ประสบการณ์ของเราเอง เหตุผลและความเข้าใจเป็นตัวจักระบบประสบการณ์ให้เป็นความรู้ ดังนั้นจิตหรือมโนสจึงเป็นหน่วยเอกภาพของจิตเป็นศูนย์กลางของการจักระบบความรู้

5.3.1.4 จิต คือผลรวมทั้งหมดของประสบการณ์ นักปรัชญาชาวอังกฤษชื่อฮูม (David Hume 1711-1776) ได้โจมตีลัทธิที่ถือว่าจิตเป็นสสารชนิดหนึ่งต่างหากจากร่างกายฮูมใช้หลักของประสบการณ์นิยมในทฤษฎีความรู้ของเขานำไปสู่ข้อสรุป ในทฤษฎีความรู้เขาถือว่าความรู้ทุกอย่างมาจากประสบการณ์และสิ่งที่มีในจิตหรือความคิดคือภาพพิมพ์ใจ (impression) และมโนคติ (idea) ภาพพิมพ์ใจคือสิ่งที่เรารับรู้ขณะมีประสบการณ์ มโนคติคือภาพที่เลื่อนลงในความทรงจำหลังจากประสบการณ์นั้นผ่านพ้นไปแล้ว เมื่อเราสำรวจดูความคิดของเรา เราจะพบแต่ประสบการณ์ที่ผ่านไปแล้วแต่ละครั้งและภาพในความทรงจำของประสบการณ์ สิ่งของสิ่งนี้ไม่คงที่และเราไม่พบหลักฐานอะไรเลยที่จะเรียกว่าสสารหรืออตัตาที่คงที่อยู่ตลอดไป

ดังนั้น ในทฤษฎีของฮูม จิตหรือมนัสรวมทั้งสมรรถนะและคุณลักษณะของความเป็นจริงไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากการประสมประสานหรือผลรวมของการรับรู้ทางประสาทสัมผัส เขาจึงปฏิเสธการมีอยู่ของจิตหรือวิญญาณหรืออัตตา

5.3.1.5 จิต คือรูปแบบของพฤติกรรม ดิวอี้ (John Dewey 1859-1952) ชาวอเมริกัน ตัวแทนของกลุ่มปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ถือว่าจิตและการคิดเป็นลักษณะของการทำงานหรือการมีปฏิสัมพันธ์กันของเหตุการณ์ในธรรมชาติ จิตเป็นลักษณะภายนอกธรรมชาติของสิ่งของ มนุษย์และธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของกระแสต่อเนื่องอันเดียวกัน ดิวอี้มีทฤษฎีว่าจิตเป็นกิจกรรมแก้ปัญหา เมื่อเราเผชิญกับปัญหา เราก็กำหนดลักษณะของปัญหานั้นและคิดว่าจะแก้ได้อย่างไร นี่คือนิยามของจิต สรุปได้ว่าจิตคือพฤติกรรมที่มีการปรับปรุงตัวเมื่อเผชิญกับสิ่งเร้าในธรรมชาติ หรือปัญหาข้อขัดแย้งเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ จิตจึงเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต (แพทริค 2518 : 203)

5.3.2 ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย นับแต่เดการ์ตส์ (Rene Descartes 1596-1650) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสได้แยกความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างจิตและกาย แนวคิดแบบทวินิยมของเขาก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากตามมา ได้แก่ ปัญหาเมื่อจิตและกายเป็นสาระคนละประเภทที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แล้วเป็นไปได้อย่างไรที่จิตจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายหรือกายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางจิต เช่น การเคลื่อนไหวของมือ การเดินหรือจิตสั่งให้กายเคลื่อนไหวได้อย่างไร และเมื่อเราถูกมีดบาด (เหตุการณ์ทางกาย) แล้วเรารู้สึกเจ็บ (เหตุการณ์ทางจิต) เป็นต้น

คำตอบที่พยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย มีดังนี้

5.3.2.1 เดการ์ตส์ให้คำตอบในเรื่องนี้ว่า จิตกับกายเป็นสิ่งแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง คือจิตเป็นสิ่งไม่กินที่แต่คิดได้ ส่วนกายเป็นสิ่งกินที่แต่คิดไม่ได้ เหตุการณ์ทางจิตอยู่ในขอบเขตของมันเองต่างหากเช่นเดียวกับเหตุการณ์ทางกาย คือเป็นเหตุการณ์คนละระบบ แต่ นอกเหนือจากเหตุการณ์ทางกายและเหตุการณ์ทางจิตซึ่งเป็นคนละระบบแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์คนละระบบนี้ด้วย คือเหตุการณ์ทางจิตเป็นสาเหตุให้เกิดเหตุการณ์ทางกาย และเหตุการณ์ทางกายเป็นสาเหตุให้เกิดเหตุการณ์ทางจิต เช่น ถ้าเราถูกตีที่ศีรษะ (เหตุการณ์ทางกาย) เราจะรู้สึกเจ็บ (เหตุการณ์ทางจิต) คลื่นแสงกระทบประสาทตา ทำให้เราเห็นภาพ เป็นต้น ทุกๆ ครั้งที่มีสิ่งเร้ามากระทบกาย จะทำให้เกิดความรู้สึกบางอย่างในจิต ขณะเดียวกันเหตุการณ์ทางจิต เช่น เมื่อเราดกใจ ก็ทำให้เกิดเหตุการณ์ทางกาย คือหัวใจของเราจะเต้นเร็วกว่าปกติ อันเป็นข้อพิสูจน์อย่างชัดเจนว่าเหตุการณ์ทางจิตและเหตุการณ์ทางกายเป็นสาเหตุของกันและกัน กล่าวคือจิตและ

กายมีปฏิกริยาต่างกันหรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ลัทธินี้จึงมีชื่อเรียกว่า Interactionism เพราะกายและจิตต่างก็มีปฏิกริยาต่อกัน

แต่ปัญหาที่ตามมาก็คือ จิตซึ่งเป็นสิ่งไม่กินที่และไม่ใช้สสารจะมากกระทบต่อกายซึ่งเป็นสสารและกินที่ได้อย่างไร หรือเหตุการณ์ทางกายซึ่งเป็นการกระทำของสสารจะมีผลกระทบต่อสิ่งที่ไม่ใช้สสารและไม่กินที่ได้อย่างไร เรื่องนี้เดการ์ตส์เสนอคำตอบโดยใช้ความรู้ทางการแพทย์และจิตวิทยาเป็นข้อมูล เขาเสนอคำตอบว่าจิตติดต่อกับร่างกายโดยผ่านสมอง การเคลื่อนไหวทางกายภาพบางอย่างไม่ได้ก่อให้เกิดเหตุการณ์ทางจิตนอกจากการเคลื่อนไหวนั้นมากกระทบต่อระบบประสาทซึ่งมันจะส่งต่อไปยังสมองจึงจะเกิดเหตุการณ์ทางจิต (เช่นความรู้สึกเจ็บ) ขึ้นได้ ในทำนองเดียวกันการกระตุ้นจุดบางจุดในเซลล์สมองด้วยเครื่องมือทางการแพทย์โดยไม่ให้กระทบต่อส่วนอื่นของร่างกายสามารถทำให้เกิดความคิดขึ้นได้ ตัวอย่างที่เดการ์ตส์ยกมาก็คือเมื่อบุคคลที่เสียแขนถูกกระตุ้นที่จุดบางจุดของเนื้อสมองทำให้ผู้นั้นรู้สึกว่าเขาเคลื่อนไหวได้หรือทำให้เกิดความรู้สึกเจ็บได้โดยกระตุ้นที่ระบบประสาท จากข้อมูลเหล่านี้เดการ์ตส์จึงลงความเห็นว่าจะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายในรูปใดรูปหนึ่ง และจุดสัมผัสหรือจุดติดต่อกันมาซึ่งกันและกันได้ก็คือ ต่อมพิเนียล (pineal gland) ในสมองซึ่งอยู่ส่วนล่างของเนื้อสมอง (Popkin and others 1956 : 75)

การตอบเช่นนี้ก็มีปัญหาตามมาอีกว่า ต่อมพิเนียลเป็นสสารหรือเป็นจิต ถ้าเป็นสสาร จิตซึ่งเป็นสิ่งไม่กินที่จะสัมผัสต่อมันได้อย่างไร แต่ถ้ามันเป็นจิตมันจะติดต่อกับสมองซึ่งเป็นสสารได้อย่างไร

5.3.2.2 ลัทธิภาวะขนาน (Parallelism) คำตอบของลัทธิ Interactionism ทำให้มีปัญหาตามมาดังที่กล่าวแล้ว ลัทธิภาวะขนานจึงอธิบายว่า เหตุการณ์ 2 ประเภทนี้ไม่ได้เกี่ยวเนื่องถึงกันหรือเป็นสาเหตุต่อกัน กระบวนการทางจิตและกระบวนการทางกายมีความเป็นจริงเท่าๆ กัน แต่ไม่ได้มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นสาเหตุแก่กัน เพียงแต่ทั้งสองกระบวนการเป็นไปด้วยกันและพร้อมๆ กัน โดยที่เหตุการณ์ทางจิตไม่ได้กระทบหรือเป็นสาเหตุของเหตุการณ์ทางกาย และเหตุการณ์ทางกายก็ไม่ได้กระทบหรือเป็นสาเหตุของเหตุการณ์ทางจิต แต่เป็นไปเหมือนกับรถไฟ 2 ขบวนวิ่งเคียงคู่ไปพร้อมๆ กัน บนทางรถไฟคู่

5.3.2.3 สสารนิยม ตอบว่าความเป็นจริงนั้นมนุษย์มีแต่ร่างกายซึ่งเป็นสสารเท่านั้น ร่างกายมีระบบประสาททำงานเชื่อมโยงกับสมองซึ่งก็เป็นสสาร แต่เป็นสสารที่มีโครงสร้างซับซ้อนมาก จนเกิดผลพลอยได้ขึ้นมาจากระบบของสสารนั้น จิตจึงเป็นปรากฏการณ์พลอยได้เท่านั้น หรือเป็นเงาของร่างกาย เหมือนกับไฟก่อให้เกิดควันฉนั้น ไม่ได้เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แตกต่าง

จากร่างกาย เมื่อร่างกายแตกดับจิตหรือปรากฏการณ์พลอยได้ของร่างกาย เช่น การคิด การรู้สึกตัว ก็ดับตามไปด้วย

5.3.3 ปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรี ปัญหาเรื่องเจตจำนง (will) เป็นปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยเฉพาะ การตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ของมนุษย์ คือเจตจำนงเสรี (free will) ซึ่งประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของเราเราจะพบลักษณะที่ตรงกันข้ามสองลักษณะคือ ลักษณะแรกเรารู้สึกว่าเรามีเสรีภาพหรือเราสามารถตัดสินใจในการกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยตัวเอง เช่น เมื่อเราจะทำอะไรสักอย่าง เราจะพิจารณาในเรื่องนั้นก่อนว่า ถ้ากระทำอย่างนี้ ในสถานการณ์เช่นนี้จะเกิดผลอย่างไร และถ้ากระทำอีกอย่างหนึ่งในสถานการณ์เช่นเดิมจะเกิดผลอย่างไร กล่าวคือมีการพิจารณาทางได้ทางเสียก่อนตัดสินใจกระทำในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง การตัดสินใจเลือกของเราในลักษณะนี้ คือเราสามารถเลือกเองโดยเสรี ไม่มีใครหรือสิ่งใดมาบังคับให้ต้องทำเช่นนั้น

ส่วนในลักษณะที่สองคือ ในประสบการณ์ของเรามีบางครั้งหรือหลายครั้งที่เราคิดว่าเรามีการตัดสินใจเลือกโดยเสรีนั้น ที่จริงเราได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งอื่นโดยที่เราไม่รู้ตัว สิ่งอื่นๆ ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเรา ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูในวัยเด็ก การศึกษาอบรมที่ได้รับมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม สภาพทางชีววิทยา ฯลฯ ซึ่งบางครั้งเราพบว่า สิ่งเหล่านี้เป็นตัวผลักดัน หรือมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเราเป็นอย่างมาก กล่าวคือ เราไม่สามารถตัดสินใจโดยเสรีนั่นเอง

เกี่ยวกับปัญหาเรื่องเจตจำนงเสรีนี้ มีผู้เห็นต่างกัน 2 ทรรศนะ คือ

5.3.3.1 ลัทธิเหตุวิสัย (Determinism) ลัทธินี้มีทรรศนะว่า มนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี การตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ของเราเกิดขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากสิ่งต่างๆ รอบตัวเรามาผลักดันหรือบีบบังคับให้เราต้องตัดสินใจกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดลงไป กล่าวคือ การตัดสินใจแต่ละครั้งของเราเกิดจากสาเหตุอะไรบางอย่างที่ทำให้เราต้องตัดสินใจอย่างนั้น

ทรรศนะเช่นนี้เป็นแบบจักรกล (Mechanism) คือเชื่อว่า สิ่งต่างๆ ในธรรมชาติดำเนินไปตามกฎกลศาสตร์ เหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้นเพราะมีเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งมาก่อนทำต่อมัน มิได้เกิดลอยๆ โดยปราศจากสาเหตุ เหตุการณ์ทุกเหตุการณ์ล้วนมีสาเหตุทั้งสิ้น (Popkin and others 1956 : 80) เช่น ขณะนี้ฝนกำลังตก การที่ฝนตกไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ แต่มีสาเหตุล่วงหน้ามาก่อน คือมีลมพัด เมฆสีดัลลอยต่ำ หลังจากนั้นฝนจึงตก หรือการที่ต้นไม้ในกระถางที่เราปลูกไว้เกิดเหี่ยวเฉาและตายไปก็มีสาเหตุ คือขาดน้ำ ขาดปุ๋ย เนื่องจากเราลืมให้ปุ๋ยรดน้ำมันมาหลายวันติดต่อกัน เป็นต้น

ในกรณีของมนุษย์ก็เช่นกัน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ การตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ของเราแต่ละครั้งย่อมมีสาเหตุ นำหน้ามาก่อน คือความประสงค์ของบุคคลหนึ่งในขณะนั้นถูกกำหนดตายตัวโดยความประสงค์ในอดีต อุปนิสัยหรือรสนิยมที่มีอยู่ในตัวเราไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ แต่ได้มาจากการปรุงแต่งโดยกรรมพันธุ์ และสิ่งแวดล้อม (วิทย์ วิศทเวทย์ 2525 : 78) การกระทำทุกอย่างของมนุษย์แต่ละคนถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อม ไม่มีเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกกระทำสิ่งต่างๆ คือไม่มีเจตจำนงเสรีนั่นเอง

5.3.3.2 ลัทธิอิสรวิสัย (Indeterminism) ลัทธินี้ไม่เห็นด้วยกับลัทธิเหตุวิสัยที่ว่ามนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี ลัทธิอิสรวิสัยแย้งว่า จริงอยู่แม้การกระทำของเราบางอย่างอาจได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม แต่ก็มีบางครั้งหรือหลายครั้งที่เราไม่เห็นคล้อยตามสิ่งแวดล้อมหรือไม่เห็นด้วยกับคนส่วนใหญ่ในสังคมก็ได้ กล่าวคือ แม้สิ่งแวดล้อมจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเราแต่ก็มิใช่ทุกครั้งไป จากประสบการณ์เรารู้สึกว่า ในบางครั้งไม่มีอะไรมาบังคับเรา หรือแม้บางครั้งอาจถูกบังคับแต่เราไม่ทำตามก็ได้ ดังนี้เป็นการยืนยันว่า เรามีเจตจำนงเสรี

อย่างไรก็ตามแม้เราจะมีเสรีภาพในการตัดสินใจกระทำสิ่งต่างๆ แต่ก็ต้องอยู่ในขอบเขตจำกัดของธรรมชาติและของร่างกาย ร่างกายเป็นสสารย่อมอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ เช่นเดียวกับสสารอื่นๆ เช่น ถูกแรงดึงดูดของโลกดึงดูดเอาไว้ เราจะตัดสินใจเลือกให้เราล่องลอยไปในอวกาศเหมือนนกไม่ได้ เพราะสภาพร่างกายของเรากับของนกไม่เหมือนกัน

ลัทธิอิสรวิสัยมีความเห็นว่า ถ้ามนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี การยกย่องสรรเสริญและการดำเนินคดีนั้นก็ไร้ความหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงโทษผู้กระทำผิดจะทำได้ถ้าเรายอมรับว่าเขาถูกบังคับให้ทำชั่ว การยอมรับเรื่องการลงโทษผู้กระทำผิดย่อมแสดงว่าเขาต้องรับผิดชอบการกระทำของเขาเนื่องจากเขาเป็นผู้กระทำเองทั้งๆ ที่เขาอาจหลีกเลี่ยงไม่กระทำเช่นนั้นก็ได้ กล่าวคือเป็นการยอมรับว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรี หรือมีอิสระในการตัดสินใจกระทำสิ่งต่างๆ

ทรรศนะของศาสนาโดยทั่วๆ ไปถือว่ามนุษย์มีเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกกระทำดีหรือชั่วได้ จึงสอนให้ทำดีละเว้นชั่ว ถ้ามนุษย์ไม่มีอิสระในการตัดสินใจ การสอนเช่นนั้นจะไร้ความหมาย ศาสนาและศีลธรรมจะกลายเป็นสิ่งไร้สาระหากมนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี

5.3.4 ปัญหาเรื่องอมตภาพของจิต ปัญหานี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย กล่าวคือเมื่อคนๆ หนึ่งตายลง ชีวิตของเขาสิ้นสุดเพียงนั้นหรือไม่ ซึ่งก็คือปัญหาว่าตายแล้วเกิดหรือตายแล้วสูญนั่นเอง ปัญหานี้มีคำตอบเป็น 2 กลุ่ม คือ

5.3.4.1 กลุ่มที่เชื่อว่าจิตหรือวิญญาณเป็นอมตะ กลุ่มนี้ถือว่ามนุษย์ประกอบด้วย 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นร่างกายกับส่วนที่คิดได้ เมื่อตายลงร่างกายแตกสลายไป แต่ส่วนที่คิดได้

หรือจิตวิญญาณยังมีอยู่ไม่แตกสลายตามร่างกายเพราะเป็นอมตะ ดังนั้นเมื่อร่างกายแตกสลายจิตหรือวิญญาณก็อาจไปหาร่างใหม่อยู่ ที่เรียกว่าไปเกิดใหม่ หรืออยู่ในสภาพที่ไม่มีร่างกาย เป็นต้น

กลุ่มที่เชื่อว่าจิตหรือวิญญาณเป็นอมตะ ได้แก่ ลัทธิเพลโต (Platonism) ลัทธิพราหมณ์ (Brahmanism) ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม เป็นต้น

5.3.4.2 กลุ่มที่เชื่อว่าจิตหรือวิญญาณไม่เป็นอมตะ กลุ่มนี้มีทรรศนะว่ามนุษย์ประกอบด้วยสสารอย่างเดียว สิ่งที่เรียกว่าจิตหรือวิญญาณก็เป็นสสารเช่นเดียวกับร่างกาย จึงมีแตกมีดับเช่นเดียวกับร่างกาย จิตหรือวิญญาณจึงมิใช่สิ่งที่จะคงอยู่ชั่วนิรันดร์ กลุ่มที่เชื่อว่าจิตหรือวิญญาณไม่เป็นอมตะ เช่น พวกสสารนิยม ลัทธิจารวากของอินเดีย เป็นต้น

6. สรุป

อภิปรัชญาเป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นจริงของชีวิต โลก มนุษย์ และจักรวาล โดยอยากรู้ว่า สิ่งเหล่านี้มีความเป็นจริงอย่างไร และอะไรเป็นความจริงสูงสุดหรือความจริงสุดท้าย ในฐานะที่เป็นปรัชญาความเป็นจริงที่มนุษย์อยากรู้จึงมี 3 ลัทธิใหญ่ๆ คือ สสารนิยม ซึ่งถือว่าความเป็นจริงมีลักษณะเป็นสสาร จิตนิยม ถือว่าความเป็นจริงมีลักษณะเป็นจิต และธรรมชาตินิยม ถือว่าทั้งจิตและสสารมีความเป็นจริงเท่าๆ กัน แต่จิตในทรรศนะของธรรมชาตินิยมจะแตกต่างจากจิตในทรรศนะของจิตนิยม หรืออาจกล่าวได้ว่าธรรมชาตินิยมมีทรรศนะคล้ายคลึงกับสสารนิยมก็ได้

ปัญหาทางอภิปรัชญาแบ่งเป็น 3 ประเด็นใหญ่ๆ หรืออภิปรัชญาแบ่งออกเป็น 3 สาขาคือ จักรวาลวิทยา ภาววิทยา และปรัชญาจิต ซึ่งแต่ละสาขาก็พยายามเสนอคำตอบและเหตุผลที่เป็นไปได้ด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งแม้จะไม่มีคำตอบใดที่ถือว่าถูกต้องแน่นอนตายตัวเพราะขึ้นอยู่กับวิจรรณญาณของผู้อ่านแต่ละคน แต่คำตอบเหล่านี้ก็สามารถช่วยคลี่คลายความพิศวงสงสัยของมนุษย์ลงได้มาก รวมทั้งช่วยให้เข้าใจและยอมรับฟังทรรศนะของผู้อื่นซึ่งแม้จะไม่ตรงกับของเรา อันเป็นการฝึกให้เป็นผู้มีใจกว้าง ไม่เป็นผู้ตั้งอยู่ในความคิดเห็นของตนเท่านั้น

7. คำถามท้ายบท

1. จงบอกความหมายและขอบข่ายของอภิปรัชญามาตามที่ท่านเข้าใจ
2. สสารนิยมเป็นเอกนิยม หมายความว่าอย่างไร
3. เหตุใดธาเลสจึงได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญา (Father of Philosophy)

4. ทรรศนะของอแนกซิแมนเดอร์มีลักษณะคล้ายคลึงกับคำสอนเรื่องใดในพระพุทธศาสนา
5. เฮราคลิตุสอธิบายการเกิดขึ้นของโลกและจักรวาลว่าอย่างไร และเขาเสนออะไรเป็นปฐมธาตุ
6. ผู้ให้กำเนิดลัทธิอะตอมคือใคร ลัทธินี้มีความเชื่อพื้นฐานอย่างไรบ้าง
7. ปฐมธาตุในทรรศนะของเอมพีโดคลีสคืออะไร เขาอธิบายการเกิดขึ้นของโลกและจักรวาลไว้ว่าอย่างไร
8. นักปรัชญากรีกสมัยโบราณที่มีแนวความคิดแบบจิตนิยมเป็นคนแรกคือใคร และเขาเสนออะไรเป็นปฐมธาตุ
9. เหตุใดพาร์มีนีสจึงได้รับยกย่องว่าเป็นทั้งบิดาของจิตนิยมและสสารนิยม
10. นักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ที่มีแนวความคิดแบบสสารนิยม และได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาของจักรกลนิยมคือใคร เขาได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากนักปรัชญาคนใด
11. สสารนิยมของมาร์กซ์มีลักษณะอย่างไร เขาได้นำเอาความคิดในเรื่องใดของเฮเกิลมาใช้
12. จิตนิยมและสสารนิยมมีทรรศนะเกี่ยวกับมนุษย์แตกต่างกันอย่างไร ท่านคิดว่าทรรศนะของใครถูกต้อง เพราะเหตุใด
13. ลักษณะทั่วไปของจิตนิยมมีอะไรบ้าง
14. นักปรัชญากรีกสมัยโบราณคนใดที่มีแนวความคิดทั้งแบบสสารนิยมและจิตนิยม เมื่อนักปรัชญาสมัยหลังได้นำความคิดทั้งสองลักษณะของเขาไปพัฒนานั้น อยากทราบว่า ผู้ที่นำแนวความคิดแบบจิตนิยมไปพัฒนาคือใคร และผู้ที่นำแนวความคิดแบบสสารนิยมไปพัฒนาคือใคร
15. จิตนิยมมีเหตุผลอย่างไรบ้างจึงเชื่อว่ามนุษย์คือจิตวิญญาณ
16. ปรัชญาจิตนิยมของเพลโตมีความสำคัญต่ออุดมรัฐของเขาอย่างไรบ้าง และการแบ่งชนชั้นในอุดมรัฐของเขานั้นได้แนวความคิดมาจากเรื่องอะไร
17. จักรวาลวิทยาศึกษาและหาคำตอบเกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง
18. จิตนิยมกับสสารนิยมมีทรรศนะเกี่ยวกับเนื้อหาของจักรวาลต่างกันอย่างไร ท่านคิดว่าทรรศนะของฝ่ายใดถูกต้อง จงยกเหตุผลประกอบ
19. ฝ่ายเทวนิยมมีเหตุผลอะไรบ้างจึงเชื่อว่ามีพระเจ้า และฝ่ายอเทวนิยมจะโต้แย้งว่าอย่างไร
20. ท่านคิดว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรีหรือไม่ อภิปราย

บทที่ 3

ญาณวิทยา

แผนการสอน

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. สามารถบอกความหมายและขอบข่ายของญาณวิทยาได้
2. สามารถอธิบายความหมายของ “รู้” และ “ความรู้” ได้อย่างถูกต้อง
3. สามารถบอกต้นกำเนิดของความรู้ได้
4. สามารถอธิบายทฤษฎีที่แตกต่างกันของเหตุผลนิยมและประสบการณ์นิยมเกี่ยวกับเรื่องต้นกำเนิดของความรู้ได้
5. สามารถอธิบายทฤษฎีที่แตกต่างกันระหว่างลัทธิและเบิร์คเลย์เกี่ยวกับเรื่องคุณภาพของวัตถุได้
6. สามารถอธิบายความหมายของคำกล่าวของเบิร์คเลย์ที่ว่า “การมีอยู่คือการถูกรับรู้” ได้อย่างถูกต้องชัดเจน
7. สามารถเข้าใจคำว่า “มโนคติ” ในทฤษฎีของลัทธิและทฤษฎีของเบิร์คเลย์ได้
8. สามารถอธิบายทฤษฎีของสัญนิยมและปฏิบัตินิยมเกี่ยวกับเรื่องขอบเขตของความรู้ได้
9. สามารถอธิบายและยกตัวอย่างทฤษฎีความจริงได้
10. สามารถตอบคำถามท้ายบทได้อย่างถูกต้อง

1. ความหมายและขอบข่ายของญาณวิทยา

คำว่า “ญาณวิทยา” บัญญัติขึ้นเพื่อใช้แปลคำว่า “Epistemology” ในภาษาอังกฤษ พจนานุกรมปรัชญาได้ให้ความหมายของ Epistemology ว่า หมายถึง “a theory of knowledge” (Frolov 1984 : 128) แปลเป็นไทยว่า “ทฤษฎีความรู้”

ญาณวิทยาเป็นปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยความรู้ คือศึกษาเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์ ซึ่งมีประเด็นปัญหาที่สำคัญ 4 ประเด็น คือ

- 1.1 ธรรมชาติของความรู้
- 1.2 ต้นกำเนิดของความรู้
- 1.3 ขอบเขตของความรู้
- 1.4 ความสมเหตุสมผลของความรู้

ญาณวิทยามีความสำคัญเพียงไรในวิชาปรัชญานั้นค่อนข้างตอบได้ยาก ทั้งนี้เพราะปรัชญาแต่ละลัทธิมีทรรศนะแตกต่างกันออกไป เช่น จิตนิยม (Idealism) มีความเห็นว่าญาณวิทยามีความสำคัญมากที่สุด เพราะการแก้ปัญหาเกี่ยวกับญาณวิทยาย่อมหมายถึงการแก้ปัญหาทั้งหมดของปรัชญา ทั้งนี้เพราะการแสดงลักษณะของความรู้ก็คือการแสดงการมีอยู่ของความจริงนั่นเอง ส่วนธรรมชาตินิยม (Naturalism) เห็นว่า ญาณวิทยามีความสำคัญในแง่ที่เป็นปัญหาหนึ่งในปรัชญาเท่านั้น มิได้มีความสำคัญมากมายดังที่จิตนิยมเข้าใจ ทฤษฎีความจริงนั้นไม่จำเป็นต้องมีญาณวิทยาเป็นไม้ค้ำยันก็สามารถยืนหยัดด้วยตัวเองได้

ต่อไปจะได้กล่าวถึงประเด็นปัญหาที่สำคัญของญาณวิทยาในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

2. ธรรมชาติของความรู้

2.1 ความหมายของ “ความรู้”

เมื่อเราพูดว่า เรามีความรู้นั้นหมายความว่าอย่างไร นั่นคือคำถามว่า “ความรู้คืออะไร” และเมื่อเราพูดว่า เรารู้อะไรบางอย่างนั้นหมายความว่าอย่างไร คำว่า “รู้” ที่เราใช้กันในภาษาพูดประจำวันนั้นมีความหมายได้หลายแบบ เช่น “ฉันรู้ว่าเขาจะมาในวันพรุ่งนี้” คำว่า “รู้” ในที่นี้หมายถึง “คิด” หรือ “เชื่อ” คือคิดว่า หรือเชื่อว่าเขาจะมาในวันพรุ่งนี้ แต่ในความเป็นจริงยังแน่ใจไม่ได้ว่าเขาจะมาหรือไม่ เพราะเขาอาจคิดถูกระทำให้มาไม่ได้ และผู้พูดก็ไม่ได้ “รู้” ว่าเขาจะมาหรือไม่เพราะพรุ่งนี้ยังไม่มาถึง

บางครั้งเราก็ใช้คำว่า “รู้” หมายถึงรู้จัก เช่น คุณรู้จักชิชาวัตใหม่ หรือบางครั้ง “รู้” อาจหมายถึง “รู้วิธี” เช่น คุณรู้วิธีขี่ม้าใหม่ และบางครั้ง “รู้” ก็หมายถึง รู้ตัวเอง เช่น “ฉันรู้ว่าขณะนี้ ฉันกำลังเขียนหนังสือ” “ฉันรู้ว่าฉันเป็นคนไทย” ฯลฯ เป็นต้น

คำว่า “รู้” ที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นนี้ ไม่ใช่ความรู้ในความหมายของปรัชญา เพราะความหมายของ “รู้” หรือ “ความรู้” ในปรัชญานั้นมีความหมายรัดกุมหรือเฉพาะเจาะจงลงไปว่ามีความหมายอย่างนั้นๆ นักปรัชญาต้องการหาความรู้เกี่ยวกับความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ในจักรวาล ถ้าเราเชื่อว่าสิ่งหนึ่งเป็นจริง แต่ต่อมาได้รับการพิสูจน์ว่าไม่จริง สิ่งนั้นหรือความเชื่อนั้นไม่จัดเป็น “ความรู้” คือไม่ได้ถือว่าเรา “รู้” สิ่งนั้น ความรู้ไม่ได้เป็นเพียง “ความเชื่อ” หรือ “การคิด” เท่านั้น เพราะความจริงอาจจะจริงหรือไม่ก็ได้ หรือแม้ความเชื่อของเราในสิ่งหนึ่งได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นจริง ก็ไม่ได้หมายความว่าเรา “รู้” เป็นแต่เพียงความเชื่อของเราตรงกับความ เป็นจริง ยังไม่จัดเป็นความรู้ คือยังไม่นับว่าเรารู้สิ่งนั้น เพราะการที่จะเรียกว่า “รู้” หรือ “ความรู้” นั้นมีเงื่อนไขหลายประการดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

2.2 เงื่อนไขของความรู้

ก่อนที่จะกล่าวถึงเงื่อนไขของความรู้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้างนั้น จะต้องทำความเข้าใจกับคำว่า “ประพจน์” (Proposition) เสียก่อน ประพจน์ คือข้อความที่กล่าวเป็นยืนยันอะไรบางอย่าง เช่น นายแดงเป็นคน

ถ้าให้ ป. แทนประพจน์ใดประพจน์หนึ่ง เงื่อนไขสำหรับการนับว่า “รู้” ป. หรือกรณี เช่นไรจึงถือว่า ผู้พูด “รู้” ป. เช่น เขากล่าวว่า “ฉันรู้ว่านายแดงอยู่ในห้องนั้น” (ป. = ประพจน์)

เมื่อ ป. แทนประพจน์ว่า “นายแดงอยู่ในห้องนั้น” เงื่อนไขที่ถือว่าผู้พูด “รู้” ป. คือ (ดู Hospers 1976 : 144-157)

2.2.1 ป. ต้องจริง (P must be true. P = proposition) ถ้าเราพูดว่า “ฉันรู้ ป. แต่ ป. ไม่จริง” เป็นการพูดที่ขัดแย้งในตัวเอง เพราะการพูดว่า “ฉันรู้ ป.” ก็คือ “ป. ต้องจริง” การพูดว่า “ป. จริง แต่ ป. ไม่จริง” ย่อมขัดแย้งในตัวเอง แต่ถ้าพูดว่า “ฉันไม่รู้จริงๆ ฉันเพียงแค่คิดว่าฉันรู้ ป.” ในกรณีเช่นนี้ยังไม่จัดว่า “รู้” เพราะการรู้ ป. ก็คือการรู้ว่า ป. จริง

การพูดว่า “ฉันรู้ ป.” มีผลตามมาว่า “ป. ต้องจริง” แต่การที่ ป. จริง ไม่ได้หมายความว่า “ฉันรู้ ป.” การรู้สิ่งหนึ่งก็คือสิ่งนั้นต้องจริง แต่กรณีที่สิ่งหนึ่งจริงไม่ได้หมายความว่าต้องมีผู้รู้สิ่งนั้น เพราะมีความจริงอีกมากที่เราไม่รู้แต่อาจมีคนอื่นรู้ หรือมีความจริงอีกมากมายที่ไม่มีผู้ใคร่รู้เลยก็ได้ การที่ ป. จริง จึงไม่ได้ถือว่าเพราะเรารู้ ป. การที่ ป. จริง เป็นเงื่อนไขหนึ่งเท่านั้น ซึ่งยังไม่เพียงพอต้องมีเงื่อนไขอื่นอีกคือ

2.2.2 เราต้องเชื่อว่า ป. จริง กล่าวคือไม่เพียงแต่ ป. ต้องจริงเท่านั้น เราต้องเชื่อว่า ป. จริงด้วย (Not only must P be true : we must believe that P is true) เงื่อนไขนี้เพิ่มเติมจากเงื่อนไขแรก และเป็นเงื่อนไขอัตวิสัย (Subjective condition) คือเป็นเงื่อนไขที่ตัวบุคคลซึ่งจะถือว่าเป็นผู้ “รู้” สิ่งหนึ่งนั้นนอกจาก ป. จริงแล้ว ผู้นั้นต้องเชื่อว่า ป. จริงด้วย ถ้า ป. จริง แต่ผู้นั้นไม่เชื่อว่า ป. จริง ไม่นับว่าผู้นั้นรู้ ป. ดังนั้นถ้ามีผู้พูดว่า “ฉันรู้ว่า ป. จริง แต่ฉันไม่เชื่อว่า ป. จริง” จะเป็น การพูดที่ไร้สาระ

เราอาจจะเชื่อว่าสิ่งหนึ่งจริงโดยที่ไม่รู้ว่าจริงก็ได้คือ การ “เชื่อ” ว่าสิ่งหนึ่งจริงกับการ “รู้” ว่าสิ่งนั้นจริงเป็นคนละประเด็นกัน บางอย่างที่เราเชื่อว่าจริงในสมัยหนึ่ง แต่กลับไม่จริงในสมัยต่อมา เพราะพบข้อพิสูจน์หรือพยาน เช่น สมัยโบราณคนเชื่อกันว่าโลกแบน แต่ในปัจจุบันมีข้อพิสูจน์และหลักฐานชัดเจนว่าโลกกลม นั่นคือการเชื่อว่า ป. จริง ไม่ได้มีผลตามมาว่า ป. จริง แต่ถือว่ายังไม่ “รู้” ป. นอกจากนี้ ป. อาจจริงโดยไม่มีใครเชื่อว่ามันจริงเลยก็ได้ เช่น ในความเป็นจริงโลกกลม แต่คนโบราณไม่มีใครเชื่อเช่นนั้น แต่ถ้าเรารู้ว่า ป. จริง ความเชื่อว่า ป. จริงจะมาด้วยกัน กล่าวคือการเชื่อว่า ป. จริงเป็นเงื่อนไขหนึ่งของ “รู้”

2.2.3 ต้องมีพยานหลักฐานสำหรับ ป. (You must have evidence for P) การที่สิ่งหนึ่งจริงและเราเชื่อว่าสิ่งนั้นจริงยังไม่ถือว่า “รู้” สิ่งนั้น เป็นแต่เพียงความเชื่อของเราตรงกับความเป็นจริง ทั้งๆ ที่เรายังไม่รู้ความเป็นจริงนั้น ความเชื่อที่เป็นจริงไม่ใช่ความรู้ (Hospers 1976 : 146) เช่น นาย ก. เชื่อว่า มีสิ่งมีชีวิตบนดาวอังคาร สมมุติว่าหลังจากนั้นอีกหลายปีมนุษย์สามารถเดินทางไปยังดาวอังคาร และตรวจพบว่าสิ่งมีชีวิตอยู่บนนั้น คือความเชื่อของ นาย ก. ตรงกับความเป็นจริง แต่ในช่วงเวลาที่ยังไม่มีการเดินทางไปดาวอังคาร นาย ก. ยังไม่รู้ว่าสิ่งมีชีวิตอยู่ที่นั่นหรือไม่ เพิ่งมารู้ต่อเมื่อมีการพิสูจน์ ในกรณีเช่นนี้เป็นเพียงการเดาที่บังเอิญตรงกับความจริงเท่านั้น ไม่ใช่ “รู้” เพราะการจะนับว่า “รู้” ต้องมีเงื่อนไขเพิ่มอีก ไม่ใช่เพียงแต่เชื่ออย่างเดียว แต่การเชื่อนั้นมีหลักฐานที่ทำให้เชื่อได้ การเชื่อโดยไม่มีพยานหลักฐานเป็นเพียงการเดา แม้มีเหตุผลก็ยังไม่นับเป็นความรู้ เพราะในความเป็นจริงยังไม่รู้ว่าจริงหรือไม่ เป็นเพียงการเดาหรือคาดคะเนซึ่งอาจผิดพลาดได้

เงื่อนไขอีกอย่างหนึ่ง คือต้องมีพยานหลักฐาน (evidence) แต่ก็มีปัญหาอีกว่าต้องมีหลักฐานมากแค่ไหนจึงจะเพียงพอ บางอย่างเราคิดว่ามีหลักฐานเพียงพอแล้วแต่อาจผิดได้ เช่น นายแดงทำงานอยู่ในห้องทำงานของเขา บนโต๊ะทำงานมีหนังสือวางอยู่หลายเล่ม รวมทั้งหนังสือปรัชญาด้วย เขาหยิบหนังสือปรัชญาขึ้นมาอ่าน เสร็จแล้วจึงวางไว้ที่เดิมแล้วออกไปจากห้อง สองชั่วโมงต่อมาเขาพูดว่า “ฉันรู้ว่าหนังสือปรัชญาเล่มหนึ่งวางอยู่บนโต๊ะทำงานของฉัน” การพูด

เช่นนี้เขามีหลักฐานคือ ได้เปิดอ่านแล้ววางมันไว้ที่เดิมและไม่เห็นใครเข้าไปในห้องจึงเชื่อว่าหนังสือเล่มนั้นจะต้องอยู่ในห้อง นี่คือหลักฐานที่เขาถือว่า “รู้” ว่ามีหนังสือปรัชญาวางอยู่บนโต๊ะทำงานของเขา ในลักษณะนี้ถือว่า “รู้” แต่จะนับว่า “รู้” แน่นอน 100% ไม่ได้ ความรู้แบบนี้จัดเป็นความรู้ระดับอ่อน (weak sense) แม้เมื่อพูดจบแล้วเดินไปดูเห็นหนังสืออยู่ที่เดิมก็ตาม แต่ขณะที่เขาพูดยังไม่จัดว่า “รู้” แน่นอน 100% เพราะอาจเป็นไปได้ว่ามีคนแอบมาหยิบหนังสือเล่มนั้นไปตอนเขาเผลอก็ได้

สำหรับ “รู้” หรือ “ความรู้” ในปรัชญานั้น หมายถึง “รู้” ในระดับเข้มข้น (strong sense) คือจริง 100% ไม่มีอะไรผิดพลาดหรือสงสัยได้เลย คือแน่ใจจนพ้นจากความสงสัย ความรู้ในระดับนี้แม้นักปรัชญาเองก็ยังมีความเห็นไม่ลงรอยกันว่ามีหรือไม่ นักปรัชญาบางกลุ่มมีความเห็นว่า ความรู้ที่เราแน่ใจจนสงสัยไม่ได้นั้นไม่มี กลุ่มนี้เรียกว่า กลุ่มวิมตินิยม (scepticism) แต่นักปรัชญาบางกลุ่มก็บอกว่ามี แต่อาจแยกย่อยออกไปว่า ความรู้แบบไหนมีจริง อย่างไหนยังแน่ใจไม่ได้ ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับที่มาของความรู้หรือแหล่งกำเนิดของความรู้ เนื่องจากมนุษย์สามารถหาความรู้มาได้หลายทาง ทำให้มีปัญหาตามมาอีกว่า ความรู้จากแหล่งใดเชื่อได้ว่าจริง และจริงในระดับใด

3. ต้นกำเนิดของความรู้

ความรู้ที่มนุษย์ได้รับนั้น โดยทั่วไปเป็นความรู้ที่ได้ทางประสาทสัมผัส ปัญหาที่ตามมาคือ เมื่อมีความรู้อื่นๆ ที่ไม่อยู่ในขอบข่ายของประสาทสัมผัส เราจะนับว่าเป็นความรู้หรือไม่ กล่าวคือประสาทสัมผัสเป็นทางเดียวที่มนุษย์สามารถได้รับความรู้ หรือว่ามีทางอื่นใดอีกหรือไม่ที่จะให้ความรู้ที่มีความแน่นอนกว่า คำตอบทางญาณวิทยาถือว่าต้นกำเนิดของความรู้มี 6 ทางด้วยกัน ที่สำคัญมีอยู่ 2 ทาง คือประสบการณ์กับเหตุผล นักปรัชญาสายที่เชื่อในประสบการณ์คือพวกประสบการณ์นิยม (Empiricism) ส่วนสายที่เชื่อในเหตุผลคือ กลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalism)

ต้นกำเนิดของความรู้ 6 ทางนั้น ได้แก่ (ดู Hospers 1967 : 122-141)

3.1 ประสบการณ์ (sense-experience)

คือสิ่งที่เรารับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ประสาทสัมผัสทั้ง 5 นี้ เป็นประตูรับความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ รอบตัวมาสู่เรา ความรู้ในลักษณะนี้คือ ความรู้จากประสบการณ์ ซึ่งเราได้รับมาโดยทางประสาทสัมผัส ความรู้ชนิดนี้เกิดขึ้นเมื่อวัตถุภายนอกมากระทบประสาทสัมผัสแต่ละอย่างซึ่งทำหน้าที่ต่างๆ กัน และไม่สามารถทำแทนกันได้ เช่น ตาทำหน้าที่เห็น สิ่งที่เราเห็นเราเรียกว่า รูป หูทำหน้าที่ฟังเสียง จมูกทำหน้าที่รู้กลิ่น ลิ้นทำหน้าที่

รู้สึก ภายทำหน้าที่รู้สึกสัมผัสที่มากกระทบกาย เช่น เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นต้น เราไม่สามารถใช้หูดมกลิ่นหรือใช้ลิ้นฟังเสียง เพราะประสาทสัมผัสแต่ละอย่างมีหน้าที่เฉพาะของมัน ประสาทสัมผัสเหล่านี้ร่วมกันทำให้สามารถรับรู้คุณภาพหรือลักษณะต่างๆ ของวัตถุในหลายๆ ด้าน ทำให้มนุษย์มีความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ รอบตัว ประสาทสัมผัสจึงเป็นทางที่มนุษย์ได้ความรู้มากที่สุด เด็กเกิดใหม่จะได้รับความรู้หรือรู้จักสิ่งต่างๆ รอบตัวจากทางประสาทสัมผัสก่อนทางอื่น มนุษย์ทุกคนต้องใช้ประสาทสัมผัสอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เกิดจนวาระสุดท้ายของชีวิต

อย่างไรก็ตาม ความรู้ที่ได้จากประสาทสัมผัสหรือที่เราเรียกว่าประสบการณ์นั้นบอกได้เพียงว่า สิ่งหนึ่งมีอยู่หรือปรากฏอยู่ แต่บางครั้งการรับรู้ของเราอาจคลาดเคลื่อนได้ เช่น เห็นน้ำในทะเลทราย (ทั้งที่จริงๆ ไม่มีน้ำแต่อย่างใด) หรือเห็นรางรถไฟเบนเข้าหากันในระยะไกล ดังนั้นประสาทสัมผัสอย่างเดียวยังไม่ทำให้เกิดความรู้ได้ ต้องอาศัยการตัดสิน (judgement)

นักปรัชญากลุ่มที่ถือว่า ความรู้ที่แท้จริงต้องมาจากประสบการณ์ คือกลุ่มประสบการณ์นิยม (Empiricism) กลุ่มนี้มีทรรศนะว่า ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ซึ่งเรียกว่า “empirical knowledge” นั้นเป็นความรู้ที่แท้จริงเพราะสามารถยืนยันข้อเท็จจริงได้ ส่วนความรู้ที่ได้จากเหตุผลนั้นเป็นความรู้ระดับรอง หน้าที่ของเหตุผลในทรรศนะของประสบการณ์นิยม เป็นเพียงตัวเชื่อมประสบการณ์เข้าด้วยกัน เหตุผลที่ไร้ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสย่อมไม่มีทางที่จะให้ความรู้ใดๆ ได้ นักวิทยาศาสตร์และนักปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ก็จัดอยู่ในกลุ่มประสบการณ์นิยมนี้

สรุปลักษณะทั่วไปของกลุ่มประสบการณ์นิยมได้ดังนี้

3.1.1 เน้นญาณวิทยามากกว่าอภิปรัชญา คือสนใจวิธีเข้าถึงความจริงมากกว่าที่จะมากถปัญหาว่าความจริงคืออะไร

3.1.2 ถือว่าป่อเกิดหรือต้นกำเนิดของความรู้มาจากประสบการณ์และความสมเหตุสมผลของความรู้ก็สามารถทดสอบได้จากประสบการณ์

3.1.3 ปฏิเสธความรู้ที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด (innate idea) และความรู้ก่อนประสบการณ์ (a priori knowledge) เพราะกลุ่มนี้ถือว่าความรู้ต้องมาหลังประสบการณ์เสมอ ประสบการณ์นิยมจึงยอมรับความรู้หลังประสบการณ์ (a posteriori knowledge)

3.1.4 ประสบการณ์ ประกอบด้วย ประสาทสัมผัส 2 ประเภท คือประสาทสัมผัสภายใน มีลักษณะเป็นอัตวิสัย (subjective) เช่น ความปรารถนา (desire) ความรู้สึก (feeling) คิด (thinking) ส่วนประสาทสัมผัสภายนอก เช่น เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้สึก รู้สัมผัส

3.1.5 สิ่งต่างๆ ในโลกมีลักษณะสัมพัทธ์ (relative) คือขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น ๆ ไม่แน่นอนตายตัว

3.1.6 วิธีเข้าถึงความจริงมักใช้วิธีอุปนัย (Induction) และประสบการณ์ (empirical data)

สมัยกรีกโบราณนักปรัชญาที่มีแนวความคิดแบบประสบการณ์นิยม ได้แก่ พวกโซฟิสต์ (sophists) โดยเฉพาะอย่างยิ่งโปรทาโกอรัส (Protagoras 480-410 B.C.) ซึ่งเป็นโซฟิสต์ผู้มีชื่อเสียงโด่งดังผู้หนึ่ง ส่วนสมัยใหม่ ได้แก่ เบคอน (Francis Bacon 1561-1626) ล็อก (John Locke 1632-1704) เบิร์คเลย์ (George Berkeley 1685-1753) และฮ็อบส์ (Thomas Hobbes 1588-1679)

3.2 เหตุผล (Reason)

คือความสามารถในการคิดซึ่งเป็นอีกวิธีหนึ่งที่มนุษย์ได้ความรู้ ในปรัชญา ความรู้เกิดจากเหตุผล มักหมายถึงการนิรนัย (Deduction) การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย (deductive reasoning) จะอ้างจากข้ออ้าง (premise) ไปสู่ข้อสรุป (conclusion) ข้ออ้างได้จากความรู้เดิม ส่วนข้อสรุปเป็นความรู้ใหม่ ดังนั้น การอ้างเหตุผลแบบนิรนัยจึงเป็นการอ้างความรู้เดิมเพื่อสรุปความรู้ใหม่ ตัวอย่างเช่น

(1) ถ้าฝนตกถนนจะเปียก

ฝนตก
∴ ถนนเปียก

(2) สุนัขทุกตัว เป็น สิ่งมีชีวิต

สิ่งมีชีวิตทุกสิ่ง เป็น สัตว์
∴ สุนัขทุกตัว เป็น สัตว์

จากตัวอย่างที่ (1) จะเห็นว่า เราสรุป “ถนนเปียก” จากความรู้เดิมที่ว่า “ถ้าฝนตก ถนนจะเปียก” และยืนยันว่า “ฝนตก” จึงสรุปความรู้ใหม่ออกมาได้ว่า “ถนนเปียก” ซึ่งความรู้ใหม่ที่ได้นั้นได้มาจากความรู้เดิมโดยวิธีคิดตามหลักของเหตุผล ส่วนในตัวอย่างที่ (2) สรุปเป็นความรู้ใหม่ได้ว่า “สุนัขทุกตัวเป็นสัตว์” โดยอาศัยความรู้เดิมคือ “สุนัขทุกตัวเป็นสิ่งมีชีวิต” และ “สิ่งมีชีวิตทุกสิ่งเป็นสัตว์” ซึ่งทั้งสองประโยคนี้เป็นข้ออ้าง (premise) ซึ่งมาจากความรู้เดิม

การอ้างเหตุผลอีกแบบหนึ่ง คือการอ้างแบบอุปนัย (inductive reasoning) โดยใช้ข้อมูลจากประสบการณ์หลายๆ ครั้ง แล้วใช้การคิดหากฎเกณฑ์จากข้อมูลเหล่านั้นสรุปออกมาเป็นความรู้ใหม่ เช่น เราเห็นล้งไม้ แผ่นกระดาน รุงเท้าไม้ โต๊ะ เก้าอี้ เขียง และสิ่งอื่นๆ ที่ทำด้วยไม้ ลอยน้ำได้ เราก็นำมาสรุปเป็นความรู้ใหม่ว่า “ไม้ย่อมลอยน้ำ” เป็นต้น

การใช้เหตุผลทั้งสองวิธีนี้เป็นการหาความรู้ของมนุษย์ทางหนึ่ง ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทที่ 5

นักปรัชญากลุ่มที่เชื่อในเหตุผล คือกลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalism) ซึ่งกลุ่มนี้เชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงต้องมาจากเหตุผล และยอมรับความรู้ก่อนประสบการณ์ (a priori knowledge) และความรู้ที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด (innate idea) มนุษย์สามารถมีความรู้ได้โดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์ เช่น $7 + 5 = 12$ มนุษย์สามารถคิดได้โดยไม่ต้องมีประสบการณ์มาก่อน และความรู้ที่ได้มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (objective) คือจริงโดยตัวเอง นอกจากนี้เหตุผลยังหมายถึงปัญญาได้อีกด้วย

สมัยกรีกโบราณนักปรัชญาที่มีแนวคิดแบบเหตุผลนิยมเป็นคนแรก คือเพลโต (Plato 427-347 B.C.) เพลโตเชื่อว่าความคิดให้ความจริง และถือว่าประสบการณ์เป็นอุปสรรคขวางทางวิญญานมนุษย์ในการเข้าถึงความจริง เพลโตเป็นนักเหตุผลนิยมบริสุทธิ์ (pure rationalist) เพราะเชื่อว่ามีความจริงบางอย่างที่ไม่ต้องอาศัยประสาทสัมผัสก็สามารถรู้ได้เองโดยวิญญานของมนุษย์ นอกจากนี้เพลโตยังเชื่อในปัญญาของมนุษย์ว่ามีความสามารถในการเข้าถึงความจริงและมีสมรรถนะ (faculty) เหนือกว่าประสาทสัมผัส ส่วนนักปรัชญาเหตุผลนิยมสมัยใหม่ ได้แก่ เดการ์ตส์ (Rene Descartes 1596-1650) และคานท์ (Immanuel Kant 1724-1804)

สรุปลักษณะทั่วไปของกลุ่มเหตุผลนิยม ได้ดังนี้

3.2.1 เน้นอภิปรัชญามากกว่าญาณวิทยา คือสนใจที่จะศึกษาว่าความจริงคืออะไรมากกว่าวิธีเข้าถึงความจริง

3.2.2 ถือว่าย่อเกิดหรือต้นกำเนิดของความรู้มาจากเหตุผล ความรู้ที่ได้จากเหตุผลเป็นความรู้ที่แน่นอนตายตัวไม่สามารถใช้ประสบการณ์ทดสอบความจริง-เท็จได้

3.2.3 ยอมรับความรู้ที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด (innate idea) และความรู้ก่อนประสบการณ์ (a priori knowledge) เพราะเชื่อว่ามีความจริงบางอย่างที่มนุษย์สามารถรู้ได้ด้วยวิญญานของมนุษย์ โดยไม่ต้องอาศัยประสาทสัมผัส (วิญญานในที่นี้หมายถึง วิญญานส่วนที่เป็นเหตุผลที่เรียกว่า rational soul)

3.2.4 เหตุผลหรือปัญญาของมนุษย์มีสมรรถนะ (faculty) เหนือกว่าประสาทสัมผัส และมีความสามารถในการเข้าถึงความจริงได้

3.2.5 ความจริงสูงสุด (Ultimate Reality) มีลักษณะสัมบูรณ์ (absolute) คือไม่ขึ้นกับสิ่งใด มีอยู่ได้ด้วยตัวเองและแน่นอนตายตัว สิ่งต่างๆ ในโลกต้องขึ้นอยู่กับความจริงสูงสุดนี้

3.2.6 วิธีเข้าถึงความจริงมักใช้วิธีนิรนัย (Deduction)

3.3 ความรู้จากผู้อื่น (Authority)

เป็นการมอบความไว้วางใจให้แก่หลักฐานที่น่าเชื่อถือ ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลที่เชื่อว่า มีประสบการณ์ องค์การศาสนา เช่น ศาสดา คัมภีร์ เป็นต้น ความรู้ที่มนุษย์ได้รับส่วนใหญ่มาจาก ทางนี้ แต่ก็ถือเป็นความรู้ระดับรองเพราะเราไม่ได้รับมาด้วยตัวเองโดยตรง หากได้จากการ ถ่ายทอดจากผู้อื่น เนื่องจากชีวิตของเราแต่ละคนไม่ยืนยาวนัก จึงไม่มีเวลาพอที่จะไปค้นคว้าหา ความรู้ทุกอย่างเอาเองโดยตรง ซึ่งเป็นการเสียเวลามากหากจะทำเช่นนั้น การอาศัยความรู้จาก ผู้อื่นที่รับรู้โดยตรงมาก่อนจะเป็นการประหยัดเวลาและได้ความรู้เร็ว

ความรู้บางอย่างเราไม่สามารถจะรับรู้ได้โดยตรง เพราะเวลาและเหตุการณ์ ล่วงเลยมาแล้ว เช่น เหตุการณ์ในอดีต หรือในประวัติศาสตร์ซึ่งเราไม่อาจย้อนกลับไปตรวจสอบได้ เราอาศัยหลักฐานจากผู้ที่เคยเห็นเหตุการณ์นั้นมาบอกเล่า หรือบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ ที่เรามีอยู่ก็ได้มาโดยวิธีนี้ เราไม่สามารถ จะทำการทดลองซ้ำได้ทุกอย่างเนื่องจากขาดวิธีการและเครื่องมือ นอกจากนี้ยังมีความรู้ประเภทอื่น ที่เราได้รับมาตั้งแต่เกิด เช่น จากพ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อนฝูง สังคม เป็นต้น แต่ความรู้เหล่านี้ ไม่ควรจะยอมรับหรือเชื่อโดยขาดวิจารณ์ญาณ เพราะอาจมีข้อผิดพลาดได้ ผู้ที่ควรเชื่อหรือไว้วางใจได้ คือผู้ที่เชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้นๆ เพราะเขาได้ค้นคว้าทดลองหรือรับรู้มาด้วยตัวเองโดยตรง

อย่างไรก็ตาม ในปรัชญาถือว่าความรู้จากผู้อื่นนั้นไม่น่าเชื่อถือเพราะพิสูจน์ไม่ได้

3.4 อัจฉติกญาณ (Intuition)

หมายถึงความรู้ที่เกิดขึ้นเอง กล่าวคือเกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องหนึ่งขึ้นโดยทันที ทันใด เป็นความรู้ที่สว่างแวบขึ้นในความคิด และทำให้เราเข้าใจเรื่องนั้นได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น นิวตัน (Isaac Newton 1642-1727) เห็นลูกแอปเปิ้ลหล่นลงมาทำให้เขาเกิดความเข้าใจขึ้นมา ทันทีว่าเหตุใดมันจึงตกลงสู่พื้นโลกโดยไม่ล่องลอยขึ้นไปในอากาศ นิวตันเกิดความเข้าใจต่อไปอีกว่า เหตุใดดาวเคราะห์จึงโคจรรอบดวงอาทิตย์ ไม่หลุดลอยคว้างไปในอวกาศ ความเข้าใจนี้ทำให้ เขาค้นพบกฎความโน้มถ่วงสากล (the law of universal gravitation) และใช้กฎนี้มาอธิบายการ เคลื่อนที่ของเทวดทุกทั้งในโลกและนอกโลกได้ และกฎนี้ยังใช้มาจนทุกวันนี้

ความรู้ที่รู้โดยอัจฉติกญาณจึงเป็นการหยั่งรู้ของจิตหรือการเห็นแจ้ง (insight) ของจิต การรู้อะไรสิ่งใดโดยทางประสาทสัมผัสเป็นการรู้ภายนอก แต่การรู้แบบอัจฉติกญาณเป็นการ หยั่งรู้เข้าไปภายในสิ่งนั้นทำให้เกิดการรู้อะไรสิ่งนั้นทั้งหมด การอ้างความรู้แบบนี้ปรากฏเด่นชัดอยู่ใน ศาสนาและศิลปะ อัจฉติกญาณจึงเป็นต้นกำเนิดของความรู้อีกทางหนึ่ง แต่การรู้โดยอัจฉติกญาณนี้ จะเกิดกับคนบางคนและในบางเวลาเท่านั้น ไม่เกิดกับทุกคน

อย่างไรก็ตาม แม้ปรัชญาจะถือว่าต้นกำเนิดของความรู้ที่สำคัญมี 2 ทางคือ ประสบการณ์ และเหตุผล ส่วนอภิปรัชญาอนันตนิยมนั้นพิสูจน์ไม่ได้และไม่มีเกณฑ์ตัดสินจึงไม่น่าเชื่อถือ แต่ปรัชญาสมัยใหม่ก็ได้เกิดลัทธิขึ้นลัทธิหนึ่งคือ อภิปรัชญาอนันตนิยม (Intuitionism) ลัทธินี้เชื่อว่าอภิปรัชญาจะทำให้เราเข้าถึงความจริง ลัทธินี้แบ่งเป็นกลุ่มย่อย 4 กลุ่ม คือ

3.4.1 จิตนิยม (Idealism) นักปรัชญาเป็นตัวแทนของลัทธิคือ เฮเกิล (George Wilhelm Friedrich Hegel 1770-1831) ชาวเยอรมัน เฮเกิลมีทรรศนะว่า ความจริงแท้คือจิต ทุกอย่างวิวัฒนาการมาจากจิต เฮเกิลเป็นอภิปรัชญาอนันตนิยมเพราะเชื่อว่า เมื่อฝึกสมาธิถึงขั้นแล้วจะเห็นว่าความจริงมีเพียงหนึ่งคือ จิต

3.4.2 เจตจำนงนิยม (Voluntarism) นักปรัชญาที่เป็นตัวแทนของลัทธิคือ โซเพนเฮาเออร์ (Arthur Schopenhauer 1788-1860) ชาวเยอรมันผู้มีทรรศนะแบบพุนิยมหรือทุทรรศนะ (Pessimism) คือมองโลกในแง่ร้าย โซเพนเฮาเออร์มีทรรศนะว่า ความจริงมีอย่างเดียวและไม่ใช่อภิปรัชญาที่เฮเกิลเข้าใจ แต่เป็นพลังตาบอด (blind force) ซึ่งดิ้นรนไปตามธรรมชาติของพลังในธรรมชาติทุกอย่างเป็นพลังดิ้นรนหรือเจตจำนงที่จะมีชีวิต (the will-to-live) พลังนี้ดิ้นรนตลอดเวลาและพลังนี้ไม่มีวันหมด พยายามเอาเปรียบทุกหน่วยเท่าที่จะทำได้ อะไรเข้มขันกว่าก็เอาเปรียบสิ่งที่เจือจางกว่า เช่น คนเอาเปรียบสัตว์ สัตว์เอาเปรียบพืช พืชเอาเปรียบแร่ธาตุ แม่เหล็กเอาเปรียบเหล็ก มนุษย์บางคนได้รับพลังเข้มขันมากกว่าคนอื่น จึงต้องระบายออกมาตามความถนัดของตน เช่น เสี่ยงอันตราย ผจญภัย ใช้อำนาจ ฯลฯ

โซเพนเฮาเออร์ เป็นอภิปรัชญาอนันตนิยมในแง่ที่เชื่อว่าการฝึกกระชับจิตใจจะช่วยลดพลังความเข้มขันให้สงบลงได้

3.4.3 ชีวิตนิยม (Vitalism) นักปรัชญาที่เป็นตัวแทนของลัทธิคือ แบร์กซ็อง (Henri Bergson 1859-1941) ชาวฝรั่งเศสเชื้อสายยิว มีทรรศนะว่าสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นเราสามารถจะรู้ได้โดยอภิปรัชญาซึ่งเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ เมื่อฝึกถึงขั้นญาณพิเศษจะเห็นว่ามิจิตจำนง (will) เป็นพลังเหมือนกัน แต่ไม่ใช่พลังตาบอดเหมือนที่กลุ่มเจตจำนงนิยมเชื่อ แต่เป็นพลังที่มีจุดมุ่งหมายเรียกว่า พลังชีวิต (élan vital) พลังชีวิตอยู่ที่ใจกลางของความแท้จริง มีลักษณะสร้างสรรค์และวิวัฒนาการอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นต้องใช้อภิปรัชญาจึงจะเข้าใจมันได้

3.4.4 สสารนิยมแบบวิภาษวิธี (Dialectic Materialism) ตัวแทนคือ มาร์กซ (Karl Marx 1818-1883) ชาวเยอรมัน เชื่อว่าอภิปรัชญาชั้นอัจฉริยะให้ความจริงแก่เราว่า ความจริงคือสสารที่พัฒนาไปเรื่อยๆ ด้วยความขัดแย้ง แม้พัฒนามาถึงขั้นเป็นมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมแล้วก็ยังคงต้องการความขัดแย้งระหว่างชนชั้นในสังคมเพื่อความก้าวหน้าต่อไป

3.5 วิวรณ์ (Revelation)

เป็นความรู้ทางศาสนาของฝ่ายเทวนิยม (Theism) ซึ่งฝ่ายนี้เชื่อว่าต้นตอของความรู้ได้จากวิวรณ์ ซึ่งหมายถึงการเปิดเผย การไขแสง หรือการแจ้งให้ทราบโดยสิ่งเหนือธรรมชาติ (supernatural) ซึ่งได้แก่ เทพ (angel) และพระเจ้า (God) เป็นต้น

ศาสนาฝ่ายเทวนิยม เช่น ศาสนายูดาห์ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เชื่อว่าความรู้ที่เรียกว่าวิวรณ์นี้เกิดขึ้นจากการเปิดเผยของพระเจ้าโดยเสียงตรัส หรือทรงดลใจ หรือนำความรู้เข้าสู่ความคิดของมนุษย์คนใดคนหนึ่งที่พระองค์ทรงคัดเลือก ความรู้ประเภทนี้เป็นความรู้ประเภทที่เป็นความรู้นอกเหนือญาณวิสัยของมนุษย์ที่จะคิดเอาเองได้ พระเจ้าทรงเปิดเผยให้มนุษย์รู้เกี่ยวกับโลกและมนุษย์ว่าเป็นมาอย่างไรในอดีต และจะเป็นไปอย่างไรในอนาคต รวมทั้งให้ข้อปฏิบัติสำหรับมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ศาสนาฝ่ายอเทวนิยม (Atheism) จะไม่เชื่อความรู้ประเภทนี้ เพราะถือว่าพิสูจน์ไม่ได้

3.6 ศรัทธา (Faith)

มีลักษณะใกล้เคียงหรือคล้ายคลึงกับวิวรณ์ ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ เช่น คนคนหนึ่งพูดว่า “ฉันรู้อันนี้โดยผ่านศรัทธา” หรือ “ฉันศรัทธาสิ่งนี้ ฉะนั้นสิ่งนี้ต้องจริง” หรือ “ฉันเชื่อสิ่งนี้ เพราะศรัทธา และศรัทธานี้ให้ความรู้แก่ฉัน” (Hospers 1967 : 140) เป็นต้น แต่ความยุ่งยากที่ตามมาคือ มนุษย์ศรัทธาในสิ่งต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไป และสิ่งที่พวกเขาอ้างว่าศรัทธานั้นก็ขัดแย้งกันเอง เช่น คนคนหนึ่งอาจจะอ้างว่าเขารู้โดยศรัทธาว่า พระเยซูเป็นพระบุตรของพระเจ้า ขณะที่อีกคนก็อ้างว่าเขาก็รู้โดยศรัทธาเช่นกันว่าพระเยซูไม่ใช่พระบุตรของพระเจ้าแต่เป็นคนธรรมดา และไม่ใช่มะสิฮาห์ (Messiah) ดังนั้นถ้าศรัทธาเป็นต้นกำเนิดความรู้ที่แท้จริง คนสองคนนี้จะต้องเชื่อเหมือนๆ กัน จะขัดแย้งกันไม่ได้ ดังนั้นการที่คนทั้งสองมีทรรศนะตรงข้ามกัน เขาก็มีฐานะเท่ากันในแง่ที่ว่าอาจจะผิดทั้งคู่ เนื่องจากความเชื่อของเขาขัดแย้งกัน เพราะเป็นไปได้ที่คนสองคนต่างก็อ้างศรัทธาเหมือนกันแต่ความรู้ที่ขัดแย้งกัน

ในชีวิตประจำวันนั้นเรามักจะได้ยินคนอ้างศรัทธากันมาก แต่การอ้างเช่นนี้ไม่มีหลักฐานมายืนยัน เป็นเพียงความเชื่อของบุคคลเท่านั้น ในทางปรัชญาจึงถือว่าความรู้ประเภทนี้ไม่น่าเชื่อถือเพราะไม่มีหลักฐานยืนยัน และพิสูจน์ไม่ได้

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับต้นกำเนิดของความรู้ก็คือ ในทางปรัชญาถือว่าต้นกำเนิดของความรู้ที่น่าเชื่อถือได้มี 2 ทางคือ *ประสบการณ์* ซึ่งนักปรัชญาที่เชื่อทางสายนี้ ได้แก่ กลุ่มประสบการณ์นิยม ส่วนอีกทางหนึ่งคือ *เหตุผล* ซึ่งนักปรัชญาที่เชื่อทางสายนี้ ได้แก่ กลุ่มเหตุผลนิยม

ส่วนต้นกำเนิดของความรู้อีก 4 ทางนั้น ปรัชญาไม่ยอมรับเพราะถือว่าไม่มีหลักฐานยืนยันและพิสูจน์ไม่ได้

4. ขอบเขตของความรู้

เรื่องขอบเขตของความรู้ ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับขอบเขตของความสามารถของมนุษย์ในการรู้ความจริงว่ามีขอบเขตแค่ไหน เพียงใด เราสามารถรู้ความจริงภายนอกได้หรือไม่ หากรู้ได้ ความรู้นั้นมีขอบเขตแค่ไหน และเราสามารถรู้ความจริงได้ทุกอย่าง หรือว่ารู้ได้เพียงบางอย่างเท่าที่มีประสบการณ์ การรู้ความจริงเรารู้โดยผ่านประสาทสัมผัสเท่านั้น หรือว่ามีวิธีอื่นที่จะรู้ได้อีกโดยไม่ต้องผ่านประสาทสัมผัส คำตอบของปัญหาดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

4.1 สัจนิยม (Realism)

มีทฤษฎีที่ว่า สัตว์หรือประสบการณ์มีส่วนเข้าถึงความจริงได้เช่นกัน สิ่งที่เรารู้โดยตรงจากประสบการณ์นั้นไม่ขึ้นอยู่กับจิตของผู้รับรู้ กล่าวคือจิตของผู้รับรู้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของความจริง สิ่งที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสของเราอย่างไรความจริงก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีความแตกต่างระหว่างสภาพที่ปรากฏกับสภาพที่เป็นจริง อาจจะมีบางอย่างที่ประสาทสัมผัสของเราจับไม่ได้เพราะประสาทสัมผัสของเรามีขอบเขตจำกัดในการรับรู้ บางครั้งมนุษย์ต้องสร้างเครื่องมือขึ้นมาช่วยขยายความสามารถของประสาทสัมผัสเพื่อให้รู้ความจริงได้มากขึ้น เช่น แว่นขยาย กล้องจุลทรรศน์ กล้องโทรทรรศน์ เป็นต้น

สัจนิยมแบ่งเป็นกลุ่มย่อย 3 กลุ่มคือ สัจนิยมแบบผิวเผิน สัจนิยมแบบตัวแทน และ สัจนิยมใหม่ แต่ละกลุ่มมีทฤษฎีที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

4.1.1 สัจนิยมแบบผิวเผิน (Naive Realism) กลุ่มนี้มีทฤษฎีว่าความจริงเป็นเอกเทศในตัวมันเอง ไม่ขึ้นกับการรับรู้ของจิตหรือผู้รู้ ไม่ว่าจะไม่มีใครไปรับรู้มันหรือไม่ มันก็คงมีอยู่ตามปกติของมัน และมันก็ปรากฏต่อประสาทของเราตามที่มันเป็น ความรู้เกิดจากการที่จิตของเราถ่ายแบบหรือลอกแบบสิ่งภายนอกพร้อมทั้งคุณภาพทุกอย่างของมัน ความเป็นจริงของแต่ละสิ่งเป็นอย่างไร จิตของเราสามารถถ่ายแบบได้หมดไม่ว่าจะเป็นขนาด สี รูปร่าง น้ำหนัก การเคลื่อนที่ ตลอดจน รส กลิ่น เสียง และอุณหภูมิ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคุณภาพ (quality) ที่มีอยู่จริงของวัตถุภายนอก มิใช่เป็นสิ่งที่จิตสร้างขึ้น

4.1.2 สัจนิยมแบบตัวแทน (Representative Realism) กลุ่มนี้มีทฤษฎีว่าเราไม่สามารถเข้าถึงความจริงโดยตรง แต่เข้าถึงด้วยข้อมูลอันเป็นตัวแทนของความจริง เรายืนยันได้เพียงว่าความรู้ของเราใกล้เคียงกับความจริง

นักปรัชญาที่มีแนวคิดจัดอยู่ในสำนักนิยมแบบตัวแทนคือ ล็อก (John Locke 1632-1704) ชาวอังกฤษ ล็อกมีทรรศนะว่าความรู้คือ การรับรู้ (perception) โลกภายนอกโดยผ่านทาง มโนคติ (idea) มโนคติ คือตัวแทนของวัตถุซึ่งไม่ได้มีอยู่จริงในจิตมนุษย์ แต่เป็นภาพถ่ายของโลกภายนอก กล่าวคือ ล็อกยอมรับการมีอยู่ของโลกภายนอก แต่เรารับรู้โลกภายนอกโดยตรงไม่ได้ สิ่งที่เราเราได้คือมโนคติ ที่มาของมโนคติมี 2 ทางคือ

4.1.2.1 ประสาทสัมผัส (sensation) คือการรับรู้ข้อมูลจากภายนอก มโนคติเกิดขึ้นเมื่อรับรู้ (perceive) สิ่งต่างๆ เช่น เมื่อนัยน์ตาของเราเห็นดอกกุหลาบซึ่งเป็นข้อมูลจากภายนอก มโนคติของดอกกุหลาบก็เกิดขึ้นในจิตของเรา สิ่งที่เรารับรู้จึงไม่ใช่ดอกกุหลาบแต่เป็นมโนคติของดอกกุหลาบ มโนคติที่ได้มาจากประสาทสัมผัสนี้จะชัดเจนกว่ามโนคติที่ได้จากการไตร่ตรอง

4.1.2.2 การไตร่ตรอง (reflection) เป็นการทำงานของจิต กล่าวคือเมื่อเรารับรู้ข้อมูลจากภายนอกเกิดมโนคติขึ้นแล้ว การทำงานของจิตทำให้มโนคติประทับในความเข้าใจ (understanding) ขึ้น มโนคติที่ได้จากการไตร่ตรองนี้จะสับสน ไม่ชัดเจนเท่ากับมโนคติที่ได้จากประสาทสัมผัส เช่น มโนคติที่เกิดจากการรับรู้ (เห็น) ดอกกุหลาบนั้นย่อมชัดเจนกว่าการนึกถึงดอกกุหลาบ การไตร่ตรองเป็นข้อมูลภายในซึ่งจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่ผ่านประสาทสัมผัสเสียก่อน เช่น ถ้าเราไม่เคยเห็นดอกกุหลาบมาก่อน เราจะไม่สามารถนึกถึงดอกกุหลาบได้

เพราะฉะนั้นสิ่งที่มนุษย์รู้จักคือ มโนคติของคุณภาพ (idea of quality) เราไม่ได้รู้จักคุณภาพ แต่รู้มโนคติของมัน คุณภาพในทรรศนะของล็อก หมายถึงอำนาจในการสร้างมโนคติขึ้นในจิต คุณภาพ มี 2 ประเภทคือ คุณภาพปฐมภูมิ (primary quality) เป็นคุณสมบัติที่มีอยู่จริงในวัตถุ เช่น การกินที่ (extension) รูปร่าง (figure) การเคลื่อนที่ (motion) เป็นต้น อีกประเภทหนึ่งเรียกว่า คุณภาพทุติยภูมิ (secondary quality) คือคุณสมบัติที่เราไม่ประสบการณซึ่งเกิดขึ้นจากการที่พลังหรืออำนาจในวัตถุนั้นกระทำต่อประสาทสัมผัสของเรา ทำให้เกิดการรับรู้ขึ้น คุณสมบัติเหล่านี้ เช่น สี เสียง กลิ่น รส และอุณหภูมิ คุณภาพประเภทที่ 2 นี้เป็นคุณภาพอัตวิสัย (subjective) คือไม่ได้มีอยู่จริงในวัตถุ ส่วนคุณภาพประเภทแรกเป็นคุณภาพวัตถุวิสัย (objective) เป็นคุณภาพที่มีจริงในวัตถุ ตัวอย่างเช่น ไฟไม่ได้มีคุณสมบัติร้อน (คุณสมบัติมีความหมายเดียวกับคุณภาพ) ความร้อนเกิดในตัวเราเองโดยพลังหรืออำนาจ (power) ของไฟ เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีมนุษย์ก็ไม่มีความร้อน

สิ่งที่รองรับคุณสมบัติหรือรองรับคุณภาพนั้น ล็อกให้ชื่อว่า สาระ (substance) สาระเป็นเจ้าของคุณสมบัติและทำให้สิ่งนั้นเป็นสิ่งนั้น สาระมี 2 ประเภทคือ สาระที่เป็นจิต (mental substance) กับสาระที่เป็นวัตถุ (material substance)

ลึอกปฏิเสฐความรู๋ที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด (innate idea) เขาถือว่ความรู๋ทุกอย่มาจากประสบกการณ่ เมื่อยังไม่มีประสบกการณ่จิตของมนุษย์ก็ว่างเปล่าเหมือนกระดานขะนวน (tabula rasa) ต่อเมื่อมนุษย์มีประสบกการณ่ ประสบกการณ่ก็จะประทับ (imprint) ลงในจิตทำให้เกิดความรู้ขึ้น ลึอกแบ่งความรู้เป็น 5 ประเภทคือ

(1) ความรู๋ทางประสากสัมผัส (sensitive knowledge) รู๋โดยตรงจากประสบกการณ่เป็นหน่วยๆ ไม่สัมผัสกันเรียกว่า มโนคติเชิงเดี่ยว (simple idea) ความรู๋ประเภทนี้ ลึอกถือว่จริงโดยไม่ต้องพิสูจน์และใช้เป็นความรู้พื้นฐานสำหรับการพิสูจน์

(2) ความรู๋ที่เป็นไปได้ (probable knowledge) เป็นมโนคติเชิงเดี่ยว แต่เราไม่สามารถมีประสบกการณ่โดยตรงหากก็ใช้เป็นมูลบทได้ ผลสรุปเป็นเพียง “เป็นไปได้” เท่านั้น เช่น แสงน้มถ่วง แสงเดินเป็นเส้นตรง เป็นต้น

(3) ความรู๋โดยอชฌ์ดิกฎาน (intuitive knowledge) เป็นมโนคติเชิงซ้อน (complex idea) คือการเข้าใจความสัมพันธ์ของมโนคติเชิงเดี่ยวตั้งแต่ 2 หน่วยขึ้นไป ความรู๋ประเภทนี้เชื่อได้ว่จริงโดยไม่เป็นอย่อื่น เช่น 3 มากกว่า 2 ขาวยอมไม่ดำ เป็นต้น

(4) ความรู๋จากการพิสูจน์ (demonstrative knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากการใช้หลักตรรกวิทยาและมโนคติที่มีอยู่ก่อน เช่น เรขาคณิต วิทยาศาสตร์ แต่ผลที่ได้เป็นเพียง “เป็นไปได้” (probable) เท่านั้น

(5) วิวรณ์ (Revelation) เป็นความรู้ทางศาสนาและศีลธรรมโดยเฉพาะเราไม่มีทางรู๋ได้เอง ต้องให้พระเจ้า (God) มาเปิดเผยให้ทราบ ถ้าเรามีหลักฐานยืนยันว่พระเจ้ามาเปิดเผยก็ให้ถือว่คำสอนนั้นจริง

4.1.3 สัจนิยมใหม่ (Neo-Realism) ผู้ก่อตั้งลัทธินี้คือ มัวร์ (George Edward Moore 1873-1957) ชาวอังกฤษ มัวร์เชื่อว่ทั้งประสบกการณ่และเหตุผลต่างก็มีส่วนในการเข้าถึงความจริงเหมือนกัน ดังนั้นมาตรการตัดสินความจริงควรเกิดจากการประนีประนอมความรู้ทุกอย่ของมนุษย์

ในทรรณะของมัวร์ มนุษย์สามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้โดยตรง เรารับรู้อย่ไรความจริงก็เป็นอย่านั้น ไม่มีความแตกต่างระหว่างสภาพที่เป็นจริงกับสภาพที่ปรากฏ เช่น เรารับรู้ว่ดอกกุหลาบสีแดง ในความเป็นจริงดอกกุหลาบก็มีสีแดงแบบเดียวกับที่เรารับรู้ ขณะที่ลึอกยอมรับเพียงคุณภาพปฐมภูมิว่ เป็นคุณภาพที่แท้จริงของวัตถุ ส่วนคุณภาพทุติยภูมิไม่ใช่คุณภาพของวัตถุ แต่มัวร์ถือว่ทั้งคุณภาพปฐมภูมิและคุณภาพทุติยภูมิต่างก็มีอยู่จริงในวัตถุ เรารู๋ได้โดย

อาศัยสภาวะของจิตโดยที่วัตถุนั้นเป็นความรู้ของเราโดยตรง จิตของเราเปรียบเหมือนแสงที่ส่องไปยังวัตถุและรับรู้ว่ามันเป็นอย่างไร เรารับรู้วัตถุโดยตรง ไม่ใช่รับรู้มันโนคติที่เกิดขึ้นในจิตเหมือนดังที่ ล็อกซ์เข้าใจ

4.2 ลัทธิจิตวิสัย (Subjectivism)

ลัทธินี้มีทรรศนะว่าโลกภายนอก (external world) หรือสิ่งต่างๆ รวมทั้งคุณภาพของมันที่เรารับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสนั้นมิได้มีอยู่อย่างอิสระจากการรับรู้ของเรา การมีอยู่ของมันขึ้นอยู่กับจิต สิ่งทีนอกเหนือการรับรู้ของจิตเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ สิ่งต่างๆ ในโลกภายนอกที่เราเห็นอยู่ มีอยู่ เพราะมีจิตบางจิตมารับรู้มัน แม้จิตของเราจะไม่รับรู้ก็ต้องมีจิตของผู้อื่นมารับรู้มัน มันจึงจะมีอยู่ได้

นักปรัชญาที่เป็นผู้ให้กำเนิดลัทธินี้คือ เบิร์คเลย์ (George Berkeley 1685-1753) ชาวไอร์แลนด์ถือว่าการมีอยู่คือการถูกรับรู้ (To be is to be perceived) และการรับรู้นั้นเรารับรู้ “สิ่ง” (thing) ไม่ใช่รับรู้มันโนคติของสิ่ง (idea of thing) กล่าวคือจิตของเราสามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้โดยตรง ไม่ใช่รับรู้มันโนคติของมัน

ความหมายของมโนคติที่เบิร์คเลย์ใช้นั้นแตกต่างจากของล็อกซ์ กล่าวคือในทรรศนะของล็อกซ์ มโนคติ หมายถึงตัวแทนของวัตถุ (representation of object) เราวัตถุไม่ได้ รู้ได้แต่ มโนคติของมัน แต่สำหรับเบิร์คเลย์ มโนคติก็คือสิ่งที่รู้ได้ด้วยผัสสะ (sensible thing) และมโนคติขึ้นอยู่กับจิต ถ้าไม่มีจิต มโนคติก็ไม่มี

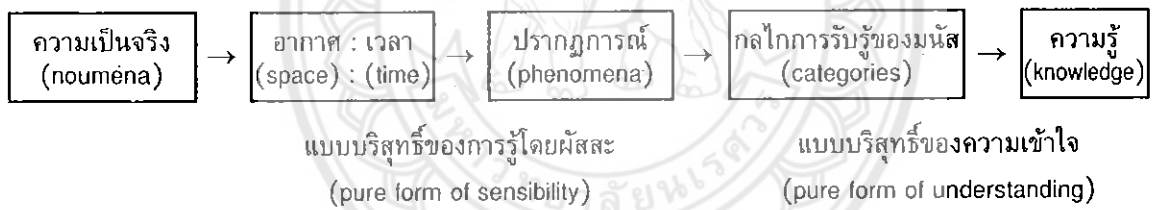
นอกจากนี้เบิร์คเลย์ยังถือว่าคุณภาพ (quality) ไม่มี ไม่ว่าจะ เป็นคุณภาพปฐมภูมิ หรือคุณภาพทุติยภูมิก็ตาม มีแต่มโนคติ (idea) คือสิ่งที่เรารู้ได้ด้วยผัสสะ ทั้งนี้เพราะเวลาเรารับรู้มโนคติ เราไม่สามารถแยกสือออกจากการกินที่ได้ ดังนั้นสีและการกินที่จึงไม่ใช่คุณภาพ แต่เป็นมโนคติ มโนคติที่เรารับรู้เกิดขึ้นในใจ และมีอยู่ได้เฉพาะในห้วงความคิดของมนุษย์ เป็นมโนคติที่พระเจ้า (God) ส่งเข้ามาให้อย่างมีระเบียบ โดยพระเจ้าสร้างกฎธรรมชาติ (Law of nature) เพราะฉะนั้นการที่เบิร์คเลย์กล่าวว่า “การมีอยู่คือการถูกรับรู้” นั้น หากมีผู้แย้งว่าถ้าสิ่งๆ หนึ่งมีอยู่ แต่ไม่มีใครไปรับรู้มัน เราจะเรียกว่ามันไม่มีอยู่กระนั้นหรือ ในแง่นี้เบิร์คเลย์ตอบว่า แม้จะไม่มีจิตมนุษย์ไปรับรู้มันแต่มันก็ยังคงมีอยู่เพราะมีจิตที่ยิ่งใหญ่คือพระเจ้าเป็นผู้รับรู้มัน

การที่เบิร์คเลย์สมมุติให้มีพระเจ้าขึ้นมารับรู้สิ่งต่างๆ เพื่อรองรับความมีอยู่ของวัตถุ เพราะล็อกซ์สมมุติให้ “สสาร” รองรับความมีอยู่ของคุณภาพต่างๆ ของวัตถุ กล่าวคือล็อกซ์ถือว่าสสารมี 2 ประเภทคือ สสารที่เป็นจิต (mental substance) กับสสารที่เป็นวัตถุ (material substance) ซึ่งเบิร์คเลย์ไม่ยอมรับอย่างหลัง ยอมรับแต่อย่างแรกคือ สสารที่เป็นจิตเท่านั้น ส่วนสสารที่เป็นวัตถุไม่มี

4.3 ปรัชญาการณนิยม (Phenomenalism)

ปรัชญาการณนิยม คือลัทธิที่เชื่อว่า สิ่งที่เราารู้คือสิ่งที่ปรากฏต่อเราหรือต่อประสบการณ์ของเรา เรารับรู้ได้เท่าที่มันปรากฏแก่เรา สิ่งที่ไม่ปรากฏแก่ประสาทของเราเรารับรู้ไม่ได้ ดังนั้นการมีอยู่คือการสามารถรับรู้ได้ (To be is to be perceivable) (Hospers 1967 : 531) วัตถุต่าง ๆ มีอยู่จริงในโลก โดยไม่ต้องสมมุติให้อะไรมารองรับความมีอยู่ของมัน สิ่งต่าง ๆ สามารถมีอยู่ด้วยตัวมันเองโดยไม่มีผู้ไปรับรู้การมีอยู่ของมันก็ได้

นักปรัชญาที่มีแนวความคิดแบบปรัชญาการณนิยมคือ ค้านท์ (Immanuel Kant 1724-1804) ชาวเยอรมัน ค้านท์เห็นว่าเหตุผลนิยมกำลังทำลายพื้นฐานทางศาสนาและศีลธรรม ส่วนประสบการณ์นิยมกำลังทำลายคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เขาจึงหาทางแก้ไขโดยเสนอทฤษฎีกลไกการรับรู้ของมนุษย์ (Theory of categories) ทฤษฎีนี้อธิบายว่าสิ่งที่เราต้องผ่านเครื่องรับรู้ของเราคือมโนทัศน์หรือจิตซึ่งเป็นเครื่องรับรู้สิ่งภายนอก มโนทัศน์ของเราเป็นกลไกในการปรุงแต่งหรือแปรสภาพความเป็นจริงที่ผ่านเข้ามาเพื่อให้เราเข้าใจได้ สิ่งที่เราจะรู้ได้จะต้องผ่านมโนทัศน์หรือเครื่องรับซึ่งมีประสาทสัมผัสเป็นกลไกอันหนึ่งแล้วผ่านกลไกการรับรู้ของมโนทัศน์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากลไกการคิดจึงจะออกมาเป็นความรู้ ดังนี้

ดังนั้น ความรู้ที่เราได้คือความรู้เท่าที่เครื่องรับ (มโนทัศน์) ของเรารับได้หรือเรารู้ความจริงเท่าที่มันปรากฏแก่มโนทัศน์ของเราเท่านั้น สิ่ง que ออกมาเป็นความรู้ผ่านกลไกของมโนทัศน์มาก่อนแล้วถูกกลไกนี้แปรสภาพความเป็นจริงให้เหมาะกับภาวะของมโนทัศน์ที่รับรู้ เมื่อเป็นเช่นนี้เราจึงไม่มีโอกาสรู้ได้เลยว่าสิ่งที่เรารู้นั้น ตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ เรารู้แต่ว่าจะต้องมีความเป็นจริงภายนอกซึ่งเป็นวัตถุของความรู้ คือจะต้องมีความเป็นจริง (noumena) มากกระทบต่อประสาทสัมผัสของเราซึ่งความเป็นจริงนี้เราไม่รู้ว่ามันเป็นอย่างไร เมื่อมันยังไม่ได้ผ่านมโนทัศน์ของเรา เพราะสิ่งที่เรารู้มันผ่านกลไกของมโนทัศน์แล้ว และเราก็ไม่สามารถบอกได้ว่าความเป็นจริงเมื่อยังไม่ผ่านมโนทัศน์ของเรา มันเหมือนกับความเป็นจริงที่ปรากฏต่อเราหรือไม่ เพราะสิ่งที่เรารู้มันคือปรากฏการณ์ (phenomena) ที่ปรากฏต่อมโนทัศน์ของเรา กล่าวคือเรารู้ได้เฉพาะปรากฏการณ์ของความเป็นจริงซึ่งมาปรากฏต่อมโนทัศน์ของเราเท่านั้น (ค้านท์เรียก noumena ว่า “สิ่งในตัวเอง” หรือ “thing-in-itself”)

สำหรับค่าน้ำ มาตรการตัดสินความจริงก็คือ โครงสร้างของมนัส ซึ่งมนุษย์มีเหมือนกันทุกคน แม้โครงสร้างของมนัสจะมีลักษณะเป็นอัตนัย (subjective) เพราะอยู่ในตัวมนุษย์ แต่ก็มีความแน่นอนตายตัว ส่วนมาตรการตัดสินทางศีลธรรมนั้นเป็นอีกแบบหนึ่ง คือเข้าสัมผัสกับความจริงโดยตรงโดยไม่ผ่านกลไกของมนัส

เมื่อเป็นดังนี้ มนัสจึงมีสมรรถภาพ 2 อย่าง (ตามทฤษฎีของค่าน้ำ สมรรถภาพของมนัส หมายถึงเหตุผล) ได้แก่

(1) เหตุผลบริสุทธิ์ (pure reason) ต้องผ่านกลไกของมนัส ซึ่งได้แก่ ความรู้ทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์

(2) เหตุผลปฏิบัติ (practical reason) ไม่ต้องผ่านกลไกของมนัส คือรู้ได้โดยตรง เช่น ความรู้ทางศาสนา และศีลธรรม

4.4 ปฏิบัตินิยม (Pragmatism)

ลัทธินี้เห็นว่าในขณะที่เรายังไม่รู้โครงสร้างของมนัส จึงควรยึดประสิทธิภาพในทางปฏิบัติไปก่อน นักปรัชญาปฏิบัตินิยมที่สำคัญมี 3 คน และล้วนเป็นชาวอเมริกันทั้งสิ้น ได้แก่

4.4.1 เพียร์ส (Charles Sanders Peirce 1839-1914) เป็นผู้ให้กำเนิดลัทธินี้ ถือว่าประสิทธิภาพเป็นตัวกำหนดความจริง โจมตีค่าน้ำว่า ค่าน้ำเชื่อโครงสร้างของมนัสแต่ก็คิดว่ามี “สิ่งในตัวเอง” (thing-in-itself) อยู่เบื้องหลัง นับเป็นความมงงาย สำหรับเพียร์สเขาคิดว่าไม่มีสิ่งในตัวเองที่ไม่สัมพันธ์กับความคิด เขาเสนอวิธีวิทยาศาสตร์เพราะใช้ได้ผลดี เหมาะที่จะนำมาปฏิบัติ แต่ถ้ามีอะไรดีกว่าก็เปลี่ยนไปใช้สิ่งนั้นหรือวิธีนั้นได้ (เป็นปฏิบัตินิยมในแง่นี้) คือแทนที่จะกำหนดมูลบทว่าอะไรคือความจริงแล้วจึงกำหนดวิธีรู้ แต่เขาเห็นว่าต้องกลับกันคือ กำหนดวิธีรู้ก่อนแล้วจึงจะรู้ว่าอะไรจริง ซึ่งก็คือวิธีวิทยาศาสตร์นั่นเอง

เพียร์สเสนอทฤษฎีความหมาย (theory of sign) และถือว่าทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีตรรกวิทยา (logic theory) ทฤษฎีนี้ถือว่าพฤติกรรมเป็นเพียงส่วนเสริมของความหมาย คุณสมบัติต่างๆ อันเป็นวัตถุวิสัยเป็นแก่นของความหมาย นอกจากคำพูดจะบ่งถึงวัตถุโดยรวมๆ แล้ว ยังหมายถึงคุณสมบัติทุกอย่างของวัตถุอีก เช่น แอปเปิ้ล, สี, รูปว่าง, รส ภาษาเป็นระบบของเครื่องหมายที่สัมพันธ์กันด้วยวิธีต่างๆ ภาษาจึงมิได้เกิดในขณะที่ใช้ แต่มีอยู่โดยตนเอง เป็นอิสระจากการใช้ของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม เพียร์สเห็นว่าควรมีภาษาที่เป็นมาตรฐานสำหรับมนุษย์ทุกคน

4.4.2 เจมส์ (William James 1842-1910) เป็นปฏิบัตินิยมที่แท้จริง เจมส์เห็นด้วยกับค่าน้ำที่ว่าโครงสร้างของมนัสและเห็นด้วยกับเพียร์สที่โจมตีค่าน้ำว่าไม่มีความจริงในตัวเอง

ที่เป็นอิสระจากความรู้ แต่ก็ไม่เห็นด้วยในแง่ที่ว่าคนเราไม่มีวันเข้าถึงความจริง เพียงแต่เข้าใกล้ความจริงเท่านั้น ในแง่นี้เจมส์แย้งเพิร์สว่า ถ้าคนเราไม่มีวันเข้าถึงความจริงแล้วจะเอาอะไรเป็นตัวค้ำประกันว่าเรากำลังเข้าใกล้ความจริง เจมส์ถือว่ามนุษย์ควรยึดความคิดของตนเองในแง่ที่เห็นว่าจะมีประสิทธิภาพในทางปฏิบัติมากที่สุด เขาจึงเป็นปฏิบัตินิยมที่แท้จริงในแง่นี้

4.4.3 ดิวอี้ (John Dewey 1859-1952) ถือว่าความจริงอยู่ที่ประสิทธิภาพของการใช้ปัญญา เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ ดังนั้นต้องฝึก ดิวอี้เชื่อว่ามนุษย์มีพลังภายในที่จะกระตุ้นให้ก้าวหน้าแบบมี unified the whole คือทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดิวอี้เสนอ Theory of Inquiry โดยให้นิยาม inquiry ว่าหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดโดยจำเป็น จากสถานการณ์ที่ไม่คาดฝันไปสู่สถานการณ์ที่เป็นไปได้ เพราะฉะนั้นความรู้จึงเป็นเป้าหมายของการรู้

ในฐานะที่เป็นนักปฏิบัตินิยม ดิวอี้ได้เสนอขบวนการแก้ไขปัญหาโดยทำเป็นขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 รู้ปัญหา คือรู้ว่าปัญหาคืออะไร

ขั้นตอนที่ 2 เข้าใจปัญหา

ขั้นตอนที่ 3 ตั้งสมมุติฐาน

ขั้นตอนที่ 4 ทดสอบสมมุติฐาน

ขั้นตอนที่ 5 สรุป

ทฤษฎีของดิวอี้จัดเป็นปฏิบัตินิยมแบบอุปการณนิยม (Instrumentalism) เพราะสอนว่า มโนทัศน์ของมนุษย์ฉลาดขึ้นโดยการปฏิบัติ จึงสรุปเป็นวิธีสอนว่าเรียนโดยการปฏิบัติ (learning by doing)

อย่างไรก็ตามแม้นักปรัชญาปฏิบัตินิยมทั้งสามท่านที่กล่าวมาจะมีทฤษฎีที่แตกต่างกันออกไปบ้าง ทว่าความต่างนั้นก็เพียงประเด็นปลีกย่อยเพราะหลักการใหญ่ๆ นั้นไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ ปฏิบัตินิยมมีทฤษฎีว่า โลกและสิ่งต่างๆ ในโลกเป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริง ความรู้ได้มาจากประสบการณ์ ไม่ใช่สิ่งที่ไหลเข้ามาในทางจิตหรือเป็นสิ่งที่ธรรมชาติให้แก่จิต แต่จิตของเราเป็นตัวดำเนินการในการรับรู้ การเข้าใจ การคิด และการเชื่อ ฯลฯ เป็นต้น และถือว่าเป็นสมมุติฐานในการกระทำหรือการปฏิบัติ ซึ่งทำให้เราดำเนินการหรือจัดการกับวัตถุจริงหรือเหตุการณ์จริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ มโนคติหรือความคิดในมโนทัศน์ของเราไม่ใช่ความเป็นจริงภายนอก แต่มโนคติเหล่านั้นเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ของเราในการดำเนินการหรือกระทำต่อความเป็นจริงภายนอก กล่าวคือ ความรู้เกี่ยวกับความเป็นจริงไม่ใช่ความเป็นจริง แต่เป็นเครื่องมือให้เราใช้ในการจัดการหรือกระทำต่อความเป็นจริงภายนอกตามเป้าหมายของเรา เราใช้ความรู้ในการสร้างหรือปรับปรุงโลกที่เราอยู่ให้เป็นประโยชน์และเกิดความผาสุก

5. ความสมเหตุสมผลของความรู้

ปัญหาสุดท้ายในญาณวิทยาคือ ปัญหาเรื่องความสมเหตุสมผลของความรู้ เนื่องจากความรู้มีที่มาจาก 6 ทางด้วยกัน เราจะรู้ได้อย่างไรว่าความรู้ทางใดจริงและเชื่อถือได้ มีเกณฑ์อะไรที่จะใช้ตัดสินความถูกต้องหรือความสมเหตุสมผลของความรู้ หรือมีเกณฑ์อะไรที่จะตัดสินว่าสิ่งที่เรารู้หรือสิ่งที่อยู่ในความคิดของเราตรงกับความเป็นจริง

ต้นกำเนิดของความรู้ซึ่งเราได้มาจากหลายทางนั้นไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ ความคิด หรือมโนคติ เมื่อกล่าวออกมาเป็นภาษาเพื่อยืนยันว่าอะไรเป็นอย่างไร หรือข้อความที่กล่าวยืนยันอะไรบางอย่างนี้เราเรียกว่า ประพจน์ (proposition) ลักษณะหนึ่งของประพจน์ที่จะถือว่าเรารู้คือ ประพจน์นั้นเป็นจริง (Hospers 1967 : 114) ดังนั้นความเป็นจริงเกี่ยวข้องกับความรู้ การตัดสินว่าประพจน์หนึ่งประพจน์ใดเป็นความรู้ก็คือการตัดสินว่าประพจน์นั้นเป็นจริง

5.1 ทฤษฎีความจริง (Theory of Truth)

ทฤษฎีความจริง หมายถึงเกณฑ์หรือมาตรการที่ใช้ตัดสินประพจน์ใดประพจน์หนึ่งว่าจริงหรือไม่ ซึ่งเกณฑ์ที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการปรัชญามี 3 เกณฑ์ หรือ 3 ทฤษฎี ได้แก่

5.1.1 ทฤษฎีเชื่อมนัย (Coherence theory) ทฤษฎีนี้ถือเกณฑ์ตัดสินความจริงว่า ประพจน์ใดประพจน์หนึ่งจะถูกต้องเป็นจริงก็ต่อเมื่อประพจน์นั้นสอดคล้องเข้ากันได้กับความรู้เดิมที่เรามีอยู่ และถือว่าความรู้นั้นถูกต้องเป็นจริงแล้ว เช่น เรามีความรู้เดิมว่า “ไม้ย่อมลอยน้ำ” เมื่อมีคนมาบอกเราว่า “แผ่นกระดานลอยน้ำ” เราย่อมเชื่อว่าประพจน์นี้เป็นจริง เพราะมันสอดคล้องเข้ากันได้กับความรู้เดิมที่เรามีอยู่ แต่ถ้ามีคนมาบอกว่า “แผ่นกระดานไม่ลอยน้ำ” เราก็จะถือว่าประพจน์เป็นเท็จ เพราะมันขัดแย้งกับความรู้เดิมที่เรามีอยู่

นักปรัชญาที่เชื่อทฤษฎีนี้คือ กลุ่มจิตนิยม (Idealism) และกลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalism)

5.1.2 ทฤษฎีสমনัย (Correspondence Theory) ทฤษฎีนี้ถือเกณฑ์ตัดสินความจริงว่า ประพจน์ใดประพจน์หนึ่งจะถูกต้องเป็นจริงก็ต่อเมื่อมันตรงกับข้อเท็จจริง (fact) เช่น นายแดงพูดว่า “เชียงใหม่อยู่ทางทิศเหนือของกรุงเทพฯ” ประพจน์นี้เป็นจริงเพราะตรงกับข้อเท็จจริงทางภูมิศาสตร์ซึ่งเราสามารถตรวจสอบได้โดยดูจากแผนที่ประเทศไทย

นักปรัชญาที่เชื่อทฤษฎีนี้คือ กลุ่มสังนิยม (Realism) และกลุ่มประสบการณ์นิยม (Empiricism)

5.1.3 ทฤษฎีปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ทฤษฎีนี้เสนอขึ้นมาเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของสองทฤษฎีแรก กล่าวคือทฤษฎีเชอมนั้นมีข้อบกพร่องในแง่ที่ว่า ถ้าความรู้เดิมหรือสิ่งที่เราถือว่าเป็นมูลบทนั้นผิดพลาดไม่เป็นจริง ความรู้ที่ได้มาใหม่ที่มีสอดคล้องเข้ากันได้กับความรู้เดิมนั้นก็จะผิดพลาดไปด้วย ส่วนทฤษฎีสมนัยก็มีจุดอ่อนตรงที่เราไม่มีวันจะมีความรู้ที่ถูกต้องแน่นอนตายตัวตลอดไปได้ เพราะความรู้ที่เราถือว่าถูกต้องในปัจจุบันก็เพราะมันตรงกับความเป็นจริงในอนาคตความรู้นั้นอาจเป็นความรู้ที่ไม่ถูกต้องก็ได้เพราะสิ่งต่างๆ ไปได้เปลี่ยนแปลงไปจนความรู้นั้นไม่ตรงกับความเป็นจริงแล้ว เราก็ต้องเลิกเชื่อความรู้นั้นและยอมเปลี่ยนมาเชื่อความรู้ใหม่ที่ตรงกับความเป็นจริงในตอนนั้น

ทฤษฎีปฏิบัตินิยมเห็นข้อบกพร่องของสองทฤษฎีนี้ จึงเสนอเกณฑ์ตัดสินความจริงว่าเป็นสิ่งที่นำมาใช้ปฏิบัติได้ (truth as what “works”) คือพิจารณาจากความสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติ (workability) สิ่งที่เป็นจริงคือสิ่งที่มีประโยชน์ นำมาปฏิบัติได้หรือให้ผลที่เราพึงพอใจ

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีปฏิบัตินิยมก็มีจุดอ่อนเช่นเดียวกับสองทฤษฎีแรก กล่าวคือการทำที่ปฏิบัตินิยมถือว่าความจริงคือสิ่งที่นำมาปฏิบัติแล้วเกิดประโยชน์นั้นไม่แน่เสมอไป เพราะยังมีความจริงอีกมากที่เรานำมาปฏิบัติไม่ได้ หรือไม่เกิดผลที่น่าพึงพอใจ เช่น ความจริงเกี่ยวกับการโคจรของดาวเคราะห์รอบดวงอาทิตย์จะนำมาปฏิบัติอะไรไม่ได้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

นักปรัชญาที่เชื่อในทฤษฎีนี้คือ กลุ่มปฏิบัตินิยม (Pragmatism) เช่น เจมส์ เฟอร์ส และดิวี่ เป็นต้น

5.2 การประเมินค่าเกณฑ์ตัดสินความจริง

ทฤษฎีความจริงทั้งสามทฤษฎีที่กล่าวมาแล้ว เป็นเกณฑ์ตัดสินความจริงที่สามารถใช้ตัดสินความจริงได้ในขอบเขตหนึ่งหรือในสถานการณ์หนึ่ง แต่อาจจะใช้ไม่ได้กับอีกขอบเขตหนึ่งหรือในอีกสถานการณ์หนึ่ง เช่น ทฤษฎีสมนัย เป็นเกณฑ์ที่เราใช้กันอยู่ตามปกติในชีวิตประจำวันและในวงการวิทยาศาสตร์ ในบางเรื่องที่ใช้ทฤษฎีสมนัยไม่ได้ก็อาจใช้ทฤษฎีเชอมนัยได้ แต่ในบางครั้งบางเรื่องเมื่อเราต้องการผลในทางปฏิบัติที่เป็นประโยชน์แก่เราโดยไม่จำเป็นต้องสนใจว่าจริงหรือไม่ เราก็ใช้เกณฑ์ของทฤษฎีปฏิบัตินิยม เป็นต้น

ดังนั้น การยึดเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งอย่างตายตัวเพียงเกณฑ์เดียว อาจพบประเด็นที่ตรวจสอบโดยเกณฑ์นั้นไม่ได้ เกณฑ์แต่ละเกณฑ์ต่างก็มีข้อดีและข้อเสียในตัวมันเอง ไม่มีเกณฑ์ใดที่สมบูรณ์ในตัวเอง ที่จะใช้ตัดสินความจริงในทุกกรณีได้ เราต้องรู้จักเลือกใช้เกณฑ์ให้เหมาะสมใน

แต่ละกรณีไป ถ้าไม่ใช้เกณฑ์อะไรเลยเราก็แน่ใจไม่ได้เลย ทฤษฎีเชอมนัยใช้สำหรับตรวจสอบความถูกต้องหรือความจริงทางคณิตศาสตร์ ทฤษฎีสมนัยใช้สำหรับตรวจสอบความถูกต้องหรือความจริงทางวิทยาศาสตร์ แต่ในกรณีที่ใช้สองเกณฑ์แรกไม่ได้เพราะเรามุ่งผลในทางปฏิบัติเราก็หันมาใช้เกณฑ์ของทฤษฎีปฏิบัตินิยม เป็นต้น

6. สรุปรูป

เมื่อมนุษย์รู้ว่าความจริงคืออะไรแล้วก็อยากรู้ต่อไปว่า ความจริงนั้นมีลักษณะอย่างไร เราสามารถรู้ความจริงได้หรือไม่ เช่น เมื่อจิตนิยมรู้ว่าความจริงคือ จิต ก็อยากรู้ต่อไปอีกว่า เราสามารถรู้จิตนั้นได้หรือไม่ หรือทำอะไร หรือมีวิธีใดที่จะรู้มัน เป็นต้น การรู้ความจริงนี้เรียกว่า ความรู้ ซึ่งต้นกำเนิดของความรู้มีหลายทางด้วยกัน แต่ที่ปรัชญาถือว่าสำคัญ มี 2 ทางคือ ประสบการณ์กับเหตุผล แต่กระนั้นก็มีนักปรัชญาสมัยใหม่กลุ่มหนึ่งที่เชื่อในความรู้ที่ได้โดยทาง อัจฉตักญาณ กลุ่มนี้คือ กลุ่มอัจฉตักญาณนิยม

เนื่องจากต้นกำเนิดของความรู้มีหลายทางด้วยกัน และเราไม่สามารถรู้ได้ว่า ต้นกำเนิดใดให้ความรู้ที่แท้จริงคือตรงกับความเป็นจริงภายนอก เหตุนี้จึงมีคำตอบที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละลัทธิ เช่น เหตุผลนิยมถือว่า เหตุผลเท่านั้นที่จะให้ความรู้ที่แน่นอนตายตัว ส่วนประสบการณ์นิยมถือว่าแม้เหตุผลจะให้ความรู้ที่แน่นอนตายตัว แต่ก็ยังสงสัยได้ว่าความรู้ที่ได้นั้นมันตรงกับความจริงหรือไม่ เมื่อเรารู้โลกภายนอกด้วยประสบการณ์ก็น่าจะถือว่าความรู้จากประสบการณ์น่าเชื่อถือว่ามันตรงกับความจริงได้มากที่สุด อย่างไรก็ตาม เบิร์ดเลย์นักปรัชญาลัทธิจิตวิสัยก็ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า แม้ประสบการณ์ก็ยังเชื่อไม่ได้ว่าจะให้ความรู้จริง

สำหรับคำถามซึ่งมีแนวคิดแบบปรากฏการณ์นิยมเห็นว่า ทั้งเหตุผลและประสบการณ์ต่างก็มีส่วนร่วมในการให้ความรู้ ลำพังอย่างใดอย่างหนึ่งเรายังไม่ได้ความรู้ที่แท้จริง ทั้งเหตุผลและประสบการณ์ต่างก็เป็นเพียงกลไกของมโนหรือของจิตเท่านั้น เราไม่สามารถรู้ได้ว่ากลไกนั้นแปรสภาพความเป็นจริงไปเพียงใด จึงไม่สามารถรู้ได้ว่าความรู้ที่เรามีอยู่ตรงกับความเป็นจริง (noumena) หรือไม่ นอกจากนี้ยังมีลัทธิอื่นๆ ที่ยืนยันกันคนละแนวว่าความรู้จากต้นกำเนิดใดตรงกับความเป็นจริง

ปฏิบัตินิยมเห็นปัญหายุ่งยากดังกล่าวนั้น จึงเสี่ยงประเด็นไปที่ประโยชน์ของความรู้ว่าความรู้นั้นมีประโยชน์นำมาปฏิบัติได้หรือไม่ ส่วนที่ว่ามันจะตรงกับความจริงหรือไม่นั้น ปฏิบัตินิยมไม่สนใจมากนัก อย่างไรก็ตาม มนุษย์สามารถหาความรู้ได้หลายทางซึ่งแต่ละทางอาจให้ความจริงมาคนละแบบหรือคนละประเภท มากบ้างน้อยบ้าง เราจึงควรประนีประนอมความรู้หลายๆ ทางเพื่อที่จะได้ความรู้มากขึ้น

7. คำถามท้ายบท

1. ญาณวิทยาเป็นสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องอะไร ในวิชาปรัชญานั้นถือว่าญาณวิทยามีความสำคัญมากน้อยเพียงใด
2. เงื่อนไขของ “รู้” หรือ “ความรู้” มีอะไรบ้าง
3. “รู้” หรือ “ความรู้” ในปรัชญานั้นหมายความว่าอะไร นักปรัชญามีความเห็นในเรื่องนี้ต่างกันอย่างไร
4. ต้นกำเนิดของความรู้มีที่ทาง อะไรบ้าง ในปรัชญาถือว่าต้นกำเนิดของความรู้ทางใดที่สำคัญ
5. นักปรัชญาเหตุผลนิยมมีความเห็นเกี่ยวกับเรื่องต้นกำเนิดของความรู้แตกต่างจากนักปรัชญาประสบการณ์นิยมอย่างไรบ้าง
6. สมัยกรีกโบราณ นักปรัชญาที่มีแนวคิดแบบเหตุผลนิยมเป็นคนแรกคือใคร ลักษณะทั่วไปของลัทธินี้มีอะไรบ้าง
7. กลุ่มอักษณัติกฏาณนิยมถือว่าต้นกำเนิดของความรู้ได้มาโดยทางใด ท่านเห็นด้วยกับทรรศนะดังกล่าวหรือไม่ อภิปราย
8. ลีลคและมัวร์มีทรรศนะแตกต่างกันอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องการรับรู้โลกภายนอก (external world)
9. คุณภาพ (quality) ตามทรรศนะของลีลคคืออะไร เขาแบ่งคุณภาพออกเป็นกี่ประเภท และมัวร์จะเห็นด้วยกับทรรศนะของเขาหรือไม่อย่างไร
10. ลีลคกับเบิร์ตแลย์มีทรรศนะเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องคุณภาพของวัตถุ
11. “การมีอยู่คือการถูกรับรู้” (To be is to be perceived) เป็นทรรศนะของนักปรัชญาคนใด คำกล่าวนี้หมายความว่าอย่างไร ท่านเห็นด้วยกับทรรศนะดังกล่าวนี้หรือไม่ อภิปราย
12. ลีลคและเบิร์ตแลย์ ใช้คำว่า “มโนคติ” (idea) ในความหมายเดียวกันหรือไม่ อธิบาย
13. ในทรรศนะของลีลคความรู้มีที่ประเภท อะไรบ้าง
14. การที่เบิร์ตแลย์ปฏิเสธสาระที่เป็นวัตถุ (material substance) ของลีลค ยอมรับแต่สาระที่เป็นจิต (mental substance) เท่านั้น ท่านคิดว่าสาระที่เป็นจิตตามทรรศนะของเบิร์ตแลย์คืออะไร มีความสำคัญอย่างไร
15. “การมีอยู่คือการสามารถรับรู้ได้” (To be is to be perceivable) เป็นทรรศนะของนักปรัชญาคนใด หมายความว่าอย่างไร
16. ปฏิบัตินิยมเสนอคำตอบปัญหาเรื่องขอบเขตของความรู้แตกต่างจากลัทธิอื่น ๆ อย่างไร
17. ทฤษฎีความจริงที่ใช้กันในวงการปรัชญามีที่ทฤษฎี แต่ละทฤษฎีคืออะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินความจริง
18. ทฤษฎีความจริงแต่ละทฤษฎีมีข้อดีข้อเสียในตัวเองอย่างไรบ้าง
19. ทฤษฎีเชื่อนัยถือเกณฑ์ตัดสินความจริงว่าอย่างไร
20. กลุ่มสัจนิยม (Realism) และกลุ่มประสบการณ์นิยม (Empiricism) ใช้ทฤษฎีอะไรในการตัดสินความจริง

บทที่ 4

จริยศาสตร์

แผนการสอน

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. สามารถบอกความหมายและขอบข่ายของจริยศาสตร์ได้
2. สามารถอธิบายความแตกต่างระหว่าง จริยศาสตร์กับศีลธรรม จริยศาสตร์กับจริยธรรม และจริยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ได้
3. สามารถบอกปัญหาสำคัญในจริยศาสตร์ได้
4. สามารถอธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้สุขนิยม และอสุขนิยมมีทรรณะที่แตกต่างกันเกี่ยวกับสิ่งมีค่าหรือสิ่งดีสำหรับมนุษย์
5. สามารถอธิบายทรรณะของประโยชน์นิยมได้อย่างถูกต้อง
6. สามารถอธิบายทรรณะของปัญญานิยมและวิมุตินิยมได้อย่างถูกต้อง
7. สามารถอธิบายทรรณะของสัมพัทธนิยมและสัมบูรณ์นิยมได้อย่างถูกต้อง และชัดเจน
8. สามารถวิจารณ์ได้แย้งลัทธิของค่าน้ำหนักและลัทธิอื่นๆ ที่ตนไม่เห็นด้วยได้
9. สามารถอธิบายได้ว่าธรรมชาตินิยม อรรถธรรมชาตินิยม และอารมณ์นิยม มีทรรณะเกี่ยวกับลักษณะของค่าทางจริยธรรมแตกต่างกันอย่างไรบ้าง
10. สามารถตอบคำถามท้ายบทได้อย่างถูกต้อง

1. ความหมายและขอบข่ายของจริยศาสตร์

1.1 ความหมายของจริยศาสตร์

คำว่า “จริยศาสตร์” ตรงกับความหมายในภาษาอังกฤษว่า “ethics” แปลว่า การศึกษามาตรการความประพฤติและการตัดสินใจทางศีลธรรม (Guralnik 1966 : 258) ในตำราบางเล่มเรียกจริยศาสตร์ว่า “จริยปรัชญา” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Ethical Philosophy” (กิริติ บุญเจือ 2519 : 67) ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกับจริยศาสตร์ สำหรับหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนเลือกใช้คำว่า “จริยศาสตร์” เพื่อให้ตรงกับหลักสูตรที่กำหนดให้

ในภาษาไทย คำว่า “จริยศาสตร์” มาจากรากศัพท์ว่า “จริย-” แปลว่า ความประพฤติ, กิริยาที่ควรประพฤติ สมาสกับคำว่า “ศาสตร์” ซึ่งแปลว่า ระบบวิชาความรู้ ดังนั้น จริยศาสตร์ จึงแปลตามตัวได้ว่า ระบบวิชาความรู้ที่ว่าด้วยความประพฤติ หรือระบบวิชาความรู้ที่ว่าด้วยกิริยาที่ควรประพฤติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 อธิบายความหมายของจริยศาสตร์ว่า “ปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยความประพฤติและการครองชีวิตว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด หรืออะไรควร อะไรไม่ควร” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 2525 : 214)

วิชาจริยศาสตร์จึงศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าทางศีลธรรมของการกระทำ หรือความประพฤติของมนุษย์ว่า การกระทำหรือความประพฤติในลักษณะใดที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ หรือที่ถือว่ามีค่าทางศีลธรรม ซึ่งประเด็นดังกล่าวอาจแยกออกไปเป็นประเด็นย่อยๆ หลายประเด็น เช่น อะไรคือสิ่งที่มีค่าสูงสุดที่มนุษย์พึงแสวงหา มีเกณฑ์หรือมาตรการอะไรที่จะตัดสินว่าความประพฤติหรือการกระทำในลักษณะใดเป็นการกระทำที่ดี หรือเป็นความประพฤติดี หรือว่าเมื่อเราตกอยู่ในสถานการณ์อันหนึ่งที่จะต้องเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรามีหลักเกณฑ์อะไรที่จะช่วยเราตัดสินใจในทางที่เหมาะสม นอกจากนี้จริยศาสตร์ยังวิเคราะห์ถึงค่าทางจริยธรรมหรือค่าทางศีลธรรมว่า ที่เราเรียกว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด นั้น ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด มันมีอยู่จริงในโลกหรือไม่ หรือว่าเป็นเพียงความเห็นของผู้พูด และถ้ามันมีอยู่จริงมันมีอยู่ในลักษณะใด เป็นต้น

1.2 จริยศาสตร์กับศีลธรรม

จริยศาสตร์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยความดีความชั่วเช่นเดียวกับศีลธรรม แต่ศีลธรรมเป็นวิชาที่ชักจูง แนะนำ หรือสั่งสอนให้กระทำอย่างนั้น ไม่ควรกระทำอย่างนี้ อย่าทำอย่างนั้น จงทำอย่างนี้ เป็นต้น โดยบอกว่า สิ่งไหนหรือสิ่งที่ให้ทำนั้นเป็นสิ่งดี สิ่งที่ไม่ควรกระทำเป็นสิ่งชั่ว แต่จะไม่

อธิบายหรืออภิปรายว่า เหตุใดการกระทำเช่นนั้นจึงจัดว่าดี และการกระทำที่ตรงข้ามจึงจัดว่าชั่ว ดีหรือชั่วใช้เกณฑ์หรือมาตรการอะไรมาวัด เกณฑ์หรือมาตรการดังกล่าวมีอยู่จริงหรือไม่ เป็นต้น

พฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์ไม่อยู่ในขอบข่ายของศีลธรรม คือไม่อยู่ในขอบข่ายที่จะตัดสินว่า ดีหรือชั่ว พฤติกรรมที่จะอยู่ในขอบข่ายของศีลธรรมนั้น จะต้องเป็นพฤติกรรมที่ผู้กระทำมีความจงใจหรือมีเจตนา กล่าวคือต้องเป็นพฤติกรรมที่ผู้กระทำมีการตัดสินใจเลือกกระทำอย่างเสรี ไม่มีการถูกบังคับหรืออยู่ในภาวะที่ผู้กระทำได้ทำไปโดยไม่รู้สึกตัว เช่น พฤติกรรมในขณะหลับหรือละเมอ พฤติกรรมของคนไม่มีสติสัมปชัญญะหรือของคนบ้า หรือพฤติกรรมของคนที่ถูกบังคับให้ทำโดยผู้กระทำไม่มีทางเลือกเสี่ยง พฤติกรรมในลักษณะเช่นนี้ไม่จัดอยู่ในขอบข่ายที่จะตัดสินว่า ดีหรือชั่ว

ส่วนจริยศาสตร์มิได้ชักจูงหรือชี้แนะ หรือสั่งสอนให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่จะอธิบายหรือซักถามถึงเหตุผลว่า ทำไมทำอย่างนั้นจึงถือว่าดี และดีชั่ววัดกันได้อย่างไร มีเกณฑ์หรือมาตรการอะไรที่จะตัดสินว่าการกระทำนั้นดีหรือไม่ ดังนี้ เป็นต้น

1.3 จริยศาสตร์กับจริยธรรม

ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” นั้น ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายไว้ว่า “จริยธรรม หมายถึงธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม กฎศีลธรรม” ถ้าแยกตามรูปศัพท์ จริยธรรมจะแยกเป็น “จริย-” กับ “ธรรม” ซึ่งคำว่า ธรรมนั้นมีความหมาย 4 ประการคือ (สุจิตรา อ่อนค่อม 2542 : 68)

(1) ธรรม หมายถึงธรรมชาติ คือหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยตามธรรมชาติ มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากเหตุปัจจัย แต่จะเกิดก็ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยมาทำให้มันเกิดขึ้น ดังที่พระอัสสชิได้แสดงธรรมโดยสังเขปให้อุปติสสะฟังว่า “ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้นและเหตุแห่งความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” (พระธัมมปทกัฎฐกถา แปล ภาค 1 2517 : 118)

(2) ธรรม หมายถึงกฎธรรมชาติ หรือกฎแห่งเหตุและผลซึ่งกฎแห่งเหตุและผลนี้เป็นกฎที่แฝงอยู่ในธรรมชาติแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว และธรรมชาติกับกฎธรรมชาติหากจะว่าไปแล้วก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพียงแต่มองคนละแง่เท่านั้น เพราะมีธรรมชาติจึงมีกฎธรรมชาติหรือกฎแห่งเหตุและผล และเพราะมีกฎธรรมชาติจึงมีธรรมชาติ ถ้าขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไป อย่างหนึ่งก็จะไม่มีไปด้วย เหมือนมีเราจึงมีร่างกายของเรา หรือเหมือนเหรียญเงินมีหัวจึงมีก้อย ถ้าขาดด้านหัวไป ด้านก้อยก็พลอยไม่มีไปด้วย ธรรมชาติและกฎธรรมชาติต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เหมือนเหรียญเงินมีหัวจึงมีก้อยจะนั้น

(3) ธรรม หมายถึงคำสอนตอนหนึ่งของพระพุทธเจ้า คือคำสอนที่เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คำสอนที่เป็นหลักธรรมนี้ ต่อมาคณาจารย์ได้รวบรวมขึ้นเป็นพระไตรปิฎกที่เรียกว่าพระสุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก แต่ไม่รวมพระวินัยปิฎก

(4) ธรรม หมายถึงความถูกต้อง เช่น คำว่า ยุติธรรม ธรรมในที่นี้จึงตรงข้ามกับอธรรม ซึ่งแปลว่า ความไม่ถูกต้อง

จากความหมายของธรรม 4 ประการข้างต้นนี้ จะเห็นว่า “ธรรม” ในคำว่า “จริยธรรม” นั้น ตรงกับความหมายที่ 4 คือ หมายถึงความถูกต้อง “จริยธรรม” จึงแปลตามตัวได้ว่า “ความประพฤติที่ถูกต้อง” หรือ “ธรรมที่ควรประพฤติ”

อย่างไรก็ตาม อาจมีผู้โต้แย้งว่า ความหมายของ “ธรรม” ที่ใช้ใน “จริยธรรม” น่าจะตรงกับความหมายที่ 3 ซึ่งผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับประเด็นที่ว่านี้ เหตุผลก็คือ ถ้าคำว่า “ธรรม” ใน “จริยธรรม” ตรงกับความหมายที่ 3 แล้วย่อมแสดงว่า “จริยธรรม” นั้น มีใช้เฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏจะเห็นว่าในศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม ก็มีคำสอนที่เกี่ยวกับจริยธรรม อันหมายถึงความประพฤติที่ถูกต้องตามหลักคำสอนของศาสนานั้นๆ เช่น จริยธรรมในศาสนาคริสต์ก็หมายถึง ความประพฤติที่ถูกต้องหรือธรรมที่ควรประพฤติตามหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ จริยธรรมในศาสนาอิสลามก็หมายถึง ความประพฤติที่ถูกต้อง หรือธรรมที่ควรประพฤติ ตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ดังนี้ เป็นต้น

จากความหมายของจริยศาสตร์กับจริยธรรมที่กล่าวข้างต้น จะเห็นว่าจริยศาสตร์ต่างจากจริยธรรมในแง่ที่ว่า จริยศาสตร์นั้นเพียงแต่เสนอเหตุผลว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรประพฤติ อะไรไม่ควรประพฤติ โดยเสนอในลักษณะที่เป็น “ความรู้เพื่อความรู้” อันเป็นวิธีเสนอความรู้แบบปรัชญา เนื่องจากจริยศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา แต่จริยธรรมจะเน้นไปทางด้านศาสนา กล่าวคือเมื่อรู้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด แล้ว ต้องนำความรู้นั้นไปประพฤติปฏิบัติด้วย มิใช่เป็นเพียงความรู้เพื่อความรู้เท่านั้น แต่เป็นความรู้เพื่อที่จะต้องนำไปปฏิบัติด้วย จริยศาสตร์จึงต่างจากจริยธรรมในแง่นี้

1.4 จริยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์

จริยศาสตร์ศึกษาเรื่อง ดี ชั่ว ถูก ผิด ของการกระทำของมนุษย์จึงเป็นการศึกษาเรื่องคุณค่า ส่วนวิทยาศาสตร์ศึกษาข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์เพื่อหากฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขมาอธิบายปรากฏการณ์นั้น ว่ามันเกิดขึ้นเพราะมีอะไรเป็นสาเหตุ เมื่อวิทยาศาสตร์หากฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขนั้นได้แล้ว ก็อาจใช้ทำนายหรือคาดหมายอนาคตว่า จะเกิดหรือไม่เกิดปรากฏการณ์อะไร คือทำให้

เราทราบว่า ภายใต้เงื่อนไขอย่างหนึ่ง สิ่งหนึ่งจะมีปรากฏการณ์อะไรเกิดขึ้นกับมัน สิ่งเดียวกันนั้น ถ้าเงื่อนไขเปลี่ยนแปลงไป สิ่งนั้นจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นอะไร นี่เป็นปัญหาข้อเท็จจริง ไม่ใช่ปัญหาเรื่องคุณค่า

วิทยาศาสตร์เป็นวิชาที่ให้ความมีประสิทธิภาพแก่เรา กล่าวคือถ้าเราต้องการให้สภาพอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นกับสิ่งหนึ่ง วิทยาศาสตร์จะบอกเราว่าวิถีทางที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดที่จะบรรลุถึงสภาพที่ว่านั้นคืออะไร จะต้องใส่เงื่อนไขอะไรให้กับสิ่งนั้น แต่ถ้าถกเถียงกันว่าสภาพหรือปรากฏการณ์นั้นสมควรที่จะให้มีขึ้นหรือไม่ นั้นไม่อยู่ในขอบข่ายของวิทยาศาสตร์

สมมุติว่า เสือจงเป็นโจรใจดำอำมหิต เคยปล้นและฆ่าเจ้าทรัพย์ตายมาหลายราย เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องใช้ความพยายามเป็นอันมากจึงจะจับเสือจงได้ อยู่มาวันหนึ่งเสือจงกับเจ้าหน้าที่ตำรวจได้ยิงต่อสู้กัน เสือจงถูกตำรวจยิงบาดเจ็บสาหัส ลูกกระสุนปืนฝังอยู่ในท้องมีอาการปางตาย ถ้าเราถกเถียงกันว่าทำอย่างไรจะให้เสือจงรอดจากความตาย วิทยาศาสตร์จะตอบเราได้ว่า จะต้องจัดเงื่อนไขอย่างไรให้กับเสือจง เช่น ให้ผ่าตัดเอากระสุนออก ให้เลือด ให้น้ำเกลือ ให้พักผ่อน ฯลฯ แต่ถ้าเราถกเถียงกันว่าควรจะให้เสือจงมีชีวิตอยู่ต่อไปหรือไม่ อันนี้เป็นปัญหาทางจริยศาสตร์ ไม่ใช่ปัญหาทางวิทยาศาสตร์ จริยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์จึงต่างกันในเรื่องนี้

2. ปัญหาสำคัญในจริยศาสตร์

ปัญหาสำคัญในจริยศาสตร์อาจแยกเป็นปัญหาใหญ่ๆ ได้ 3 ประเด็นด้วยกัน คือ

- 2.1 ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งมีค่าหรือสิ่งดีสำหรับมนุษย์
- 2.2 ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม
- 2.3 ปัญหาเกี่ยวกับค่าทางจริยธรรม

ทั้ง 3 ประเด็นนี้ เป็นปัญหาสำคัญในจริยศาสตร์ ซึ่งจะได้กล่าวอย่างละเอียดในแต่ละประเด็นตามลำดับต่อไปนี้

3. ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งมีค่าหรือสิ่งดีสำหรับมนุษย์

ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งมีค่าหรือสิ่งดีสำหรับมนุษย์ เป็นปัญหาเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่เราแสวงหาซึ่งเราถือว่าเป็นสิ่งมีค่า แต่สิ่งมีค่าดังกล่าวก็มีสองลักษณะ คือสิ่งมีค่าในตัวเอง (intrinsic value) กับสิ่งมีค่านอกตัว (extrinsic value)

สิ่งมีค่าในตัวเอง หมายถึงสิ่งที่เราแสวงหามันเพราะต้องการมัน มิใช่แสวงหามันเพื่อจะให้ได้สิ่งอื่นต่อไป เช่น ถ้าเราแสวงหาความรู้เพื่อความรู้ ย่อมแสดงว่าความรู้เป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง แต่ถ้าเราแสวงหาความรู้เพื่อใช้มันเป็นบันไดก้าวขึ้นสู่สิ่งอื่น เช่น เงิน ชื่อเสียงเกียรติยศ ก็แสดงว่าความรู้เป็นสิ่งมีค่านอกตัว เพราะเราไม่ได้แสวงหามันเพื่อตัวมันเอง แต่ต้องการมันเพื่อจะนำไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง ในแง่นี้ความรู้จึงเป็นเพียงวิถี (means) ที่จะนำเราไปสู่สิ่งอื่นเท่านั้น

ส่วนสิ่งมีค่านอกตัว หมายถึงสิ่งที่เราต้องการมันเพื่อจะใช้มันเป็นบันไดก้าวไปสู่สิ่งอื่น เช่น สมมุติเราต้องการความรู้เพื่อก้าวไปสู่ความมั่งคั่ง เราก็อาจถามต่อไปอีกว่าต้องการเงินไปทำไม ถ้าต้องการเงินเพื่อเงิน เงินก็เป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง แต่ถ้าเราต้องการเงินเพื่อสิ่งอื่นๆ ต่อไปอีก เงินก็เป็นสิ่งมีค่านอกตัว หรือเป็นวิถีที่จะนำไปสู่สิ่งอื่น แต่ถ้าความต้องการของเราไปหยุดอยู่ที่จุดจุดหนึ่ง ซึ่งเราไม่สามารถจะสืบสาวต่อไปได้อีกว่าเราต้องการมันเพื่ออะไร เช่น เราไปหยุดอยู่ที่ความสุข ความสุขก็เป็นสิ่งมีค่าในตัว คือเราต้องการมันเพื่อตัวมันเอง มิได้เพื่อจะนำไปสู่สิ่งอื่น ในที่นี้เราถือว่าความสุขเป็นจุดสุดท้ายหรือเป็นเป้าหมายสุดท้าย (end)

สำหรับปัญหาว่าอะไรคือสิ่งมีค่าในตัวเองที่มนุษย์ทุกคนแสวงหา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คืออะไรเป็นสิ่งดีที่สุด (summum bonum) สำหรับมนุษย์ ปัญหาดังกล่าวนี้มีคำตอบหลายลัทธิด้วยกัน ในที่นี้จะได้นำมากล่าวเพียงลัทธิสำคัญ 3 ลัทธิ คือสุขนิยม อสุขนิยม และมนุษย์นิยม

3.1 สุขนิยม (Hedonism)

สุขนิยม คือลัทธิที่ถือว่าความสุขเป็นสิ่งดีที่สุดของชีวิต ไม่มีสิ่งใดที่มนุษย์ต้องการนอกจากความสุขสบาย การกระทำต่างๆ ของมนุษย์มิได้เป็นไปเพื่อคุณค่าในตัวเองของการกระทำนั้น แต่เป็นเพียงวิถีที่จะนำไปสู่เป้าหมายสุดท้าย คือความสุข ชาวสุขนิยมเชื่อว่าการกระทำทุกอย่างมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่ความสุขสบาย คนบางคนอาจหลอกตัวเองด้วยการคิดว่า การที่ตนกำลังกระทำสิ่งๆ หนึ่งอยู่ในปัจจุบันเพราะใจรัก มิใช่เพื่อความความสุขสบาย ชาวสุขนิยมจะบอกว่านั้นเป็นเพราะเรายังวิเคราะห์หรือสืบสาวไปไม่ตลอด หากวิเคราะห์หรือสืบสาวไปให้ตลอดแล้วก็จะไปหยุดอยู่ที่ความสุขสบายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สุขนิยม แบ่งออกเป็น 2 ลัทธิย่อย คือ (Ewing 1975 : 16)

3.1.1 สุขนิยมแบบอัตนิยม (Egoistic Hedonism) ลัทธินี้เน้นความสุขของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ สุขนิยมแบบอัตนิยมสอนว่า ควรแสวงหาความสุขให้ตัวเองให้มากที่สุดโดยไม่ต้องคำนึงถึงผู้อื่น หน้าที่ที่พึงมีต่อผู้อื่นจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมันนำความสุขมาสู่ตัวเรา อาจจะโดยตรงหรือทางอ้อม ถ้ามันไม่นำความสุขมาสู่ตัวเราเลยก็ไม่จำเป็นต้องไปเกี่ยวข้องกับหรือสัมพันธ์กับผู้อื่น นักปรัชญาที่เป็นตัวแทนของลัทธินี้คือ อาริสติปปุสและเอพิคิวรุส ซึ่งจะกล่าวถึงตามลำดับดังต่อไปนี้

(1) อาริสติปปุส (Aristippus 435-365 B.C.) อาริสติปปุสเป็นนักปรัชญาสุขนิยมคนแรกในประวัติปรัชญา และเป็นผู้ให้กำเนิดลัทธิไซเรเนอิก (Cyrenaicism)

อาริสติปปุส มีทรรศนะว่าสิ่งดีทุกสิ่งตัดสินกันด้วยความสุข และต้องเป็นความสุขที่กำลังได้รับอยู่ในขณะนั้นๆ ซึ่งถือว่าเป็นความสุขที่มีค่ามากกว่าความสุขในความทรงจำ หรือความสุขที่คาดหวังเอาไว้ พุคให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือ อาริสติปปุสเน้นความสำคัญของความสุขในปัจจุบันมากกว่าความสุขในอดีตหรือในอนาคต เพราะอดีตผ่านไปแล้ว ส่วนอนาคตก็ยังไม่ถึง จึงไม่ควรไปหวังอะไร เป็นเพียงสิ่งเลื่อนกลางเมื่อเปรียบเทียบกับความสุขในปัจจุบัน ความดีหรือค่าทางศีลธรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลรวมของความสุขในอดีต หรือในอนาคต (Porter 1980 : 97) กล่าวคือ เราพึงแสวงหาความสุขให้มากที่สุดในขณะที่เท่าที่จะมีโอกาส เพราะวันพรุ่งนี้เราอาจไม่มีโอกาสหาความสุขแล้วก็ได้

นอกจากเห็นความสุขในปัจจุบันแล้ว อาริสติปปุสยังสอนให้หาความสุขที่เข้มข้นที่สุดด้วย ความสุขในประสบการณ์ของเรานั้นถ้ายิ่งเข้มข้นก็ยิ่งมีความสุขมากขึ้น อาริสติปปุสถือว่าความสุขทางกายหรือความสุขทางประสาทสัมผัสนำพึงปรารถนากว่า หรือมีค่ามากกว่าความสุขทางใจ กล่าวคือ ความสุขจากการรับประทานอาหารอร่อยๆ ดื่มเหล้าที่มีรสชาติดีถูกปาก การหาความสุขทางเพศ ฯลฯ ย่อมดีกว่าหรือมีค่ากว่าความสุขที่เกิดจากความเข้าใจอะไรๆ ด้วยปัญญา หรือจากการชื่นชมความงามทางศิลปะ

ทรรศนะของอาริสติปปุสนี้จะแตกต่างจากทรรศนะของนักปรัชญาในกลุ่มเดียวกันอีกผู้หนึ่ง คือเอพิคิวรุส ซึ่งแม้อาริสติปปุส และเอพิคิวรุส ต่างก็เป็นสุขนิยมแบบอัตนิยมเช่นเดียวกัน แต่ทรรศนะของเอพิคิวรุสจะแตกต่างจากทรรศนะของอาริสติปปุสอย่างตรงกันข้าม กล่าวคือในขณะที่อาริสติปปุสให้ความสำคัญกับความสุขทางกายมากกว่าความสุขทางใจ แต่เอพิคิวรุสกลับให้ความสำคัญกับความสุขทางใจมากกว่าความสุขทางกาย ดังจะได้เสนอทรรศนะของเอพิคิวรุสในลำดับต่อไป

(2) เอพิคิวรุส (Epicurus 341-270 B.C.) เอพิคิวรุสเป็นนักปรัชญาสุขนิยมชาวกรีก ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากเดโมคริตุส (Democritus 460-360 B.C.) เดโมคริตุส เป็นผู้ให้กำเนิดลัทธิอะตอม (Atomism) คำสอนสำคัญของลัทธิอะตอมคือ “วิญญาณมนุษย์เป็นมตะ (mortal) พระเจ้าอยู่ไกลจากโลกและไม่สนใจในเรื่องราวต่างๆ ของมนุษย์ ดังนั้นจึงไม่ต้องไปกลัวว่าพระองค์จะลงโทษหรือให้รางวัล ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดที่มีชีวิตอยู่หรือเมื่อตายไปแล้ว” (Huby 1969 : 66)

เอพิคิวรัส เป็นผู้ให้กำเนิดลัทธิเอพิคิวเรียน (Epicurianism) ซึ่งคำสอนของลัทธินี้มีลักษณะเป็นสสารนิยม (Materialism) กล่าวคือเชื่อว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริง วิญญาณของมนุษย์ก็มีลักษณะเป็นสสารจึงมีแตกมีดับเช่นเดียวกับสสาร ไม่มีโลกหน้าที่มนุษย์จะได้รับการพิจารณาความดีหรือความชั่ว ขณะที่มีชีวิตอยู่จึงควรแสวงหาความสุขให้แก่ตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ คำขวัญที่ขึ้นชื่อของลัทธินี้คือ “จงกิน ดื่ม และหาความสำราญเสียเพราะพรุ่งนี้เราก็ตาย : *Let us eat, drink, and be merry, for tomorrow we die* (Brennan 1973 : 61)”

ข้อควรสังเกตคือ การที่เอพิคิวรัสพูดว่า “พรุ่งนี้เราก็ตาย” นั้น มิได้หมายความว่าพรุ่งนี้เราต้องตายจริงๆ แต่มีความหมายลึกกว่านั้น คือหมายความว่า ชีวิตไม่แน่นอน อาจตายวันตายพรุ่งเราไม่อาจรู้ได้ ฉะนั้นขณะมีชีวิตอยู่พึงหาความสุขสำราญให้ตัวเองเสียก่อน เพราะเมื่อตายไปแล้วก็ไม่อาจเสวยความสุขเหล่านี้ได้ จึงไม่ควรประมาทกับชีวิตด้วยการปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปโดยมิได้หาความสุขให้กับตัวเอง

จะเห็นได้ว่า เอพิคิวรัสได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากลัทธิอะตอม ซึ่งเชื่อว่าวิญญาณของมนุษย์มิได้เป็นอมตะ (immortal) เหมือนอย่างที่ชาวกรีกส่วนใหญ่ในสมัยนั้นเชื่อกัน เมื่อวิญญาณมิได้เป็นอมตะจึงไม่มีโลกหน้า ที่มนุษย์จะไปได้รับรางวัลหรือถูกลงโทษ เพราะไม่ว่าจะทำดีหรือทำชั่ว เมื่อมนุษย์ตายลงร่างกายก็น่าเปื่อยผุพัง ไม่มีส่วนใดที่จะไปเกิดในโลกหน้า สิ่งที่มนุษย์ควรสนใจคือ ความสุขในชีวิตนี้เท่านั้น

จากคำขวัญที่ว่า “จงกิน ดื่ม และหาความสำราญเสียเพราะพรุ่งนี้เราก็ตาย” ทำให้มีผู้เข้าใจผิดว่า เอพิคิวรัสสอนให้มนุษย์มัวเมาในความสุข ซึ่งความจริงแล้วเขามีได้สอนเช่นนั้น แม้เขาจะถือว่าไม่มีอะไรดีไปกว่าความสุข แต่ก็มิได้สอนให้มนุษย์ลุ่มหลงในความสุขจนเกิดเป็นความทุกข์ตามมา เขาสอนให้ดำเนินสายกลางและให้ความสำคัญกับความสุขทางใจมากกว่าความสุขทางกาย เพราะความสุขทางใจบริสุทธิ์กว่า ส่วนความสุขทางกายมักเจือปนด้วยความทุกข์จึงไม่บริสุทธิ์

เอพิคิวรัสให้ทรรศนะว่า ความสุขมีสองอย่างคือ ความสุขทางผัสสะอันเป็นความสุขทางกายกับความสุขที่เกิดจากความสงบอันเป็นความสุขทางใจ นับตั้งแต่เกิด สิ่งมีชีวิตทุกชีวิตต่างแสวงหาความสุขและหลีกเลี่ยงความทุกข์ แม้ว่าความสุขจะเป็นสิ่งดีที่สุดของมนุษย์ แต่มนุษย์ก็ควรดำเนินสายกลาง ไม่ควรหมกมุ่นกับความสุขทางผัสสะมากเกินไป เอพิคิวรัสเน้นความสงบทางใจว่าสำคัญกว่าความสุขทางผัสสะ ความสงบจะเกิดขึ้นได้ในสภาวะที่ร่างกายมีสุขภาพดี ปราศจากความทะยานอยากของแรงปรารถนาต่างๆ เมื่อถึงสภาวะนี้ใจจะสงบ ไม่ถูกรบกวนงำโดยอารมณ์ มนุษย์ควรใช้แรงปรารถนาและความสุขทางผัสสะ เป็นแนวทางที่จะก่อให้เกิดความสุขสงบทางใจเท่านั้น

เอพิคิวรუს แบ่งแรงปรารถนาออกเป็น 2 ประเภท คือ แรงปรารถนาที่เป็นไปตามธรรมชาติ กับแรงปรารถนาที่มีได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แรงปรารถนาตามธรรมชาติมีสองอย่างคือ ที่จำเป็นกับที่ไม่จำเป็น แรงปรารถนาที่จำเป็นคือ สิ่งที่มนุษย์ต้องการเพื่อการดำรงชีวิต อันได้แก่ ปัจจัย 4 มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งสิ่งเหล่านี้มนุษย์จำเป็นต้องแสวงหา จะขาดเสียมิได้ ถ้าขาดสิ่งเหล่านี้ความสุขจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ส่วนแรงปรารถนาที่ไม่จำเป็น ได้แก่ แรงปรารถนาที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิต เช่น ความต้องการทางเพศ แรงปรารถนาประเภทนี้เอพิคิวรუსสอนให้ดำเนินสายกลาง สำหรับแรงปรารถนาประเภทที่สองคือ แรงปรารถนาที่มีได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติซึ่งถือว่าไม่จำเป็นสำหรับชีวิต เช่น สิ่งฟุ่มเฟือยต่างๆ ความมั่งคั่งหรูหรา ชื่อเสียงเกียรติยศ สิ่งเหล่านี้นอกจากจะไม่จำเป็นสำหรับมนุษย์แล้ว ยังให้โทษอีกด้วย เพราะถ้ามนุษย์ทุ่มเทชีวิตเพื่อแสวงหามัน หรือตกเป็นทาสของมัน มนุษย์ก็จะพบกับความทุกข์

แม้เอพิคิวรუსจะเป็นสุขนิยมในแง่ที่ว่า ความสุขและความสำราญเท่านั้นเป็นสิ่งประเสริฐสุดของชีวิต แต่เขาก็มิได้สอนให้มัวเมาในความสุข แต่สอนให้ดำเนินสายกลาง ให้ถือสันโดษ ไม่ทะเยอทะยาน ชีวิตที่ประเสริฐคือชีวิตที่มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ และสงบ ดังนั้นจึงควรปลีกตัวออกจากสังคม การเข้าไปผูกพันกับสังคมเท่ากับขาดความเป็นอิสระ อย่างไรก็ตาม เอพิคิวรุสก็มิได้สอนให้มนุษย์ใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวโดยไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นเลย เพราะการทำเช่นนั้นจะทำให้พบกับความว้าเหว เขาจึงสอนให้เลือกทางสายกลางคือ มิตรภาพ การมีมิตรภาพต่อผู้อื่น และมีชีวิตอยู่ในสังคมที่เป็นมิตรจึงเป็นสิ่งประเสริฐอีกสิ่งหนึ่ง

ข้อควรสังเกต คือทางสายกลางในทรรศนะของเอพิคิวรุสนั้น แตกต่างจากทางสายกลางในทรรศนะของพระพุทธศาสนา กล่าวคือทางสายกลางตามคำสอนของเอพิคิวรุส เป็นเพียงข้อเตือนใจให้มนุษย์รอบคอบในการหาความสุข คือให้หาความสุขแต่พอดีๆ ถ้ามากเกินไปมันจะนำทุกข์มาให้ ในแง่นี้ทางสายกลางจึงมิใช่ข้อปฏิบัติเพื่อนำไปสู่จุดหมายอะไร หากเป็นคำสอนที่ผิวเผินโดยยึดเอาประสบการณ์เป็นหลักว่า จากประสบการณ์ผู้ที่ลุ่มหลงมัวเมาในความสุขมากเกินไปมักจะได้รับ ความทุกข์ติดตามมา ดังนั้นจึงควรยึดทางสายกลางคือ หาความสุขแต่พอดีๆ จะได้ไม่มีความทุกข์ตามมา

ส่วนทางสายกลางในทรรศนะของพระพุทธศาสนานั้น ได้แก่ ข้อปฏิบัติที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เป็นข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง หรือที่เรียกว่า ภาวะนิพพาน ซึ่งมีมัชฌิมาปฏิปทาก็คือ อริยมรรคมีองค์ 8 อันได้แก่ สัมมาทิฐิ-ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ-ความดำริชอบ สัมมาวาจา-วาจาชอบ สัมมากรรม-มโนะ-

กระทำชอบ สัมมาอาชีวะ-เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ-เพียรชอบ สัมมาสติ-ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ-ความตั้งมั่นของจิตชอบ (ดู สุจิตรา อ่อนค้อม 2542 : 117-125)

จะเห็นว่าอริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นข้อปฏิบัติที่เรียกว่า ทางสายกลางนี้มีได้เกี่ยวข้องกับเรื่องการแสวงหาความสุขดังคำสอนของเอพิคิวรุส แต่เป็นเรื่องของการปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิต คือภาวะนิพพาน ส่วนทางสายกลางของเอพิคิวรุสมีได้มีจุดหมายอยู่ที่ความหลุดพ้น เป็นเพียงข้อปฏิบัติที่จะทำให้มีชีวิตอยู่เพื่อเสพเสวยความสุขได้นานๆ เท่านั้น

3.1.2 สุขนิยมสากล (Universalistic Hedonism) ลัทธินี้มีได้เน้นความสุขของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ แต่เน้นความสุขของทุกๆ คนในสังคม นักปรัชญาที่เป็นตัวแทนของลัทธิสุขนิยมสากลคือ เบ็นธัม และมิลล์ ซึ่งจะได้กล่าวถึงแต่ละคนตามลำดับ ดังนี้

(1) เบ็นธัม (Jeremy Bentham 1748-1832) เบ็นธัมเป็นนักปรัชญาสุขนิยมชาวอังกฤษ เป็นผู้ให้กำเนิดลัทธิที่มีชื่อว่า *ประโยชน์นิยม (Utilitarianism)* แต่ประโยชน์นิยมของเบ็นธัมมีข้อบกพร่องมากและไม่รัดกุมพอ ภายหลังมิลล์จึงได้ปรับปรุงลัทธินี้ให้เป็นระบบรัดกุมยิ่งขึ้น

เบ็นธัม มีทรรศนะว่าการกระทำทุกอย่างของมนุษย์มีจุดหมายอยู่ที่ความสุข และหลีกเลี่ยงความทุกข์หรือความเจ็บปวด การกระทำบางอย่างดูเหมือนว่ามีได้เป็นไปเพื่อความสุข แต่เมื่อสืบสาวไล่เลียงไปจนถึงต้นตอแล้วก็จะไปหยุดอยู่ที่ความสุข ตัวอย่างเช่น นายสมชายลุกขึ้นวิ่งตอนเช้ามีดทุกวัน อากาศตอนเช้ามีดกำลังเย็นสบาย นำที่ทุกคนจะได้หลับอย่างบรมสุข แต่นายสมชายยอมสละความสุขที่เกิดจากการนอนออกมามีวิ่ง ครั้นถามเขาว่า ทำไมจึงลุกขึ้นวิ่งตอนเช้ามีดทุกวัน เขาจะตอบว่า *เพื่อต้องการให้ร่างกายแข็งแรง* ตามต่อไปว่า *ทำไมจึงอยากให้ร่างกายแข็งแรง เพราะร่างกายแข็งแรงทำให้มีสุขภาพดี* *ทำไมจึงอยากมีสุขภาพดี เพราะจะได้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ* *ทำไมจึงอยากปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ จะได้มีความสุข*

จะเห็นได้ว่าเมื่อไล่เลียงไปจนถึงที่สุดแล้วก็จะไปลงเอยที่ความสุข การกระทำทุกอย่างของมนุษย์จึงมีจุดหมายอยู่ที่ความสุข ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม ความสุขและความทุกข์จึงเป็นตัวกำหนดการกระทำของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เบ็นธัมจึงสรุปมติของเขาว่า *“ธรรมชาติได้จัดให้มนุษย์อยู่ภายใต้การบงการของนายที่มีอำนาจสองคน คือความเจ็บปวดและความสุขสบาย”* (Edwards 1967 : 182)

อย่างไรก็ตาม ความสุขที่บริสุทธิ์จริงๆ นั้นเป็นสิ่งที่หาได้ยาก ส่วนใหญ่แล้วมักจะเจือปนกับความทุกข์ ดังนั้นในการที่จะเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ต้องอาศัยความรอบคอบโดยพิจารณาการกระทำนั้นว่า จะให้ผลเป็นความสุขหรือความทุกข์ ถ้าให้ความสุขก็ทำได้ แต่ถ้าให้

ความทุกข์ก็จงหลีกเลี่ยง ถ้าในกรณีที่ให้ทั้งความสุขและความทุกข์ ก็ต้องคำนวณดูก่อนว่ามันให้อย่างไหนมากกว่ากัน ในการคาดคะเนแนวโน้มแห่งการกระทำ เราต้องหักลบกันระหว่างความสุขกับความทุกข์ที่การกระทำนั้นจะก่อให้เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ถ้าก่อให้เกิดความสุขมากกว่าความทุกข์ก็ควรทำ ถ้าเกิดความทุกข์มากกว่าก็ไม่ควรทำ เนื่องจากประโยชน์นิยมเป็นสุขนิยมสากล ดังนั้นการคำนวณความสุขจึงต้องพิจารณาจากความสุขของคนทุกคน มิใช่ความสุขของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ

เกี่ยวกับเรื่องคุณภาพของความสุขนั้น เป็นที่เชื่อว่าคุณภาพที่สิ่งต่างๆ ได้ให้แก่มนุษย์นั้นก็มีคุณภาพเหมือนกัน สิ่งสองสิ่งถ้าหักเอาความทุกข์ออกแล้ว มันให้ปริมาณความสุขเท่ากัน มันก็ดีเท่ากัน นำพึงปรารถนาเท่ากันโดยที่ไม่ต้องคำนึงถึงประเภท ลักษณะ หรือธรรมชาติของความสุขที่มันให้แก่เรา ดังนั้นความสุขที่ได้จากการอ่านหนังสือปรัชญากับความสุขที่ได้จากการดูภาพยนตร์จึงมีค่าเท่ากัน ความสุขอย่างหนึ่งจะนำพึงปรารถนาว่าความสุขอีกอย่างหนึ่งก็ด้วยเหตุผลเดียวคือมันมีปริมาณมากกว่า ความสุขที่ได้จากการมีชื่อเสียงก็มีค่าเท่ากับความสุขที่ได้จากการกินอาหารอร่อย โดยตัวมันเองหรือโดยธาตุแท้ของมัน ไม่มีอะไรเหนือกว่าอะไร ด้วยเหตุนี้จึงดูเหมือนว่าสุขนิยมเป็นลัทธิที่ดีค่าคนเสมอสัตว์ เพราะถ้าความสุขไม่มีความแตกต่างกันทางด้านคุณภาพแล้วความสุขของสัตว์กับความสุขของคนก็ดีเท่ากัน ชาวสุขนิยมสากลอีกผู้หนึ่งคือ มิลล์ จึงได้ปรับปรุงลัทธินี้เสียใหม่ คือเขาถือว่าความสุขที่สิ่งต่างๆ ได้ให้แก่เรานั้นมีความแตกต่างทางคุณภาพด้วยดังจะได้กล่าวถึงทรรศนะของเขาในลำดับต่อไป

(2) มิลล์ (John Stuart Mill 1806-1873) มิลล์เป็นนักปรัชญาสุขนิยมชาวอังกฤษ เช่นเดียวกับเบ็นธัม เขาเป็นผู้วางรากฐานให้แก่ประโยชน์นิยมโดยทำให้ลัทธินี้เป็นระบบที่รัดกุมยิ่งขึ้น มิลล์มีทรรศนะเช่นเดียวกับนักปรัชญาสุขนิยมคนอื่น ๆ ว่า ความสุขเป็นสิ่งดีที่สุดของมนุษย์ ความสุขมาจากความพอใจและการปราศจากความเจ็บปวด เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องการเป็นจุดสุดท้าย มิลล์กล่าวว่า "ในความเป็นจริงแล้ว ไม่มีอะไรเป็นสิ่งนำปรารถนาออกจากความสุข" (Brennan 1973 : 41)

ในฐานะที่เป็นนักปรัชญาฝ่ายสุขนิยม มิลล์จึงให้ความสำคัญแก่ความสุขมาก เขาถือว่าความสุขเป็นสิ่งดี และเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ทุกคน ชื่อเสียงก็ดี เกียรติยศ อำนาจเงินและความมั่งคั่งก็ดี สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งดีและมีค่า แต่ความดีหรือค่าของมันก็ยังด้อยกว่าความสุข บางครั้งดูเหมือนว่าเราต้องการสิ่งอื่นที่นอกเหนือจากความสุข เช่น คนแต่ละคนต้องการสิ่งดีเพื่อตัวเอง เป็นต้นว่า เด็กหนุ่มต้องการจักรยานยนต์ นักเขียนต้องการให้งานเขียนของเขาได้รับการตีพิมพ์ คนไข้ต้องการให้มีสุขภาพดี นักการเมืองต้องการตำแหน่ง นักวิ่งต้องการชัยชนะ

เหล่านี้เป็นต้น แต่ถ้าเราถามพวกเขาว่าต้องการสิ่งเหล่านี้ไปทำไม คำตอบก็จะไปลงเอยอยู่ที่ความสุข พวกเขาต้องการสิ่งเหล่านี้เพื่อความสุข ความสุขจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการเป็นจุดสุดท้าย

ในเรื่องคุณภาพของความสุขนั้น มิลล์มีทรรศนะที่ต่างไปจากเบ็นธัม คือเขาเชื่อว่าความสุขที่สิ่งต่างๆ ให้แก่เรานั้น นอกจากมันจะต่างกันที่ปริมาณแล้วมันยังต่างกันที่คุณภาพอีกด้วย ถ้าความสุขไม่มีความแตกต่างกันทางด้านคุณภาพแล้ว ความสุขของสัตว์กับความสุขของมนุษย์ก็มีค่าเท่ากัน ซึ่งเป็นการลดค่ามนุษย์ลงมาเสมอสัตว์ มิลล์เห็นข้อบกพร่องดังกล่าวนี้ จึงปรับปรุงแนวคิดของสุขนิยมเสียใหม่ โดยชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างมนุษย์และสัตว์ว่า

เรามีอินทรีย์อะไรอย่างหนึ่งอยู่ในตัว ซึ่งทำให้เรารู้จักความสุขที่เกิดจากการใช้ปัญญา จากความรู้สึก จินตนาการ และจากสำนักทางศีลธรรม ซึ่งมีค่าสูงกว่าความสุขที่เกิดจากประสาทสัมผัส แต่เนื่องจากสัตว์ไม่มีอินทรีย์เหมือนมนุษย์ สัตว์จึงไม่สามารถรู้จักความสุขต่างๆ ดังกล่าวได้ (วิทย์ วิศทเวทย์ 2520 : 28)

ทรรศนะของมิลล์ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ความสุขของมนุษย์มีสองอย่างคือ ความสุขทางกายกับความสุขทางใจ ส่วนสัตว์มีแต่ความสุขทางกายเท่านั้น มิลล์ถือว่าความสุขทางใจสูงกว่าหรือมีค่ากว่าความสุขทางกาย ความสุขของมนุษย์กับความสุขของสัตว์จึงต่างกันในเรื่องนี้

3.2 อสุขนิยม (Non-hedonism)

อสุขนิยม คือลัทธิที่ถือว่าความสุขมิใช่สิ่งดีที่สุดของชีวิต มีสิ่งอื่นที่มีค่ากว่าความสุข เช่น ความสงบของจิตและปัญญาความรู้ อสุขนิยมแบ่งเป็นลัทธิย่อยได้ 2 ลัทธิคือ ปัญญานิยม และวิมุตินิยม ดังนี้

3.2.1 ปัญญานิยม คือลัทธิที่ถือว่าปัญญาหรือความรู้เป็นสิ่งดีสูงสุดและมีค่าในตัวเอง ความสุขเป็นเพียงวิถีที่จะนำไปสู่กิจกรรมทางปัญญาเท่านั้น ปัญญา หมายถึง ความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง เป็นสิ่งที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์ ชาวปัญญานิยมมีทรรศนะที่ขัดแย้งชาวสุขนิยมว่า ถ้าจุดหมายของชีวิตอยู่ที่ความสุขแล้ว มนุษย์ก็มีค่าเสมอสัตว์ เพราะความสุขนั้นสัตว์มีร่วมกับมนุษย์ได้ แต่ความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริงนั้น สัตว์ไม่มีมนุษย์จึงแตกต่างจากสัตว์ในแง่นี้

ขณะที่สุขนิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อแบบสสารนิยม ปัญญานิยมก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อแบบจิตนิยม (Idealism) คือเชื่อว่านอกจากโลกของประสาทสัมผัสแล้ว ยังมีโลกอีกโลกหนึ่งที่เป็นอิสระจากโลกของประสาทสัมผัส โลกดังกล่าวเป็นโลกนามธรรม มีความเป็นจริงอันเป็นนิรันดรโดยตัวของมันเอง ถ้าวิญญาณของมนุษย์ไม่เกือกกัลลัวอยู่กับความสุขทางกาย

จะสามารถรู้จักโลกดังกล่าวได้ ปัญญานิยมเชื่อว่าวิญญาณของมนุษย์เป็นอมตะ เมื่อตายวิญญาณไม่แตกดับเหมือนร่างกาย ลัทธินี้จึงไม่สอนให้มนุษย์หมกมุ่นอยู่กับความสุขทางกาย แต่สอนให้ประกอบกิจกรรมทางปัญญาเพื่อว่าเมื่อตายลงวิญญาณจะได้เข้าถึงโลกนามธรรมดังกล่าว ดังนั้นในทรรศนะของชาวปัญญานิยม ความสุขจึงมิได้เป็นสิ่งดีสูงสุด

นักปรัชญาที่เป็นตัวแทนของลัทธินี้ได้แก่ โสคราติส เพลโต และอริสโตเติล ดังจะได้กล่าวถึงแต่ละคนตามลำดับดังนี้

(1) โสคราติส (Socrates 469-399 B.C.) โสคราติสเป็นนักปรัชญากรีกและเป็นชาวกรีกตัวอย่างที่มีคุณธรรมครบทั้ง 5 ประการตามที่ชาวกรีกในสมัยนั้นยกย่องกัน คุณธรรม 5 ประการนี้ ได้แก่ ความรอบรู้ (Wisdom) ความกล้าหาญ (Courage) ความรู้จักประมาณ (Moderation) ความยุติธรรม (Justice) และความกตัญญู (Piety) (Huby 1969 : 18)

โสคราติสมีความเชื่อว่าคนทุกคนต้องการทำความดี แต่เหตุผลที่ทำให้เขาทำความชั่วเพราะเขาไม่รู้ โสคราติสกล่าวว่า “ไม่มีผู้ใดทำผิดโดยสมัครใจ” (Huby 1969 : 18) กล่าวคือเขาเชื่อว่า คนทุกคนมีแนวโน้มที่จะทำความดี แต่เขาขาดความรู้ คือไม่รู้ว่าจะอะไรดี อะไรไม่ดี ความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ ความรู้ในที่นี้หมายถึง รู้ตัวเอง (know thyself) สิ่งที่มนุษย์ต้องการคือการรู้จักตัวเองในฐานะที่เป็นมนุษย์ ถ้าเราเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์อย่างแท้จริง เราก็คงจะเข้าใจดีว่าในฐานะที่เป็นมนุษย์เราควรทำอะไร คนที่มีคุณธรรมจึงหมายถึงคนที่มีความรู้ดังกล่าวนี้ โสคราติสมีทรรศนะเกี่ยวกับมนุษย์ว่า

มนุษย์ คือวิญญาณที่ถูกขังอยู่ในร่างกาย เมื่อตายวิญญาณจะถูกปลดปล่อยให้เป็นอิสระ แต่ชะตากรรมของวิญญาณจะขึ้นอยู่กับว่ามันสามารถรักษาตัวเองให้บริสุทธิ์จากความแปดเปื้อนทางกายได้มากน้อยเพียงไร ความแปดเปื้อนดังกล่าวเกิดจากอิทธิพลของกิเลสทางกาย และคนฉลาดจะพยายามทำให้ตัวเองเป็นอิสระจากสิ่งเหล่านี้ เขาจะมองชีวิตว่าเป็นการเตรียมเพื่อจะพบกับความตาย ความรู้ที่เขาต้องการจึงเป็นความรู้เกี่ยวกับความเป็นอมตะ (Huby 1969 : 24)

เมื่อโสคราติสมีความเชื่อพื้นฐานดังที่กล่าวมานี้ เขาจึงพยายามปฏิบัติตนเป็นตัวอย่าง ดังจะเห็นได้จากประวัติชีวิตของเขาว่า เขาดำเนินชีวิตอย่างง่ายๆ ไม่สนใจต่อทรัพย์สินสมบัติหรือชื่อเสียงเกียรติยศ เพราะสิ่งเหล่านี้มีแต่จะจุดให้วิญญาณเกือกกัลลวอยู่กับกิเลสตัณหา มนุษย์จึงควรหลีกเลี่ยงความสุขทางกาย และหันมาปฏิบัติกิจกรรมแห่งวิญญาณ คือการใช้ปัญญาไตร่ตรองหาสิ่งอันเป็นสัจธรรม เพื่อจะได้ยึดเป็นหลักในการดำรงชีวิต และเมื่อตายวิญญาณจะได้เข้าสู่โลกแห่งความจริง หรือที่เรียกว่า โลกแห่งสัจธรรม

(2) เพลโต (Plato 427-347 B.C.) เพลโตเป็นนักปรัชญาร่วมสมัยกับโสกราตีส และเป็นศิษย์ของโสกราตีสด้วย เพลโตเห็นด้วยกับโสกราตีสผู้เป็นอาจารย์ว่า คุณธรรมจะต้องมีความรู้เป็นพื้นฐาน จึงพยายามเดินตามเจตนารมณ์ของอาจารย์ในเรื่องความรู้ที่เกี่ยวกับความดี แต่ทฤษฎีความรู้ที่เพลโตตั้งขึ้นมานั้น มีลักษณะซับซ้อนกว่าของโสกราตีสมาก จนยากที่จะเข้าใจรายละเอียดได้ เพลโตสร้าง *โลกแห่งมโนคติ (World of Ideas)* ขึ้น เพื่ออธิบายทฤษฎีจิตนิยมของเขา สิ่งที่อยู่ในโลกแห่งมโนคตินี้มีความเป็นจริงกว่าสิ่งที่อยู่ในโลกแห่งผัสสะ เป็นต้นแบบและต้นกำเนิดของทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในโลกแห่งผัสสะ สิ่งที่อยู่ในโลกแห่งมโนคติเท่านั้นที่เป็นวัตถุประสงค์ของความรู้ เช่น ต้นแบบของความกล้าหาญ ความยุติธรรม ความรู้จักประมาณ และคุณธรรมอื่นๆ ถ้าบุคคลใดสามารถบรรลุความรู้เหล่านี้ เขาก็จะเป็นคนกล้าหาญ ยุติธรรม รู้จักควบคุมตนเอง และถ้าเขาดำเนินต่อไปจนเข้าถึงต้นแบบแห่งความดีอันเป็นคุณธรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและดีที่สุดในบรรดาคุณธรรมอื่นๆ ทั้งหมด เขาก็จะเป็นผู้มีคุณธรรมในทุกๆ ด้าน อีกทั้งวิธีที่จะนำบุคคลอื่นๆ ไปสู่คุณธรรมอีกด้วย

เกี่ยวกับเรื่องความสุขนั้น เพลโตมีทรรศนะว่า คนดีมีคุณธรรมเท่านั้นที่จะมีความสุขได้ เพราะวิญญาณของเขาอยู่ในสภาพที่สามารถสัมผัสกับความสุขได้ ความสุขในที่นี้มิได้หมายถึงความสุขทางกาย เนื่องจากเขามีทรรศนะเช่นเดียวกับโสกราตีสว่า ความสุขทางกายเป็นของต่ำที่มนุษย์ควรหลีกเลี่ยง หรือเกี้ยวข้องให้น้อยที่สุด ความสุขที่สูงส่งคือความสุขทางวิญญาณ มนุษย์จะรู้จักความสุขชนิดนี้ได้ต่อเมื่อวิญญาณสัมผัสกับโลกแห่งความจริง ซึ่งอยู่เป็นอิสระจากโลกแห่งผัสสะ โลกแห่งความจริงนี้ก็คือนโลกแห่งมโนคตินั่นเอง

เพลโตแบ่งความสุขออกเป็น 2 อย่างคือ ความสุขทางกาย กับความสุขทางใจ ความสุขทางกายเป็นความสุขทางผัสสะ ร่างกายเป็นผู้เสพเสวยความสุขชนิดนี้ เช่น ความสุขที่ได้จากการกิน การดื่ม เป็นต้น ส่วนความสุขทางใจเป็นความสุขที่เกิดขึ้นเมื่อวิญญาณเป็นอิสระจากกิเลสตัณหาทางกาย อย่างไรก็ตามในทรรศนะของเพลโต ความสุขมิใช่สิ่งที่มีค่าที่สุด มันเป็นเพียงกระบวนการหรือวิถีที่จะนำไปสู่สิ่งที่มีค่ากว่า ทั้งนี้เพราะความสุขเป็นสภาพที่เปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ สิ่งที่มีค่าที่สุดจะต้องเป็นสิ่งที่คงที่และไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งสิ่งดังกล่าวนี้เพลโตหมายถึงโลกแห่งมโนคตินั่นเอง

(3) อริสโตเติล (Aristotle 384-322 B.C.) อริสโตเติลเป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ของโลกตะวันตกและเป็นศิษย์ของเพลโต แต่ถึงแม้จะเป็นศิษย์ของเพลโต อริสโตเติลก็ไม่เห็นด้วยกับทรรศนะของเพลโตที่ว่า การที่สิ่งๆ หนึ่งดีเพราะมันได้แบบแห่งความดีมาจากโลกแห่งมโนคติ ซึ่งเป็นอิสระจากโลกแห่งผัสสะ แต่ความดีนั้นอยู่ในสิ่งๆ นั้นนั่นเอง มิได้อยู่ต่างหากจากสิ่งนั้น เหมือนดังที่เพลโตคิด เหตุผลของอริสโตเติลก็คือ เป็นไปไม่ได้ที่แบบแห่งความดีจะสามารถ

ครอบคลุม “ดี” ได้ทั้งหมด สิ่งต่างๆ ที่คนว่ามันดีเพราะเขามีจุดหมายอยู่ที่มัน เช่น ยาเป็นสิ่งดีสำหรับผู้ป่วย แต่เป็นสิ่งไร้ความหมายสำหรับผู้มีสุขภาพดี

อริสโตเติลมีความเห็นว่า คนเราต้องการสิ่งหนึ่งเพื่อสิ่งหนึ่งและเพื่อสิ่งอื่นๆ อีกเรื่อยๆ ไป ในที่สุดจะไปหยุดอยู่ที่ความสุข สิ่งๆ หนึ่งเป็นวิถีไปสู่จุดหมาย แต่ความสุขมิได้เป็นวิถีไปสู่สิ่งใด มันจึงเป็นสิ่งดีสุดท้าย (final good) หรือจุดหมายสุดท้าย (final end)

อย่างไรก็ตาม การที่อริสโตเติลถือว่าความสุขเป็นสิ่งดีสุดท้ายหรือจุดหมายสุดท้ายก็มิได้หมายความว่า ทรรศนะของอริสโตเติลจัดอยู่ในสุขนิยม ทั้งนี้เพราะความสุขที่ถือว่าเป็นสิ่งดีสุดท้ายตามทรรศนะของอริสโตเติลนั้น ต้องเป็นผลจากกิจกรรมทางปัญญา และเป็นความสุขที่พืชและสัตว์มีส่วนร่วมกับมนุษย์ไม่ได้ อริสโตเติลถือว่าความสุขมี 2 ระดับ คือความสุขระดับที่เกิดจากกิจกรรมทางปัญญากับความสุขระดับการรับรู้ (perception) ความสุขระดับการรับรู้ เช่น การรับรู้ในรสชาติ ความพอใจทางผัสสะ ฯลฯ ซึ่งเขาเรียกความสุขระดับนี้ว่า ความเพลิดเพลิน (pleasure) ส่วนความสุขที่เกิดจากกิจกรรมทางปัญญา เขาเรียกว่า ความสุข (happiness) ความสุขทั้งสองระดับจึงต่างกันที่คุณภาพ ความสุขที่เกิดจากกิจกรรมทางปัญญาถือเป็นความสุขสูงสุด และเป็นจุดหมายในตัวเอง เป็นผลจากการปฏิบัติคุณธรรมของบุคคล ส่วนความสุขที่เรียกว่า ความเพลิดเพลินนั้น เป็นความสุขระดับต่ำที่สัตว์เดรัจฉานก็ได้เช่นเดียวกับมนุษย์ ส่วนความสุขที่เป็นผลจากกิจกรรมทางปัญญานั้น สัตว์ไม่สามารถมีส่วนร่วมกับมนุษย์ได้

จากที่กล่าวมานี้พอจะสรุปได้ว่า การที่นักปรัชญาสุขนิยมกับนักปรัชญาปัญญานิยมมีทรรศนะเกี่ยวกับความสุขที่แตกต่างกัน เพราะมีพื้นฐานทางอภิปรัชญาต่างกัน กล่าวคือนักปรัชญาสุขนิยมมีอภิปรัชญาแบบสสารนิยม คือเชื่อว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริง สิ่งต่างๆ ที่เรารับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ล้วนเป็นสสารทั้งสิ้น ร่างกายและวิญญาณของมนุษย์ก็เป็นสสาร จึงมีแต่กมีดับเช่นเดียวกับสสาร สุขนิยมไม่เชื่อเรื่องความเป็นอมตะของวิญญาณ จึงไม่เชื่อเรื่องโลกหน้าและชีวิตหลังความตาย การแสวงหาสัจธรรมและคุณธรรมจึงมิใช่สิ่งจำเป็น สิ่งที่มนุษย์ควรแสวงหาคือความสุข ความสุขจึงเป็นสิ่งประเสริฐสุดสำหรับมนุษย์ ส่วนนักปรัชญาฝ่ายปัญญานิยมจะมองในลักษณะตรงข้าม เพราะปัญญานิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานอภิปรัชญาแบบจิตนิยม ดังได้กล่าวถึงมาแล้ว

ต่อไปจะได้กล่าวถึงอสุขนิยมอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มวิมุตินิยม ดังต่อไปนี้

3.2.2 วิมุตินิยม คือลัทธิที่เชื่อว่าสิ่งที่มนุษย์แสวงหาคือ ความสงบของจิตที่ปราศจากทั้งความสุขและความทุกข์ ความสงบของจิตจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการระงับความอยากหรือกิเลส เมื่อไม่หวังอยากได้อะไร ก็ไม่มีโอกาสเป็นสุขเพราะสมหวัง หรือทุกข์เพราะผิดหวัง วิมุตินิยมถือว่าต้นเหตุของความทุกข์คือ การเกิดความอยากแล้วไม่สมอยาก ความไม่สมอยากนี้เองเป็น

ความทุกข์ วิธีป้องกันความทุกข์คือ ป้องกันไม่ให้ความไม่สมอยากเกิดขึ้น เมื่อปราศจากความไม่สมอยากหรือความไม่สมหวัง ก็ย่อมปราศจากทุกข์

การป้องกันไม่ให้เกิดความไม่สมอยากทำได้ 2 วิธีคือ ดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่ตนอยากได้ให้ครบถ้วนกับความสมอยากวิธีหนึ่ง อีกวิธีหนึ่งคือขจัดความอยากให้หมดไป หรือลดให้เหลือน้อยที่สุด ยิ่งมีความอยากน้อยเท่าไร โอกาสที่จะไม่สมอยากก็น้อยลงเท่านั้น ถ้าไม่มีความอยากเลยก็ไม่ทุกข์เลย

วิมุตินิยมเห็นว่า วิธีแรกนั้นทำได้ยากและเสี่ยงกว่าวิธีที่สอง เพราะเราต้องแย่งชิงกับคนอื่น เนื่องจากสิ่งที่เราอยากได้นั้นคนอื่น ๆ ก็อยากได้เช่นกัน และสิ่งที่ทุกคนอยากได้มีจำนวนจำกัด ถ้าคนหนึ่งได้ไปก็จะมีคนอื่น ๆ ไม่ได้ อีกประการหนึ่งสิ่งต่างๆ ย่อมเสื่อมสลายแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา สิ่งที่เราได้มาย่อมไม่สามารถคงอยู่ได้ตลอดไปตามที่ใจเราต้องการ ดังนั้นเราจึงต้องเสี่ยงกับความทุกข์จากการสูญเสียสิ่งที่เราได้มาเรื่อยไป นอกจากนี้สิ่งที่เราต้องการมาสนองความอยากยังเป็นเสมือนยาเสพติดที่กระตุ้นให้เกิดความอยากเพิ่มมากขึ้นไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้เราต้องดิ้นรนแย่งชิงสิ่งต่างๆ มาสนองความสมอยากของเราอย่างไม่รู้จักจบสิ้น

วิมุตินิยมเปรียบเทียบความสุขกับความทุกข์ว่า เป็นเสมือนด้านสองด้านของเหรียญเงินเดียวกัน ต้องมาควบคู่กันเสมอ แยกจากกันไม่ออก ถ้าเราต้องการได้ความสุข เราก็จะได้ความทุกข์ตามมา เมื่อสุขกับทุกข์เป็นของคู่กัน คนเราจึงไม่ควรแสวงหาความสุข เพราะจะทำให้เกิดความทุกข์ตามมา สิ่งที่คนควรแสวงหาคือ ความสงบของจิตที่ปราศจากทั้งความสุขและความทุกข์อันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์

ลัทธิที่จัดอยู่ในกลุ่มวิมุตินิยม ได้แก่ ลัทธิชีนิก และลัทธิสโตอิก ดังจะได้กล่าวถึงลัทธิทั้งสองนี้ตามลำดับ คือ

(1) ลัทธิชีนิก (Cynicism) ลัทธินี้เกิดขึ้นจากความไม่พอใจต่อสภาพชีวิตของตัวเองของสังคม และโลกที่เขาอาศัยอยู่ เช่น ภัยพิบัติจากสงคราม ความทุกข์ยาก ตลอดจนจนสภาพสังคมที่ฟุ้งเฟ้อ นักปรัชญาในกลุ่มนี้จึงได้เสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตด้วยการปลีกตนเองออกจากสภาพสังคมดังกล่าว ไปดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่แสวงหาอะไร ตัดความต้องการในทุกสิ่งออกให้หมดพอใจในสิ่งที่มีอยู่ และมีความสุขไปวันๆ ไม่ต้องไปดิ้นรนแสวงหาในสิ่งที่สังคมต้องการ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นไม่สามารถให้ความสุขได้ เนื่องจากจิตใจไม่สงบ เมื่อเราไม่ต้องการอะไร เราก็จะได้ไม่ต้องเสียใจเพราะสูญเสียอะไรไป แล้วก็ไม่ต้องดีใจ เพราะได้อะไรมา เมื่อไม่เสียใจ ไม่ดีใจ จิตใจก็จะสงบ

การที่ลัทธิชีนิกสอนให้ใช้ชีวิตอย่างง่ายๆ นั้น บางทีก็เลยเถิดไป เช่น สอนว่าคนควรอยู่อย่างสุนัข หิวก็หากิน ออยากนอนที่ไหนก็นอน เป็นต้น มีเรื่องเล่าว่าไดโอจีนีส (Diogenes) ชีนิก

คนหนึ่งได้เปลือยกายอาบน้ำในที่สาธารณะ อเล็กซานเดอร์มหาราชทรงม้าผ่านมาพบเข้า รู้สึกสลดพระทัยและสั่งเวชจึงเข้าไปใกล้แล้วตรัสว่า ไดโวจินิสคงจะยากจนมาก ให้เอ่ยขออะไรก็ได้จะให้ทุกอย่างเท่าที่จะเป็นไปได้ ไดโวจินิสตอบว่า ขออย่างเดียวคือ ขอให้พระองค์ทรงม้าออกไปจากที่นี่เร็วหน่อย เพราะม้าที่พระองค์ทรงนั้นบังแดดที่กำลังให้ความอบอุ่นแก่เขาอยู่ เรื่องนี้ได้กล่าวว่ อเล็กซานเดอร์มหาราชตรัสตอบว่าอย่างไร (วิทช์ วิศทเวทย์ 2520 : 51)

จะเห็นว่าคำสอนของลัทธิสโตอิกมีลักษณะปฏิเสธโลก คือปฏิเสธความเจริญรุ่งเรืองของสังคมในสมัยนั้น และการปฏิเสธโลกของพวกสโตอิกก็ได้มุ่งสู่จุดหมายอะไร เพียงแต่หนายต่อสิ่งต่างๆ ที่ได้พบเห็น และกระทำตนโดยไม่สนใจต่อคำครหาของผู้ใดเท่านั้น

(2) ลัทธิสโตอิก (Stoicism) ลัทธินี้สอนคล้ายลัทธิสโตอิก แต่เป็นระบบกว่าและมีจุดหมายค่อนข้างแน่นอนกว่า ลัทธิสโตอิกเชื่อว่าโลก ธรรมชาติ และเอกภพ ดำรงอยู่และดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ที่ตายตัว กฎนี้เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและเข้าใจได้ด้วยเหตุผล มนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสามารถใช้สติปัญญาเข้าใจเหตุผลของธรรมชาติได้ แต่กระนั้นมนุษย์ก็ไม่สามารถที่จะควบคุมหรือเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ต่างๆ ที่มันจะเกิดขึ้นได้ อะไรจะเกิดมันก็ต้องเกิด ไม่มีใครห้ามมันได้ ถ้าเราไปฝืนธรรมชาติหรือพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงธรรมชาติจะทำให้เราเป็นทุกข์ แต่ถ้าเราเข้าใจธรรมชาติว่า มันต้องเป็นไปอย่างนั้นตามกฎเกณฑ์หรือระเบียบของมัน เราก็จะไม่เดือดร้อนหรือเป็นทุกข์ตามความเป็นไปของมัน เราต้องวางเฉยต่อเหตุการณ์ภายนอกทั้งมวล คือไม่ตีใจหรือไม่เสียใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะเหตุการณ์ต่างๆ ในตัวมันเองไม่ดีไม่ชั่ว ความดีความชั่วอยู่ที่ตัวเราต่างหาก ผู้อื่นจะทำอะไรเราไม่ได้ถ้าเราวางเฉยต่อสิ่งเหล่านั้น เอพิคเตตัส (Epictetus 60-110) นักคิดคนสำคัญคนหนึ่งของลัทธิสโตอิกกล่าวว่า เมื่อมีคนขโมยของเรา เราโกรธก็เพราะเรายังชื่นชมกับของนั้นอยู่ เขากล่าวว่า

ทำไมเราจึงโกรธ เพราะว่าเราชื่นชมกับสิ่งของที่เขามขโมยเราไป ถ้าท่านเลิกชื่นชมกับเสื้อผ้าท่านจะไม่โกรธขโมย ถ้าท่านเลิกชื่นชมกับความงามของภรรยา ท่านจะไม่โกรธชายชู้ จงรู้ว่าขโมยกับชู้ไม่สามารถทำอะไรได้กับสิ่งที่เป็นของท่านจริงๆ ทำได้ก็แต่กับสิ่งที่เป็นของผู้อื่น และสิ่งที่อยู่พ้นอำนาจของท่านเท่านั้น ถ้าท่านละวางมันเสีย โอกาสที่ท่านจะโกรธใครก็มีไม่ได้ แต่ถ้าท่านยังคงชื่นชมกับสิ่งเหล่านั้นอยู่ ท่านควรโกรธตัวท่านเองมากกว่าที่จะโกรธขโมยกับชู้ (วิทช์ วิศทเวทย์ 2520 : 53)

เมื่อเราวางเฉยได้เช่นนี้ เราก็จะเป็นอิสระจากสิ่งต่างๆ เราไม่เดือดร้อนไปกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับเรา นอกจากนี้ลัทธินี้ยังถือว่า การทำตนให้เป็นอิสระจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นเรื่องสำคัญมาก (Popkin and others 1956 : 27) กล่าวคือชีวิตที่ดีคือชีวิตที่วางเฉยต่อ

ความเป็นไปที่เกิดขึ้นในโลกหรือในชีวิต ขจัดความอยากและความหลงผิด เมื่อทำได้เช่นนี้ชีวิตก็จะ เป็นอิสระและเราจะไม่เป็นทุกข์อีกต่อไป

นอกจากสองลัทธินี้แล้ว คำสอนของศาสนาต่างๆ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และ ปรัชญาอินเดียบางลัทธิ ก็จัดอยู่ในกลุ่มวิมุตินิยม แต่จะไม่ขอนำมากล่าวในที่นี้ เนื่องจากหลักสูตร เน้นทางปรัชญามากกว่าทางศาสนา อีกประการหนึ่งจะได้ไม่ซ้ำกับเนื้อหาของวิชาปรัชญาและ ศาสนา ซึ่งมีในหลักสูตรและเป็นอีกวิชาหนึ่งต่างหาก

3.3 มนุษย์นิยม (Humanism)

มนุษย์นิยมเป็นลัทธิที่แย้งสุขนิยม และขณะเดียวกันก็แย้งสุขนิยมด้วย กล่าวคือ ขณะที่สุขนิยมมีทรรศนะว่า ความสุขสบายเป็นจุดหมายของชีวิต การกระทำทุกอย่างของมนุษย์มี จุดหมายอยู่ที่ความสุขสบาย ส่วนสุขนิยมก็ให้ความสำคัญกับปัญญาความรู้ และความสงบของจิต และเหยียดหยามความสุขทางกายว่าเป็นของต่ำ เพราะสัตว์ก็สามารถมีความสุขได้เช่นเดียวกับ มนุษย์ ฝ่ายมนุษย์นิยมจะมองว่าทั้งสุขนิยมและอสุขนิยมต่างก็มองโลกเอียงสุดไปคนละด้าน กล่าวคือ สุขนิยมให้ความสำคัญกับร่างกายมากเกินไป ส่วนอสุขนิยมก็ให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณ มากเกินไป สำหรับมนุษย์นิยมเห็นว่า มนุษย์มีทั้งร่างกายและวิญญาณซึ่งมีความสำคัญเท่าๆ กัน เพราะถ้าขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไปมนุษย์ก็ไม่อาจมีอยู่ได้ ถ้าร่างกายปราศจากจิตวิญญาณ ก็จะเป็น เสมือนท่อนไม้ท่อนหนึ่ง และจิตวิญญาณก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ถ้าปราศจากร่างกาย ดังนั้นจึงต้อง ให้ความสำคัญกับร่างกายและจิตใจอย่างเท่าเทียมกัน ความสุขสบายเป็นอาหารทางกายฉันใด ปัญญาความรู้และความสงบของจิตก็เป็นอาหารทางใจฉันนั้น

มนุษย์นิยมมีพื้นฐานทางอภิปรัชญาแบบธรรมชาตินิยม (Naturalism) ขณะที่ สสารนิยมมีทรรศนะว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริง จิตนิยมมีทรรศนะว่าจิตเท่านั้นที่เป็นจริง แต่ ธรรมชาตินิยมถือว่าทั้งสสารและจิตต่างก็มีความเป็นจริงเท่าๆ กัน มนุษย์จึงมีทั้งร่างกายและ จิตวิญญาณ แต่จิตวิญญาณในทรรศนะของธรรมชาตินิยมจะแตกต่างจากจิตวิญญาณในทรรศนะ ของจิตนิยม กล่าวคือ ในทรรศนะของจิตนิยม จิตวิญญาณเป็นอสสาร เป็นอมตะ และสามารถแยก เป็นอิสระจากร่างกายได้ แต่จิตวิญญาณในทรรศนะของธรรมชาตินิยมมิได้มีลักษณะดังกล่าวนี้ ธรรมชาตินิยมถือว่าจิตวิญญาณเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์เช่นเดียวกับที่ร่างกายเป็น เมื่อ มนุษย์ตายลง จิตวิญญาณก็จะแตกดับไปพร้อมกับร่างกาย ดังนั้นมันจึงมีความสำคัญเท่าๆ กับ ร่างกาย มนุษย์จึงควรสนองความต้องการทั้งทางร่างกายและทางจิตใจให้เท่าเทียมกัน

เกี่ยวกับเรื่องสิ่งมีค่าหรือสิ่งประเสริฐของชีวิตนั้น มนุษย์นิยมจึงถือว่าทั้งความสุข ปัญญา ความรู้ ความสงบของจิต การชื่นชมศิลปะ มิตรภาพ เสรีภาพ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่ง

มีค่าในตัวเอง ไม่มีอะไรมีค่าสูงสุด ในทรนณะของมนุษย์นิยม จุดหมายของชีวิตคือ “การได้ลิ้มรสสิ่งมีค่าเหล่านี้อย่างทั่วถึง และประสมกลมกลืนกัน ไม่ลุ่มหลงลงไปในเรื่องหนึ่งมากเกินไปจนละเลยสิ่งมีค่าอื่นๆ ที่ควรจะได้ลิ้มรสด้วย” (รุ่งธรรม สุจิธรรมรักษ์ 2525 : 364)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า การที่นักปรัชญาทั้ง 3 กลุ่มมีทรนณะต่างกันในเรื่องสิ่งมีค่าหรือสิ่งดีสำหรับมนุษย์ เพราะตั้งอยู่บนพื้นฐานทางอภิปรัชญาที่ต่างกัน กล่าวคือสุขนิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานทางอภิปรัชญาแบบสสารนิยม ‘อสุขนิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานทางอภิปรัชญาแบบจิตนิยม และมนุษย์นิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานทางอภิปรัชญาแบบธรรมชาตินิยม ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว

4. ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม คือหลักหรือมาตรการที่ใช้ตัดสินพฤติกรรมหรือการกระทำอย่างหนึ่งว่า ดีหรือชั่ว ผิดหรือถูก ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมเป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งในจริยศาสตร์ กล่าวคือ เมื่อคนๆ หนึ่งกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป เราจะใช้หลักหรือมาตรการอะไรมาตัดสินว่าการกระทำของเขาถูกหรือผิด และมีเหตุผลอย่างไรที่ใช้หลักหรือมาตรการนั้นมาตัดสิน หรือเมื่อเราตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจเลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป เรามีเกณฑ์อันใดที่จะชี้ว่าเราควรทำอย่างนี้ ไม่ควรทำอย่างนั้น

เกี่ยวกับปัญหาข้างต้นนี้ เราจะพิจารณาทรนณะของนักปรัชญา 2 ทรนณะคือ สัมพัทธนิยม กับสัมบูรณ์นิยม ดังต่อไปนี้

4.1 สัมพัทธนิยม (Relativism)

สัมพัทธนิยม คือลัทธิที่ถือว่าการกระทำไม่ได้ดีหรือชั่ว ถูกหรือผิดอย่างแน่นอนในตัวเอง ดี ชั่ว ถูก ผิด ของการกระทำขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่กระทำ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ ดี ชั่ว ถูก ผิด เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมที่กระทำ และเนื่องจาก ดี ชั่ว ถูก ผิด เป็นค่าทางจริยธรรม ในทรนณะของสัมพัทธนิยมค่าทางจริยธรรมจึงมีลักษณะสัมพัทธ์

การพูดว่าสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งสัมพัทธ์ หมายความว่า สิ่งนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น หรือเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งอื่น เช่น การพูดว่า น้ำเป็นสิ่งสัมพัทธ์ หมายความว่า น้ำไม่มีลักษณะที่แน่นอนตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับภาชนะที่บรรจุ หรือเปลี่ยนแปลงไปตามภาชนะที่บรรจุ ถ้านำไปใส่แก้ว น้ำก็มีรูปร่างอย่างแก้ว นำไปใส่ขวดก็มีรูปร่างอย่างขวด หรือนำไปใส่โถงก็มีรูปร่างอย่างโถง เป็นต้น

กลุ่มสัมพัทธนิยมมีทรนณะว่า ค่าทางจริยธรรมและเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมมิได้มีอยู่อย่างแน่นอนตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับบุคคลหรือสังคม เกณฑ์ที่ใช้ตัดสินค่าทางจริยธรรมจึงแตกต่างกัน

ไปในแต่ละบุคคลและแต่ละสังคม ดังนั้นการกระทำหรือพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด จึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายอย่าง เช่น บุคคล เวลา สถานที่ สภาพแวดล้อม จารีตประเพณี สภาพทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีส่วนในการกำหนดความดี ความชั่ว ในสถานการณ์หนึ่ง สิ่งหนึ่งหรือการกระทำหนึ่งอาจดีหรือถูก แต่ในอีกสถานการณ์หนึ่งสิ่งเดียวกัน หรือการกระทำเดียวกันนี้อาจเลวหรือผิดก็ได้ ยกตัวอย่างเช่น ในสังคมของพวกเร่ร่อน การทิ้งพ่อแม่ ให้อดตายถือเป็นสิ่งดี เพราะสภาพของสังคมบังคับให้ทำเช่นนั้น แต่ในอีกสังคมหนึ่ง เช่น สังคมไทย การกระทำอย่างเดียวกันนี้ถือเป็นการกระทำที่ผิดเพราะลูกจะต้องมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ จะต้องเลี้ยงดูพ่อแม่ในวัยชราเพื่อทดแทนบุญคุณที่ท่านได้เลี้ยงดูเรามา ดังนั้นเป็นต้น

ในทรรศนะของสัมพัทธนิยม ความดี ความชั่ว จึงมิใช่สิ่งตายตัว จึงไม่มีเกณฑ์หรือ มาตรการใดที่ตายตัวมาตัดสินได้ เกณฑ์หรือมาตรการจะแปรเปลี่ยนไปตามบุคคลหรือสังคม ซึ่งอาจแตกต่างกันได้มาก จึงไม่มีเกณฑ์ใดถูกต้องหรือดีกว่าเกณฑ์อื่น เกณฑ์ของคนคนหนึ่ง หรือของสังคมหนึ่งจะนำไปใช้กับอีกคนหนึ่งหรือสังคมหนึ่งไม่ได้

สัมพัทธนิยม แบ่งออกเป็น 2 ลัทธิย่อย คือสัมพัทธนิยมส่วนบุคคล กับสัมพัทธนิยมทางสังคม ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

4.1.1 สัมพัทธนิยมส่วนบุคคล (Individual Relativism) สัมพัทธนิยมกลุ่มนี้มีทรรศนะว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด เป็นเรื่องที่มนุษย์เป็นผู้ตัดสิน ถ้าโลกนี้ไม่มีมนุษย์ ดี ชั่ว ถูก ผิด ก็ไม่มี มีแต่ปรากฏการณ์หรือข้อเท็จจริงในธรรมชาติเท่านั้น แต่เมื่อมีมนุษย์และแต่ละคนก็ต่างจิตต่างใจกัน จึงมีความเห็นในเรื่องความดี ความชั่ว ต่างกัน ดีชั่วมิได้มีอยู่จริง ใครจะมีความเห็นอย่างไรก็ได้

ตัวแทนของกลุ่มสัมพัทธนิยมส่วนบุคคล คือพวกโซฟิสต์ (sophists) คำว่า “โซฟิสต์” แปลว่า นักปราชญ์ พวกโซฟิสต์ก็คือ คนกลุ่มหนึ่งที่เรียกตัวเองว่านักปราชญ์ พวกนี้เป็นชาวกรีก มีชีวิตอยู่ในศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล และเป็นนักปรัชญาร่วมสมัยกับโสคราตีส พวกโซฟิสต์มีทรรศนะว่า ความจริงที่แน่นอนตายตัวไม่มีในโลกนี้ ความจริงเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ใครเห็นอย่างไร รู้สึกอย่างไร สิ่งนั้นก็จริงสำหรับเขาในเวลานั้น สิ่งต่างๆ ที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสของเราอย่างไร ความจริงก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีความแตกต่างระหว่างความจริงกับสิ่งที่ปรากฏ คือสภาพที่ปรากฏเป็นอย่างไร ความจริงก็เป็นอย่างนั้น ความจริงจึงเป็นสิ่งสัมพันธ์กับการรับรู้ของแต่ละบุคคล ไม่มีความจริงที่แน่นอนตายตัวสำหรับทุกคน

ในเรื่องจริยธรรมก็เช่นกัน การที่ชาวกรีกเอเชนส์ถือว่าหลักศีลธรรมของตนถูกต้องดีงามแล้ว ส่วนพ่อค้าต่างชาติจากโพนทะเลที่เข้ามาค้าขายกับชาวกรีกเอเชนส์ และมีขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนหลักศีลธรรมที่ต่างกับของชาวกรีกเอเชนส์ราวชาวกับดำ

แต่พวกเขาก็ยังถือว่าของพวกเขาเหมาะสมดีแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะตัดสินได้อย่างไรว่า อะไรคือความถูกต้องดีงามที่แท้จริง เพราะทุกคนต่างก็ถือว่าค่านิยมและหลักศีลธรรมของตนถูกต้องเหมาะสมที่สุดแล้วทั้งสิ้น พวกโซฟิสต์จึงเห็นว่าค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งสัมพันธ์กับความรู้สึกของแต่ละบุคคลเหมือนกับความจริง ดี ชั่ว ถูก ผิด เป็นเรื่องของความชอบไม่ชอบของแต่ละคนซึ่งต่างจิตต่างใจกัน ไม่มีหลักศีลธรรมที่เป็นสากลและแน่นอนตายตัวให้ทุกคนได้ยึดถือร่วมกัน ใครชอบอย่างไรก็ดีสำหรับคนนั้น ไม่มีใครถูกใครผิด

เมื่อความดี ความชั่ว ไม่มีอยู่จริง สิ่งที่มีจริงก็คือ ความสุข ความทุกข์ของแต่ละคน สิ่งใด การกระทำใดที่ทำให้คนหนึ่งมีความสุข เขาก็ยอมถือว่าสิ่งนั้น การกระทำนั้นดี แต่ถ้ามันทำให้เกิดทุกข์มันก็เลว คนเรามีความพอใจไม่เหมือนกัน สิ่งที่คนหนึ่งชอบอีกคนอาจจะเกลียด หรือสิ่งที่ทำให้คนหนึ่งมีความสุขอาจทำให้อีกคนมีความทุกข์ก็ได้ ตัวอย่างเช่น ชายเจ้าชู้มักเห็นว่าการมีภรรยาหลายคนเป็นสิ่งที่ดี เพราะทำให้เขามีความสุข แต่ภรรยาที่มีสามีเจ้าชู้กลับมีความทุกข์ที่สามีนับใจไปให้หญิงอื่น จะเห็นว่าการกระทำอย่างเดียวกันนี้มันก่อให้เกิดความสุขแก่คนคนหนึ่ง แต่ขณะเดียวกันมันก็ก่อให้เกิดความทุกข์กับคนอีกคนหนึ่ง คนที่ได้รับความสุขก็เห็นว่าการกระทำนี้เป็นสิ่งดี คนที่ได้รับความทุกข์ก็ว่ามันเป็นสิ่งเลว การที่คนเรามีความรู้สึกนึกคิดอุปนิสัยใจคอตลอดจนรสนิยมที่แตกต่างกัน ทำให้เขาลงความเห็นในเรื่อง ดี ชั่ว ถูก ผิด ต่างกัน เพราะคนเอาตัวเองวัดทุกสิ่งดังที่โปรทาโกอรัส (Protagoras 480-410 B.C.) โซฟิสต์ผู้มีชื่อเสียงโด่งดังคนหนึ่งกล่าวว่า “มนุษย์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง” (สเดซ 2514 : 62) ซึ่งหมายความว่า มนุษย์แต่ละคนเป็นผู้ชี้ขาดหรือตัดสินว่า อะไรดี อะไรชั่ว ดี ชั่ว ถูก ผิด เป็นเรื่องต่างจิตต่างใจของแต่ละคน ชีวิตที่ดีคือ ชีวิตที่มีความสุขสบาย สิ่งที่ดีคือ สิ่งที่มีประโยชน์แก่ตัวเอง การกระทำที่ดีคือ การกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์ ความสุข ความสำเร็จ ชื่อเสียง เกียรติยศ ความมั่งคั่งให้กับตัวเอง ไม่ว่าจะได้สิ่งเหล่านั้นมาด้วยวิธีใด

สรุปทรรศนะของสัมพัทธนิยมกลุ่มนี้ได้ว่า ค่าทางจริยธรรมสัมพันธ์หรือขึ้นอยู่กับใจของแต่ละคน ดี ชั่ว ถูก ผิด มิได้เป็นค่าที่มีอยู่จริง แต่เป็นความรู้สึกของคนที่มีต่อสิ่งนั้นหรือต่อการกระทำนั้น

4.1.2 สัมพัทธนิยมทางสังคม (Social Relativism) สัมพัทธนิยมกลุ่มนี้มีทรรศนะว่า มาตรการที่ใช้ตัดสินการกระทำนั้นควรใช้สังคมเป็นเกณฑ์ สัมพัทธนิยมทางสังคมจึงใช้จารีตประเพณีและขนบธรรมเนียมรวมทั้งค่านิยมของสังคมนั้นๆ เป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำ เพราะจารีตประเพณีของสังคมมิได้เกิดขึ้นมาลอยๆ แต่เกิดจากความจำเป็นที่ต้องการให้สังคมอยู่รอด จึงได้กำหนดข้อปฏิบัติขึ้นมาจากประสบการณ์ของคนหลายต่อหลายรุ่นที่เห็นว่าจารีตประเพณีเหล่านั้นมีประโยชน์ต่อสังคมซึ่งได้ถือปฏิบัติมาเรื่อยๆ

การใช้จารีตประเพณีในแต่ละสังคมเป็นมาตรการตัดสินจริยธรรมของสังคมนั้น มีเหตุผลดังต่อไปนี้ (ดู รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์ 2525 : 386-387)

(1) โดยปกติแล้วคนมักตัดสินว่าสิ่งใดถูกหรือผิดตามค่านิยมและขนบธรรมเนียมนิยมประเพณีของสังคมที่เขาอาศัยอยู่ ค่านิยมของแต่ละคนเป็นสิ่งที่เขาได้รับจากสภาพแวดล้อมที่เขาเจริญเติบโตขึ้นมา เช่น การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ การศึกษาอบรมในโรงเรียน ค่านิยมในหมู่เพื่อนร่วมสังคมที่เขาอาศัยอยู่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้คนในสังคมเดียวกันมีค่านิยมที่คล้ายคลึงกัน

(2) เมื่อ ดี ชั่ว ถูก ผิด ไม่มีจริง มีแต่ทุกข์กับสุขเท่านั้น เราก็ควรปฏิบัติตามจารีตประเพณี เพราะจารีตประเพณีเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ได้รับการทดสอบจากคนรุ่นก่อนๆ มาเป็นเวลานานแล้วว่าเมื่อปฏิบัติแล้วจะเกิดประโยชน์สุขต่อหมู่คณะ ประสพการณ์ของคนแต่ละรุ่นได้สร้างประเพณีที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชนนั้นและได้รับการทดสอบจากคนรุ่นก่อนๆ แล้วว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนใหญ่ จึงควรใช้จารีตประเพณีเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม

(3) คนในแต่ละสังคมมักยึดถือว่าค่านิยมและจารีตประเพณีของตนดีที่สุด ถูกที่สุด แต่ทว่าสังคมแต่ละแห่งย่อมมีค่านิยมและจารีตประเพณีที่แตกต่างกันออกไป สภาพแวดล้อมที่ต่างกันทำให้คนในแต่ละสังคมสร้างวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสม และเกิดประโยชน์มากที่สุดตามสภาพแวดล้อมของตน ดังนั้นจึงไม่ควรใช้หลักศีลธรรมหรือจารีตประเพณีของสังคมหนึ่งไปตัดสินการกระทำของคนในอีกสังคมหนึ่ง

ตัวแทนของสัมพัทธนิยมทางสังคมได้แก่ ลัทธิที่มีชื่อว่า ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ผู้ให้กำเนิดลัทธินี้คือ เบ็นธัม แต่ประโยชน์นิยมของเบ็นธัมมีข้อบกพร่องมาก ภายหลังกิลส์จึงได้ปรับปรุงประโยชน์นิยมเสียใหม่ให้รัดกุมและเป็นระบบมากขึ้น

ประโยชน์นิยมเป็นลัทธิที่ยอมรับ “ประโยชน์” หรือ “หลักมสุข” เป็นรากฐานของศีลธรรม โดยถือว่าความถูกต้องของการกระทำขึ้นอยู่กับแนวโน้มที่การกระทำนั้นจะก่อให้เกิดความสุข ความผิดขึ้นอยู่กับแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดความทุกข์

“ประโยชน์” หมายถึงความสุขหรือความหลุดพ้นจากความทุกข์ บุคคลควรทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขมากที่สุด ประโยชน์สุขนี้มีได้หมายเฉพาะประโยชน์สุขของผู้กระทำเท่านั้น แต่หมายถึงประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ ประโยชน์นิยมมิได้สอนให้คนเห็นแก่ตัว กิลส์สอนว่าสิ่งที่ดีคือสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด (รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์ 2525 : 408) หลักการนี้เป็นหลักการพื้นฐานของประโยชน์นิยมซึ่งเรียกว่า หลักมสุข (The Greatest Happiness Principle)

ในการคำนวณปริมาณความสุขที่เกิดจากการกระทำเพื่อให้เป็นไปตามหลักมสุขนั้น ประโยชน์นิยมให้นับความสุข ความทุกข์ ที่เกิดกับทุกคนที่เกี่ยวข้องกับการกระทำรวมทั้งความสุข ความทุกข์ของตนเองด้วย ไม่ให้นึกถึงความสุขของตนฝ่ายเดียว และก็ไม่นึกถึงแต่ความสุขของผู้อื่นจนลืมนับตัวเอง ตามหลักมสุขการกระทำที่ถูกคือ การกระทำที่ก่อให้เกิดความสุขมากที่สุด ในการคำนวณว่าการกระทำอันหนึ่งให้ความสุขมากกว่าการกระทำอีกอันหนึ่งหรือไม่นั้น ต้องคำนึงถึงความสุขที่จะเกิดขึ้นด้วย เพราะการกระทำบางอย่างให้ทั้งความสุขและความทุกข์ปะปนกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย เช่น การตัดถนนซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์แก่เจ้าของที่ดินและผู้ที่ตั้งบ้านเรือน อยู่ในทางที่ถนนจะตัดผ่าน ทำให้ต้องรื้อถอนอาคารบ้านเรือนและโยกย้ายหาที่อยู่ใหม่ ส่วนผู้ที่ได้รับความสุขคือ ผู้ที่ใช้อยวดยานพาหนะเพราะทำให้ย่นระยะเวลาในการเดินทางและประหยัดค่าใช้จ่าย เมื่อได้คำนวณและหักลบกันระหว่างความสุขกับความทุกข์แล้ว เห็นว่าความสุขมากกว่าก็ควรตัดถนน แต่ถ้าความทุกข์มากกว่าก็ไม่ควรทำ เป็นต้น ส่วนในกรณีที่มีการกระทำสองอย่างก่อให้เกิดความทุกข์ทั้งคู่และเราไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ ประโยชน์นิยมก็ถือว่าการกระทำที่ก่อให้เกิดความทุกข์น้อยกว่า เป็นการกระทำที่ถูก

เมื่อประโยชน์นิยมสอนว่า สิ่งที่ดีคือสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด ย่อมหมายความว่า ประโยชน์นิยมถือเอาผลของการกระทำเป็นตัวตัดสินว่า การกระทำนั้น ถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว เกณฑ์ดังกล่าวจึงไม่แน่นอนตายตัว แต่มีลักษณะสัมพัทธ์ เช่น การพูดเท็จถ้ามันก่อให้เกิดความสุขแก่คนมากที่สุดก็ถือว่าเป็นสิ่งดี การที่หมอโกหกคนไข้ที่อาการเพียบหนักให้กลับมีกำลังใจจนหายจากโรค ทำให้พ่อแม่ญาติพี่น้องของผู้ป่วยมีความสุข การกระทำของหมอ (คือการพูดเท็จ) ในทรศนะของชาวประโยชน์นิยมถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกหรือดี เพราะผลของมันทำให้เกิดประโยชน์สุข แต่ถ้าการกระทำอย่างเดียวกันนี้ก่อให้เกิดความทุกข์มันก็เลว

ประโยชน์นิยมเห็นว่า การกระทำในตัวเองไม่จัดว่าดีหรือเลว แต่อยู่ที่ว่ามันก่อให้เกิดผลเช่นไร ถ้าก่อให้เกิดผลดี คือประโยชน์สุข มันก็เป็นการกระทำที่ดี ถ้าผลของมันก่อให้เกิดความทุกข์ มันก็เป็นการกระทำที่เลว เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของประโยชน์นิยมจึงมีลักษณะสัมพัทธ์

ดังนั้น การที่พวกสัมพัทธ์นิยมไม่เชื่อว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด มีอยู่จริง แสดงว่าพวกเขาเชื่อว่า เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม หรือกฎศีลธรรมที่มนุษย์ในแต่ละสังคมยึดถือกันนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นเองตามความเชื่อถือและตามความเหมาะสมของแต่ละสังคม กฎศีลธรรมมิได้มีอยู่จริงตามธรรมชาติ เหมือนกับกฎธรรมชาติ มนุษย์ไม่ได้ค้นพบกฎศีลธรรมเหมือนกับที่เราเชื่อว่านักวิทยาศาสตร์ค้นพบกฎธรรมชาติ พวกสัมพัทธ์นิยมจึงปฏิเสธทรศนะที่ว่าศาสดาของศาสนาต่างๆ เป็นผู้ค้นพบสัจธรรมหรือกฎศีลธรรมที่เป็นสากลแน่นอนตายตัวแล้วเผยแพร่ให้คนทั่วไปยึดถือ แต่พวกเขาคิดว่าศาสดา

เหล่านั้นได้บัญญัติกฎศีลธรรมต่างๆ ขึ้นตามธรรมชาติของตน ซึ่งย่อมสอดคล้องกับสภาพสังคมที่ ศาสนาผู้นั้นมีชีวิตอยู่ ดังเราจะเห็นได้ว่า กฎศีลธรรมของศาสนาต่างๆ แตกต่างกันไปตามสภาพ สังคมที่ศาสนานั้นถือกำเนิดขึ้น ศาสนาอิสลามถือกำเนิดในที่ที่เป็นทะเลทราย ขาดแคลนน้ำ บทบัญญัติของศาสนาที่ห้ามกินหมูจึงสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ซึ่งหมูที่สกปรกอาจเป็นสัตว์ นำเชื้อโรคมาสู่ผู้บริโภคเนื้อของมันได้ง่าย เพราะในสภาพที่ขาดแคลนน้ำและอาหารเช่นนั้น ผู้ที่จะ เลี้ยงหมูก็คงไม่มีน้ำและอาหารที่จะบำรุงเลี้ยงหมูให้สมบูรณ์และปราศจากโรคได้ หมูจึงหาเศษ อาหารกินเองเหมือนสุนัข และชาวมุสลิมก็รังเกียจสุนัขเช่นกันเพราะถือว่าเป็นสัตว์สกปรกมาก ส่วนศาสนาอื่นๆ ไม่มีข้อห้ามเรื่องนี้ เพราะไม่มีความจำเป็นต้องรักษาความสะอาดในเรื่องอาหาร มากเหมือนท้องถิ่นที่เป็นทะเลทราย

ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามเชื่อว่ากฎศีลธรรมเป็นกฎที่พระเจ้าสร้างขึ้นเพื่อควบคุม วิถีชีวิตมนุษย์เหมือนกับที่กฎธรรมชาติควบคุมความเป็นไปของทุกสิ่งในจักรวาล แต่พวกสัมพัทธ- นิยมจะไม่เชื่ออย่างนี้ พวกเขาถือว่ากฎศีลธรรมเป็นกฎที่มนุษย์ในแต่ละสังคมสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ สุขของสังคมนั้น เหมือนกับที่มนุษย์ในแต่ละสังคมได้สร้างกฎหมายขึ้นเพื่อความสงบเรียบร้อยของ สังคม ในสังคมโบราณหรือในท้องถิ่นที่แบบการปกครองยังไม่เจริญพอที่จะมีระบบกฎหมายอย่างไร ปัจจุบัน ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และค่านิยมของสังคมนั้นย่อมเป็นเหมือนกฎหมายที่ใช้ ตัดสินความถูกผิดของสังคมนั้น กฎศีลธรรมซึ่งมีอยู่ในใจของแต่ละคนนั้นได้รับการอบรมปลูกฝัง และถ่ายทอดกันมาเป็นเวลานานโดยผ่านค่านิยมและจารีตประเพณีของสังคม กฎศีลธรรมจึงมีผล ต่อจิตใจของคนมากกว่ากฎหมาย เมื่อละเมิดกฎศีลธรรมจึงมักมีความรู้สึกผิดในใจมากกว่าละเมิด กฎหมาย เพราะกฎศีลธรรมนั้นได้รับการรับรองโดยจิตใจของคนในสังคม แต่กฎหมายได้รับการ รับรองโดยอำนาจของรัฐ แต่ทั้งกฎศีลธรรมและกฎหมายก็เหมือนกันในแง่ที่ว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้ สร้างขึ้น มิได้เป็นสิ่งที่มียุ่อยู่จริงในธรรมชาติ

ต่อไปจะได้อธิบายถึงสัมบูรณ์นิยม ซึ่งเป็นลัทธิที่มีธรรมชาติตรงกับสัมพัทธนิยม ดังต่อไปนี้

4.2 สัมบูรณ์นิยม (Absolutism)

สัมบูรณ์นิยม คือลัทธิที่ถือว่าค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งแน่นอนตายตัว และมีอยู่เป็น อิสระจากความคิด มีอยู่โดยไม่ขึ้นกับบุคคล สถานที่ และเวลา มันมีอยู่ด้วยตัวของมันเอง ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือตามสภาพสังคม การกระทำอย่างหนึ่งถ้ามันดีมันก็ดีในตัวมันเอง ถ้ามีคนจะเห็นว่ามันชั่วมันก็มีได้เปลี่ยนแปลงไปตามความเห็นของใคร กล่าวคือค่าทางจริยธรรมนี้มี ลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (objective) หมายความว่า ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด ของสิ่งหนึ่ง หรือของการกระทำหนึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุหรือสิ่งที่ถูกตัดสิน มิได้ขึ้นอยู่กับความรู้สึกชอบไม่ชอบของ

ผู้ตัดสิน เช่น สมมุติเราพูดว่า นายสมจิตดี คำว่า “ดี” ในที่นี้เป็นวัตถุวิสัย ถือเป็นคุณสมบัติประจำตัวของนายสมจิต ถ้าจะมีคนอื่นมาพูดว่า นายสมจิตเลว ก็มีได้ทำให้ “ดี” ซึ่งเป็นคุณสมบัติประจำตัวของนายสมจิตเปลี่ยนแปลงไปตามความเห็นของผู้พูด

ดังนั้นชาวสัมบูรณ์นิยมจึงถือว่า ค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งสัมบูรณ์ (สิ่งสัมบูรณ์ หมายถึงสิ่งที่มีอยู่และเป็นอยู่โดยตัวของมันเอง มิได้ขึ้นอยู่กับสิ่งใดและไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งอื่น) เมื่อค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งสัมบูรณ์ ดี ชั่ว ถูก ผิด จึงเป็นสิ่งแน่นอนตายตัว ถ้าการกระทำอันหนึ่งดี ไม่ว่าจะทำที่ไหน เมื่อใด ทำแล้วเกิดผลอย่างไร ก็ยังเรียกว่าเป็นการกระทำที่ดีอยู่เสมอ

เมื่อค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งตายตัวก็ต้องมีเกณฑ์หรือมาตรการที่ตายตัวมาใช้ตัดสินการกระทำว่า ถูกต้องหรือไม่ เป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ การที่มนุษย์เห็นความดีหรือกำหนดเกณฑ์ตัดสินความดีต่างกัน เนื่องจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของมนุษย์เอง การที่คนสองคนเห็นขัดแย้งกันในเรื่องว่าอะไรดี อะไรชั่ว จะต้องมีส่วนหนึ่งถูก ฝ่ายหนึ่งผิด จะถูกทั้งสองฝ่ายไม่ได้ มาตรการตัดสินการกระทำจึงมีตายตัว

ทฤษฎีทางจริยศาสตร์ที่จัดอยู่ในฝ่ายสัมบูรณ์นิยม มี 2 กลุ่มด้วยกัน แต่ละกลุ่มถือเกณฑ์ต่างกันว่า จะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินที่แน่นอน คือเจตจำนงนิยมถือเอาเจตนาเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำ ส่วนกรณานิยมถือเอาการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสิน ดังจะได้กล่าวถึงลัทธิทั้งสองดังต่อไปนี้

4.2.1 เจตจำนงนิยม (Intentionalism) คือลัทธิที่ถือเอาเจตนาหรือแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำ เป็นมาตรการในการตัดสินการกระทำ เจตจำนงนิยมถือว่าค่าทางจริยธรรมมีตายตัว และมีอยู่จริงโดยไม่ขึ้นกับบุคคล สังคม หรือสภาพแวดล้อมใดๆ การกระทำใดก็ตามถ้าเป็นการกระทำที่ดี จะกระทำที่ไหน เมื่อไร ย่อมต้องเป็นการกระทำที่ดีเสมอ และการจะตัดสินว่าการกระทำนั้นดีหรือเลวต้องดูที่เจตนาหรือแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำนั้น ถ้าการกระทำนั้นเกิดจากเจตนาดีมันก็เป็นการกระทำที่ดี แต่ถ้าเกิดจากเจตนาชั่วมันก็เป็นการกระทำที่ชั่ว การที่เจตจำนงนิยมถือเอาเจตนาเป็นตัวตัดสินการกระทำ เพราะเจตนาจะมีอยู่ทุกครั้งที่มีการกระทำและเจตนาเป็นสิ่งที่อยู่ในความควบคุมของผู้กระทำ เจตนาหรือแรงจูงใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการพิจารณาปัญหาทางศีลธรรม

คำสอนของศาสนาต่างๆ เช่น พระพุทธศาสนา คริสตศาสนา และศาสนาอิสลาม จัดอยู่ในเจตจำนงนิยม เพราะถือเอาเจตนาเป็นตัวตัดสินการกระทำ

พระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำที่อยู่ในขอบข่ายของศีลธรรม คือการกระทำที่ผู้กระทำต้องรับผิดชอบหรือต้องรับผลจากการกระทำนั้น และต้องเป็นการกระทำที่ผู้กระทำมีความจงใจหรือมีเจตนา ดังพุทธพจน์ว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลตั้งใจแล้วหรือคิดแล้ว ย่อม

กระทำกรรมทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ” (พระไตรปิฎก เล่มที่ 22 2525 : 334) การกระทำที่ผู้กระทำไม่มีเจตนาไม่จัดเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่วแต่อย่างใด การกระทำที่ดีคือ การกระทำที่เกิดจากเจตนาดี ซึ่งได้แก่ กุศลมูล 3 คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ การกระทำที่ชั่วเกิดจากเจตนาชั่ว ซึ่งได้แก่ อกุศลมูล 3 คือ โลภะ โทสะ โมหะ (พระไตรปิฎก เล่มที่ 20 2524 : 551)

คริสตศาสนาถือเจตนาเป็นหลักในการตัดสินการกระทำเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา คือไม่ได้ดูเพียงภายนอก แต่ดูที่ภายในจิตใจของผู้กระทำว่ากระทำด้วยใจจริงหรือไม่ การกระทำบาปภายนอกเกิดจากบาปภายในหรือจิตใจที่เป็นบาป ฝ่ายดีก็ทำนองเดียวกัน พระเยซูคริสต์ตรัสว่า “ต้นไม้ดีจะเกิดผลชั่วไม่ได้ หรือต้นไม้ชั่วจะเกิดผลดีก็ไม่ได้” (มัทธิว 7 : 18)

ศาสนาอิสลามเป็นอีกศาสนาหนึ่งที่ถือเจตนาเป็นหลัก คือเจตนาเป็นหลัก มูลฐานในการกระทำของมนุษย์ที่เชื่อมโยงไปถึงการตอบแทนผลของการกระทำในโลกหน้า เพราะอิสลามมีทรรศนะว่า การตอบแทนการกระทำของมนุษย์ขึ้นอยู่กับเจตนาของเขา การกระทำที่ดีคือ การกระทำที่ผู้กระทำได้กระทำตามพระบัญญัติในคัมภีร์ ซึ่งถือว่าเป็นโองการของพระเจ้าด้วยความจงใจหรือบริสุทธิ์ใจ ไม่ใช่กระทำเพื่อหวังผลอย่างอื่นเคลือบแฝงอยู่ เช่น การกระทำเพื่อโอ้อวด หรือเพื่อชื่อเสียงของตัวเอง เช่นนี้ไม่จัดเป็นการกระทำที่ดี เพราะผู้กระทำทำไปโดยไม่บริสุทธิ์ใจ “แท้จริงการกระทำทั้งหลายขึ้นอยู่กับเจตนา และแท้จริงบุคคลย่อมได้รับผลตามที่เขาเจตนา” (มรวาน สะมะอูน 2523 : 2)

4.2.2 กรรณนิยม (Deontologicalism) คำว่า “กรรณ” ในที่นี้หมายถึงการกระทำ กรรณนิยม มีทรรศนะว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด ของการกระทำมิได้ขึ้นอยู่กับเจตนาหรือแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำนั้น แต่ขึ้นอยู่กับตัวการกระทำนั่นเอง กรรณนิยมจึงใช้ตัวการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำ ถ้าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ถูกหรือดีในตัวเอง มันก็เป็นการกระทำที่ดีหรือถูกเสมอไป เจตนาหรือแรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำไม่มีผลใดๆ คือไม่สามารถเปลี่ยนการกระทำนั้นให้เป็นอย่างอื่นไปได้ ในการตัดสินการกระทำใดๆ นั้น ตัดสินจากตัวการกระทำเท่านั้น อย่างอื่นไม่เกี่ยว เพราะค่าทางจริยธรรมของการกระทำนั้นอยู่ที่ตัวการกระทำนั่นเอง เช่น การพูดความจริงเป็นสิ่งดีในตัวเอง ไม่มีอะไรที่จะไปทำให้การพูดความจริงเป็นสิ่งผิดหรือเป็นสิ่งชั่วไปได้ ไม่ว่าผลจากการพูดความจริงนั้นจะเป็นอย่างไร การพูดความจริงครั้งนั้นก็เป็นการกระทำที่ดีอยู่นั่นเอง

กรรณนิยมถือว่าค่าทางจริยธรรมมีตายตัว และมีอยู่ที่ตัวการกระทำนั่นเอง สิ่งภายนอกใดๆ ไม่สามารถเปลี่ยนค่าทางจริยธรรมของมันได้ การกระทำที่ดีจะทำที่ไหน เมื่อไร กับใคร ในสภาพเช่นไรย่อมดีเสมอ การกระทำที่ดีสำหรับคนหนึ่งย่อมดีสำหรับคนอื่น ๆ ทุกคนด้วยการกระทำอย่างเดียวกันเป็นไปไม่ได้ที่จะดีต่อเมื่อคนหนึ่งกระทำ และเลวเมื่ออีกคนหนึ่งกระทำ

การกระทำอย่างหนึ่งเป็นการกระทำที่ดีเพราะว่ามันดี เนื่องจากมีลักษณะบางอย่างในการกระทำนั้น ที่ถือว่าดี เราทำสิ่งนั้นเพราะว่ามันดี

ลัทธิที่จัดอยู่ในกรรมนิยม ได้แก่ มโนธรรมนิยม และลัทธิของค้ำันท์ ซึ่งจะได้กล่าวถึงตามลำดับดังต่อไปนี้

4.2.2.1 มโนธรรมนิยม (Conscientualism) คือลัทธิที่ถือว่ามโนธรรมเป็นเกณฑ์ตายตัวเพียงเกณฑ์เดียวที่จะตัดสินความถูก ความผิด ความดี ความชั่ว ของการกระทำ มโนธรรมนิยมจึงเสนอมาตรการในการตัดสินการกระทำของมนุษย์ว่า การกระทำอย่างหนึ่งจะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด ควรทำหรือไม่ควรทำ ต้องใช้มโนธรรมของเราตัดสิน การกระทำที่สอดคล้องกับมโนธรรมถือเป็นการกระทำที่ถูกหรือดี ถ้าขัดแย้งกับมโนธรรมถือเป็นการกระทำที่ผิดหรือเลว

มโนธรรม คือสำนึกที่ทุกคนมีโดยธรรมชาติในฐานะที่เป็นมนุษย์ ความสำนึกนี้เป็นเสียงภายในจิตใจที่ทำให้เราตัดสินได้ว่า อะไรผิด อะไรถูก มโนธรรมเป็นสมรรถนะ (faculty) อย่างหนึ่งของมนุษย์ที่จะหยั่งรู้ ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด ได้เช่นเดียวกับที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย สามารถหยั่งรู้ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสได้

มโนธรรมนิยม ถือว่ามนุษย์เรามีมโนธรรมประจำใจอยู่ด้วยกันทุกคน มโนธรรมจะบอกให้เราารู้ได้ทันทีว่า อะไรดี อะไรชั่ว โดยที่เราไม่ต้องคิดหาเหตุผลหรืออ้างอิงหลักเกณฑ์ใดๆ มันเป็นตัวชี้ขาดลงไปเลยว่า การกระทำนั้นถูกหรือผิด เช่น การฆ่าคนบริสุทธิ์ มโนธรรมของเราจะบอกว่าผิด การช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากอันตราย มโนธรรมของเราจะบอกว่าถูก ผู้นับถือพระเจ้าเชื่อว่าพระเจ้าทรงประทานมโนธรรมให้แก่มนุษย์ตั้งแต่เขาเกิด ส่วนผู้ไม่นับถือพระเจ้าเชื่อว่ามโนธรรมมีอยู่ตามธรรมชาติในฐานะที่เป็นมนุษย์ (ดู วิทย์ วิชาแพทย์ 2520 : 74-88)

คนบางคนอาจเห็นไม่ตรงกันว่า การกระทำอย่างหนึ่งถูกหรือผิด เช่น เด็กหรือคนที่สติไม่สมบูรณ์อาจชี้ขาดใน ดี ชั่ว ถูก ผิด ต่างกัน ในแง่นี้มโนธรรมนิยมจะอธิบายว่า การที่เด็กชี้ขาดในเรื่อง ดี ชั่ว ถูก ผิด ไม่ตรงกัน เพราะมโนธรรมของเขายังพัฒนาไม่เต็มที่ ส่วนผู้ใหญ่ที่สติไม่สมบูรณ์นั้น แม้มโนธรรมของเขาจะพัฒนาเต็มที่แล้ว แต่ก็อาจถูกกิเลสตัณหาบดบังมโนธรรมเอาไว้ ทำให้ชี้ขาดในเรื่อง ดี ชั่ว ถูก ผิด ต่างกัน มโนธรรมนิยมเชื่อว่า ถ้ามโนธรรมของทุกคนพัฒนาเต็มที่แล้ว และเขาไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสตัณหา เขาก็จะเห็นตรงกันในเรื่อง ดี ชั่ว ถูก ผิด

สรุปทรรศนะของมโนธรรมนิยมได้ว่า ค่าทางจริยธรรมมีอยู่จริง และมนุษย์ใช้มโนธรรมเป็นมาตรการตัดสินความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด ของการกระทำ

4.2.2.2 ลัทธิของคานท์ (Kantianism) คานท์ (Immanuel Kant 1724-1804) เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมัน เขามีทรรศนะว่าค่าทางจริยธรรมจะต้องแน่นอนตายตัว ถ้าสิ่งหนึ่งหรือการกระทำอันหนึ่งดี มันจะต้องดีเสมอโดยไม่เลือกเวลา สถานที่ สิ่งแวดล้อม หรือบุคคลแต่อย่างใด เช่น การพูดความจริงเป็นสิ่งดี หมายความว่า การพูดความจริงนั้นมันดีโดยตัวของมันเอง ความดีของมันไม่ขึ้นกับตัวบุคคล เวลา สถานที่ หรือสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ไม่ว่ามันจะให้ประโยชน์หรือให้โทษแก่ใคร ก็ยังถือว่าเป็นสิ่งดีเสมอ

คานท์ เป็นนักปรัชญาฝ่ายจิตนิยม ซึ่งนักปรัชญาฝ่ายนี้มีความเห็นว่าค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่มียุ่อยู่จริงและแน่นอนตายตัว มาตรการที่ใช้วัดหรือใช้ตัดสินก็ต้องตายตัวด้วย สำหรับคานท์มาตรการดังกล่าวคือ เจตนา การกระทำที่ดีหรือการกระทำที่ถูกต้อง คือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี ที่เรียกว่าเจตนาดี หมายถึงการกระทำตามหน้าที่ มิใช่การกระทำที่เกิดจากอารมณ์หรือความรู้สึก

ตัวอย่างของการกระทำตามหน้าที่ เช่น สมมุติว่าขอทานผู้หนึ่งมาขอเงินจาก นายแดงและนายขาวเพื่อจะนำไปซื้ออาหารกิน นายแดงให้เงินขอทานผู้นั้นไป 5 บาท เพราะคิดว่าเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนนายขาวก็ได้ให้เงินขอทานไป 5 บาท เช่นกัน แต่ให้เพราะความสงสารเห็นใจ ตามความเห็นของคนทุกๆ ไปย่อมถือว่าการกระทำของนายแดงกับนายขาวดีเท่ากัน แต่สำหรับคานท์เขาจะไม่ถือว่าการกระทำของนายขาวเป็นการกระทำที่ดี เพราะมันเกิดจากอารมณ์และความรู้สึก ซึ่งไม่ว่าจะเป็นทางบวกหรือทางลบ จะถือว่าเป็นเจตนาดีหรือหน้าที่ไม่ได้

หากเกิดปัญหาว่าคนแต่ละคนจะรู้ได้อย่างไรว่า ในสถานการณ์เฉพาะหน้าอย่างหนึ่ง การกระทำอย่างใดจึงถือว่าเป็นหน้าที่ที่เขาจะต้องทำ คานท์จะตอบว่าเขาควรกระทำเหมือนกับว่า การกระทำของเขาเป็นกฎสากล กล่าวคือ การที่จะตัดสินว่าการกระทำอย่างหนึ่งเป็นหน้าที่หรือไม่นั้น ต้องพิจารณาว่าผู้กระทำมีความจงใจได้หรือไม่ที่จะให้การกระทำของตนเป็นกฎสากล คือให้คนอื่นรู้และปฏิบัติเช่นเดียวกับตน ตัวอย่างเช่น การพูดเท็จ สมมุติว่านายแดงมีความเดือดร้อนเรื่องเงินจึงไปขอยืมจากนายขาวโดยบอกว่าจะใช้คืนภายในหนึ่งเดือนทั้งๆ ที่รู้ว่าไม่อาจทำตามที่พูดได้ แต่ที่เขาตั้งใจปดนายขาวก็เพื่อให้นายขาวเชื่อ จะได้ให้เขายืมเงิน

เราจะพิจารณาว่าการพูดเท็จนี้จะจงใจให้เป็นกฎสากลได้หรือไม่ ก็นายแดงต้องการให้คนอื่นรู้ รวมทั้งนายขาวรู้หรือไม่ว่า เขากำลังพูดเท็จ แน่แน่นอนว่าในขณะที่เขาพูดเขาย่อมไม่ต้องการให้ผู้ใดรู้ว่าเขาพูดเท็จ เพราะถ้าเขาต้องการให้นายขาวรู้ว่าเขาพูดเท็จ การพูดเท็จของเขา ก็ไม่เกิดผลสำเร็จ คือเป็นความเท็จที่ไม่เท็จซึ่งขัดแย้งในตัวเอง การพูดเท็จจึงไม่สามารถจะให้

เป็นกฎสากลได้ อีกประการหนึ่งกฎสากลนั้นต้องเป็นกฎที่ใช้ได้สำหรับทุกคน ไม่ใช่ใช้ได้เฉพาะคนใดคนหนึ่ง เช่น แดงปดขาวแต่ในขณะที่เดียวกันเขาก็ไม่ต้องการให้ขาวหรือคนอื่น ๆ ปดเขาซึ่งแสดงว่า เขาต้องการใช้กฎนี้เพียงคนเดียว มันจึงเป็นกฎสากลไม่ได้ การพูดเท็จของแดงจึงเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง คือไม่ใช่การกระทำด้วยสำนึกในหน้าที่ คำันที่ไม่ได้บอกว่าเมื่อทุกคนทำเช่นนั้นแล้วจะเกิดผลอะไร เพราะผลที่เกิดภายหลังการกระทำมิใช่ตัวตัดสินว่าการกระทำนั้นผิดหรือถูก เขาเพียงแต่บอกว่า ถ้าให้การกระทำเช่นนั้นเป็นกฎสากลแล้วมันเกิดความขัดแย้งในตัวเองหรือไม่ ถ้าไม่ขัดแย้งในตัวเอง การกระทำนั้นเป็นการกระทำตามหน้าที่ เป็นการกระทำที่ถูกถ้าขัดแย้งในตัวเอง การกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ผิด

นอกจากนี้ คำันท์ยังใช้ศัพท์ที่อธิบายการกระทำที่ถือว่าเป็นหน้าที่ โดยอธิบายความแตกต่างระหว่างคำสั่งมีเงื่อนไข (Hypothetical imperative) และคำสั่งไม่มีเงื่อนไข (Categorical imperative) ดังนี้

คำสั่งมีเงื่อนไขมุ่งไปยังผล โดยเสนอในรูปเงื่อนไขว่า ถ้าต้องการผลอย่างนั้นจงทำอย่างนี้ ส่วนคำสั่งไม่มีเงื่อนไขไม่เสนอเงื่อนไขใด แต่สั่งให้ทำโดยไม่มีข้อแม้ คือสั่งในรูปว่าจงทำอย่างนี้ เพราะอย่างนี้เป็นสิ่งควรทำ เช่น การที่พ่อค้าคนหนึ่งซื้อสัตย์ต่อลูกค้าโดยถือหลักการว่า การซื้อสัตย์จะได้ผลที่น่าปรารถนาตอบแทน นี่เป็นการทำตามคำสั่งมีเงื่อนไข พ่อค้าทำเพราะต้องการผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวเขา ไม่ได้ทำเพราะถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องซื้อสัตย์ต่อลูกค้า แต่ถ้าเขาทำตามคำสั่งไม่มีเงื่อนไข คือทำโดยไม่หวังผลใดๆ แต่ทำเพราะสำนึกว่าพ่อค้าต้องซื้อสัตย์ต่อลูกค้า ทำเพราะถือว่า การซื้อสัตย์เป็นสิ่งควรทำ การกระทำจากการสำนึกในหน้าที่เป็นการทำตามคำสั่งไม่มีเงื่อนไข คือทำโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ เลย ไม่ว่าผลเพื่อตัวเองหรือเพื่อผู้อื่นก็ตาม ดังนั้นคำสั่งไม่มีเงื่อนไขหรือกฎศีลธรรมที่ตายตัวในจริยศาสตร์ของคานท์ก็คือ “จงทำตามหลักซึ่งท่านจงใจได้ที่จะให้เป็นกฎสากล” (วิทย์ วิศทเวทย์ 2520 : 115)

คำสั่งไม่มีเงื่อนไขอีกรูปหนึ่งที่คานท์ถือว่ามีความหมายเท่ากับอันแรก แต่พูดกันคนละแบบคือ “จงปฏิบัติต่อมนุษย์โดยถือว่าเขาเป็นจุดหมายในตัวเอง อย่าถือเขาเป็นเพียงเครื่องมือไม่ว่าจะเป็นตัวท่านเองหรือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน” (วิทย์ วิศทเวทย์ 2520 : 116) หลักการนี้คานท์เน้นถึงความเท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์แต่ละคน คือถือว่าทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่ากัน หรือมีความเป็นมนุษย์เท่ากัน มนุษย์คนหนึ่งจะเอามนุษย์อีกคนหนึ่งเป็นเครื่องมือเพียงอย่างเดียวเพื่อให้ตัวเองบรรลุจุดประสงค์ไม่ได้ ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในลักษณะที่ยอมรับศักดิ์ศรีของเขา การกระทำใดๆ ที่ใช้ตัวเองหรือคนอื่น เป็นเพียงเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายใด การกระทำนั้นผิด เช่น การฆ่าตัวตาย คำันท์ถือว่าผิดเพราะใช้ตัวเองเป็นเครื่องมือเพื่อให้ตัวเองบรรลุเป้าหมายบางอย่างคือ

พ้นจากภาวะบีบคั้น ดังนั้นระบบทาสก็ดี การค้าประเวณีก็ดี เป็นการใช้นุญช้อยืนเป็นเครื่องมือ ไม่ยอมรับศักดิ์ศรี ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จึงถือว่าเป็นการกระทำที่ผิด

สรุปทฤษฎีของคานท์เกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมได้ว่า คานท์ใช้เจตนาเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำ การกระทำที่ถูกหรือดีนั้น ต้องเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี ซึ่งเจตนาดีของคานท์ก็คือ เกิดจากสำนึกในหน้าที่ มิใช่จากอารมณ์หรือความรู้สึก และการกระทำที่เกิดจากสำนึกในหน้าที่ก็คือ การทำตามคำสั่งไม่มีเงื่อนไขซึ่งถือเป็นกฎศีลธรรมของคานท์ การกระทำที่ถูกหรือการกระทำที่ดีคือ การกระทำตามกฎศีลธรรม ชีวิตที่ดีในทฤษฎีของคานท์มิใช่ชีวิตที่มีความสุข แต่เป็นชีวิตที่อยู่ภายใต้กฎศีลธรรม ตามทฤษฎีของคานท์ ศีลธรรมกับความสุขมิใช่สิ่งเดียวกัน จึงขัดกับทฤษฎีของมิลล์ซึ่งถือว่าศีลธรรมกับความสุขเป็นสิ่งเดียวกันและชีวิตที่ดีก็คือ ชีวิตที่มีความสุข

หลักจริยศาสตร์ของคานท์สรุปย่อๆ ได้ดังนี้

- (1) ค่าทางจริยธรรมมีอยู่จริงและแน่นอนตายตัว
- (2) ผลที่เกิดภายหลังการกระทำมิใช่ตัวตัดสินการกระทำว่าถูกหรือผิด
- (3) ความจงใจหรือเจตนาที่เกิดก่อนการกระทำนั้นเป็นตัวตัดสินการกระทำ คือ ก่อนทำจงใจจะให้หลักที่ยึดในการกระทำนั้นเป็นกฎสากลหรือไม่
- (4) ชีวิตที่ดีคือ ชีวิตที่อยู่ภายใต้กฎศีลธรรม คนดีคือ คนที่ทำตามหน้าที่โดยไม่คำนึงถึงผล

สรุปปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมได้ว่า มีสองลัทธิที่มีทฤษฎีขัดแย้งกัน คือ สัมพัทธนิยมกับสัมบูรณ์นิยม และลัทธิทั้งสองนี้ก็ยังแยกย่อยออกไปอีกดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ต่อไปจะได้กล่าวถึงปัญหาทางจริยศาสตร์อีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหาที่ 3 และเป็นปัญหาสุดท้าย แต่ก็มีความสำคัญพอๆ กับสองปัญหาแรก ปัญหาดังกล่าวคือ ปัญหาเกี่ยวกับค่าทางจริยธรรม ซึ่งจะได้กล่าวถึงเป็นหัวข้อที่ 5 ดังต่อไปนี้

5. ปัญหาเกี่ยวกับค่าทางจริยธรรม

ปัญหาเกี่ยวกับค่าทางจริยธรรม เป็นปัญหาเกี่ยวกับความมีอยู่ของค่าทางจริยธรรมและลักษณะของค่าทางจริยธรรมซึ่งเรียกกันว่าปัญหาทางอภจริยศาสตร์ (Meta-ethics) ดังนี้

5.1 ความมีอยู่ของค่าทางจริยธรรม

ความมีอยู่ของค่าทางจริยธรรมนั้นเป็นปัญหาเกี่ยวกับตัวค่าจริยธรรม กล่าวคือ เมื่อเราใช้คำว่า “ดี” เรียกสิ่งบางสิ่งนั้น “ดี” มีความหมายอย่างไร เราหมายถึงอะไรบางอย่างที่มีอยู่

จริง ๆ หรือไม่ นั่นคือ “ดี” หรือลักษณะ “ดี” นั้นมีอยู่จริงหรือไม่ กล่าวคือ มันมีอยู่จริงในโลกภายนอกเหมือนกับที่วัตถุสิ่งหนึ่งมีอยู่หรือไม่ หรือเป็นเพียงความเห็นของผู้พูด เกี่ยวกับประเด็นปัญหานี้มีคำตอบอยู่ 2 ลัทธิ คือ

5.1.1 ลัทธิอัตวิสัย (Subjectivism) ลัทธินี้มีทรรศนะว่า ความดี ความชั่ว ซึ่งถือเป็นค่าทางจริยธรรมนั้นมีได้มีอยู่จริง การพูดว่าสิ่ง ๆ หนึ่งหรือการกระทำอย่างหนึ่งดีหรือชั่วนั้น เป็นเพียงความพอใจหรือไม่พอใจต่อสิ่งนั้นหรือการกระทำนั้น สิ่ง ๆ หนึ่งหรือการกระทำอันหนึ่งถ้ามันก่อให้เกิดความสุขแก่คนคนหนึ่ง มันก็เป็นสิ่งดีหรือการกระทำที่ดีของคนคนนั้น แต่สิ่งเดียวกันหรือการกระทำอันเดียวกันนี้ถ้ามันก่อให้เกิดความทุกข์แก่บุคคลอีกคนหนึ่ง มันก็เป็นสิ่งชั่วหรือการกระทำที่ชั่วสำหรับเขา แต่ในตัวสิ่งนั้นหรือตัวการกระทำนั้นไม่ดีไม่ชั่วในตัวมันเอง มนุษย์เป็นผู้ไปให้ค่าแก่มัน การพูดว่าสิ่งนั้นดีหรือการกระทำนั้นดีจึงไม่มีความหมายอะไรเลย เพราะค่าทางจริยธรรมเป็นเพียงความเห็นของมนุษย์แต่ละคนตามรสนิยมของเขานั้น ๆ

ลัทธิอัตวิสัยเชื่อว่า การที่คนสองคนโต้แย้งกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น แดงพูดว่าการโกหกเป็นสิ่งดี (เพราะมันทำให้เขามีความสุข) แต่ขาวกลับมีความเห็นตรงข้าม คือเห็นว่าการโกหกเป็นสิ่งชั่ว (เพราะมันทำให้เขามีความทุกข์) คนทั้งสองมิได้โต้แย้งกันแต่ประการใดและไม่มีใครถูก ไม่มีใครผิด หรืออาจพูดว่าถูกทั้งคู่ก็ได้ เพราะเป็นเพียงความรู้สึกของแต่ละคนซึ่งอาจมีรสนิยมที่แตกต่างกัน จึงไม่จำเป็นว่าจะต้องชอบหรือไม่ชอบอะไรที่เหมือนกัน

5.1.2 ลัทธิวัตถุวิสัย (Objectivism) ลัทธินี้มีทรรศนะที่แย้งกับอัตวิสัย กล่าวคือ วัตถุวิสัยเชื่อว่าค่าทางจริยธรรมมีอยู่จริง ๆ ในโลก มีอยู่ด้วยตัวมันเองและเป็นอิสระจากความคิดของมนุษย์ นอกจากนี้ค่าทางจริยธรรมยังมีลักษณะแน่นอนตายตัว และไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือสภาพแวดล้อม การพูดว่าสิ่ง ๆ หนึ่งหรือการกระทำอันหนึ่ง ดี หรือชั่ว หมายความว่า ความดี ความชั่ว มีอยู่ในสิ่ง ๆ นั้น หรือการกระทำอันนั้นจริง มิใช่เป็นเพียงความรู้สึกชอบไม่ชอบของผู้พูดเท่านั้น

นอกจากนี้ ลัทธิวัตถุวิสัยยังเชื่อว่าค่าทางจริยธรรมมีอยู่โดยไม่ขึ้นอยู่กับความคิดของมนุษย์ ไม่ว่าโลกนี้จะมีมนุษย์หรือไม่ แต่ค่าทางจริยธรรมก็มีอยู่แม้จะไม่มีมนุษย์คนใดมารับรู้ความมีอยู่ของมัน ผิดกับลัทธิอัตวิสัยซึ่งถือว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนดค่าทางจริยธรรมขึ้นมา ถ้าไม่มีมนุษย์เลยสักคนในโลก ค่าทางจริยธรรมก็ไม่มี มีแต่ปรากฏการณ์ธรรมชาติเท่านั้น

ดังนั้น สำหรับลัทธิวัตถุวิสัย การพูดว่ากระดาศแผ่นดินนั้นสีเขียว ย่อมหมายความว่า “สีเขียว” มีอยู่ในกระดาศแผ่นดินนั้นจริง ๆ หรือสีเขียวเป็นคุณสมบัติของกระดาศแผ่นดินนั้น สีขาวที่มีอยู่ในกระดาศเป็นสิ่งที่อยู่จริงแบบวัตถุวิสัย คือจะไม่เปลี่ยนแปลงไปตามความเห็นของใคร เช่น

ถ้ามีคนหนึ่งมาพูดว่า กระดาษแผ่นนั้นสีแดงก็มีได้ทำให้สีขาวที่มีอยู่ในกระดาษเปลี่ยนไปตามความเห็นของผู้พูด คำทางจริยธรรมก็เช่นกัน มันมีอยู่จริงเหมือนกับที่สีขาวมีอยู่ในกระดาษแผ่นนั้น เพราะฉะนั้นในทรรศนะของลัทธิวัตถุนิยม การที่คนสองคนโต้แย้งกันเกี่ยวกับความดี ความชั่ว จะต้องมีคนหนึ่งถูก คนหนึ่งผิด จะถูกทั้งสองคนไม่ได้

5.2 ลักษณะของคำทางจริยธรรม

ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องคำทางจริยธรรมอีกปัญหาหนึ่งคือ ปัญหาเรื่องลักษณะของคำทางจริยธรรม ซึ่งจะอภิปรายว่า คำทางจริยธรรมมีลักษณะอย่างไร สามารถให้นิยามได้หรือไม่ รวมถึงการวิเคราะห์ความหมายของศัพท์ทางจริยธรรมที่เราใช้กันในภาษาว่ามีความหมายอย่างไรเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าว มีคำตอบอยู่ 3 ลัทธิด้วยกัน คือธรรมชาตินิยม อรรถชาตินิยม และอารมณ์นิยม (วิทย์ วิศทเวทย์ 2520 : 123) ดังจะได้กล่าวถึงแต่ละลัทธิตามลำดับดังนี้

5.2.1 ธรรมชาตินิยม (Naturalism) ลัทธินี้มีทรรศนะว่า เราสามารถนิยามคำทางจริยธรรมได้และสิ่งที่มานิยามนั้นเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากวงจริยธรรม คือเป็นสิ่งที่มีอยู่ในโลกธรรมชาติ

ธรรมชาตินิยมเห็นว่า ถ้าเราเอาศัพท์ที่อยู่ในวงจริยะด้วยกันมานิยามคำทางจริยธรรม มันก็จะไม่ไปไหน คือมันจะวนเวียนอยู่ที่เดิมเหมือนการพายเรือในอ่าง เช่น ถ้าเรานิยามว่า สิ่งที่ดีคือ สิ่งที่ถูก ในที่นี้เท่ากับเราเอา “ถูก” ไปนิยาม “ดี” ซึ่งทั้งถูกและดีก็เป็นศัพท์ทางจริยะอื่น เพราะการนิยามเช่นนี้มันไม่ได้บอกเราว่า “ดี” คืออะไร ดังนั้นการจะนิยามคำทางจริยธรรมจะต้องนำเอาสิ่งอื่นที่ไม่อยู่ในวงจริยธรรมมาอธิบาย เช่น เรานิยามว่า สิ่งที่ดีคือ สิ่งที่คุณส่วนใหญ่เห็นชอบ ในที่นี้เรานิยาม “ดี” ด้วย “ความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่” ซึ่งความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับคนในสังคมและปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้มีใช่ปรากฏการณ์ทางศีลธรรม แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม และสังคมก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในโลก และโลกก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ดังนั้นความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ก็เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้เหมือนปรากฏการณ์ธรรมชาติอื่นๆ เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ในกรณีนี้เราจึงถือว่าเราเอาสิ่งธรรมชาติ (คือความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่) ไปนิยามศัพท์ทางจริยะ ทำให้เราสามารถอธิบายคำทางจริยธรรมได้โดยใช้ศัพท์ที่อยู่นอกวงจริยธรรม

5.2.2 อรรถชาตินิยม (Non-naturalism) ลัทธินี้มีทรรศนะว่า เราไม่สามารถนิยามคำทางจริยธรรมได้ เพราะคำทางจริยธรรมมิได้เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เราจึงไม่สามารถจะนิยามได้โดยใช้สิ่งธรรมชาติหรือข้อเท็จจริงมาอธิบายเพราะเป็นคนละเรื่องกัน

ธรรมชาตินิยมเห็นด้วยกับธรรมชาตินิยมในแง่ที่ว่า การนิยามศัพท์จริยะหนึ่งด้วยศัพท์จริยะอื่นนั้นใช้ไม่ได้ เพราะมันไม่ได้อธิบายอะไรแก่เรา แต่ก็ไม่เห็นด้วยกับธรรมชาตินิยมในแง่ที่เอาศัพท์นอกวงจริยธรรมมาอธิบายศัพท์ทางจริยธรรม คือนิยามด้วยปรากฏการณ์ที่มีในธรรมชาติ เพราะมันเป็นคนละเรื่องกัน การบอกว่า สิ่งที่ดีคือ สิ่งที่คนส่วนใหญ่เห็นชอบ การพูดว่า สิ่งหนึ่งดี กับสิ่งหนึ่งมีคุณสมบัติทางธรรมชาติอย่างหนึ่งคือ ความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ เป็นการพูดคนละเรื่องกัน การพูดถึงคุณสมบัติของสิ่งๆ นี้ว่า “ดี” เป็นคุณสมบัติอันหนึ่ง และ “คนส่วนใหญ่เห็นชอบ” ก็เป็นคุณสมบัติอีกอย่างหนึ่ง มันจึงเป็นคุณสมบัติสองอย่างที่แตกต่างกันของสิ่งเดียวกัน เหมือนกับเราพูดว่า “ส้มผลนี้สีเหลือง” กับ “ส้มผลนี้มีรสหวาน” ความหวาน กับ ความมีสีเหลืองต่างก็เป็นคุณสมบัติที่ต่างกันของส้มผลเดียวกัน

ดังนั้น ถ้าเชื่อตามทฤษฎีของธรรมชาตินิยม ก็ต้องเชื่อว่าความหวานกับสีเหลืองเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งเป็นไปไม่ได้ นักปรัชญาฝ่ายอรรถชาตินิยมคือ มัวร์ (G.E. Moore 1873-1958) กล่าวว่า การนิยามคุณสมบัติอันหนึ่งด้วยคุณสมบัติอีกอันหนึ่งเช่นนี้เป็นข้อผิดพลาดหรือการวิบัติ (fallacy) อย่างหนึ่งในการนิยามศัพท์ และการนิยามศัพท์จริยธรรมด้วยสิ่งธรรมชาติ ซึ่งเป็นการกระโดดข้ามจากข้อเท็จจริงไปสู่ค่าทางจริยธรรมนั้น เป็นการวิบัติในการนิยามศัพท์จริยธรรม เรียกว่า การวิบัติทางธรรมชาตินิยม (naturalistic fallacy)

มัวร์มีทรรศนะว่า การจะนิยามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิ่งนั้นต้องเป็นสิ่งเชิงซ้อน คือมีส่วนประกอบหลายอย่าง และเรานิยามได้โดยบอกส่วนประกอบต่างๆ ของมัน แต่ค่าทางจริยธรรม เช่น “ดี” เป็นสิ่งเชิงเดี่ยว คือไม่มีส่วนประกอบ จึงนิยามไม่ได้ (Jones 1962 : 484) แต่เราสามารถรู้จัก “ดี” ได้โดยการสัมผัสโดยตรง

5.2.3 อารมณ์นิยม (Emotivism) ลัทธินี้ปฏิเสธการมีอยู่ของค่าทางจริยธรรม กล่าวคือ ดี ชั่ว มิได้มีอยู่จริง การพูดว่าสิ่งหนึ่งดีหรือสิ่งหนึ่งชั่ว ไม่มีความหมายอะไร เป็นเพียงการแสดงอารมณ์หรือความรู้สึกที่ผู้พูดมีต่อสิ่งนั้นเท่านั้น

สมมุติเราพูดว่า “เมื่อวานแดงฆ่าขาวตาย” ประโยคนี้ออกข้อเท็จจริงซึ่งเราอาจพิสูจน์หรือโต้แย้งได้ว่าจริงหรือเท็จ แต่ถ้าเราพูดว่า “เมื่อวานนี้แดงฆ่าขาวตาย แดงทำชั่ว” ข้อความหลังที่เพิ่มมานี้สำหรับธรรมชาตินิยมและอรรถชาตินิยมข้อความที่เพิ่มมามีความหมาย เพราะ “ชั่ว” เป็นคุณสมบัติทางจริยะที่เราจะนำมาถกเถียงกันได้ว่าแดงชั่วจริงหรือไม่ แต่สำหรับอารมณ์นิยมข้อความที่เพิ่มมานี้ไม่มีความหมาย คือเป็นการพูดที่ไร้สาระเพราะเราถกเถียงกันไม่ได้ว่า ใครดี ใครชั่ว เพราะ “ดี” หรือ “ชั่ว” เป็นเพียงคำที่แสดงอารมณ์ของผู้พูด มิได้บ่งถึงคุณสมบัติใดๆ ไม่ว่าจะผ่านทางจริยะหรือทางธรรมชาติ

เมื่อข้าพเจ้าพูดกับใครคนหนึ่งว่า “คุณกระทำผิดที่ขโมยเงินนั้น” ข้าพเจ้ามิได้พูดอะไรมากไปกว่าที่พูดว่า “คุณขโมยเงินนั้น” ในการที่พูดแถมไปว่าการกระทำนี้ผิด ข้าพเจ้ามิได้ระบุข้อความอะไรเพิ่มเติมเกี่ยวกับการกระทำนี้เลย ข้าพเจ้าเป็นแต่เพียงแสดงความไม่เห็นด้วยกับการกระทำนี้ ทั้งหมดนี้ก็เท่ากับข้าพเจ้ากล่าวว่ “คุณขโมยเงินนั้น” ด้วยน้ำเสียงที่แสดงถึงความตระหนักหรือเท่ากับเขียนข้อความนี้ด้วยเครื่องหมายตกใจ น้ำเสียงหรือเครื่องหมายตกใจนี้มิได้เพิ่มความหมายของเนื้อหาในข้อความนี้เลย เพียงแสดงให้รู้ว่า ที่ผู้พูดเอ่ยข้อความนี้มีการแสดงความรู้สึกบางอย่างออกมาด้วย (วิทย์ วิศทเวทย์ 2520 : 129)

ดังนั้น ถ้าแดงพูดว่า สิ่งนี้ถูก ดำพูดว่า สิ่งนี้ผิด คนทั้งสองดูเหมือนโต้แย้งกัน แต่ในความเป็นจริงเขามิได้โต้แย้งกันเลย ต่างฝ่ายต่างก็เพียงแสดงความรู้สึกของตนที่มีต่อสิ่งนี้ “ถูก” “ผิด” มิได้เป็นคำแทนสิ่งใดๆ หรือคุณสมบัติใดๆ ที่มีอยู่นอกความรู้สึกของมนุษย์ ดังนั้น ตามลัทธินี้เรานิยาม “ดี” ไม่ได้ แต่เหตุผลที่นิยามไม่ได้นั้นต่างจากเหตุผลของอรรถมนชาตินิยม กล่าวคือ อรรถมนชาตินิยมถือว่า “ดี” นิยามไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งเชิงเดี่ยว ส่วนอรรถมนนิยมถือว่า “ดี” นิยามไม่ได้ เพราะมันไม่มีความเป็นจริงในโลกภายนอกรองรับมัน มันเป็นเพียงคำที่เราใช้เมื่อเราพอใจกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือบางทีเราใช้มันชักจูงให้คนเกิดความพอใจกับสิ่งนั้นเหมือนเราเท่านั้น

สรุปปัญหาเรื่องลักษณะของคำทางจริยธรรมได้ว่า ปัญหานี้มีผู้ให้คำตอบ 3 ลัทธิคือ อรรถมนชาตินิยมและอรรถมนชาตินิยมถือว่า คำทางจริยะมีอยู่จริง แต่ทั้งสองลัทธินี้ก็ต่างกันในแง่ที่ว่า อรรถมนชาตินิยมเห็นว่าเราสามารถนิยามศัพท์ทางจริยะได้ โดยใช้ศัพท์ที่อยู่นอกวงจริยธรรมมานิยาม แต่อรรถมนชาตินิยมเห็นว่าศัพท์ทางจริยะนิยามไม่ได้เพราะเป็นสิ่งเชิงเดี่ยว ส่วนอรรถมนนิยมมีทรรศนะว่า คำทางจริยธรรมมิได้มีอยู่จริง ศัพท์ทางจริยะ เช่น “ดี” “ชั่ว” มิได้มีความหมายใดๆ มันเป็นเพียงการแสดงความรู้สึกหรืออารมณ์ของผู้พูดเท่านั้น

6. สรุป

ปัญหาทางจริยศาสตร์ มี 3 ประเด็นใหญ่ๆ คือ (1) ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งมีค่าหรือสิ่งดีสำหรับมนุษย์ ประเด็นนี้มีคำตอบสองลัทธิคือ สุขนิยม ซึ่งถือว่าความสุขเป็นสิ่งดีสำหรับมนุษย์ อีกลัทธิหนึ่งคือสุขนิยม ซึ่งถือว่าปัญญาความรู้และความสงบของจิตเป็นสิ่งมีค่าสำหรับชีวิต (2) ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ประเด็นนี้มีคำตอบสองลัทธิเช่นกัน คือสัมพัทธนิยม ซึ่งถือว่าเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมมีลักษณะสัมพัทธ์ คือไม่แน่นอนตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆ เช่น บุคคล สังคม กาลเวลา และสภาพแวดล้อม ส่วนสัมบูรณ์นิยมถือว่า เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมต้องมีลักษณะสัมบูรณ์ คือ

แน่นอนตายตัวโดยไม่มีข้อยกเว้นใดๆ และ (3) ปัญหาเกี่ยวกับค่าทางจริยธรรม ประเด็นนี้มีคำตอบสามลัทธิ คือธรรมชาตินิยม ถือว่าค่าทางจริยธรรมมีอยู่จริงและเราสามารถนิยามมันได้โดยใช้ศัพท์นอกวงจริยะมานิยาม ธรรมชาตินิยมก็ถือว่าค่าทางจริยธรรมมีอยู่จริงเช่นกัน แต่เรานิยามมันไม่ได้เพราะมันเป็นสิ่งเชิงเดี่ยว ส่วนอารมณ์นิยมถือว่าค่าทางจริยธรรมมิได้มีอยู่จริง เป็นเพียงการแสดงความรู้สึกหรืออารมณ์ของผู้พูดเท่านั้น

จริยศาสตร์ให้แนวทางและเหตุผลแก่เราที่จะพิจารณาและตัดสินใจว่า สิ่งใดเป็นสิ่งดีสำหรับมนุษย์ สิ่งนั้นมีคุณค่าต่อชีวิตอย่างไร อะไรคือจุดหมายของชีวิต แต่ขณะเดียวกันก็ได้ชักจูงให้เราเชื่อในลัทธิใดลัทธิหนึ่ง หากเสนอแนวคิดนั้นๆ เพื่อให้เราใช้วิจารณ์ญาณที่จะเลือกตัดสินใจหลังจากที่ได้พิจารณาข้อดีข้อเสียของแต่ละลัทธิอย่างถี่ถ้วนแล้ว กล่าวคือ จริยศาสตร์ให้เสรีภาพแก่เราในการที่จะตัดสินใจเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง

7. คำถามท้ายบท

1. จริยศาสตร์เป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องอะไร
2. จริยศาสตร์ต่างจากศีลธรรมอย่างไร
3. ปัญหาสำคัญในจริยศาสตร์มีอะไรบ้าง
4. สิ่งมีค่าในตัว กับสิ่งมีค่านอกตัวต่างกันอย่างไร
5. ในทรรศนะของท่าน ความรู้เป็นสิ่งมีค่าในตัวหรือมีค่านอกตัว เพราะเหตุใด
6. สุขนิยมมีเหตุผลอะไรที่ถือว่า ความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต
7. สุขนิยมแบบอัตนิยมต่างจากสุขนิยมสากลอย่างไร
8. “จงกิน ดื่ม และหาความสำราญเสีย เพราะพรุ่งนี้เราก็ตาย” เป็นคำขวัญของลัทธิใด เหตุใดลัทธิดังกล่าวจึงมีคำขวัญเช่นนี้
9. จงอธิบายคำกล่าวของเบ็นธัมที่ว่า “ธรรมชาติได้จัดให้มนุษย์อยู่ภายใต้การบงการของนายที่มีอำนาจสองตน คือความเจ็บปวด และความสุขสบาย” ท่านเห็นด้วยกับคำกล่าวนี้หรือไม่
10. โสกราตีสมีทรรศนะเกี่ยวกับมนุษย์ว่าอย่างไร ทรรศนะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นพื้นฐานทางอภิปรัชญาแบบใด
11. วิมุตินิยมมีทรรศนะเกี่ยวกับความสุขว่าอย่างไร ท่านเห็นด้วยกับทรรศนะดังกล่าวหรือไม่
12. มนุษย์นิยมมีทรรศนะเกี่ยวกับความสุขแตกต่างจากสุขนิยมและอสุขนิยมอย่างไรบ้าง

13. การที่แม่หม้ายชาวอินเดียฆ่าตัวตายตามสามีนั้น ท่านคิดว่าเป็นการกระทำที่ถูกหรือผิด ท่านใช้เกณฑ์อะไรมาตัดสินความถูกผิดของการกระทำดังกล่าว
14. กลุ่มสัมพันธนิยมทางสังคมใช้อะไรเป็นมาตรการในการตัดสินการกระทำ และมีเหตุผลอย่างไรจึงใช้มาตรการดังกล่าว
15. เราควรใช้หลักศีลธรรมหรือจารีตประเพณีของสังคมหนึ่งไปตัดสินการกระทำของคนในอีกสังคมหนึ่งหรือไม่ เพราะเหตุใด
16. สัมพันธนิยมกับสัมบูรณ์นิยมมีทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องค่าทางจริยธรรมต่างกันอย่างไร ในทรรศนะของท่าน ค่าทางจริยธรรมควรมีลักษณะสัมพัทธ์หรือสัมบูรณ์
17. มโนธรรมนิยมจะอธิบายสาเหตุที่คนเราเห็น ดี ชั่ว ถูก ผิด ต่างกันว่าอย่างไร
18. ลัทธิอัตวิสัยกับลัทธิวัตถุวิสัยมีความเห็นต่างกันในเรื่องค่าทางจริยธรรมอย่างไรบ้าง
19. จงวิจารณ์หลักจริยศาสตร์ของท่านว่ามีข้อบกพร่องอย่างไรบ้าง
20. ธรรมชาตินิยม อรรถมาตรินิยม และอารมณ์นิยม มีความเห็นในเรื่องค่าทางจริยธรรมต่างกันอย่างไรบ้าง ท่านเห็นด้วยกับลัทธิใด

บทที่ 5

ตรรกวิทยา

แผนการสอน

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. สามารถบอกความหมายและขอบข่ายของตรรกวิทยาได้
2. สามารถอธิบายการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยได้
3. สามารถอธิบายการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยได้
4. สามารถอธิบายความแตกต่างระหว่างการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยและการอ้างเหตุผล

แบบอุปนัยได้

5. สามารถใช้เหตุผลได้อย่างถูกต้อง
6. สามารถรู้เท่าทันการโฆษณาชวนเชื่อต่างๆ
7. สามารถวิเคราะห์ข้อบกพร่องในการใช้เหตุผลได้
8. สามารถตอบคำถามท้ายบทได้

1. ความหมายและขอบข่ายของตรรกวิทยา

1.1 ความหมายของตรรกวิทยา

คำว่า “ตรรกวิทยา” เป็นศัพท์บัญญัติที่แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Logic หมายถึง วิชาว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล (กรีติ บุญเจือ 2518 ก : 1)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของตรรกวิทยาว่า “ปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยการคิดหาเหตุผลว่าจะสมเหตุสมผลหรือไม่” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525-2531 : 320)

นักปรัชญาจำนวนมากถือว่าตรรกวิทยาเป็นเครื่องมือของปรัชญา หรือเป็นประตูนำเข้าสู่วิชาปรัชญา ทั้งนี้ก็เพราะว่าการที่จะศึกษาปรัชญาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้จำเป็นต้องรู้กฎเกณฑ์การใช้เหตุผลเสียก่อน มิฉะนั้นจะไม่สามารถเข้าใจประเด็นปัญหาของปรัชญาได้อย่างลึกซึ้ง

1.2 ขอบข่ายของตรรกวิทยา

ขอบข่ายของตรรกวิทยาอยู่ที่การกำหนดหรือค้นคว้ากฎเกณฑ์การใช้เหตุผล

เหตุผล คือหลักฐานที่สนับสนุนหรือยืนยันให้เราเชื่อว่า ข้อสรุปของเราเป็นจริง เชื่อถือได้ เหตุผลอยู่ในความคิดหรือในสมองที่คิด แสดงออกโดยใช้ภาษา

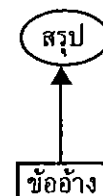
การอ้างเหตุผล คือการอ้างหลักฐานเพื่อยืนยันให้เรามั่นใจว่า ข้อสรุปเป็นจริง การอ้างเหตุผลมี 2 แบบ คือการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย และการอ้างเหตุผลแบบอุปนัย ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

เหตุผลที่นำมาอ้างได้มาจาก 2 ทาง คือจากความรู้เดิม และจากประสบการณ์

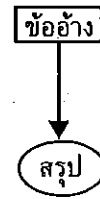
การอ้างเหตุผลต้องมี 2 ส่วน คือข้ออ้าง (premise) กับข้อสรุป (conclusion) ในการอ้างเหตุผลแต่ละครั้งจะมีข้อสรุปเพียงข้อเดียว ส่วนข้ออ้างจะมีมากกว่าหนึ่งข้อก็ได้ และข้อสรุปอาจมาก่อนหรือหลังข้ออ้างก็ได้ หรือในกรณีที่มีข้ออ้างสองข้อ ข้อสรุปอาจอยู่ตรงกลางก็ได้

แบบมีข้ออ้างข้อเดียว

- (1) 1. ส้มตำร้านหน้าปากซอยอร่อย (ข้อสรุป)
2. เพราะฉันเคยไปกินมาหลายครั้ง (ข้ออ้าง)
- (ข้อสรุปมาก่อนข้ออ้าง)

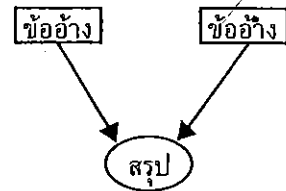

- (2) 1. แดงเป็นลุงดำ (ข้ออ้าง)
2. ดังนั้นแดงเป็นผู้ชาย (ข้อสรุป)
- (ข้ออ้างมาก่อนข้อสรุป)

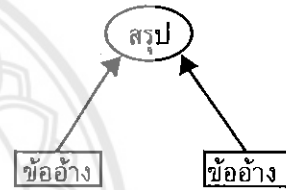

แบบมีข้ออ้างมากกว่าหนึ่งข้อ

- (1) 1. ชาวเป็นป่าของเขี้ยว (ข้ออ้าง)
2. ป่าเป็นผู้หญิง (ข้ออ้าง)
3. ฉะนั้นชาวต้องเป็นผู้หญิง (ข้อสรุป)
- (ข้ออ้างมาก่อนข้อสรุป)

- (2) 1. ชาวต้องเป็นผู้หญิง (ข้อสรุป)
2. เพราะชาวเป็นป่าของเขี้ยว (ข้ออ้าง)
3. ป่าเป็นผู้หญิง (ข้ออ้าง)
- (ข้อสรุปมาก่อนข้ออ้าง)

- (3) 1. ชาวเป็นป่าของเขี้ยว (ข้ออ้าง)
2. ชาวต้องเป็นผู้หญิง (ข้อสรุป)
3. เพราะป่าเป็นผู้หญิง (ข้ออ้าง)
- (ข้อสรุปอยู่ตรงกลางระหว่างข้ออ้าง)

2. การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย (Deductive Reasoning)

การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย คือการอ้างหลักฐานจากสิ่งที่เราเชื่อหรือยอมรับกันอยู่แล้วว่าเป็นจริง หรือเป็นการสรุปความรู้ใหม่จากความรู้เดิมที่เรามีอยู่แล้ว โดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์

รูปแบบการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย มี 3 ชนิด ได้แก่

1. การอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไข (Conditional Reasoning)
2. รูปนิรนัย (Syllogism)
3. เหตุผลย่อ (Enthymeme)

รูปแบบการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย 3 ชนิด มีรายละเอียดดังนี้

2.1 การอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไข (Conditional Reasoning)

การอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไขประกอบด้วยข้ออ้าง 2 ข้อ ซึ่งเป็นความรู้เดิมหรือสิ่งที่เรายอมรับกันอยู่แล้ว เพื่อนำไปสู่ข้อสรุป 1 ข้อ โดยที่ข้ออ้างข้อหนึ่งจะต้องเป็นประโยคเงื่อนไข และข้ออ้างอีกหนึ่งข้อ เป็นประโยคธรรมดา

ประโยคเงื่อนไข (conditional sentence) คือประโยคที่เกิดจากประโยคธรรมดา 2 ประโยค ประโยคที่อยู่หลังคำว่า “ถ้า” เราเรียกว่า *ตัวเงื่อนไข* (antecedent) อีกประโยคหนึ่งเราเรียกว่า *ตัวตาม* (consequent)

ดังนั้น การอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไข 1 ครั้ง จึงประกอบด้วยประโยค 4 ประโยค คือ ในประโยคเงื่อนไขมี 2 ประโยค ประโยคธรรมดา 1 ประโยค และประโยคสรุปอีก 1 ประโยค

จงพิจารณาการอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไขดังต่อไปนี้

1. ถ้าฝนตก (ตัวเงื่อนไข) ถนนจะเปียก (ตัวตาม)

2. ฝนตก

∴ 3. ถนนเปียก

เพื่อง่ายต่อการจดจำ จึงใช้ตัวอักษรแทนข้อความในประโยคดังต่อไปนี้

สมมุติให้ p แทน ฝนตก

q แทน ถนนเปียก

⊃ แทน เงื่อนไข

จะเขียนได้ดังนี้

1. $p \supset q$

2. p

∴ 3. q

กฎการอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไข มี 4 ข้อ ได้แก่

กฎข้อที่ 1 การยืนยันตัวเงื่อนไขเพื่อสรุปตัวตาม เป็นการอ้างที่สมเหตุสมผล (valid) เช่น

1. $p \supset q$

2. p

∴ 3. q

(valid)

กฎข้อที่ 2 การยืนยันตัวตามเพื่อสรุปตัวเงื่อนไขเป็นการอ้างที่ไม่สมเหตุสมผล (invalid) เช่น

1. $p \supset q$

2. q

∴ 3. p

(invalid)

กฎข้อที่ 3 การปฏิเสธตัวเงื่อนไขเพื่อปฏิเสธตัวตาม เป็นการอ้างที่ไม่สมเหตุสมผล เช่น

1. $p \supset q$

2. $\sim p$

∴ 3. $\sim q$

(invalid)

กฎข้อที่ 4 การปฏิเสธตัวตามเพื่อปฏิเสธตัวเงื่อนไข เป็นการอ้างที่สมเหตุสมผล เช่น

1. $p \supset q$

2. $\sim q$

∴ 3. $\sim p$

(valid)

ตารางแสดงกฎการอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไข

กฎข้อที่	ข้ออ้าง	ข้อสรุป	ความสมเหตุสมผล
1.	$p \supset q$	p q	valid
2.	$p \supset q$	q p	invalid
3.	$p \supset q$	$\sim p$ $\sim q$	invalid
4.	$p \supset q$	$\sim q$ $\sim p$	valid

2.2 รูปนिरนัย (Syllogism)

รูปนिरนัย เป็นการอ้างเหตุผลแบบนिरนัยอีกแบบหนึ่ง ซึ่งผู้คิดขึ้นคืออริสโตเติล (Aristotle 384-322 B.C) นักปรัชญากรีก ผู้มีชื่อเสียงในศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกักราช

ก่อนที่จะศึกษาการอ้างเหตุผลแบบรูปนिरนัย จักต้องเข้าใจความหมายของประโยคตรรกวิทยา และเทอม ดังต่อไปนี้

2.2.1 ประโยคตรรกวิทยา (Proposition) คือการแสดงออกของการตัดสินอย่าง
ตรงๆ (กิริติ บุญเจือ 2518 ก : 13) ประโยคตรรกวิทยาต้องประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

ประธาน (subject) + ตัวเชื่อม (copula) + ภาคแสดง (predicate)

ตัวเชื่อม มี 2 ชนิด คือตัวเชื่อมยืนยัน (affirmative copula) ได้แก่คำว่า
“เป็น” กับตัวเชื่อมปฏิเสธ (negative copula) ได้แก่คำว่า “ไม่เป็น”

ประโยคตรรกวิทยา มี 4 ชนิด ตามชนิดของประธานและตัวเชื่อม คือ

ประโยค A = ประธานกระจาย ตัวเชื่อมยืนยัน

ประโยค E = ประธานกระจาย ตัวเชื่อมปฏิเสธ

ประโยค I = ประธานไม่กระจาย ตัวเชื่อมยืนยัน

ประโยค O = ประธานไม่กระจาย ตัวเชื่อมปฏิเสธ

A และ I ได้มาจากสระ 2 ตัวแรก ของคำละตินว่า Affirmo (ฉันทยืนยัน)

E และ O ได้มาจากสระ 2 ตัว ของคำละตินว่า Nego (ฉันทปฏิเสธ)

สูตรของประโยคตรรกวิทยาทั้ง 4 ชนิด เขียนได้ดังนี้

A = All S are P

E = All S are not P (No S are P)

I = Some S are P

O = Some S are not P

ตัวอย่างของประโยคทั้ง 4

A = All men are mortal. คนทุกคน เป็น มตะ

E = All men are not mortal. คนทุกคน ไม่เป็น มตะ

I = Some men are mortal. คนบางคน เป็น มตะ

O = Some men are not mortal. คนบางคน ไม่เป็น มตะ

การแปลงประโยคไวยากรณ์ให้เป็นประโยคตรรกวิทยาเป็นเรื่องยุ่งยากพอ
สมควร เนื่องจากการใช้ภาษาในปัจจุบันมีความหลายหลากและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จนทำให้ไม่
สามารถระบุคุณสมบัติของประโยคในเชิงคุณภาพและปริมาณได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับเรื่องนี้ ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ ได้ให้ข้อเสนอแนะ
ในการแปลงประโยคไวยากรณ์ให้เป็นประโยคตรรกวิทยาไว้ 6 ข้อ ดังนี้ (กิริติ บุญเจือ 2518 ก : 15)

(1) ตีความหมายของประธานว่า กระจายหรือไม่กระจาย ด้วยคำว่า “ทุก” หรือ “บาง” (ถ้าพูดลอยๆ ให้ถือว่าเป็นประธานกระจาย) ใส่คำ “เป็น” หรือ “ไม่เป็น” หลังประธาน แล้วแต่กรณี แล้วใส่ส่วนที่เหลือในภาคแสดง เช่น สุนัขวิ่งเร็ว = สุนัขทุกตัว เป็น สิ่งวิ่งเร็ว คนที่นั่งโกสัจฉินไม่ยอมทำการบ้าน = คนที่นั่งโกสัจฉินทุกคน ไม่เป็น ผู้ยอมทำการบ้าน วันนี้ฉันโชคดี = วันนี้ เป็น วันที่ฉันโชคดี

(2) “มีแต่ ... เท่านั้น” เข้าสู่ตรรกะ Only S are P ต้องเปลี่ยนเป็น All P are S เช่น มีแต่คนดีเท่านั้นได้รับรางวัล หมายความว่าคนดีที่ไม่ได้รับรางวัลก็มี แต่ถ้าคนไหนได้รับรางวัล เราก็ตัดสินได้ว่า ต้องเป็นคนดี. เพราะฉะนั้นต้องแปลงเป็นว่า คนที่ได้รับรางวัลทุกคน เป็น คนดี

(3) “ชอบ” เช่น ฉันชอบกินทุเรียน หมายความว่าทุเรียนเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ฉันชอบกิน แปลงได้ 2 อย่างคือ ฉัน เป็น ผู้ชอบกินทุเรียน และทุเรียนทุกผล เป็น สิ่งที่ฉันชอบกิน เวลาใช้ในรูปแบบนิรนัย ต้องการรูปไหนก็เลือกใช้ได้ตามต้องการ แต่ส่วนมากจะใช้รูปหลัง

(4) “ไม่” ถ้าอยู่ในภาคแสดง ต้องย้ายมาอยู่กับตัวเชื่อม เพราะความหมายเหมือนกัน และถือว่าเป็นตำแหน่งประจำของมัน ถ้ามีความจำเป็นในรูปแบบนิรนัย ก็ให้อยู่ในภาคแสดงได้ เช่น นายแดงไม่ขยัน อาจจะเขียนเป็นประโยคตรรกวิทยาได้ 2 อย่างคือ นายแดง เป็น คนไม่ขยัน หรือนายแดง ไม่เป็น คนขยัน อย่างหลังถือว่าปกติกว่าอย่างแรก แต่ถ้าอยู่กับประธานจะย้ายไปอยู่กับตัวเชื่อม หรือจากตัวเชื่อม จะย้ายมาอยู่กับประธานไม่ได้ เพราะความหมายไม่เหมือนกัน เช่น “คนไม่รวยเป็นคนน่าสงสาร” เราจะพูดว่า “คนรวย ไม่เป็นคนน่าสงสาร” ไม่ได้ เพราะคนรวยอาจจะน่าสงสารหรือไม่ก็ได้ ยกเว้นการปฏิเสธประธานทั้งหมด เช่น “ไม่มีนักศึกษาคนใดเลยได้รับรางวัล” จะต้องแปลงเป็น “นักศึกษาทุกคน ไม่ได้รับรางวัล”

(5) สุกาฉิต มีอยู่ 2 ชนิด คือสุกาฉิตสอนและสุกาฉิตเตือน ถ้าเป็นสุกาฉิตสอนย่อมเป็นความจริงทั่วไป ประธานกระจาย เช่น ความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย ถ้าเป็นสุกาฉิตเตือนไม่หมายความว่าต้องเป็นเช่นนั้นเสมอไป แต่เตือนให้ระวังว่าอาจเป็นเช่นนั้นได้ ประธานจะไม่กระจาย เช่น ใก่งามเพราะชน คนงามเพราะแต่ง = ใก่บางตัว เป็น สัตว์งามเพราะชน คนบางคน เป็น ผู้งามเพราะแต่ง

(6) เมื่อมีการยกเว้นให้ถือเป็นคำขยาย เช่น ปลาในบ่อตายหมดทุกตัว นอกจากปลาช่อน = ปลาในบ่อที่ไม่ใช่ปลาช่อน ทุกตัว เป็นสิ่งตาย

2.2.2 เทอม (term) คือคำหรือกลุ่มคำที่ใช้แทนประเภท เช่น คน ม้า เรือ ดอกไม้ ฯลฯ เทอมจึงหมายถึงความหมายของคำหรือกลุ่มคำ และมีความสัมพันธ์กับคำหรือกลุ่มคำทางภาษา ดังนี้ (ดู ปรัชญา ช่างขวัญณัฐน 2522 : 117-119)

(1) คำคำเดียวเป็นเทอมเดียว เช่น ม้า แมว คน ต้นไม้ เพราะแทนประเภทเดียว

(2) คำคำเดียวอาจเป็นหลายเทอม เช่น แดง อาจหมายถึงคน หรืออาจหมายถึงสี หรืออาจหมายถึงสุนัขก็ได้ แต่ละความหมายถือเป็น 1 เทอม

(3) กลุ่มคำ อาจเป็นเทอมเดียว เช่น ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่หน้าบ้าน คนที่เดินอยู่ข้างนอก เพราะแทนประเภทเดียว

(4) กลุ่มคำ อาจเป็นหลายเทอมได้เมื่อใช้ในความหมายต่างกัน เช่น ตาของผม เมื่อใช้แทนอวัยวะอย่างหนึ่งของร่างกายก็เป็นเทอมหนึ่ง เมื่อใช้แทนคนที่ เป็นพ่อของแม่ ก็เป็นอีกเทอมหนึ่ง

(5) คำหรือกลุ่มคำที่เขียนต่างกันตามลักษณะตัวอักษรของแต่ละภาษา ถือเป็นเทอมเดียวกันเมื่อแทนความหมายเดียวกัน เช่น นก bird oiseau เป็นเทอมเดียวกัน เพราะแทนประเภทเดียวกัน

เทอม ทำหน้าที่ 2 อย่างคือ ทำหน้าที่เป็นภาคประธาน หรือภาคแสดง ภาคประธาน จะอยู่หน้าคำ “เป็น” หรือ “ไม่เป็น” ส่วนภาคแสดงอยู่หลัง

เทอม มี 2 ชนิดคือ

(1) เทอมกระจาย (distributed term) คือเทอมที่อ้างถึงหรือกล่าวถึงสมาชิกทุกหน่วยในประเภทหนึ่ง เช่น คนทุกคน คนที่อยู่ในห้องนี้ทั้งหมด รวมทั้งชื่อเฉพาะ เช่น นายแดง ซึ่งเป็นประเภทที่มีสมาชิกเพียงหน่วยเดียว

วิธีดูเทอมกระจาย ถ้าเป็นประธานให้ดูความหมายในประโยค ถ้าเป็นภาคแสดงจะอยู่หลังคำ “ไม่เป็น” เช่น สัตว์ทุกตัว ไม่เป็น คน

(2) เทอมไม่กระจาย (undistributed term) คือเทอมที่กล่าวถึงสมาชิกบางส่วนในประเภทหนึ่ง เช่น คนบางคน แมวเกือบทุกตัว ถ้าเป็นภาคแสดงจะอยู่หลังคำว่า “เป็น”

จงพิจารณารูปนิรนัยต่อไปนี้

P1 นักศึกษาทุกคน เป็น คนดี

P2 สมชาย เป็น นักศึกษา

C สมชาย เป็น คนดี

จะเห็นว่ารูปแบบของรูปนिरนัย จะมี 3 ประโยค เป็นข้ออ้าง 2 ประโยค บทสรุป 1 ประโยค รูปแบบที่ตายตัวของรูปนिरนัย จึงมี 3 ประโยค และ 3 เทอม แต่ละเทอมใช้ 2 ครั้ง รูปแบบมาตรฐานของรูปนिरนัย จะมีเทอมที่ปรากฏ 3 ชนิด ได้แก่ (ดู กิริติ บุญเจือ 2518 ก : 18-19; ประทีป มากมิตร 2540 : 25-26)

(1) เทอมเอก (Major term) หมายถึงเทอมที่ทำหน้าที่เป็นภาคแสดงของ บทสรุป

(2) เทอมโท (Minor term) หมายถึงเทอมที่ทำหน้าที่เป็นภาคประธานของ บทสรุป

(3) เทอมกลาง (Middle term) หมายถึงเทอมที่ปรากฏในประโยคอ้างทั้งสอง และไม่ปรากฏในบทสรุป

ส่วนประโยคอ้างในรูปนिरนัยนั้นก็ยังมีชื่อเรียกเช่นกัน ได้แก่

(1) ประโยคอ้างเอก (Major premise) คือประโยคที่มีเทอมเอกปรากฏอยู่ จากตัวอย่างประโยคอ้างเอกก็คือ “นักศึกษาทุกคน เป็น คนดี”

(2) ประโยคอ้างโท (Minor premise) คือประโยคที่มีเทอมโทปรากฏอยู่ จากตัวอย่างประโยคอ้างโทคือ “สมชาย เป็น นักศึกษา”

การอ้างเหตุผลจะอยู่ในรูปแบบมาตรฐานของรูปนिरนัยได้นั้น จะต้องมึลักษณะ

3 ประการคือ

(1) ทั้ง 3 ประโยคจะต้องเป็นประโยคตรรกวิทยา

(2) การปรากฏตัวในแต่ละครั้งของเทอมเดียวกัน จะต้องเหมือนกัน

(3) ต้องเอาประโยคอ้างเอกขึ้นก่อน ตามด้วยประโยคอ้างโท และบทสรุป

การพิสูจน์ความสมเหตุสมผลของรูปนिरนัยนั้น สามารถพิสูจน์ได้โดยใช้กฎความสมเหตุสมผล (laws of validity) 5 ข้อ ได้แก่

(1) ต้องมี 3 เทอม

(2) เทอมกลางต้องกระจายอย่างน้อย 1 ครั้ง

(3) เทอมที่กระจายในบทสรุปจะต้องกระจายในประโยคอ้างด้วย

(4) ประโยคอ้างจะปฏิเสธทั้งสองไม่ได้

(5) ถ้าประโยคอ้างปฏิเสธ บทสรุปต้องปฏิเสธด้วย

ตัวอย่างรูปนिरนัยที่ไม่สมเหตุสมผล

(1) คนรวยก็คือคนรวย คนจนก็คือคนจน ฉะนั้นคนรวยไม่ใช่คนจน

วิธีทำ P1 คนรวยทุกคน เป็น คนรวย

P2 คนจนทุกคน เป็น คนจน

C คนรวยทุกคน ไม่เป็น คนจน

ตอบ ผิดกฎข้อ 1 คือเทอมไม่ครบสามเทอม (มีเพียงสองคือ เทอมคนรวย กับเทอมคนจน)

(2) ขวัญใจเป็นนิสิตจุฬายาฯ ผ่องพรรณก็เป็นนิสิตจุฬายาฯ เพราะฉะนั้นผ่องพรรณเป็นขวัญใจ

วิธีทำ P1 ขวัญใจ เป็น นิสิตจุฬายาฯ

P2 ผ่องพรรณ เป็น นิสิตจุฬายาฯ

C ผ่องพรรณ เป็น ขวัญใจ

ตอบ ผิดกฎข้อ 2 คือเทอมกลาง (นิสิตจุฬายาฯ) ไม่กระจาย

(3) นักเรียนเท่านั้นเข้ามาในบริเวณนี้ได้ นายขาวไม่อยู่ในบริเวณนี้ เพราะฉะนั้นนายขาวไม่ใช่นักเรียน

วิธีทำ P1 ผู้เข้ามาในบริเวณนี้ทุกคน เป็น นักเรียน

P2 นายขาว ไม่เป็น ผู้เข้ามาในบริเวณนี้

C นายขาว ไม่เป็น นักเรียน

ตอบ ผิดกฎข้อ 3 คือเทอมที่กระจายในบทสรุป (คือเทอมนักเรียน) ไม่กระจายในประโยคอ้าง

(4) คนดีย่อมไม่เป็นผู้ชู้กับภรรยาผู้อื่น นายรักศักดิ์ไม่เคยเป็นผู้ชู้กับภรรยาผู้อื่น ฉะนั้นนายรักศักดิ์เป็นคนดี

วิธีทำ P1 คนดีทุกคน ไม่เป็น ผู้เป็นผู้ชู้กับภรรยาผู้อื่น

P2 นายรักศักดิ์ ไม่เป็น ผู้เป็นผู้ชู้กับภรรยาผู้อื่น

C นายรักศักดิ์ เป็น คนดี

ตอบ ผิดกฎข้อ 4 คือประโยคอ้างปฏิเสธทั้งสองประโยค

(5) คนบางคนขี้เมา คนขี้เมาไม่ดี ฉะนั้นคนบางคนดี

วิธีทำ P1 คนขี้เมาทุกคน ไม่เป็น คนดี

P2 คนบางคน เป็น คนขี้เมา

C คนบางคน เป็น คนดี

ตอบ ผิดกฎข้อ 5 คือถ้าประโยคอ้างปฏิเสธ บทสรุปต้องปฏิเสธด้วย

ตัวอย่างรูปนिरนัยที่สมเหตุสมผล คือไม่ผิดกฎข้อใดเลย

(1) ไม่มีคนหัวโตที่ไม่กิน แดงหัว เพราะฉะนั้นคนแดงกิน

วิธีทำ	P1	คนหัวทุกคน	เป็น	ผู้กิน
	P2	แดง	เป็น	ผู้หัว
	C	แดง	เป็น	ผู้กิน

(2) คนมีชื่อเสียงนำสรรเสริญ เสือใบเป็นคนมีชื่อเสียง ฉะนั้นเสือใบนำสรรเสริญ

วิธีทำ	P1	คนมีชื่อเสียงทุกคน	เป็น	คนนำสรรเสริญ
	P2	เสือใบ	เป็น	คนมีชื่อเสียง
	C	เสือใบ	เป็น	คนนำสรรเสริญ

(3) เหล็กเป็นโลหะ โลหะเป็นสื่อไฟฟ้า เพราะฉะนั้นเหล็กเป็นสื่อไฟฟ้า

วิธีทำ	P1	โลหะ	เป็น	สื่อไฟฟ้า
	P2	เหล็ก	เป็น	โลหะ
	C	เหล็ก	เป็น	สื่อไฟฟ้า

หมายเหตุ การที่ข้อสรุปจะเป็นจริงนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการคือ

(1) การอ้างถูกต้องตรงกับความเป็นจริง

(2) การอ้างสมเหตุสมผล

ความเท็จจริง เป็นค่าของความจริงหรือความเท็จของประโยค

ความสมเหตุสมผล เป็นความถูกต้องหรือไม่ถูกต้องของการอ้างเหตุผล

2.3 เหตุผลย่อ (Enthymeme)

เหตุผลย่อ คือการแสดงออกของการอ้างเหตุผล โดยมีการละประโยคไว้ 1 ประโยค ซึ่งประโยคทีละไว้ อาจเป็นประโยคอ้างเอก หรือประโยคอ้างโท หรือบทสรุปก็ได้

เปรียบเทียบรูปแบบของรูปนिरนัยกับเหตุผลย่อ

รูปนिरนัย (Syllogism)	เหตุผลย่อ (Enthymeme)
P1 คนขยันทุกคน เป็น คนสอบได้	P1(ละไว้)
P2 สมชาย เป็น คนขยัน	P2 สมชาย เป็น คนขยัน
C สมชาย เป็น คนสอบได้	C สมชาย เป็น คนสอบได้

ดังนั้นเหตุผลย่อก็คือ การอ้างเหตุผลแบบรูปนिरนัย ที่ละข้อความบางข้อความไว้แน่นอน การอ้างเหตุผลในชีวิตประจำวันของคนเรานิยมใช้การอ้างแบบเหตุผลย่อ เพราะถือว่าข้อความที่ละไว้แน่นอน เป็นความจริงที่ทุกคนรู้จักอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องพูดอีกให้เวียนเย้อ เช่น แทนที่จะพูดว่า “คนขยันทุกคนสอบได้ สมชายขยัน เขาต้องสอบได้แน่” ก็พูดสั้นๆ ว่า “สมชายขยัน เขาต้องสอบได้แน่” หรือถ้ามีคนมาบอกเราว่า “สมชายเป็นคนไม่ดีเพราะเขากินเหล้า” ข้อความที่ละไว้คือ “คนกินเหล้าทุกคนเป็นคนไม่ดี” เขียนเป็นรูปนिरนัยได้ดังนี้

P1 คนกินเหล้าทุกคน ไม่เป็น คนดี (ละไว้)

P2 สมชาย เป็น คนกินเหล้า

C สมชาย ไม่เป็น คนดี

จะเห็นได้ว่า สองประโยคคือ P2 และ C นี้ มี 3 เทอมครบอยู่แล้ว คือ “สมชาย” “คนกินเหล้า” และ “คนไม่ดี” เทอมที่ถูกใช้แล้ว 2 ครั้งคือ “สมชาย” ดังนั้นประโยคที่ละไว้จะต้องประกอบด้วยเทอม “คนกินเหล้า” กับ “คนไม่ดี” ถ้าเราลองแต่งประโยคที่ละไว้ว่า “คนไม่ดีทุกคนเป็นคนกินเหล้า” ก็จะได้ รูปนिरนัยเป็น

P1 คนไม่ดีทุกคน เป็น คนกินเหล้า

P2 สมชาย เป็น คนกินเหล้า

C สมชาย เป็น คนไม่ดี

รูปนिरนัยนี้ไม่สมเหตุสมผล เพราะผิดกฎข้อ 2 คือเทอมกลางไม่กระจาย เราจึงกลับประโยคเสียใหม่เป็น

P1 คนกินเหล้าทุกคน ไม่เป็น คนดี

P2 สมชาย เป็น คนกินเหล้า

C สมชาย ไม่เป็น คนดี

การทำเหตุผลย่อให้เป็นรูปนिरนัย ต้องพยายามทำให้สมเหตุสมผล (คือไม่ผิดกฎ 5 ข้อ) เสียก่อน ถ้าตรงกับข้อเท็จจริงด้วย สมเหตุสมผลด้วย ก็ต้องยอมรับว่า ข้อสรุปนั้นเป็นจริง เชื่อถือได้ จึงพิจารณาเหตุผลย่อดังต่อไปนี้

เพชรราคาแพงเพราะหายาก

เขียนเป็นรูปนिरนัยได้ดังนี้

P1 สิ่งหายาก เป็น สິงราคาแพง (ละไว้)

P2 เพชร เป็น สິงหายาก

C เพชร เป็น สິงราคาแพง

วิจารณ์โต้แย้งได้ว่า สิ่งหายาก เช่น ชีพินเสื่อ ราคาไม่แพง เพราะไม่มีคนต้องการ

3. การอ้างเหตุผลแบบอุปนัย (Inductive Reasoning)

การอ้างเหตุผลแบบอุปนัย คือการสรุปความรู้ใหม่โดยอ้างหลักฐานจากประสบการณ์ กล่าวคือ การที่เราเชื่ออะไรอย่างหนึ่งว่าเป็นจริง เพราะเราเคยพบเห็นเรื่องทำนองเดียวกันว่า เป็นอย่างนั้นมาก่อน เมื่อเรามีประสบการณ์แบบเดียวกันหลายๆ ครั้ง เราก็สรุปเป็นความรู้ทั่วไป เกี่ยวกับสิ่งนั้นได้ เช่น เราเคย เห็นสิ่งต่างๆ ที่ทำด้วยไม้ลอยน้ำ เราก็สรุปเป็นความจริงทั่วไปว่า “ไม้ย่อมลอยน้ำ”

ก่อนที่จะกล่าวถึงการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยอย่างละเอียด พึงเข้าใจความแตกต่างระหว่าง ความจริงเฉพาะกับความจริงทั่วไปดังนี้

ความจริงเฉพาะ (Fact) คือความจริงเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งโดยเฉพาะ

ความจริงทั่วไป (Truth) คือความจริงของสิ่งทุกสิ่ง หรือของเหตุการณ์ทุกเหตุการณ์ที่อยู่ในประเภทเดียวกัน

ตัวอย่างความจริงเฉพาะกับความจริงทั่วไป

ความจริงเฉพาะ	ความจริงทั่วไป
(1) ไม้ท่อนนี้ลอยน้ำ	(1) ไม้ย่อมลอยน้ำ
(2) นายดำถูกรถชนตาย	(2) คนย่อมตาย
(3) วันนี้สมชายไปดูละคร	(3) พระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก
(4) เมื่อกวานแม่ค้าปากคลองตลาดตีกัน	(4) น้ำบริสุทธิ์ประกอบด้วยออกซิเจน
(5) เสือโฉบปล้นบ้านนายพลผู้หนึ่ง	1 ส่วน ไฮโดรเจน 2 ส่วน

3.1 การอุปนัยแสวงหาความจริงทั่วไป

ในการหาความรู้ของคนเรานั้น เราต้องการรู้ความจริงทั่วไป เพราะความจริงเฉพาะนั้นมีประโยชน์น้อย เนื่องจากเป็นความจริงของสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะ เมื่อสิ่งนั้นเสื่อมสลายสูญสิ้นไป ความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นย่อมหมดความหมายไปด้วย แต่ความจริงทั่วไปเป็นความจริงของทุกสิ่งในประเภทนั้น แม้สิ่งใดสิ่งหนึ่งในประเภทนั้นจะสูญสิ้นไปหรือเกิดขึ้นใหม่ เราก็ยังคงมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นอยู่ ตัวอย่างเช่น ถ้าเรารู้เพียงว่า “ไม้ท่อนนี้ลอยน้ำ” เมื่อไม้ท่อนนี้ผุพังไป ความรู้เกี่ยวกับไม้ท่อนนี้ก็ย่อมไร้ประโยชน์ แต่ถ้าเรามีความรู้ทั่วไปว่า “ไม้ย่อมลอยน้ำ” แสดงว่าเรารู้ว่า ไม้ทุกท่อนลอยน้ำ ดังนั้นแม้ว่าไม้ที่มีอยู่จะผุพังไปบ้าง แต่ความรู้ที่ว่า “ไม้ย่อมลอยน้ำ” ก็ยังมี

ประโยชน์ เพราะเรายังคงรู้ต่อไปว่า ไม้ท่อนอื่นๆ ที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตก็เป็นสิ่งลอยน้ำด้วยเช่นกัน

วิธีการอุปนัยเป็นการสรุปความจริงทั่วไป โดยอาศัยความจริงเฉพาะที่ได้จากประสบการณ์ กล่าวคือการที่เราเคยรู้ความจริงเกี่ยวกับสิ่งเฉพาะหลายๆ สิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกัน ทำให้เราสรุปเป็นความจริงทั่วไปว่า ทุกๆ สิ่งที่อยู่ในประเภทรุ่นนั้นย่อมเป็นอย่างที่เราเคยรู้มาด้วย ตัวอย่างเช่น เรารู้ว่านายดำถูกรถชนตาย นายเขียวเป็นมะเร็งตาย คุณยายของเพื่อนตายเพราะความชรา และเรารู้ว่ามีคนอื่นๆ อีกมากที่ตายไป ทั้งหมดที่เรารู้นั้นเป็นความจริงเฉพาะของแต่ละคน เราจึงสรุปเป็นความจริง ทั่วไปเกี่ยวกับคนทุกคนว่า “คนย่อมตาย” ทั้งๆ ที่ตัวเราก็กยังไม่ตาย เพื่อนๆ ก็ยังไม่ตาย แต่เราก็เชื่อว่าตัวเราเองและเพื่อนๆ รวมทั้งคนอื่นๆ ที่จะเกิดมาในอนาคตต่อไปก็ต้องตาย เพราะเป็นคนเหมือนกัน กล่าวคือ เราสรุปว่าทุกๆ สิ่งที่อยู่ในประเภทของคนเป็นสิ่งต้องตาย

3.2 วิธีอุปนัยเป็นการสรุปเกินข้ออ้าง

การสรุปความจริงทั่วไปโดยอาศัยหลักฐานจากความจริงเฉพาะที่ได้จากประสบการณ์นั้น เป็นการสรุปเกินข้ออ้าง หรือเกินหลักฐานที่มีอยู่ เมื่อเราเคยเห็นหรือเคยรู้มาเพียงว่า “คนทุกคนต้องตาย” ทั้งๆ ที่เรายังเห็นคนบางคนมีชีวิตอยู่ เราเคยเห็นคนตายในอดีตแต่กลับสรุปหรือเชื่อต่อไปว่า ในอนาคตคนก็ต้องตายทั้งที่เรายังไม่สามารถเห็นเหตุการณ์ในอนาคตได้

ดังนั้นการอุปนัยจึงเป็นการสรุปเกินข้ออ้าง คือเป็นการกระโดดจาก “บางสิ่ง” ไปสู่ “ทุกสิ่ง” เป็นการกระโดดจากอดีตไปสู่อนาคต เพราะเป็นการอาศัยหลักฐานที่เรารู้เพียงบางส่วนแล้วสรุปว่าทั้งหมดที่อยู่ในประเภทเดียวกันต้องเป็นอย่างนั้นด้วย เป็นการอาศัยหลักฐานจากประสบการณ์ในอดีตมาสรุปว่า ในอนาคตสิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกัน ก็ย่อมเป็นอย่างในอดีตด้วย

3.3 ความน่าเชื่อถือของวิธีอุปนัย

ถ้าพิจารณาตามกฎของการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว จะเห็นว่า การอ้างเหตุผลแบบอุปนัยซึ่งเป็นการสรุปเกินข้ออ้าง หรือเกินหลักฐานที่มีอยู่นั้น เป็นการสรุปที่ไม่สมเหตุสมผล เพราะเราไม่อาจแน่ใจได้ 100% ว่าข้อสรุปจะถูกต้อง เนื่องจากเป็นการสรุปถึงสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นในอนาคต เราไม่อาจแน่ใจได้ 100% ว่าสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจะต้องเกิดเหมือนในอดีต มันจึงเป็นเพียงความเชื่อของเราเท่านั้นว่าสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตน่าจะเกิดเหมือนในอดีต

ดังนั้นข้อสรุปหรือความรู้ที่ได้จากการอุปนัยจึงไม่แน่นอนตายตัวเหมือนความรู้ที่ได้จากการนิรนัย ในการนิรนัย ถ้าข้ออ้างเป็นจริงและการอ้างสมเหตุสมผล ข้อสรุปย่อมเป็นจริงอย่าง

แน่นอนตายตัว แต่ข้อสรุปของการอุปนัยนั้นไม่ใช่เรื่องที่เราจะมาตัดสินว่าจริงหรือเท็จอย่างใดอย่างหนึ่งให้แน่นอนตายตัวลงไป แต่เป็นเรื่องที่ว่า ถ้าเรามีหลักฐานจากประสบการณ์ในอดีตอยู่จำนวนหนึ่ง แล้วเราสรุปเป็นความจริงทั่วไปออกมานั้น ข้อสรุปของเราน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด เพราะฉะนั้นเรื่องของการอุปนัยจึงเป็นเรื่องของความน่าจะเป็น (probability) ไม่ใช่เรื่องของความแน่นอนตายตัว (certainty)

วิธีการนिरนัยแม้จะให้ความรู้ที่แน่นอนตายตัว แต่ก็ไม่ได้ให้ความรู้ใหม่แก่เรา เป็นแต่เพียงการแยกแยะความรู้เก่าของเราออกมาให้เราชัดขึ้นเท่านั้น ส่วนวิธีการอุปนัยนั้นเป็นการสรุปเกินข้ออ้าง จึงได้ความรู้ใหม่เกิดขึ้น แต่การสรุปเกินข้ออ้างก็ทำให้ข้อสรุปที่ได้นั้นไม่แน่นอนตายตัว ถ้าเราไม่ยอมสรุปเกินข้ออ้างเพื่อที่จะให้ข้อสรุปที่แน่นอนตายตัว เราก็จะไม่ได้ความรู้ใหม่เกิดขึ้น

ในการพิจารณาความสมเหตุสมผลของการอุปนัย เราจึงไม่ได้พิจารณาในแง่ที่ว่าเมื่อมีหลักฐานอย่างนี้ การสรุปอย่างนี้ถูกหรือผิด แต่เราจะพิจารณาในแง่ที่ว่าเมื่อมีหลักฐานหรือข้อมูลจำนวนหนึ่ง การสรุปอย่างนี้น่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด กล่าวคือเราจะไม่ตัดสินลงไปอย่างเด็ดขาดว่าข้อสรุปเป็นจริงหรือเท็จ แต่จะดูว่าโอกาสที่ข้อสรุปจะเป็นจริงมีอยู่มากน้อยเพียงใด ถ้าข้อสรุปมีความน่าเชื่อถือมาก หรือน่าจะเป็นไปได้มาก เราก็พูดได้ว่าการสรุปอย่างนี้ค่อนข้างสมเหตุสมผล ถ้าข้อสรุปไม่ค่อยน่าเชื่อถือหรือไม่ค่อยน่าจะเป็นไปได้ เราก็พูดได้ว่าการสรุปอย่างนี้ไม่ค่อยสมเหตุสมผล

ความน่าเชื่อถือของการอุปนัยนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังต่อไปนี้

(1) ปริมาณของหลักฐาน ถ้ามีหลักฐานน้อย ความน่าเชื่อถือของข้อสรุปก็จะมีน้อย ยังมีหลักฐานหรือประสบการณ์มากขึ้นเท่าไร ข้อสรุปก็มีความน่าเชื่อถือได้มากขึ้นเท่านั้น ถ้าเราเคยกินปลาหมึกอย่างสองครั้ง แล้วเกิดอาการคันตามตัวทั้งสองครั้ง จึงสรุปว่า “ฉันแพ้ปลาหมึกเพราะกินที่ไรต้องคันทุกที” การสรุปเช่นนี้เป็นการสรุปความจริงทั่วไป เพราะสรุปว่า ฉันกินปลาหมึกจะต้องคันทุกครั้ง คือเชื่อว่าถ้ากินต่อไปอีกก็ต้องคันอีก การกินปลาหมึกเพียงสองครั้งแล้วสรุปว่าแพ้ปลาหมึก ย่อมน่าเชื่อถือได้น้อยกว่าการที่เคยกิน 10 ครั้ง แล้วเกิดอาการคันทั้ง 10 ครั้ง เพราะสองครั้งแรกที่คันตามตัว อาจเกิดจากสาเหตุอื่น เช่น แพ้สารในน้ำจิ้มปลาหมึกก็ได้ แต่ถ้าลองกินดูถึง 10 ครั้ง หลายๆ ร้าน มีน้ำจิ้มบ้าง ไม่มีบ้าง ก็ยังคงมีอาการคันตามตัว การสรุปว่าฉันแพ้ปลาหมึก ก็ย่อมน่าเชื่อถือได้มากกว่าการกินเพียง สองครั้ง

(2) หลักฐานนั้นเป็นตัวแทนที่ดีของเรื่องที่สรุปหรือไม่ ข้อสรุปจะเชื่อถือได้มากก็ต่อเมื่อหลักฐานนั้นเป็นตัวอย่งที่ดีของสิ่งทั้งหมดที่เราต้องการสรุป การกินปลาหมึกย่างแล้วสรุปว่าแพ้ปลาหมึก นั้นน่าเชื่อถือน้อยกว่าการกินทั้งปลาหมึกย่างและปลาหมึกสดที่ปรุงเป็นอาหาร

ชนิดต่างๆ เพราะปลาหมึกอย่างอาจไม่เป็นตัวแทนที่ดีของปลาหมึกทั้งหมดก็ได้ เนื่องจากปลาหมึกอย่างนั้นเก็บไว้นาน อาจมีเชื้อราที่ทำให้คันอยู่ เมื่อกินปลาหมึกอย่างจึงทำให้เกิดอาการคันขึ้นตามตัว ฉะนั้นถ้าจะให้ข้อสรุปว่า “ฉันแพ้ปลาหมึก” น่าเชื่อถือมากขึ้น ก็ต้องลองกินปลาหมึกหลายๆ แบบ ถ้าลองกินปลาหมึกสดที่ปรุงเป็นอาหารชนิดต่างๆ ดูแล้วยังต้องเสียวอยู่อีก การสรุปว่า “ฉันแพ้ปลาหมึก” ก็น่าเชื่อถือมากขึ้น

(3) ความซับซ้อนของเรื่องที่สรุป ถ้าเรื่องที่ต้องการสรุปมีลักษณะซับซ้อนน้อย ข้อสรุปก็น่าเชื่อถือได้มาก แต่ถ้าเรื่องที่ต้องการสรุปมีลักษณะซับซ้อนมากขึ้น ข้อสรุปก็มีความน่าเชื่อถือน้อยลง เพราะการสรุปกระโดดจากความจริงเฉพาะไปสู่ความจริงทั่วไปนั้น ทำได้โดยมีความเชื่อพื้นฐานอันหนึ่งว่า มีความสม่ำเสมอในธรรมชาติ คือสิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกันย่อมมีลักษณะเหมือนกัน และจะเปลี่ยนแปลงไปเหมือนๆ กัน ถ้าสิ่งนั้นมีความซับซ้อนน้อย โอกาสที่มันจะเปลี่ยนแปลงไปเหมือนกันก็มีมาก แต่ถ้าสิ่งนั้นมีความซับซ้อนมาก โอกาสที่มันจะเปลี่ยนแปลงไปเหมือนกันก็มีน้อยลง

เรื่องความซับซ้อนของเรื่องที่สรุปที่มีผลต่อความน่าเชื่อถือของข้อสรุปนี้ จะเห็นได้ชัดขึ้นในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์ ถ้าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องทางร่างกาย ข้อสรุปที่ได้มักเชื่อถือได้มาก แต่ถ้าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมซึ่งเป็นเรื่องทางจิตใจ ข้อสรุปในเรื่องนี้มักเชื่อถือได้น้อยกว่าการศึกษาเรื่องทางกาย เพราะเรื่องของร่างกายนั้นซับซ้อนน้อยกว่าเรื่องของจิตใจ เมื่อคนไข้คนหนึ่งปวดท้อง หมอให้กินยาอย่างหนึ่งที่คนปวดท้องกินแล้วเคยหายทุกคน เราย่อมเชื่อได้มากว่าเขาจะหายปวดท้องด้วย แต่การที่จิตแพทย์ให้การรักษาคคนที่ป่วยเป็นโรคจิตแก่คนไข้คนหนึ่งเหมือนคนไข้โรคจิตคนอื่นๆ ที่มีอาการอย่างเดียวกันซึ่งเคยรักษาหายมาก่อน โอกาสที่เขาจะหายป่วยจากโรคจิตย่อมน้อยกว่าที่เขาจะหายจากปวดท้องเมื่อกินยาแก้ปวดท้อง หรือการที่พูดว่า การที่จะเลี้ยงเด็กให้โตขึ้น มีร่างกายแข็งแรง ต้องทำอย่างนั้นอย่างนั้น ย่อมน่าเชื่อถือได้มากกว่าการพูดว่า การเลี้ยงเด็กให้โตขึ้น มีจิตใจ และความประพฤติดี ต้องทำอย่างนั้นอย่างนั้น นี้ก็เพราะเรื่องของจิตใจมีความซับซ้อนมากกว่าร่างกาย การสรุปเกี่ยวกับเรื่องของจิตใจจึงน่าเชื่อถือได้น้อยกว่าการสรุปเรื่องของร่างกาย

3.4 ความเชื่อพื้นฐานของวิธีอุปนัย

การที่วิธีอุปนัยยอมให้มีการสรุปเกินข้ออ้างได้ คือยอมให้มีการสรุปจากบางสิ่งไปสู่ทุกสิ่ง จากอดีตไปสู่อนาคต ก็เพราะวิธีอุปนัยมีความเชื่อพื้นฐาน (pre-supposition หรือ postulate) อยู่ว่า

(1) ธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว วิธีอุปนัยเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติจัดเป็นประเภทๆ ใต้ และสิ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกันย่อมอยู่ใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน ตัวอย่างเช่น ทุกสิ่งที่อยู่ในประเภทของน้ำบริสุทธิ์ย่อมมีลักษณะเหมือนกัน และเปลี่ยนแปลงไปภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน กล่าวคือน้ำบริสุทธิ์ทุกหยดประกอบด้วย ไฮโดรเจน 2 ส่วน และออกซิเจน 1 ส่วนเหมือนกัน และน้ำบริสุทธิ์ทุกหยดเมื่อนำมาต้มที่ความกดอากาศระดับน้ำทะเล จะเดือดที่อุณหภูมิ 100°C เสมอ ความเชื่อที่ว่าธรรมชาติมีความสม่ำเสมอ มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว หรือที่เราเรียกกันว่า กฎธรรมชาติ (Law of Nature) นี้เอง ทำให้เราสามารถสรุปจากบางสิ่งไปสู่ทุกสิ่งได้ สรุปจากอดีตไปสู่อนาคตได้ เมื่อเราต้มน้ำบริสุทธิ์บางหยดแล้วเดือดที่ 100°C เราก็เชื่อต่อไปว่า น้ำทุกหยดจะเดือดที่ 100°C ด้วยเช่นกัน เมื่อเราเคยต้มน้ำบริสุทธิ์ในอดีต แล้วเดือดที่ 100°C เราก็เชื่อว่า ในอนาคตถ้าเราต้มน้ำบริสุทธิ์อีก มันก็จะเดือดที่ 100°C เหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต การแสวงหาความรู้แบบอุปนัยมีความเชื่อพื้นฐานว่ากฎธรรมชาติมีอยู่จริง และต้องการแสวงหาความรู้คือธรรมชาติเหล่านี้

(2) ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นมีสาเหตุที่แน่นอนตายตัว ความเชื่อที่ว่ามีความสม่ำเสมอในธรรมชาติ และเราสามารถหากฎเกณฑ์มาอธิบายความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติได้นั้น ย่อมมาจากความเชื่อที่พื้นฐานกว่านี้อีก คือความเชื่อที่ว่าเหตุการณ์ทั้งหลายไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญหรือเกิดขึ้นลอยๆ เมื่อไรก็ได้ แต่ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมมีสาเหตุ และเป็นสาเหตุที่แน่นอนตายตัวด้วย กล่าวคือสาเหตุอย่างหนึ่งย่อมให้ผลอย่างหนึ่ง สาเหตุอีกอย่างหนึ่งย่อมให้ผลอีกอย่างหนึ่งที่ต่างกันอย่างออกไป สาเหตุอย่างเดียวกันย่อมทำให้เกิดผลอย่างเดียวกัน ความเชื่อดังกล่าวนี้เรียกว่า กฎการเป็นสาเหตุ (principle of causation)

ถ้าทุกสิ่งเกิดขึ้นโดยบังเอิญ ไม่มีสาเหตุที่แน่นอน ความสม่ำเสมอหรือกฎเกณฑ์ในธรรมชาติย่อมมีไม่ได้ ถ้าเราต้มน้ำบริสุทธิ์ ณ ความกดอากาศระดับน้ำทะเล ครั้งแรกเดือดที่ 100°C ครั้งที่ 2 เดือดที่ 90°C ครั้งที่ 3 เดือดที่ 110°C ถ้าเป็นอย่างนี้เราก็ไม่อาจแน่ใจได้ว่าการต้มน้ำบริสุทธิ์ครั้งต่อไป จะเดือดที่อุณหภูมิกี่องศา เราก็จะไม่สามารถหากฎเกณฑ์ในเรื่องจุดเดือดของน้ำบริสุทธิ์ได้ แต่จากประสบการณ์ เราพบว่าทุกครั้งที่มีสาเหตุอย่างเดียวกันเกิดขึ้น ผลอย่างเดียวกันจะเกิดขึ้นเสมอ เราจึงเชื่อว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นมีสาเหตุที่แน่นอนตายตัว ทุกครั้งที่มีสาเหตุ คือมีความกดอากาศระดับน้ำทะเล มีน้ำบริสุทธิ์และมีอุณหภูมิ 100°C ผลคือ น้ำเดือดย่อมเกิดขึ้นเสมอ

ความเชื่อที่ว่าสาเหตุอย่างเดียวกันย่อมทำให้เกิดผลอย่างเดียวกันนี้เอง ทำให้เราสามารถทำนายได้ว่า ถ้ามีเหตุอย่างนี้จะเกิดผลอย่างไรขึ้นในอนาคต ทั้งนี้ก็โดยอาศัยประสบการณ์ในอดีตที่

เคยพบมาว่า เมื่อเคยมีเหตุอย่างนี้ ผลอย่างนี้เคยเกิดขึ้นตามมาเสมอ ดังนั้นถ้าในอนาคตมีเหตุอย่างนี้อีก ผลอย่างนี้ก็คงจะเกิดขึ้นอีกเป็นแน่ ความจริงแล้ว การหาความรู้เรื่องกฎธรรมชาติก็คือ การหาสาเหตุของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในธรรมชาตินั่นเอง ในเมื่อสาเหตุอย่างเดียวกันก่อให้เกิดผลอย่างเดียวกันขึ้นเสมอ ดังนั้นเมื่อมีผลอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ผลนั้นต้องเกิดจากสาเหตุหนึ่งที่แน่นอนตายตัว ถ้าเรามีประสบการณ์ในเรื่องนั้นมากพอ และมีวิธีสังเกตที่ดีพอ เราก็อาจจะบอกได้ว่าสาเหตุนั้นคืออะไร

4. เหตุผลวิบัติ (Fallacy)

เหตุผลวิบัติในความหมายของนักตรรกวิทยา หมายถึงข้อบกพร่องหรือความผิดพลาดในการใช้เหตุผล ซึ่งข้อบกพร่องหรือความผิดพลาดดังกล่าวเป็นเหตุให้เราตัดสินปัญหาต่างกัน

สาเหตุที่คนเราตัดสินปัญหาต่างกันทั้ง ๆ ที่ต่างฝ่ายต่างก็ใช้เหตุผล เป็นเพราะว่าคนส่วนมากยังไม่เข้าใจลักษณะของเหตุผลดีพอ นักตรรกวิทยาจึงได้พยายามศึกษาวิเคราะห์เหตุผลที่มนุษย์ใช้กันอยู่จนสามารถเห็นได้ว่า การที่คนเราต้องตัดสินปัญหาต่างกัน อาจเกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งใน 4 สาเหตุ ต่อไปนี้คือ

4.1 การใช้ภาษาอย่างไม่รัดกุมในการอ้างเหตุผล

ในการอ้างเหตุผล คนเราต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อ และในการใช้ภาษานั้น เราอาจไม่เข้าใจภาษาที่ใช้ดีพอ ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจไม่ตรงกันได้ ภาษาจึงมีส่วนทำให้คนเราเข้าใจกันได้หรือเข้าใจผิดกันก็ได้ ดังนั้นในการศึกษาลักษณะที่ถูกและผิดของเหตุผล นอกจากจะศึกษาเหตุผลแล้ว ยังต้องศึกษาภาษาซึ่งเป็นสื่อในการอ้างเหตุผลด้วย ว่ามีส่วนทำให้คนเราเข้าใจเหตุผลของอีกฝ่ายหนึ่งไขว้เขวไปได้อย่างไร

จงเปรียบเทียบการอ้างเหตุผลสองแบบนี้

<p>(1) ตำรู้ว่าแดงทำร้ายชาวจริง
ดำไม่เข้าข้างคนที่ทำร้ายผู้อื่น
เขาจึงไม่เข้าข้างแดง</p> | <p>(2) ตำรู้ว่าแดงไม่ดี
ดำเป็นคนไม่เข้าข้างคนไม่ดี
เขาจึงไม่เข้าข้างแดง</p> |
|--|---|

จะเห็นว่า เหตุผลที่อ้างใน (1) อ่านแล้วเข้าใจดีกว่าใน (2) เพราะข้อความที่นำมาอ้างใน (1) บอกข้อเท็จจริงที่เราพิสูจน์ได้ว่า แดงทำร้ายชาวจริงหรือไม่ และดำไม่เข้าข้างคนที่ทำร้ายผู้อื่นเสมอไปหรือไม่ แต่ข้อความใน (2) อ่านไม่เข้าใจชัดเจนเหมือนใน (1) เพราะใช้คำที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยข้อเท็จจริง “แดงไม่ดี” เป็นข้อความที่เราหาข้อเท็จจริงมาตัดสินไม่ได้ นอกจากจะ

อธิบายว่า “ไม่ดี” หมายความว่าอย่างไร ถ้าไม่อธิบายก็ไม่เข้าใจ “ไม่ดี” อาจหมายความว่า “ทำร้ายผู้อื่น” หรืออาจหมายความว่าเพียงว่าเป็นคนที่ขัดผลประโยชน์ของดำ หรืออื่นๆ นอกจากนี้ก็ได้ “ไม่ดี” จึงเป็นคำที่มีความหมายกว้าง การใช้ภาษาที่มีความหมายกว้างไม่รัดกุมชัดเจนเช่นนี้ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเราตกลงกันไม่ได้ในเรื่องของเหตุผล

4.2 สิ่งที่น่ามาอ้างเป็นเหตุผลบกพร่อง

สมมติว่าคนเราใช้ภาษาได้ดี ทั้งผู้พูดและผู้ฟังเข้าใจตรงกันทุกประการ แต่ก็อาจมีความเห็นขัดแย้งกันในการอ้างเหตุผลได้ สาเหตุอย่างหนึ่งก็คือ ตัวเหตุผลที่น่ามาอ้างไม่ถูกต้องสมบูรณ์ เช่น มีหลักฐานน้อยเกินไปที่จะสรุป หรือมีหลักฐานมากพอ แต่หลักฐานนั้นไม่เป็นตัวแทนที่ดีของเรื่องที่ต้องการสรุป ถ้ามีคนมาบอกเราว่า “คนอังกฤษนี้ไว้ใจไม่ได้ ชอบโกหกอยู่เรื่อย ฉันทมีเพื่อนเป็นชาวอังกฤษสามสี่คน โกหกเก่งทุกคน” เราคงไม่เห็นด้วยกับข้อสรุปนี้ เพราะการสรุปว่าชาวอังกฤษทุกคนไว้ใจไม่ได้ โดยอ้างเหตุผลหรือหลักฐานเพียงชาวอังกฤษ 3-4 คนที่ชอบโกหก เหตุผลหรือหลักฐานที่อ้างย่อมน้อยเกินไป นอกจากนี้หลักฐานที่อ้างยังไม่เป็นตัวแทนที่ดีของเรื่องที่สรุป เพราะชาวอังกฤษ 3-4 คนที่เป็นเพื่อนของผู้อ้างไม่ได้เป็นตัวแทนของคนอังกฤษทั้งประเทศ ดังนั้นความบกพร่องของตัวเนื้อหาหรือเหตุผลที่น่ามาอ้างจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเราตัดสินใจต่างกัน

4.3 วิธีการอ้างเหตุผลไม่ถูกต้อง

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การอ้างเหตุผลบกพร่องก็คือ วิธีอ้าง ความถูกต้องของการอ้างเหตุผลนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับภาษาและเนื้อหาของเหตุผลที่น่ามาอ้างแล้ว ยังขึ้นอยู่กับวิธีอ้างด้วย ถ้าอ้างผิดวิธีแล้ว แม้ภาษาและเหตุผลที่น่ามาอ้างจะถูกต้อง ก็ยังถือว่าการอ้างเหตุผลครั้งนั้นผิด เช่น

- (1) นายทุนทั้งหลายย่อมรักษามลประโยชน์ของตน
นายแดงเป็นคนรักษามลประโยชน์ของตน
ฉะนั้นนายแดงต้องเป็นนายทุน

วิธีที่ใช้อ้างในตัวอย่างนี้คือ ถ้าสิ่งสองสิ่งมีลักษณะอะไรเหมือนกันแล้ว ทั้งสองสิ่งนั้นจะต้องเป็นสิ่งเดียวกัน การอ้างเหตุผลแบบนี้จึงมีวิธีอ้างหรือรูปแบบดังนี้

- (2) A เป็น B
C เป็น B
ฉะนั้น A กับ C เป็นสิ่งเดียวกัน

วิธีอ้างแบบนี้ไม่ถูกต้อง เพราะการที่สิ่งสองสิ่งมีลักษณะบางอย่างร่วมกัน ไม่จำเป็นว่าต้องมีลักษณะอื่นร่วมกันด้วย

4.4 การอ้างสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลมาเป็นเหตุผล

สิ่งสำคัญประการสุดท้ายที่ทำให้การอ้างเหตุผลไม่ถูกต้อง คือการอ้างสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลมาเป็นเหตุผล ซึ่งสิ่งที่นำมาอ้างเหล่านี้มักเป็นสิ่งที่เร้าอารมณ์ผู้ฟังให้ชอบหรือไม่ชอบตาม แล้วเลยตัดสินใจความชอบหรือไม่ชอบนั้นโดยมิได้ใช้เหตุผล ความผิดพลาดในการอ้างเหตุผลแบบนี้จึงมีชื่อเรียกว่า ความผิดพลาดโดยการทิ้งเหตุผล

ตัวอย่างเช่น แดงว่าดำผิด ขาวว่าดำไม่ผิด แดงกับขาวเถียงกันในเรื่องการกระทำของดำว่าผิดหรือไม่ เหตุผลที่แท้คือ การกระทำนั้นผิดหรือไม่ผิดตรงไหน อย่างไร แต่บางครั้งคนเราก็ไม่เถียงกันเรื่องนี้ เช่น แดงอาจเถียงขาวว่า ที่ขาวว่าดำไม่ผิด เพราะขาวชอบน้องสาวของดำอยู่ จึงเข้าข้างดำ ดังนี้ เป็นต้น

ในแง่เหตุผล แดงไม่ควรโจมตีขาวด้วยเรื่องส่วนตัว ถ้าเหตุผลของขาวไม่ดี แดงก็ควรแย้งว่า เหตุผลของขาวใช้ไม่ได้อย่างไร แต่ถ้าแย้งเหตุผลของขาวไม่ได้ การนำเรื่องส่วนตัวของขาวมาพูดก็มิได้ทำให้เหตุผลของขาวผิดหรือถูกมากขึ้น ปกติแล้วคนเรามักรู้สึกว้าว้าว ถ้าใครมีผลประโยชน์อยู่ฝ่ายใด ก็ยอมเข้าข้างฝ่ายนั้น การใช้เรื่องส่วนตัวมาโจมตีกันเพื่อให้เห็นว่าทรศนะของอีกฝ่ายผิดแทนที่จะใช้เหตุผลมาพิสูจน์ว่าทรศนะของอีกฝ่ายผิดอย่างไร จึงเป็นตัวอย่างของการอ้างสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลมาเป็นเหตุผลหรือการทิ้งเหตุผล

5. สรุป

ตรรกวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาบริสุทธิ์ ที่ว่าด้วยเรื่องของเหตุผลและกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล นักปรัชญาให้ความสำคัญกับตรรกวิทยาในฐานะที่เป็นเครื่องมือของปรัชญา หรือเป็นประตูนำเข้าสู่วิชาปรัชญา เพราะการศึกษาปรัชญาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้จำเป็นต้องเข้าใจเหตุผลและรู้กฎเกณฑ์การใช้เหตุผลเสียก่อน เหตุผลในความหมายของตรรกวิทยา หมายถึงหลักฐานที่สนับสนุนหรือยืนยันให้เราเชื่อว่า ข้อสรุปของเราเป็นจริง เชื่อถือได้ ซึ่งการอ้างหลักฐานเพื่อยืนยันให้เรามั่นใจว่าข้อสรุปเป็นจริง เชื่อถือได้เรียกว่า การอ้างเหตุผล

การอ้างเหตุผลต้องมีสองส่วนเสมอ คือส่วนที่เป็น ข้ออ้าง กับส่วนที่เป็น ข้อสรุป ในการอ้างเหตุผลแต่ละครั้ง ข้ออ้างจะมีหนึ่งข้อหรือมากกว่าหนึ่งข้อก็ได้ แต่ข้อสรุปต้องมีข้อเดียว การอ้างเหตุผลมี 2 แบบ คือการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย กับการอ้างเหตุผลแบบอุปนัย

การอ้างเหตุผลแบบนิรนัยเป็นการอ้างหลักฐานจากสิ่งที่เราเชื่อหรือยอมรับกันอยู่แล้วว่าเป็นจริง หรือเป็นการสรุปความรู้ใหม่จากความรู้เดิมโดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์ ส่วนการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยเป็นการสรุปความรู้ใหม่โดยอ้างหลักฐานจากประสบการณ์

การอ้างเหตุผลแบบนิรนัย มี 3 รูปแบบ คือการอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไข รูปนิรนัย และเหตุผลย่อ แต่ละรูปแบบมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนในการตรวจสอบความสมเหตุสมผล ส่วนการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยนั้น ไม่สามารถตรวจสอบความสมเหตุสมผลได้ การพิจารณาความสมเหตุสมผลของวิธีอุปนัยจึงต้องอาศัยการยอมรับ คือการมีประสบการณ์หรือเหตุผลที่จะทำให้สามารถแน่ใจได้ว่าลักษณะนี้น่าจะเป็นธรรมชาติของสิ่งนั้น นักตรรกวิทยาบางคนจึงลงความเห็นว่า วิธีการนิรนัยให้ความแน่นอน (Certainty) ส่วนวิธีการอุปนัยให้ความน่าจะเป็น (Probability)

ตรรกวิทยายังศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับข้อบกพร่องของการใช้เหตุผล หรือที่เรียกว่าเหตุผลวิบัติด้วย และได้พบสาเหตุที่ทำให้คนเราต้องตัดสินใจต่างกันอย่างอื่นเนื่องมาจากความไม่เข้าใจลักษณะของเหตุผลดีพอ ซึ่งอาจอยู่ในข้อใดข้อหนึ่งใน 4 ข้อ ได้แก่ การใช้ภาษาอย่างไม่รัดกุมในการอ้างเหตุผล สิ่งที่น่ามาอ้างเป็นเหตุผลบกพร่อง วิธีการอ้างเหตุผลไม่ถูกต้อง และการอ้างสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลมาเป็นเหตุผล

6. คำถามท้ายบท

1. ตรรกวิทยาเป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องอะไร
2. เหตุผลคืออะไร
3. เหตุผลอยู่ที่ไหน
4. การอ้างเหตุผลคืออะไร
5. การอ้างเหตุผลแต่ละครั้งจะต้องประกอบด้วยข้ออ้างกี่ข้อ ข้อสรุปกี่ข้อ
6. การอ้างเหตุผลแบบนิรนัยคืออะไร
7. รูปแบบของการอ้างเหตุผลแบบนิรนัยมีกี่ชนิด อะไรบ้าง
8. จงอธิบายความหมายของ 'ตัวเงื่อนไข' และ 'ตัวตาม'
9. ประโยคตรรกวิทยาคืออะไร
10. ประโยคตรรกวิทยา 1 ประโยค ต้องประกอบด้วยกี่ส่วน อะไรบ้าง
11. ประโยค A, E, I, O ต่างกันอย่างไร
12. "มีแต่ภิกษุเท่านั้นที่ถือศีล 311 ข้อ" เขียนเป็นประโยคตรรกวิทยาว่าอย่างไร

13. “ไม่มีใครอยากลำบาก” เขียนเป็นประโยคตรรกวิทยาว่าอย่างไร
14. เทอมคืออะไร
15. วิธีดูเทอมกระจายและเทอมไม่กระจายทำอย่างไร
16. รูปนิรนัยคืออะไร
17. ประโยคอ้างเอกกับประโยคอ้างโทต่างกันอย่างไร
18. กฎความสมเหตุสมผลของรูปนิรนัยมีกี่ข้อ อะไรบ้าง
19. เหตุผลย่อคืออะไร
20. ความจริงเฉพาะแตกต่างจากความจริงทั่วไปอย่างไร
21. การอุปนัยแสวงหาความจริงทั่วไปหรือความจริงเฉพาะ
22. ความน่าเชื่อถือของวิธีอุปนัยขึ้นอยู่กับอะไร
23. วิธีอุปนัยมีความเชื่อพื้นฐานว่าอย่างไรบ้าง
24. สาเหตุที่ทำให้คนเรารู้ตัดสินปัญหาต่างกัันมีสาเหตุ อะไรบ้าง

บทที่ 6

สุนทรียศาสตร์

แผนการสอน

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. สามารถบอกความหมายและขอบข่ายของสุนทรียศาสตร์ในฐานะที่เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาได้
2. สามารถอธิบายความหมายของความงามได้
3. สามารถอธิบายทฤษฎีของลัทธิอัตวิสัยและลัทธิวัตถุวิสัยในเรื่องที่เกี่ยวกับความงามได้
4. สามารถอธิบายความหมายและขอบข่ายของศิลปะได้
5. สามารถบอกความแตกต่างระหว่างจิตรศิลป์กับประยุกตศิลป์ได้
6. สามารถอธิบายความงามในทฤษฎีของนักปรัชญาต่างๆ ได้
7. สามารถเข้าใจทฤษฎีของตนเกี่ยวกับความงามว่ามีลักษณะเป็นอัตวิสัยหรือวัตถุวิสัย
8. สามารถตอบคำถามท้ายบทได้อย่างถูกต้อง

1. ความหมายและขอบข่ายของสุนทรียศาสตร์

คำว่า “สุนทรียศาสตร์” แยกศัพท์ออกได้เป็น 2 คำ คือ “สุนทรีย-” แปลว่า เกี่ยวกับความนิยมความงาม กับ “ศาสตร์” แปลว่า วิชา สุนทรียศาสตร์จึงแปลว่า วิชาว่าด้วยความนิยมความงาม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 : 814)

สุนทรียศาสตร์แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า “aesthetics” ซึ่งแปลว่าการศึกษารื่องความงามหรือปรัชญาความงาม (philosophy of beauty) บางครั้งคำว่า aesthetics ยังหมายถึงปรัชญาศิลปะ (Philosophy of Art) ซึ่งให้นิยามว่า “วิชาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของความงาม” ซึ่งบางคนก็เข้าใจว่า คำนิยามทั้งสองนี้มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่ความเข้าใจดังกล่าวนี้ไม่ถูกต้องเพราะความงามไม่ได้มีเฉพาะในศิลปะเท่านั้น ทว่าในธรรมชาติก็มีความงามได้ และมโนภาพเรื่องความงามเป็นเพียงแง่หนึ่งในปรัชญาศิลปะเท่านั้น (Randall and others 1970 : 279)

ดังนั้น สุนทรียศาสตร์จึงหมายถึง วิชาที่ว่าด้วยความงามซึ่งอาจเป็นความงามในธรรมชาติหรือความงามในผลงานทางศิลปะก็ได้ เพราะในผลงานทางศิลปะเราถือว่าเป็นสิ่งที่มีความงามอยู่ด้วย

นอกจากนี้ สุนทรียศาสตร์ยังหมายถึง (อารี สุทธิพันธุ์, ใน อำนาจ เย็นสบาย, บรรณาธิการ 2520 : 14-15)

- (1) วิชาที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกของการรับรู้ความงาม
- (2) วิชาที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์และคุณลักษณะของความงาม คุณค่าของความงาม และรสนิยม
- (3) วิชาที่ส่งเสริมให้สอบสวนและแสวงหาหลักเกณฑ์ของความงามสากลในลักษณะของรูปธรรมที่เห็นได้ชัด รับรู้ได้และชื่นชมได้
- (4) วิชาที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ตรงของบุคคล สร้างพฤติกรรม ความพอใจโดยไม่หวังผลตอบแทน ในทางปฏิบัติเป็นความรู้สึกพอใจเฉพาะตน สามารถเผื่อแผ่เสนอแนะผู้อื่นให้มีอารมณ์ร่วมรู้สึกด้วยได้
- (5) วิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพฤติกรรมตอบสนองของมนุษย์จากสิ่งเร้าภายนอกตามเงื่อนไขของสถานการณ์ เรื่องราว ความเชื่อ และผลงานที่มนุษย์สร้าง

ขอบข่ายของสุนทรียศาสตร์หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สุนทรียศาสตร์ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของความงามในประเด็นต่อไปนี้

- 1.1 ความงามคืออะไร
- 1.2 ความงามมีอยู่จริงหรือไม่
- 1.3 ศิลปะคืออะไร
- 1.4 อะไรเป็นแรงจูงใจให้เกิดผลงานทางศิลปะ
- 1.5 ประเภทของศิลปะ

2. ความงามคืออะไร

ความงามเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของสุนทรียธาตุ (aesthetical elements) ซึ่งสุนทรียธาตุ มี 3 อย่างคือ ความงาม (beauty) ความแปลกหูแปลกตา (picturesqueness) และความน่าทึ่ง (sublimity) การถกปัญหาเรื่องสุนทรียธาตุในปรัชญาเกินความรวมถึงสุนทรียธาตุในทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ถือว่ามีสุนทรียธาตุได้ ไม่ว่าจะเป็นความงามตามธรรมชาติ (natural beauty) หรือความงามในศิลปกรรม (artistical beauty) ความน่าเกลียดน่ากลัวในจินตนาการ ความน่าทึ่งในศรัทธาคำสอนของศาสนา ฯลฯ ล้วนเป็นสุนทรียธาตุทั้งสิ้น (กรีติ บุญเจือ 2519 : 90-91)

3. ความงามมีอยู่จริงหรือไม่

สำหรับประเด็นปัญหาว่าความงามมีอยู่จริงหรือไม่ นั้น มีคำตอบ 2 ลัทธิ ดังต่อไปนี้

3.1 ลัทธิอัตวิสัย (Subjectivism)

ลัทธินี้มีทรรศนะว่า ความงามมิได้มีอยู่จริงในวัตถุหรือในสิ่งใดๆ ในโลก ข้อความเกี่ยวกับความงามที่ผู้พูดกล่าวออกมา เป็นการแสดงออกของความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบเท่านั้น ไม่มีอะไรมากกว่านี้ (Titus and others 1979 : 106) การชมภาพวาดหรือประติมากรรม การฟังดนตรีหรือชมอาทิตย์อัสดงที่เราคิดว่ามีความงามหรือความไพเราะนั้น เพราะมันทำให้เราเกิดความชื่นชมและเป็นสุขใจ ความงามมิได้มีอยู่จริงในวัตถุ แต่อยู่ที่ใจของเราเอง คือเรารู้สึกเอาเองว่า น่าชื่นชมหรือสวยงาม ทำให้เราคิดว่ามีความงามอยู่ที่วัตถุ ดังนั้นมาตรการตัดสินความงามจึงไม่ตายตัวขึ้นอยู่กับความรู้สึกหรือรสนิยมของแต่ละคน การที่นายแดงพูดว่า นางงามจักรวาลสวย เพราะผู้หญิงสวยในทรรศนะของเขามีลักษณะเหมือนกับนางงามจักรวาล กล่าวคือ รูปร่างสูง ผิวขาว กิริยาท่าทางดูกระฉับกระเฉงแคล่วคล่องว่องไวเหมือนผู้หญิงทางตะวันตก ส่วนนายขาวบอกว่า นางงามจักรวาลคนเดียวกันนี้ไม่สวย เพราะผู้หญิงสวยในทรรศนะของเขาต้องเป็นสตรีร่างเล็ก ผิวไม่ขาวจัด หน้าตาคมขำแบบคนไทย และท่าทางนุ่มน้อมกิริยามารยาทเรียบร้อยเหมือนกุลสตรี

ไทยสมัยโบราณ ถ้าคนสองคนคือ แดงกับดำถกเถียงกันเกี่ยวกับเรื่องนี้ ลัทธิอัตวิสัยจะถือว่าไม่มีใครผิด หรือถูกทั้งคู่ เพราะความงามมิได้มีอยู่จริงในวัตถุ แต่ขึ้นอยู่กับผู้ตัดสินซึ่งอาจมีทรรศนะต่างกันได้

นักปรัชญาที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ โกรเซ่ ตอลสตอย ริชาร์ดส์ และฮูม ดังจะได้กล่าวถึงแต่ละคนตามลำดับดังต่อไปนี้

3.1.1 โกรเซ่ (Benedetto Croce 1866-1952) เป็นชาวอิตาลี โกรเซ่มีทรรศนะว่า ความงามเป็นเรื่องของจิตใจของเราในการสร้างจินตภาพ (image) ซึ่งความสามารถในการสร้างจินตภาพนี้เป็นจุดเริ่มต้นของศิลปะ ศิลปะถูกควบคุมโดยจินตนาการของมนุษย์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น กล่าวคือ เป็นสิ่งที่เรารู้สึกและแสดงออกมาเท่านั้น

3.1.2 ตอลสตอย (Leo Tolstoi 1828-1910) ชาวรัสเซีย มีทรรศนะว่าคุณค่าทางศิลปะหรือความงามไม่ว่าจะออกมาในรูปของโคลงกลอน ทำนองเพลง ภาพวาด หรือรูปปั้น ขึ้นอยู่กับผลที่เกิดขึ้นต่อบุคคลที่มีประสบการณ์ต่อมัน ศิลปะคือการสื่อสารอารมณ์หรือความรู้สึกนึกคิดเมื่อบุคคลหนึ่งเล่านิทาน แต่งเพลง หรือวาดภาพ เขามีจุดมุ่งหมายจะถ่ายทอดอารมณ์หรือความรู้สึกที่ตัวเองได้รับนั้นให้แก่ผู้อื่น ซึ่งหมายความว่าเขากำลังสร้างผลงานทางศิลปะ ถ้าผลงานทางศิลปะชิ้นใดสามารถถ่ายทอดความรู้สึกไปยังคนจำนวนมากได้ ศิลปะชิ้นนั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นศิลปะที่ยิ่งใหญ่ การจะตัดสินว่าผลงานทางศิลปะชิ้นใดยิ่งใหญ่กว่า หรือมีความงามมากกว่า ก็ดูที่จำนวนคนที่เกิดความรู้สึกจากผลงานนั้นว่ามากน้อยเพียงใด ความงามจึงมิได้อยู่ที่วัตถุนั้นๆ แต่อยู่ที่ความพึงพอใจของผู้ที่มารับรู้มัน

3.1.3 ริชาร์ดส์ (Ivor Armstrong Richards 1893-?) กวีและนักปรัชญาศิลปะชาวอังกฤษ เขามีทรรศนะว่า สิ่งที่เราเรียกว่าความงามก็คือ ความรู้สึกพึงพอใจ เมื่อเรากล่าวว่าสิ่งสิ่งหนึ่งงาม เราหมายถึงในขณะที่เรากำลังฟังพิศสิ่งนั้น แรงผลักดันบางอย่างในตัวเราทำให้เราอยู่ในสภาวะที่เรียกว่าดุลยภาพทางอารมณ์ เพราะเงื่อนไขของดุลยภาพทางอารมณ์นี้ทำให้เรามีประสบการณ์ความพึงพอใจและทำให้เราสมมุติเอาเองว่ามีความงามอยู่ในวัตถุนั้น ซึ่งการสมมุติเช่นนั้นเป็นเพียงการถ่ายทอดความรู้สึกของเราออกมายังโลกภายนอกเท่านั้น (Joan 1957 : 330)

3.1.4 ฮูม (David Hume 1711-1776) ชาวสกอต ฮูมมีทรรศนะว่า ความงามเป็นเพียงความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจมนุษย์ ซึ่งอาจเหมือนกันหรือแตกต่างกันในแต่ละบุคคลก็ได้ ความงามไม่ได้มีอยู่ในวัตถุภายนอก วัตถุภายนอกมีเพียงขนาด รูปร่าง และอัตราส่วนต่างๆ ความงามจึงมิใช่คุณสมบัติของวัตถุใดๆ เขากล่าวว่า

ยุคคิดได้อธิบายถึงคุณสมบัติของวงกลมไว้อย่างครบถ้วน แต่ก็ไม่ได้พูดอะไรสักคำถึงเรื่องความงาม เหตุผลย่อมประจักษ์ชัดอยู่ในตัว ความงามมิใช่คุณสมบัติอย่างหนึ่งของวงกลม... แต่เป็นเพียงผลที่รูปภาพทำให้เกิดขึ้นในจิตใจ... ถ้าท่านคิดจะมองหาความงามในวงกลม ท่านจะไม่มีวันพบ ไม่ว่าท่านจะใช้ประสาทสัมผัสใดในตัวท่าน หรือจะใช้เหตุผลทางคณิตศาสตร์ค้นหาคุณสมบัติทั้งหมดของวงกลม ท่านจะไม่มีวันพบ... ก่อนที่จะมีใครมาชม จะไม่มีอะไรในวงกลม นอกจากขนาดและอัตราส่วนต่างๆ ต้องมีผู้มาชมที่มีความรู้สึกในอารมณ์เท่านั้น จึงจะมีความแก่และความงามเกิดขึ้น (กรีติ บุญเจือ 2522 : 51)

สรุปทฤษฎีของลัทธิอัตวิสัยคือ ความงามมิได้มีอยู่จริงเป็นเพียงการสร้างจินตภาพของเรา ความงามจึงเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตของเรา เราจะเข้าใจความงามของผลงานทางศิลปะที่ศิลปินแสดงออกมาได้อย่างซาบซึ้งมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถของเราแต่ละคนในการใช้อัจฉลิตกัญญาณ (intuition) เข้าถึงความงามของศิลปะชิ้นนั้น เช่น เราอ่านนิยายเรื่องหนึ่งด้วยความเพลิดเพลิน สร้างภาพพจน์ของตัวละครและสถานการณ์ในเรื่องได้อย่างดี แต่ถ้าเราจับบรวรทัดหรือวิเคราะห์โครงสร้างของนิยายนั้น เราจะไม่ได้รับความเพลิดเพลินเลย (ดู บุญย์ นิลเกษ 2525 : 39)

3.2 ลัทธิวัตถุวิสัย (Objectivism)

ลัทธิวัตถุวิสัยมีทฤษฎีว่า ความงามมีอยู่จริงในวัตถุหรือโลกภายนอกโดยไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกของมนุษย์ และเกณฑ์ตัดสินความงามก็มีตายตัว การที่เรามองเห็นเรื่องความงามต่างกันไม่ได้หมายความว่า ความงามอยู่ที่จิตที่เราารู้สึก แต่มันมีอยู่จริงๆ ในโลกภายนอก และมีเกณฑ์ตายตัวที่จะใช้ตัดสินได้ซึ่งแม้มนุษย์อาจจะไม่รู้เกณฑ์นั้น แต่มันก็มีอยู่อย่างแน่นอนตายตัว เช่น ถ้าเรตัดสินว่าทิวทัศน์แห่งหนึ่งงามไม่ได้หมายความว่า การตัดสินของเราทำให้ทิวทัศน์งาม แต่สีและลักษณะของทิวทัศน์ที่ปรากฏอยู่ข้างหน้านั้นต่างหากที่งาม มันมีลักษณะของความงามอยู่ในสิ่งนั้นอย่างเป็นอิสระจากการตัดสินของเรา เราจะตัดสินมันหรือไม่ มันก็ปรากฏ เช่นนั้น ณ วันเวลานั้น ความงามจึงมีอยู่ในวัตถุภายนอกต่างๆ กับ สี กลิ่น อุณหภูมิ ขนาด และรูปทรงมีอยู่ในวัตถุ (Titus and others 1979 : 107)

นักปรัชญาที่จัดอยู่ในกลุ่มวัตถุวิสัย ได้แก่ เพลโต เบลล์ และคานท์ ดังจะได้กล่าวถึงตามลำดับคือ

3.2.1 เพลโต (Plato 427-347 B.C.) เพลโตมีทฤษฎีว่า ความงามเป็นสิ่งแท้จริงหรือเป็นสิ่งที่อยู่จริง ความงามที่แท้จริงนั้นมีได้อยู่ในโลกแห่งผัสสะนี้ แต่อยู่ในโลกแห่งมโนคติ (World of Ideas) ความงามมีลักษณะเป็นออสสาร นิรันดร ไม่เปลี่ยนแปลง วัตถุบางชิ้นที่เราเห็นว่า

งามเพราะมันได้รับส่วนแห่งความงามหรือเลียนแบบความงามมาจากความงามในโลกแห่งมันใด ๆ สิ่งงาม ๆ ในโลกนี้ต่างก็มีส่วนในความงามนิรันดรด้วยกัน ความงามที่มีในแต่ละสิ่งเป็นความงามประเภทเดียวกัน แต่อาจจะงามมากน้อยต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับว่ามันเลียนแบบความงามนิรันดรมากน้อยเพียงใด เราจะรู้จักความงามได้โดยการดูสิ่งงาม ๆ หลายสิ่งแล้วเราจะค่อย ๆ เข้าใจความงามที่เป็นนามธรรมหรือความงามอมตะที่เป็นแบบของสิ่งต่าง ๆ ที่มีความงามได้

3.2.2 เบลล์ (Clive Bell) มีความเห็นว่าเนื่องจากรูปแบบ สี เสียง บางลักษณะเมื่อประกอบกันเข้าในลักษณะหนึ่งทำให้เราเกิดความรู้สึกแบบหนึ่งได้อย่างมาก แต่ถ้าจัดในอีกลักษณะหนึ่งจะไม่ทำให้เกิดความรู้สึกแบบนั้นขึ้นมา เช่น เสียงดนตรีของเพลง ๆ หนึ่งทำให้เราเกิดความรู้สึกบางอย่าง แต่ถ้านักดนตรีเล่นเพลงนั้นโดยสลบตัวโน้ตหรือเล่นย้อนหลังจะไม่ทำให้เกิดความรู้สึกแบบนั้น เบลล์จึงถือว่าประสบการณ์ในความรู้สึกพิเศษของบุคคลเป็นจุดเริ่มต้นของสุนทรียภาพ วัตถุที่ก่อให้เกิดความรู้สึกชนิดนี้เรียกว่า ศิลปะ (Joad 1957 : 348) ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากผลงานทางศิลปะอาจแตกต่างกันในด้านคุณภาพและความเข้มข้น คือคนสองคนมีประสบการณ์ศิลปะชิ้นหนึ่ง อาจเกิดความรู้สึกด้านสุนทรียภาพต่างกันได้ แต่ก็เป็นการรู้สึกชนิดเดียวกัน

ผลงานทางศิลปะต่าง ๆ มีคุณสมบัติร่วมกันคือ มีคุณภาพบางอย่างที่ทำให้ผู้มีประสบการณ์เกิดความรู้สึกทางด้านสุนทรียภาพ คุณสมบัติร่วมที่มีอยู่ในศิลปะทุกชิ้นนี้เบลล์เรียกว่า “แบบสำคัญ” (significant form) แบบสำคัญคือลักษณะของสิ่งหนึ่งที่เป็นจุดหมายในตัวมันเอง หรือเป็นลักษณะที่เรารู้ว่ามันมีความสำคัญเหนือกว่าลักษณะอื่น ๆ ของวัตถุเมื่อพิจารณาในแง่ที่เป็นสิ่งสนองความต้องการของมนุษย์ แบบสำคัญเป็นความจริงอย่างหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังหรือแฝงอยู่ในผลงานทางศิลปะชิ้นหนึ่ง ๆ ความเป็นจริงหรือแบบสำคัญอันนี้เองที่ทำให้เรามีความรู้สึกทางด้านสุนทรียภาพ ศิลปะเป็นทางที่เราจะเข้าถึงความจริงประเภทนี้

3.2.3 ค้านท์ (Immanuel Kant 1724-1804) มีทรรศนะว่า จิตของเรามีสมรรถภาพที่สามนอกเหนือจากเหตุผลและเจตจำนง นั่นคือมีสมรรถภาพรู้ ความรู้สึกทางสุนทรียภาพเป็นความรู้สึกหรือความพึงพอใจที่ไม่คำนึงถึงผลได้ (แพทริก 2518 : 382) แม้ความงามเป็นเรื่องของจิตหรือความรู้สึก แต่เป็นวัตถุวิสัยคือ มีอยู่จริงโดยไม่ขึ้นอยู่กับรสนิยมหรือผลประโยชน์ของบุคคล เช่น เมื่อเรากล่าวว่า “ภาพนี้งาม” เราไม่ได้หมายถึงเรามีรสนิยมชมชอบภาพในลักษณะนั้น และไม่เกี่ยวกับว่าภาพนี้จะมีผลอะไรทางเศรษฐกิจหรือไม่ แต่หมายความว่าภาพนี้มีลักษณะบางอย่างที่ทำให้จิตของเรามีความรู้สึกทางสุนทรียภาพ

4. ศิลปะคืออะไร

เนื่องจากสุนทรียศาสตร์เกี่ยวข้องกับศิลปะโดยตรง จึงจำเป็นต้องเข้าใจความหมายของคำว่า “ศิลปะ” ที่ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “Art” ซึ่งมีความหมายกว้างมากจนยากที่จะให้คำจำกัดความที่แน่นอนตายตัวลงไปได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเข้าใจหรือความคิดเห็นของนักปรัชญาและของท่านผู้รู้แต่ละคนเป็นสำคัญ ได้มีนักปรัชญาและผู้รู้หลายท่านให้คำจำกัดความของศิลปะไว้ต่าง ๆ กัน ดังต่อไปนี้ (ชูศักดิ์ จิระวัฒน์ 2530 : 16)

ตอลสตอย (Leo Tolstoi 1828-1910)

“ศิลปะ คือการถ่ายทอดความรู้สึก ศิลปะเป็นวิธีสื่อสารความรู้สึกระหว่างมนุษย์”

โกรเซ่ (Benedetto Croce 1866-1952)

ศิลปะ คือการแสดงสัญชาตญาณออกมา การสร้างศิลปะเป็นเรื่องของสัญชาตญาณล้วนๆ เป็นการสร้างรูปแบบที่สมบูรณ์จากสิ่งที่รับรู้ เนื้อแท้ของศิลปะไม่ได้อยู่ที่รูปร่างภายนอกของรูปแบบอันเป็นเรื่องของเทคนิคและฝีมือ สัญชาตญาณต่างหากที่เป็นการแสดงออกของศิลปะ การกระทำด้วยสัญชาตญาณคือ อำนาจที่จะสร้างรูปแบบเพื่อแสดงสัญชาตญาณออกมา

อริสโตเติล (Aristotle 384-322 B.C.)

ศิลปะ คือการเลียนแบบความแท้จริงซึ่งเป็นกระจกเงาสท้อนธรรมชาติ ศิลปะไม่ใช่การถ่ายแบบรูปร่างภายนอกวัตถุ แต่เป็นการถ่ายแบบเนื้อแท้ภายใน การเลียนแบบในศิลปะไม่ใช่การถ่ายแบบที่เหมือนของจริงนัก เพราะการสร้างสรรคศิลปะเกิดจากความต้องการจะแสดงอารมณ์ ศิลปะชั้นสูงสามารถสนองความต้องการได้ทั้งทางวุฒิปัญญา และทางความรู้สึกที่ดีของศิลปะคือการระบายอารมณ์ เพราะอารมณ์ที่เก็บกดไว้จากความกดดันทางสังคมมีทางออกได้ด้วยศิลปะโดยวิธีที่ไม่เป็นอันตราย

สเปนเซอร์ (Herbert Spencer 1820-1903)

ศิลปะ คือการแสดงพลังส่วนเกินออกมาเช่นเดียวกับการเล่น ศิลปะเป็นการแสดงออกของอำนาจและเสรีภาพตามธรรมชาติของมนุษย์โดยไม่ได้คิดถึงผลได้ รสนิยมทางสุนทรียศาสตร์ก่อให้เกิดระเบียบทางจินตนาการ

ฟรอยด์ (Sigmund Freud 1856-1939)

ศิลปะ เป็นการแสดงออกทางจินตนาการ การสนองความต้องการให้สำเร็จ การเล่นของเด็กเป็นการแสดงออกทางจินตนาการ เมื่อคนเราโตขึ้นก็เลิกเล่นอย่างเด็กและหันมาสร้างคามฝัน

แทนการเล่น ใช้เวลาในการฝันและสร้างศิลปะ ในการสร้างศิลปะนั้นจิตสำนึกกับจิตใต้สำนึกทำงานร่วมกัน

นอกจากนี้ อารี สุทธิพันธุ์ ได้นิยามความหมายของศิลปะตามขอบข่ายของการรับรู้ทั้ง 3 แหล่งคือ แหล่งธรรมชาติ แหล่งสังคม และแหล่งบุคคล ดังนี้ (อารี สุทธิพันธุ์, ใน อำนาจ เย็นสบาย, บรรณาธิการ 2520 : 17)

นิยามตามการรับรู้จากแหล่งธรรมชาติ ได้แก่

- (1) ศิลปะ คือการเลียนแบบธรรมชาติ (Imitation of nature)
- (2) ศิลปะ คือการถ่ายทอดโลกภายนอกเป็นรูปแบบที่มองเห็น (Visual Form)
- (3) ศิลปะ คือการสร้างสรรคความงามจากธรรมชาติ

นิยามตามการรับรู้จากแหล่งสังคม ได้แก่

- (1) ศิลปะ คือสื่อกลางของสังคมในรูปแบบภาษาที่ใช้เส้น รูปทรง สี สัญลักษณ์ และส่วนประกอบศิลปะ
- (2) ศิลปะ คือการประดิษฐ์ตกแต่งให้งดงาม เพื่อเสริมสร้างและยกย่องผู้มีอำนาจ ผู้นำทางศาสนา และสร้างภาพลวงตามความเชื่อของสังคม
- (3) ศิลปะ คือสิ่งเร้าให้สังคมตระหนักในความเปลี่ยนแปลง สิทธิเสรีภาพ ภัยพิบัติ ความยุติธรรม จะด้วยรูปแบบในทางบวกหรือทางลบก็ตาม เพื่อให้ผู้ชมผู้ดูคิด
- (4) ศิลปะ หมายถึงเอกลักษณ์อันแสดงความก้าวหน้าหรือความเสื่อมของสังคม

นิยามตามการรับรู้จากแหล่งบุคคล ได้แก่

- (1) ศิลปะ คือการแสดงออกของศิลปินผู้ยิ่งใหญ่ที่มีบทบาทมากในสังคม
- (2) ศิลปะ คือการแสดงออกเป็นรูปแบบมองเห็นได้ตามความต้องการของผู้สร้าง
- (3) ศิลปะ คือการสร้างสรรคความงามประจำยุค
- (4) ศิลปะ คือการแสดงออกอย่างเสรี (Free Expression)
- (5) ศิลปะ คือรูปแบบที่มีนัยสำคัญ (Significant form)

จากทรรศนะต่างๆ ที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ศิลปะเกี่ยวข้องกับความงามที่เป็นการสร้างสรรค์ของมนุษย์ มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ สิ่งต่างๆ ในธรรมชาติจึงไม่ใช่ศิลปะ แต่ขณะเดียวกันงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ก็มีไชจะเป็นศิลปะทั้งหมด เพราะการสร้างสรรค์ที่จะนับว่าเป็นศิลปะนั้นต้องเป็นการสร้างสรรค์ที่มีความงามอยู่ด้วย การสร้างสรรค์อาจดัดแปลงจากสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติหรือเกิดขึ้นเองทั้งหมดก็ได้

จะเห็นได้ว่า การให้คำนิยามของศิลปะนั้นเป็นเรื่องที่ทำได้โดยยาก เพราะผู้ให้นิยามแต่ละคนมักจะเน้นด้านใดด้านหนึ่งที่ตนเห็นว่าสำคัญที่สุด อย่างไรก็ตามจากคำนิยามเหล่านี้สามารถทำให้เราเข้าใจศิลปะในแง่มุมต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนิยามข้างต้นแล้วยังมีคำตอบอื่นๆ ที่น่าสนใจดังต่อไปนี้ (ดู สวัสดิ์ สุวรรณสังข์ 2529 : 87-189)

4.1 ศิลปะ คือการเลียนแบบธรรมชาติ

ศิลปะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาเลียนแบบความเป็นจริงที่มีในธรรมชาติโดยการถ่ายทอดจากธรรมชาติมาเป็นผลงานทางศิลปะ โดยศิลปินไม่ต้องเลียนแบบทุกอย่างที่มีอยู่ แต่เลือกเท่าที่จำเป็นหรือเห็นว่าเหมาะสม เช่น ภาพวาด หรืองานปั้น จะแทนสิ่งบางสิ่งที่มีจริง แต่ไม่จำเป็นต้องเหมือนสิ่งนั้นทุกอย่าง ลักษณะย่อยที่ไม่สำคัญจะถูกตัดออกไปแล้วแต่จุดประสงค์ของผู้สร้างศิลปะนั้นๆ หรือในวรรณคดี ใช้ภาษาเป็นตัวแทนหรือเลียนแบบความเป็นจริง สำหรับละครหรือภาพยนตร์ ใช้เสียงหรือคำพูดแทนความเป็นจริง หรือใช้เลียนแบบความเป็นจริง แต่แทนหรือเลียนแบบได้มากกว่าในวรรณคดีเพราะสามารถถ่ายทอดท่าทางออกมาด้วย สำหรับดนตรีแทนสิ่งที่ไม่ใช่เสียง เช่น แสดงออกถึงอารมณ์รื่นเริงหรือเศร้าโศกก็ได้

4.2 ศิลปะ คือการแสดงออก

การแสดงออก หมายถึงการแสดงความรู้สึกหรือความเข้าใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกมาภายนอก แต่การแสดงออกบางอย่างอาจไม่เกี่ยวกับศิลปะก็ได้ การแสดงออกที่ขาดสติและปราศจากการกลั่นกรองไม่จัดเป็นศิลปะ

ศิลปินจะแสดงออกเมื่อมีประสบการณ์หรือความเข้าใจบางอย่างต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วต้องการแสดงออกมาเป็นรูปธรรมที่มองเห็นได้ถึงลักษณะของสิ่งนั้นตามที่ศิลปินเข้าใจ หรือมีประสบการณ์เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจได้ด้วย

4.3 ศิลปะ คือรูปแบบที่มีนัยสำคัญ

แม้ศิลปะจะเป็นการเลียนแบบธรรมชาติ หรืออาจเป็นการแสดงออกของความเข้าใจของมนุษย์ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ทว่าจุดประสงค์ที่แท้จริงของศิลปะนั้นคือ ศิลปะเพื่อศิลปะ (Art for art's sake) ไม่ใช่ศิลปะเพื่อชีวิตหรือเพื่ออะไรบางอย่าง คือศิลปะเป็นการแสดงออกถึงรูปแบบอะไรบางอย่างที่มีนัยสำคัญหรือมีความงามให้ผู้อื่นรับรู้ได้ หรือเป็นการแสดงออกถึงเอกภาพของรูปแบบหลายๆ แบบที่ประกอบกันเข้าเป็นงานศิลปะชิ้นหนึ่งๆ

4.4 ศิลปะ คืออุปกรณ์ให้เกิดความพึงพอใจ

ศิลปะ คือสิ่งที่มีคุณค่าอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือให้ความพึงพอใจหรือความสนุกสนานแก่มนุษย์ได้ วิทยาศาสตร์ให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ แต่ศิลปะไม่ได้ให้ความรู้อะไรเกี่ยวกับโลกภายนอกหรือเกี่ยวกับธรรมชาติเลย และศิลปะไม่ได้ให้หลักการในการดำรงชีวิต ถ้าศิลปะไม่ให้คุณค่าด้านความพึงพอใจแก่มนุษย์ก็เท่ากับไม่ได้ทำอะไรแก่เราเลย

ศิลปะให้ความพึงพอใจหรือความสนุกสนานแก่มนุษย์ทั้งแก่ศิลปินผู้สร้างงานศิลปะเอง และทั้งผู้รับรู้งานศิลปะนั้น แต่ความพึงพอใจหรือความสุขจากศิลปะนั้นแตกต่างจากความพึงพอใจอื่นๆ ที่มนุษย์ได้รับ

4.5 ศิลปะ คือทางเข้าถึงความจริง

ศิลปะให้สิ่งที่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถให้ได้ เพราะวิทยาศาสตร์ให้เพียงคำอธิบายสิ่งที่ปรากฏต่อเรา โลกแห่งความเป็นจริงไม่สามารถเขียนออกมาเป็นสูตรหรือเป็นภาษาธรรมดาได้ แต่ศิลปะพยายามแสดงออกถึงความเป็นจริงที่อยู่เบื้องหลังประสบการณ์ของเรา และแสดงให้เห็นผู้อื่นเข้าถึงความเป็นจริงอันเป็นนิรันดร์นั้น เช่น ในปรัชญาของเพลโตถือว่าแบบของความงามซึ่งเป็นสิ่งนิรันดร์ เป็นต้นแบบของความงามของสิ่งต่างๆ ในโลก สิ่งงามต่างๆ รวมทั้งผลงานของศิลปิน พยายามที่จะเข้าถึงความงามอันนั้น ผลงานทางศิลปะที่แสดงออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจนั้นเป็นการนำทางให้ผู้อื่นเข้าถึงความงามอันเป็นความจริงเท่านั้นได้บ้าง ผลงานที่ใกล้เคียงกับความงามนิรันดร์จะเป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่ (ดู Randall and others 1970 : 281-282)

4.6 ศิลปะ คือภาษา

ผลงานทางศิลปะที่ศิลปินสร้างขึ้นมานั้นเพื่อเป็นการสื่อความหมายหรือเป็นการอธิบายอะไรบางอย่างให้ผู้อื่นเข้าใจภาษา แต่เป็นภาษาที่ไม่มีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ตายตัว การแปลความหมายหรือการเข้าใจภาษาทางศิลปะอาจแตกต่างกันได้ตามความคิด และประสบการณ์ของแต่ละคนซึ่งอาจเข้าใจแตกต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายของผู้สร้างศิลปะนั้นๆ ก็ได้ (ดู อารี สุทธิพันธุ์ 2519 : 16-18)

4.7 ศิลปะ คือทางแห่งการพัฒนาศีลธรรม

ผลงานทางศิลปะมีส่วนในการพัฒนาศีลธรรมของมนุษย์อยู่บ้าง เพราะผลงานทางศิลปะแสดงถึงอุดมคติอันสูงส่งออกมาได้ด้วยซึ่งแม้จะไม่ได้แสดงออกในลักษณะเป็นคำสอนโดยตรง แต่ก็สามารถจูงใจให้ผู้ชมมีความรักและทะนุถนอมต่อผลงานนั้น ทั้งยังจูงใจให้รักความกลมกลืน ความมัยย์สดี ความกล้าหาญ และความยุติธรรม ทั้งที่ไม่ต้องมีการสั่งสอนกันเลย (ดู แพทริก 2518 : 376)

5. อะไรเป็นแรงจูงใจให้เกิดผลงานทางศิลปะ

แรงกระตุ้นทางศิลปะ หมายถึงสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ผลิตผลงานทางศิลปะหรือผลิตสิ่งที่มีความงามขึ้นมา เช่น สาเหตุที่ทำให้คนคิดแต่งทำนองเพลง เขียนบทหรือยกรอง วาดรูป หรือแกะสลัก การเอาแรงจูงใจในการกระทำกิจกรรมอื่นๆ ของมนุษย์มาตอบปัญหาทางศิลปะไม่น่าจะได้ เช่น ตอบว่าเพื่อหารายได้หรือหวังความร่ำรวย หรือเพราะอยากได้ชื่อเสียง หรือเพราะหวังความก้าวหน้าในสังคม เป็นต้น ทั้งนี้เพราะงานทางศิลปะไม่สู้ทำรายได้ให้แก่ผู้สร้างสรรค์มันขึ้นมา

สำหรับคำตอบที่ว่าอะไรเป็นแรงจูงใจให้เกิดผลงานทางศิลปะนั้นมีคำตอบหลายประเด็นดังนี้ (ดู แพทริค 2518 : 373-379)

5.1 ความต้องการแสดงออก

มนุษย์ผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ขึ้นมามากมายก็เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ แต่ผลงานทางจิตรศิลป์ซึ่งมุ่งด้านความสวยงามจะไม่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ เช่น ดนตรี จิตรกรรม บทกวี ฯลฯ แรงจูงใจที่ทำให้ศิลปินผลิตผลงานทางศิลปะเกิดจากการได้สัมผัส รับรู้ หรือเกิดความรู้สึกถึงความงามบางอย่างทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะแสดงลักษณะของความงามที่ตนรู้สึกในใจนั้นออกมาภายนอก ให้เป็นสิ่งที่เห็นได้หรือจับต้องได้

5.2 การรับรู้ของสังคม

การที่ศิลปินสร้างผลงานทางศิลปะออกมานั้นมิใช่เพียงเพื่อแสดงความรู้สึกของตนออกมาเท่านั้น แต่ยังต้องการให้ผู้อื่นในสังคมเกิดความรู้สึกร่วม หรือมีประสบการณ์ร่วมในลักษณะนั้นด้วย

บุคคลในสังคมมีความเกี่ยวพันกันในด้านต่างๆ อยากรู้ในสิ่งที่คนอื่นรู้และเข้าใจได้ ต้องการร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วย ร่วมรับรู้กันและกัน ต้องการให้คนอื่น ๆ ร่วมในความยินดีในสิ่งที่เขาค้นพบใหม่ ถ้ามีผู้ชื่นชมในผลงานของเราเท่าใด เราก็ยิ่งพอใจมากเท่านั้น

5.3 การคลายความเครียดทางอารมณ์

ศิลปินผู้มีความรู้สึกเกี่ยวกับความงามบางอย่างจะอยู่เฉยๆ ไม่ได้ เพราะจะเกิดความเครียดทางอารมณ์ ต่อเมื่อได้สร้างผลงานที่มีความงามที่ตัวเองรู้สึกก็จะรู้สึกพึงพอใจหรือเป็นสุขใจ ทำให้ความเครียดคลายลงไปได้

5.4 การเล่น

ศิลปินบางคนสร้างผลงานขึ้นมาในลักษณะเหมือนเป็นการเล่นของเด็ก เด็กเล่นเพราะอยากเล่น มิได้มีจุดมุ่งหมายใดๆ ในการดำรงชีพ มันเป็นส่วนหนึ่งในมนุษย์ที่ต้องการหา

ทางออก ทางด้านศิลปะก็เช่นกัน ศิลปินมีพลังหรือความคิดที่นอกเหนือจากการคิดเพื่อการดำรงชีพ พลังส่วนนี้จะผลักดันออกมาให้ศิลปินคิดสร้างผลงานทางศิลปะที่สวยงาม หรือคิดทำนองเพลงที่ไพเราะในยามที่มีเวลาว่าง อันเป็นการแสดงออกมาอย่างเสรีและเป็นไปในทำนองเดียวกับการเล่นของเด็ก

5.5 การเกิดขึ้นของมโนภาพ

คนบางคนมีพลังสร้างสรรค์ในความคิดของเขา เขาสามารถสร้างมโนภาพใหม่ขึ้นมาได้เรื่อยๆ จึงทำให้เขาพยายามสร้างผลงานทางศิลปะตามที่เขามีมโนภาพนั้น พลังในการสร้างมโนภาพ อาจมีมากน้อยต่างกันในแต่ละคน บุคคลใดที่มีพลังในการสร้างมโนภาพสูงและสามารถแสดงออกมาเป็นผลงานทางศิลปะที่มีทักษะสูงก็ถือว่าเป็นบุคคลที่เป็นอัจฉริยะทางศิลปะสาขานั้นๆ

6. ประเภทของศิลปะ

ศิลปะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ (ชูศักดิ์ จิระวัฒน์ 2530 : 17)

6.1 ทัศนศิลป์ (Fine Art)

ทัศนศิลป์เดิมมีชื่อเรียกว่า ประณีตศิลป์ ซึ่งเป็นศิลปะแห่งความงามวิจิตรพิสดารที่สร้างสรรค์มาด้วยจิตใจ และความรู้สึกนึกคิดเป็นที่ติดตาตรึงใจ ประทับใจ และสะเทือนใจแก่ผู้ที่ได้พบเห็น เป็นงานสร้างสรรค์ของศิลปินที่มุ่งสร้างขึ้นจากความบันดาลใจที่ได้รับจากสิ่งแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการทางด้านจิตใจของมนุษย์ คือเพื่อให้จิตใจเป็นสุขทั้งของผู้อื่นและของศิลปินผู้สร้างสรรค์เอง

ทัศนศิลป์หรือประณีตศิลป์ แบ่งออกเป็น 3 แขนงคือ

6.1.1 ทัศนศิลป์ (Visual Art) หมายถึงศิลปะประเภทที่มนุษย์สามารถรับรู้ความสวยงามของมันได้ด้วยการดู หรือรับรู้สุนทรียภาพด้วยตา ทัศนศิลป์มี 4 ประเภท ได้แก่

6.1.1.1 จิตรกรรม (Painting) คือการเขียนภาพและระบายสีภาพนั้นด้วยสีหลาย ๆ สี และในลักษณะต่างกัน

6.1.1.2 ประติมากรรม (Sculpture) คือศิลปะที่มีลักษณะ 3 มิติที่เกิดจากการปั้นหรือการแกะสลัก

6.1.1.3 สถาปัตยกรรม (Architecture) คือการก่อสร้างต่างๆ เช่น อาคาร พระปรางค์ เจดีย์ โบสถ์ วิหาร

6.1.1.4 ภาพพิมพ์ (Graphic Art) คือการใช้แบบพิมพ์เดียวกันได้หลายๆ รูป อาจพิมพ์ด้วยมือหรือด้วยเครื่องจักรก็ได้

6.1.2 โสตศิลป์ (Audio Art) คือศิลปะที่มนุษย์สามารถรับรู้ความงามของมันได้ด้วยการฟัง หรือการได้ยิน หรือการอ่านจากตัวอักษร คือรับรู้สุนทรียภาพด้วยหู โสตศิลป์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

6.1.2.1 ดนตรี (Music) คือการทำให้เกิดเสียงสูงต่ำและมีจังหวะ เครื่องมือในการทำเสียงหรือเครื่องดนตรีมีหลายลักษณะ และทำให้เกิดเสียงที่แตกต่างกันออกไปตามชนิดและประเภทของเครื่องดนตรีแต่ละอย่างรวมทั้งการขับร้องด้วย

6.1.2.2 วรรณกรรม (Literature) คือการประพันธ์เป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรอง ร้อยแก้ว คือการผูกเป็นเรื่องราวในลักษณะต่างๆ ส่วนร้อยกรองเป็นการใช้ถ้อยคำคล้องจองกัน และเป็นเรื่องราวต่างๆ ด้วย

6.1.3 โสตทัศนศิลป์ (Audio-Visual Art) หรือศิลปะการแสดง (Performing Art) ได้แก่ ละครเวทีที่สามารถมองเห็นรูปลักษณะการเคลื่อนไหวพร้อมกับการได้ยินจังหวะ และทำนองไปด้วย ได้แก่ ละคร การฟ้อนรำ การเต้นรำ ภาพยนตร์ และโทรทัศน์

6.2 ประยุกต์ศิลป์ (Applied Art)

คือศิลปะที่มุ่งประโยชน์ทางใช้สอยเป็นอันดับแรก แล้วจึงมุ่งนำเอาความงามทางด้านศิลปะเข้าไปช่วยตกแต่งให้งานที่ใช้สอยนั้นน่าดู น่าชม และน่าใช้สอยมากขึ้น ประยุกต์ศิลป์แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ 5 ประเภท ดังนี้

6.2.1 มัณฑนศิลป์ (Decorative Art) เป็นงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบเครื่องเรือน การกำหนดสี ตลอดจนวัสดุในการตกแต่งให้สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมและให้สวยงามเหมาะสมกับสถานที่นั้นๆ

6.2.2 อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art) เป็นงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับเครื่องปั้นดินเผา งานประดิษฐ์ด้วยผ้า ไม้ไผ่ งานเย็บปักถักร้อย งานโลหะ ฯลฯ ซึ่งงานเหล่านี้เป็นประเภทเครื่องใช้โดยเอาศิลปะเข้าไปประยุกต์ให้สวยงาม เป็นการผลิตด้วยการใช้ฝีมือ แต่ปัจจุบันมุ่งผลิตเพื่อการค้าและผลิตจำนวนมาก การผลิตจึงต้องอาศัยเครื่องจักรเพราะประหยัดแรงงาน เวลา และทุนค่าใช้จ่าย

6.2.3 พาณิชยศิลป์ (Commercial Art) เป็นศิลปะการโฆษณา การจัดห้องแสดงสินค้า การตกแต่งหน้าร้าน รวมถึงการถ่ายภาพโฆษณาด้วย

6.2.4 ศิลปะหัตถกรรม (Art Crafts) คือศิลปะที่ทำด้วยมือเป็นส่วนใหญ่ แบบที่ทำจึงแตกต่างกันได้ตามความพอใจของผู้ทำ อาจจะทำเป็นอาชีพหรือทำไว้ใช้เองก็ได้ เช่น การปั้นหม้อโอ่ง การทอผ้าของชาวบ้านบางกลุ่ม การจักสาน เป็นต้น

6.2.5 ศาสนศิลป์ (Religious Art) คือศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อศาสนาหรือความเชื่อ เช่น การสร้างพระพุทธรูป และรูปเคารพต่างๆ ตามความเชื่อทางศาสนาของตน

7. สรุป

ปัญหาทางสุนทรียศาสตร์ก็เช่นเดียวกับปัญหาปรัชญาในสาขาอื่นๆ กล่าวคือ ยังหาคำตอบที่แน่นอนตายตัวไม่ได้ ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาแต่ละกลุ่ม แต่ละลัทธิต่างก็เสนอคำตอบอันประกอบด้วยเหตุผลและความน่าเป็นไปได้ทำให้ยากแก่การที่จะตัดสินลงไปอย่างเด็ดขาดว่า คำตอบของนักปรัชญากลุ่มใดหรือลัทธิใดถูกต้องและแน่นอนตายตัว การที่คำตอบต่างๆ ยังไม่แน่นอนตายตัวนี้เอง ที่ทำให้ปรัชญาคงความเป็นปรัชญาอยู่ได้ เพราะเมื่อใดที่เรื่องใดมีคำตอบแน่นอนตายตัว ก็ต้องแยกตัวจากปรัชญาออกไปเป็นศาสตร์แขนงอื่นหรือสาขาอื่นที่ไม่ใช่ปรัชญา

อย่างไรก็ตาม การจะเข้าใจปัญหาทางปรัชญาสาขาต่างๆ นั้น มิใช่เรื่องที่จะทำได้โดยง่าย แต่ก็สามารถทำได้หากมีความพยายามและมีนิสัยรักการสืบค้น ตรวจสอบ ตลอดจนหมั่นพิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุผลอยู่เสมอ เพราะในสากลจักรวาลนี้ไม่มีอะไรที่จะอยู่พ้นไปจากความสามารถแห่งสติปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์ไปได้

8. คำถามท้ายบท

1. สุนทรียศาสตร์เป็นสาขาปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องอะไร
2. ลัทธิอัตวิสัยมีเหตุผลอย่างไรจึงเชื่อว่าความงามมิได้มีอยู่จริง
3. เพลโตถือว่าความงามมีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่มันอยู่ที่ใด
4. นายแดงกล่าวว่า “ความงามคือความพอใจ” คำกล่าวนี้แสดงให้เห็นทรรศนะเกี่ยวกับความงามของนายแดงอย่างไร
5. แรงจูงใจที่ทำให้เกิดผลงานทางศิลปะมีอะไรบ้าง
6. จงอธิบายคำกล่าวที่ว่า “ศิลปะคือรูปแบบที่มีนัยสำคัญ”
7. “ศิลปะคือภาษา” หมายความว่าอย่างไร
8. ศิลปะแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ กี่ประเภท
9. วิจิตรศิลป์กับประยุกต์ศิลป์แตกต่างกันอย่างไร
10. ศิลปะที่จัดอยู่ในประเภทวิจิตรศิลป์มีอะไรบ้าง

บทที่ 7

ปรัชญาชีวิตของคนไทย

แผนการสอน

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. สามารถบอกความหมายและขอบข่ายของปรัชญาชีวิตของคนไทยได้
2. สามารถอธิบายความหมายของปรัชญาไทยได้
3. สามารถอธิบายความหมายของปรัชญาชีวิตได้
4. สามารถบอกสาเหตุที่ทำให้ปรัชญาชีวิตของคนไทยในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตได้
5. สามารถอธิบายความหมายของค่านิยมและยกตัวอย่างได้
6. สามารถอธิบายปรัชญาชีวิตของคนไทยพุทธได้
7. สามารถอธิบายปรัชญาชีวิตของคนไทยคริสต์ได้
8. สามารถอธิบายปรัชญาชีวิตของคนไทยมุสลิมได้
9. สามารถตอบคำถามท้ายบทได้อย่างถูกต้อง

1. ความหมายและขอบข่ายของปรัชญาชีวิตของคนไทย

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่า ปรัชญา มีความหมายกว้างๆ 2 ความหมาย คือ ความหมายตามตัวอักษร หมายถึงปรัชญาที่ใช้แทนคำว่า “philosophy” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายถึง รักความรู้ รักที่จะมีความรู้ หรือความรักในปรัชญา

อย่างไรก็ตาม คำว่า “ความรู้” ในปรัชญานั้นมิได้หมายถึงความรู้ทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือความรู้เกี่ยวกับการดำรงชีพใดๆ นักปรัชญาจิตนิยมสมัยกรีกโบราณ เช่น โสกราตีส เพลโต และอริสโตเติล ได้ให้นิยาม “ความรู้” ในทางปรัชญาไว้ว่า หมายถึงการรู้จักตัวเอง (to know thyself) และการที่จะรู้จักตัวเองได้อย่างแท้จริงก็ต้องหมั่นสำรวจตรวจสอบตัวเองอยู่เสมอ ดังที่โสกราตีสกล่าวไว้ว่า “ชีวิตที่ไม่มีการตรวจสอบไม่มีค่าควรแก่การดำรงอยู่” (a life without examination is not worth living) (Ferguson 1970 : 65) วิชาปรัชญาที่ศึกษากันในสถาบันอุดมศึกษามีความหมายตรงกับ “philosophy” นี้

ส่วนอีกความหมายหนึ่งเป็นความหมายตามการใช้ ซึ่งหมายถึงแนวความคิด คติ ความเชื่อ เป็นต้น

การที่ต้องนำความหมายของปรัชญามากกล่าวซ้ำอีก เพราะในบทนี้จะได้ใช้คำว่า “ปรัชญา” ทั้งสองความหมาย กล่าวคือ เมื่อกล่าวถึงปรัชญาชีวิตโดยทั่วๆ ไปจะใช้คำว่า “ปรัชญา” ในความหมายที่สอง แต่ในส่วนที่เป็นการวิเคราะห์จะใช้คำว่า “ปรัชญา” ในความหมายแรก

1.1 ความหมายของปรัชญาไทย

การให้ความหมายของ “ปรัชญาไทย” นั้นเป็นเรื่องยากอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะยังไม่เคยปรากฏว่ามีนักคิดของไทยที่ประกาศตนว่าเป็นนักปรัชญาอย่างชัดเจนและเปิดเผยเหมือนกับนักปรัชญากรีก เช่น โสกราตีส เพลโต อริสโตเติล หรือเหมือนนักปรัชญาจีน เช่น เหลาจื้อ ขงจื้อ เม่งจื้อ เป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าหากจะหาลักษณะที่เป็นปรัชญาไทยแท้ๆ นั้นไม่มี

ในการประชุมสัมมนาเรื่อง “แนวความคิดทางปรัชญาไทย” จัดโดยภาควิชาปรัชญาและศาสนาคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 22-23 ธันวาคม 2531 นั้น ทั้งผู้อภิปรายและผู้ฟังซึ่งเป็นอาจารย์ภาควิชาปรัชญาและศาสนาจากสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ได้พยายามที่จะให้ความหมายของ “ปรัชญาไทย” แต่ก็ไม่สามารถนิยามได้ว่าปรัชญาไทยคืออะไร ในที่สุดก็สรุปมติของที่ประชุมได้ว่า ปรัชญาไทยที่ปรัชญาตรงกับความหมายของ “philosophy” นั้นไม่มี

คำว่า “ปรัชญาไทย” ในที่นี้ผู้เขียนจึงนำคำว่า “ปรัชญา” ในความหมายที่สองมาใช้ กล่าวคือ หมายถึงแนวความคิด คติ ความเชื่อ ตลอดจนค่านิยมของคนไทย

1.2 ความหมายของปรัชญาชีวิต

ปรัชญาชีวิต หมายถึงแนวคิดหรือหลักการในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามเป้าหมายของตน เพื่อให้ชีวิตของตนเป็นสุข (สวัสดิ์ สุวรรณสังข์ 2525 : 198) ปรัชญาชีวิตจึงรวมเอาความเชื่อ ทักษะคติ ตลอดจนค่านิยมต่างๆ ของบุคคลหรือของสังคมเข้าไว้ด้วยกันทั้งในลักษณะย่อยและลักษณะรวมดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อที่สองดังต่อไปนี้

2. ปรัชญาชีวิตของคนไทย

ปรัชญาชีวิตของคนไทยนั้นมีลักษณะเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จะหาหลักที่เป็นแกนกลางให้ยึดถืออย่างมั่นคงถาวรนั้นแทบจะหาไม่ได้ สาเหตุที่ทำให้ปรัชญาชีวิตของคนไทยต้องเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา ก็เนื่องมาจากอิทธิพลของศาสนา และอารยธรรมต่างชาติที่เรารับเข้ามาในสังคมไทย ตัวอย่างเช่น ในสมัยสุโขทัยเราได้รับพระพุทธศาสนาจากประเทศศรีลังกาเข้ามา ปรัชญาชีวิตของคนไทยก็มีลักษณะเป็นพุทธปนกับพราหมณ์ เพราะพระพุทธศาสนานั้นไม่สามารถแยกออกจากศาสนาพราหมณ์อย่างเด็ดขาดได้ ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ศาสนาคริสต์เข้ามาในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คนไทยส่วนหนึ่งที่หันไปนับถือศาสนาคริสต์ก็มีปรัชญาชีวิตแบบชาวคริสต์ ต่อมาสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ศาสนาอิสลามได้เข้ามาสู่ประเทศไทย คนไทยบางกลุ่มก็หันไปนับถือศาสนาอิสลามก็มีปรัชญาชีวิตแบบมุสลิม เป็นต้น

ในปัจจุบัน ประเทศไทยรับเอาอารยธรรมจากประเทศตะวันตกมาเกือบจะทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ด้านเทคโนโลยี หรือแม้กระทั่งด้านความคิด จนอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาของไทยในปัจจุบันเป็นความพยายามที่จะ “ทำคนไทยให้คิดอย่างฝรั่ง” ไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมากจนแทบจะไม่เหลือสิ่งที่เรียกว่าเป็น “เอกลักษณ์” ของไทยไว้เลย

กล่าวอีกลักษณะหนึ่งก็คือ ปรัชญาชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลงจาก “ไทย” ไปเป็น “สากล” มากขึ้น คำว่า “สากล” ในที่นี้มีความหมายว่า “แบบตะวันตก” หรือ “แบบฝรั่ง” นั้นเอง ตัวอย่างที่เห็นง่ายๆ คือเรื่องการประกวดนางสาวไทย คำว่า “นางสาวไทย” น่าจะหมายถึงหญิงไทยที่มีคุณสมบัติที่เป็นไทยๆ หรือเป็น “กุลสตรี” เช่น กิริยามารยาทเรียบร้อย มีความงามแบบไทยๆ และสามารถพูดและอ่านภาษาไทยได้อย่างถูกต้องชัดเจน แต่นางสาวไทยในปัจจุบันไม่ได้เน้นเอกลักษณ์ของไทยหากไปเน้น “ความเป็นสากล” เช่น ต้องมีความงามแบบสากล (คือสวยแบบ

ฝรั่ง เช่น ตัวสูง ผิวขาว) และพูดภาษาสากล (ภาษาอังกฤษ) คล่องเพื่อจะได้ส่งเข้าประกวด นางงามจักรวาลอีกทีหนึ่ง ดังนั้นนางสาวไทยจึงต้องเน้นคุณสมบัติที่เป็นสากลดังเช่น นางสาวภรณ์ทิพย์ นาคหิรัญกนก นางสาวไทยที่ได้รับเลือกให้เป็นนางงามจักรวาล เพราะมีคุณสมบัติที่เป็นสากลมากกว่าผู้เข้าประกวดคนอื่นๆ ข้อนี้เป็นเรื่องพิสูจน์ให้เห็นว่าปรัชญาชีวิตของคนไทยในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตเพราะมีลักษณะเป็นสากลมากกว่า

อย่างไรก็ตาม ปรัชญาชีวิตของคนไทยหากมองในลักษณะรวมๆ น่าจะเกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี่คือ ค่านิยม ความเชื่อ การปฏิบัติและการศึกษา ซึ่งจะได้กล่าวถึงในแต่ละหัวข้อโดยสังเขปดังต่อไปนี้

2.1 ค่านิยม

ค่านิยม หมายถึงการยอมรับนับถือและพร้อมที่จะปฏิบัติตามคุณค่าที่คนหรือกลุ่มคนมีอยู่ต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งอาจเป็นวัตถุ มนุษย์ สิ่งมีชีวิตอื่นๆ รวมทั้งการกระทำในด้านเศรษฐกิจ สังคม จริยธรรม และสุนทรียภาพ ทั้งนี้โดยได้ทำการประเมินค่าจากทรรศนะต่างๆ โดยถี่ถ้วน และรอบคอบแล้ว (เพ็ญแข วัจนสุนทร 2523 : 3)

ค่านิยมมีลักษณะเป็นนามธรรมและเกิดจากประสบการณ์ของบุคคลในสังคม ค่านิยมจึงแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม และเมื่อค่านิยมเกิดจากประสบการณ์มันจึงมีลักษณะไม่คงที่ เพราะเมื่อประสบการณ์เพิ่มมากขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไป ค่านิยมย่อมได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ค่านิยมเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคม พฤติกรรม หมายถึงการแสดงออกของความประพฤติและการปฏิบัติ สังคมใดมีค่านิยมเช่นไร พฤติกรรมของบุคคลในสังคมนั้นย่อมแสดงออกมาในลักษณะที่สอดคล้องกับค่านิยมนั้นๆ ตัวอย่างเช่น สังคมที่มีค่านิยมในทางวัตถุมาก พฤติกรรมของบุคคลในสังคมก็จะออกมาในรูปของการนิยมวัตถุ ดังนี้ เป็นต้น

ในสังคมไทยนั้น ค่านิยมและพฤติกรรมของบุคคลในสังคมพอประมวลได้ดังต่อไปนี้

2.1.1 **นับถือศาสนา** คนไทยมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติและเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่ นับถือ นอกจากพระพุทธศาสนาแล้วศาสนาอื่นๆ ที่มีคนไทยนับถือ เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาสิกข์ เป็นต้น กฎหมายไทยให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ประชาชน ดังนั้นใครจะยอมรับนับถือศาสนาโดยย่อมมีสิทธิ์ที่จะเลือกได้ตามความพอใจ การนับถือศาสนาจึงเป็นค่านิยมลำดับแรกของสังคมไทย

2.1.2 **เทิดทูนพระมหากษัตริย์** คนไทยเป็นผู้มีความจงรักภักดีและเทิดทูนพระมหากษัตริย์มาแต่ครั้งโบราณกาลมาจนถึงปัจจุบัน ค่านิยมอันนี้ยังฝังแน่นอยู่ในจิตใจของคนไทยเสมอไม่เสื่อมคลาย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือกฎหมายที่ผู้ใดจะฟ้องร้องมิได้ นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติลงโทษผู้สับหลูหรือกระทำการอันเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอีกด้วย

2.1.3 **เคารพผู้อาวุโส** คนไทยยอมรับระบบอาวุโส ด้วยถือว่าผู้อาวุโสเป็นผู้มีประสบการณ์มาก่อนและมีความรอบรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต สามารถแนะนำ สั่งสอนชี้แนะให้บุตรหลานหรือผู้ที่อ่อนวัยกว่าได้ดำเนินตามแนวทางที่ถูกต้องดีงาม การเคารพผู้อาวุโสนั้นจะเห็นได้จากการอบรมสั่งสอนบุตรหลานให้เคารพนับถือและเชื่อฟัง ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา เป็นต้น

2.1.4 **กตัญญูกตเวที** ค่านิยมอันนี้ถือเป็นคุณธรรมสำคัญที่ทุกสถาบันในสังคมไทยพยายามถ่ายทอด ปลูกฝังให้บุตรหลาน พระพุทธศาสนาสอนว่า “ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี” คนไทยส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้นับถือศาสนาพุทธจึงยึดมั่นในคำสอนนี้ และถือว่าคนที่อกตัญญู เป็นคนไม่ดี ไม่มีผู้ใดอยากคบหาสมาคม เป็นคนที่สังคมรังเกียจ

2.1.5 **เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่** คนไทยมีนิสัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ สังเกตได้จากการไปมาหาสู่กัน ผู้เป็นเจ้าของบ้านจะต้อนรับขับสู้เป็นอย่างดี ดังคำกลอนที่ว่า “เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานให้ต้อนรับ ทั้งหน้าท่าควมมีและตามเกิดให้เพลินเพลิดกายกว่าจะกลับ”

2.1.6 **รักความเป็นไทย** คือชอบความเป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อใคร ไม่ชอบการกดขี่ข่มเหง ไม่ชอบอยู่ใต้อำนาจใคร ค่านิยมอันนี้จะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ชาติไทยที่คนไทยพยายามรักษาเอกราชของชาติไว้เสมอมาเพื่อคงความเป็นไทยเอาไว้

2.1.7 **ยิ้มแย้มแจ่มใส** คนไทยเป็นคนยิ้มง่าย มีอารมณ์แจ่มใสอยู่เสมอ แม้บางครั้งจะอยู่ในภาวะ “หน้าซีนอกตรม” ก็ตาม คนไทยไม่ว่าจะมั่งมีหรือยากจนจะมีรอยยิ้มปรากฏบนใบหน้าเสมอ ชาวต่างประเทศต่างประทับใจในรอยยิ้มของคนไทยถึงกับให้ฉายาว่า “ดินแดนแห่งรอยยิ้ม” (Land of Smile)

ค่านิยมทั้ง 7 ประการดังกล่าวมานี้ เป็นสิ่งดีงามที่คนไทยควรอนุรักษ์และปลูกฝังให้ชนรุ่นหลังได้นำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความเป็นเอกลักษณ์ของชาติสืบไป

2.2 ความเชื่อ

เกี่ยวกับเรื่องความเชื่อของคนไทยนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีอยู่ทุกลักษณะ แต่ที่สำคัญมี 6 ลักษณะคือ ญาณนิยม ชะตานิยม จิตนิยม ธรรมชาตินิยม ความเชื่อเรื่องกรรม และความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ ซึ่งจะได้อธิบายถึงในแต่ละลักษณะดังต่อไปนี้

2.2.1 ญาณนิยม ลักษณะความเชื่อแบบญาณนิยม คือถือและเข้าใจว่ามีญาณศักดิ์สิทธิ์อยู่ในสิ่งที่ตนนับถือ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ต้นไม้ใหญ่ และภูเขา เป็นต้น ญาณนิยม เช่นกล่าวนี้ สามารถที่จะให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ (สุนทร ณ รัช 2521 : 2) ลักษณะความเชื่อเช่นนี้ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของคนไทยมาช้านาน ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งเข้ามาพร้อมๆ กับพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการปฏิบัติหรือการแสดงออกที่คนไทยจำนวนมากไม่น้อยยังเคารพบูชาจอมปลวก ต้นไม้ใหญ่ หินผา แม่น้ำ ลำธาร พระอาทิตย์ พระจันทร์ เหล่านี้เป็นต้น

2.2.2 ชะตานิยม แม้คนไทยส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธและพระพุทธศาสนา ก็สอนเรื่องกรรมว่า สัตว์โลกทั้งหลายย่อมเป็นไปตามอำนาจของกรรม หรือมีลักษณะเป็นกรรมลิขิต แต่ก็มีชาวพุทธจำนวนมากไม่น้อยที่มีความเชื่อในลักษณะชะตานิยม คือเชื่อในเรื่องโชคชะตาหรือเชื่อในพรหมลิขิต ดังจะเห็นได้ว่าคนไทยนิยมไปหาหมอดูให้ทำนายทายทักโชคชะตาราசிให้ผูกดวง สะเดาะเคราะห์ รดน้ำมนต์ รวมไปถึงการเซ่นเจ้าเข้าทรง เป็นต้น ผู้ที่มีความเชื่อลักษณะชะตานิยมนี้มีตั้งแต่ผู้ไม่มีการศึกษาไปจนถึงผู้มีการศึกษา หรือตั้งแต่ระดับชาวบ้านถึงระดับรัฐมนตรีเลยทีเดียว

2.2.3 จิตนิยม ลักษณะความเชื่อแบบจิตนิยมคือ เชื่อในความมีอยู่ของจิตหรือญาณว่าเป็นสิ่งนิรันดร์ อมตะ และสามารถดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากร่างกายหรือแยกออกจากร่างกายได้ ดังจะเห็นได้จากการแสดงออก เช่น การเซ่นสังเวยญาณของบรรพบุรุษ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับ ความเชื่อในลักษณะนี้มีทั้งชาวพุทธ ชาวไทยคริสต์ และชาวไทยอิสลาม ตลอดจนชาวไทยที่นับถือศาสนาอื่นนอกเหนือจากศาสนาทั้งสามที่กล่าวมานี้ ซึ่งบางครั้งก็ขัดแย้งกับคำสอนหลักของศาสนาที่ตนนับถือ เช่น ศาสนาพุทธ เป็นต้น

2.2.4 ธรรมชาตินิยม คำสอนของพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นธรรมชาตินิยม เพราะถือว่ามนุษย์มีสองส่วนคือ กายกับจิต หรือรูปกับนาม ซึ่งมีอยู่ในลักษณะเป็นส่วนประกอบที่มาประชุมกันเข้า ตัวตนแท้ๆ ของสิ่งทั้งหลายไม่มี ดังนั้นจึงไม่มีจิตที่เป็นอมตะเหมือนที่จิตนิยมเชื่อ ตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนา เมื่อมนุษย์ตายลง ร่างกายซึ่งเป็นสสารก็จะแตกสลายเน่าเปื่อยผุพังไป ส่วนจิตก็มีได้คงสภาพเดิมอยู่ตลอดเวลา แต่มีลักษณะเกิด-ดับ หรือเปลี่ยนแปลงอยู่

ทุกขณะโดยที่เราไม่รู้ตัว เมื่อจิตเก่าดับลงก็จะเกิดจิตใหม่ขึ้นและมีคุณภาพใหม่ตามกรรมที่ได้กระทำ เมื่อร่างกายดับสลายจิตก็จะดับลงด้วย แต่อำนาจกรรมที่ได้กระทำไว้จะทำให้จิตใหม่เกิดขึ้นและรับผลของกรรมต่อไป ดังนั้นตราบไต่ที่ยังกระทำกรรม จิตก็จะเกิด-ดับ อยู่เช่นนี้ตลอดไปตามอำนาจของกรรม นั่นคือตราบไต่ที่ยังไม่หมดกรรมก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไปเรื่อยๆ ต่อเมื่อหมดกรรมจิตจึงจะไม่เกิดขึ้นอีก

ในแง่ของการเกิดใหม่นั้น พระพุทธศาสนาอธิบายไว้ชัดเจนมาก กล่าวคือได้แสดงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดเอาไว้ดังนี้ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2533 : 512)

- (1) กมมံ เขตติ - กรรม (การกระทำ) นั้นยังเป็นพื้นเพาะพืช
- (2) วิญญาณํ พีชํ - วิญญาณยังเหลือเป็นตัวพืช
- (3) ตณฺหา สิเนหํ - พืชนั้นมียางที่จะสามารถนำไปเพาะได้งอกงาม

เหตุปัจจัยสามอย่างนี้ ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิด เมื่อเหตุปัจจัยดับลง การเกิดก็ไม่มีการเกิดต่อไป

2.2.5 ความเชื่อเรื่องกรรม ความเชื่อเรื่องกรรมได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนของพระพุทธศาสนา คำสอนดังกล่าวปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนา คำสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏในพระสูตร เช่น

หญิง ชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะได้รับผลของกรรมนั้น (พระไตรปิฎก เล่มที่ 14 2525 : 579)

พุทธพจน์ที่อัญเชิญมาข้างต้น อธิบายความเชื่อเรื่องกรรมของคนไทยได้ดังนี้

(1) เรามีกรรมเป็นของตน หมายความว่า การกระทำต่างๆ ที่จะเกิดผลดีหรือชั่วแก่ตัวเรา เป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาของเราทั้งสิ้น ไม่มีผู้ใดมาทำแทนได้ เช่น สมมุติว่า เราใช้คนไปฆ่าศัตรูของเราเท่ากับว่าเจตนาอันนั้นเป็นของเรา ในกรณีนี้แม้จะไม่ได้กระทำทางกาย แต่ก็ถือว่ามีกรรมและวจีกรรมเป็นของเรา จึงเรียกว่า เรามีกรรมเป็นของตน

(2) เราเป็นผู้รับผลของกรรมหรือเป็นทายาทของกรรม หมายความว่า เราเป็นผู้รับผลของกรรมด้วยตนเอง ไม่มีผู้อื่นมารับแทนได้ ไม่ว่ากรรมนั้นเราจะทำไว้ตั้งแต่เมื่อใด จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว เราก็ต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

(3) เรามีกรรมเป็นกำเนิด หมายความว่า กรรมเป็นสิ่งที่ทำให้เราเกิดมา กรรมจะส่งผลให้เราเกิดอย่างไรก็ได้ การเกิดในตระกูลสูงหรือเกิดในตระกูลต่ำ หรือเกิดในฐานะอย่างไรเป็นเรื่องของชนกกรรม ซึ่งจะทำหน้าที่นำเราไปเกิดตามกรรมที่เราได้ทำเอาไว้

(4) เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ หมายความว่า บุคคลที่ทำกรรมอันใดไว้จะต้องสืบเนื่องในกรรมนั้นต่อไป เปรียบเหมือนเผ่าพันธุ์มนุษย์หรือสัตว์ต่างๆ เช่น ผู้เกิดเป็นมนุษย์ทางที จะสืบต่อเผ่าพันธุ์ก็จะเป็นมนุษย์เหมือนกัน กรรมก็เช่นกัน เมื่อเราทำกรรมใดไว้ ต่อไปก็จะต้องสืบเนื่องไปในกรรมนั้น เช่น กรรมชั้วก็ต้องสืบเนื่องไปในกรรมชั้ว กรรมดีก็ต้องสืบเนื่องไปในกรรมดี

(5) เรามีกรรมเป็นที่อาศัย หมายความว่า ผู้ที่ทำกรรมดีก็อาศัยกรรมดีนั้นเองเพื่อดำรงความดีต่อไป ดังพุทธภาษิตว่า “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี - ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”

(6) เราทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั้วก็ตาม เราจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าเราไม่สามารถหลีกเลี่ยงหนีกรรมของเราพัน ทำกรรมอย่างไรก็ต้องได้รับผลอย่างนั้นเสมอ

ดังนั้น จึงสรุปเรื่องกรรมโดยอ้างพุทธภาษิตได้ว่า “กมฺมุนา วตฺตติ โลก - สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”

2.2.6 ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ ศาสนาส่วนใหญ่มักมีเรื่องนรก-สวรรค์ปรากฏแทรกอยู่ในคำสอนและค่านิยมอันดับแรกของคนไทยคือ การนับถือศาสนา ฉะนั้นคนไทยจึงเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ ไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดก็ตาม

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงนรก-สวรรค์ไว้ 3 ระดับคือ (ดู พระราชนิพนธ์ 2530 : 6-17)

ระดับที่ 1 คือ นรก-สวรรค์ในชาติหน้า ซึ่งหมายถึงนรก-สวรรค์หลังจากชาตินี้ไปแล้ว กล่าวคือ ถ้าเราทำกรรมดีไว้ เมื่อตายไปก็จะได้รับรางวัลคือ ไปเกิดในสวรรค์ ถ้าทำกรรมชั้วก็จะได้รับโทษคือ ตกนรก นรก-สวรรค์ตามคำสอนของศาสนาอื่นๆ ก็จัดอยู่ในนรก-สวรรค์ระดับที่ 1 นี้

ระดับที่ 2 คือนรก-สวรรค์ที่มีอยู่ในใจเราที่เรียกว่า สวรรค์ในอก นรกในใจ ซึ่งเป็นเรื่องของชีวิตในชาตินี้ และนรก-สวรรค์ในชาติหน้าก็สืบไปจากที่มีในชาตินี้ เพราะมันอยู่ในสภาพจิตใจ ระดับของจิตใจ จิตของเราไปอยู่ในระดับไหนถึงเวลาตายถ้าระดับจิตเป็นนรกก็ไปนรก ถ้าระดับจิตเป็นสวรรค์ก็ไปสวรรค์ นี่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสภาพจิตที่เป็นอยู่ตลอดเวลา คือโดยหลักทั่วไปแล้วในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานหลายๆ ปี ระดับจิตของเราอยู่แต่ไหน เวลาตายมันก็จะอยู่ในระดับนั้น นอกจากเป็นกรณียกเว้น เช่น ถ้าเวลาตายนึกถึงอารมณ์ที่ดีคือทำกรรมชั้วมามากแต่เวลาตายนึกถึงสิ่งที่ดีก็ไปดี คือไปเกิดในสวรรค์ได้ หรือถ้าทำความดีมามากแต่เวลาตายเกิดจิตเศร้าหมอง ระดับจิตตกลงไปก็ไปเกิดในที่ชั้ว คือนรกได้ เมื่อการไปเกิดขึ้นอยู่กับ

ระดับจิตอย่างนี้แล้วจึงหมายความว่า เราพร้อมที่จะไปนรก-สวรรค์ได้ตั้งแต่ปัจจุบัน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือคนที่จะไปนรกคือ คนที่อยู่ในระดับนรกอยู่แล้วในชาตินี้ หรือคนที่จะไปสวรรค์เขาก็มีจิตใจระดับสวรรค์อยู่แล้ว

ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ ของสวรรค์ในอก นรกในใจ ก็คือ ถ้าเราทำกรรมชั่ว เรารู้สึกเดือดร้อนใจ กังวลใจ เป็นทุกข์ ก็เป็นสภาพจิตที่เป็นนรก ถ้าทำความดีก็เกิดความปรารถนามีความสุข จิตใจอยู่ในระดับสวรรค์ เป็นต้น

ระดับที่ 3 คือนรก-สวรรค์ ที่เราปรุงแต่งสร้างของเราเองตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน คนที่ยังไม่รู้วิธีสั่ง 4 ยังไม่แทงตลอดสังขารม ไม่เข้าใจในหลักการเรื่องสังขารของอริยชนก็ยังปรุงแต่งสร้างนรก-สวรรค์กันอยู่ตลอดเวลาด้วยอายตนะของเราเอง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นรก-สวรรค์ในระดับนี้คล้ายกับระดับที่ 2 แต่เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนกว่า คือเป็นเรื่องสัมพันธ์กับระดับจิตใจ

เมื่อเรายังเป็นปุถุชนเราก็ยังปรุงแต่งอยู่เสมอ คือปรุงแต่งด้วยกิเลส มีความดี ความชั่ว มีกุศล อกุศลในจิตของเราเอง เมื่อยังมีความรู้สึกด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราก็ยังปรุงแต่งอยู่เรื่อยไป แต่การปรุงแต่งแบบนี้เป็นเรื่องปฏิบัติต่อบุคคลที่รับเข้ามา เช่น ถ้าเราับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ที่เราชอบใจ พอใจ เราก็มีความสุข แต่ถ้าไม่ชอบ ไม่พอใจก็เป็นทุกข์ นรก-สวรรค์ในระดับนี้ จึงมีอยู่ตลอดเวลาและเป็นเรื่องสำคัญที่เราจะต้องเอาใจใส่ให้มาก

อย่างไรก็ตาม แม้ในพระไตรปิฎกจะกล่าวถึงนรก-สวรรค์ไว้ถึงสามระดับ แต่ตามความเข้าใจของคนทั่วไปนั้นเมื่อกล่าวถึงเรื่องนรก-สวรรค์ก็มักนึกถึงเฉพาะในระดับที่ 1 คือนรก-สวรรค์ในชาติหน้า ซึ่งถึงแม้จะมีคนส่วนหนึ่งเชื่อว่ามีอยู่จริง แต่ก็มีบางคนที่ไม่เชื่อโดยอ้างว่าเป็นเรื่องที่ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นแบบวิทยาศาสตร์ได้

ความเชื่อทั้ง 6 ลักษณะที่กล่าวข้างต้นนี้ เป็นลักษณะรวมๆ ของความเชื่อของคนไทยซึ่งไม่ถูกจำกัดโดยศาสนา ทั้งนี้เพราะความเชื่อดังกล่าวมีลักษณะเป็นปรัชญาซึ่งไม่มีการกวดขันเรื่องความภักดี เหมือนความเชื่อทางศาสนาที่คนๆ หนึ่งจะนับถือศาสนามากกว่าหนึ่งศาสนาในเวลาเดียวกันไม่ได้ แต่ในปรัชญา คนๆ หนึ่งอาจมีความเชื่อหลายๆ ลักษณะในเวลาเดียวกัน คือเป็นทั้งจิตนิยม ธรรมชาตินิยม วิญญาณนิยม เป็นต้น ซึ่งหมายความว่าคนๆ นั้นมีอะไรๆ ที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัว ซึ่งลักษณะความเชื่อดังกล่าวนี้เองที่ทำให้เราไม่สามารถหาแนวความคิดที่เป็นปรัชญาไทยแท้ๆ ได้ หากจะกล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือ ความคิดและความเชื่อของคนไทยไม่สามารถจัดเข้าในระบบปรัชญาที่แน่นอนตายตัวได้ เพราะมีลักษณะหลายหลากและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอันเนื่อง โดยเฉพาะในด้านการปฏิบัติด้วยแล้วจะยิ่งเห็นได้ชัดเจนมาก ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

2.3 การปฏิบัติ

ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ลักษณะความเชื่อของคนไทยนั้นมีหลายหลากและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในทางปฏิบัติก็เช่นกัน และบางครั้งก็ขัดแย้งกับความเชื่อ กล่าวคือความเชื่อเป็นอย่างหนึ่ง แต่การปฏิบัติกลับเป็นอีกอย่างหนึ่ง เป็นต้น แนวการปฏิบัติที่คนไทยส่วนใหญ่ยึดถือมี 2 ลักษณะคือ

2.3.1 ปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ลักษณะการปฏิบัติที่เห็นได้ชัดเจนมากของคนไทยคือปฏิบัตินิยม คือยึดประสิทธิภาพในทางปฏิบัติเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะสังคมไทยปัจจุบันได้ให้ความสำคัญในทางวัตถุสูงมาก การประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมจึงมีจุดหมายมุ่งไปที่วัตถุ วัตถุในที่นี้กินความหมายตั้งแต่ทรัพย์สินเงินทองไปจนถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกสบายทางกายให้กับมนุษย์ เมื่อสังคมให้ความสำคัญในทางวัตถุสูงมาก พฤติกรรมที่แสดงออกของคนในสังคมจึงมีลักษณะที่เรียกว่า “นิยมวัตถุ” คือมีความเกี่ยวพันหรือเกี่ยวเนื่องกับวัตถุในทุกๆ ด้าน อาจกล่าวได้ว่าสังคมมนุษย์ในโลกปัจจุบันต่างมีค่านิยมในทางวัตถุด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นแม้ลักษณะความเชื่อจะออกมาในรูปของจิตนิยม แต่ในทางปฏิบัติกลับให้ความสำคัญกับวัตถุมากกว่าจิตใจ สิ่งที่ดีสิ่งที่ประสงคในใจของมนุษย์นั้นมุ่งไปที่ผลทางวัตถุเป็นสำคัญ ความสะดวกสบายทางวัตถุ ความมั่งคั่ง ร่ำรวยจึงกลายเป็นเรื่องวัดที่สำคัญไป สมัยก่อนเราใช้คุณธรรมความดีเป็นเครื่องวัด แต่ปัจจุบันเราวัดกันที่ฐานะทางเศรษฐกิจ แม้แต่ความสุขทุกข์ของมนุษย์ก็มารวมวัดกันที่วัตถุ เมื่อมีความนิยมในทางวัตถุมาก ความนิยมในทางจิตใจก็น้อยลงหรือหมดความหมาย แม้แต่เกียรติที่ให้กันในทางสังคมก็มุ่งไปในทางวัตถุมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จริยธรรมและศีลธรรมจึงเสื่อมโทรมลงไป คนเอารัดเอาเปรียบกัน ยื้อแย่งชิงดีชิงเด่นเพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการทางวัตถุ

เพราะฉะนั้นแม้ความเชื่อจะออกมาในลักษณะจิตนิยมหรือจะเชื่อในเรื่องกรรมเชื่อในนรก-สวรรค์ แต่การปฏิบัติกลับออกมาในลักษณะที่ขัดแย้งกับความเชื่อ คือเป็นการปฏิบัติที่ยึดถือประสิทธิภาพในการปฏิบัติเป็นสำคัญ การกระทำใดที่ทำให้ได้มาซึ่งวัตถุ คนก็จะยึดการกระทำนั้นมาเป็นหลักในการปฏิบัติ ซึ่งแม้จะเชื่อเรื่องชาติหน้าแต่ก็มุ่งผลคือ ความสุขสบายในชาตินี้เป็นสำคัญดังที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติกันอยู่ เมื่อเป็นดังนี้ ความเชื่อกับการปฏิบัติจึงสวนทางกัน

2.3.2 ประโยชน์นิยม (Utilitarianism) การปฏิบัติอีกลักษณะหนึ่งของคนไทยอยู่ในรูปของประโยชน์นิยม ในจริยศาสตร์ประโยชน์นิยม หมายถึงลัทธิที่ยอมรับประโยชน์เป็นรากฐานของศีลธรรมโดยถือว่าความถูกต้องของการกระทำขึ้นอยู่กับแนวโน้มที่การกระทำนั้นจะก่อให้เกิดความสุข ความผิตรีขึ้นอยู่กับแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดความทุกข์ สิ่งที่เป็นประโยชน์คือสิ่งที่ก่อให้เกิดความสุขหรือให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ลัทธินี้เป็นสุขนิยมเพราะถือว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของ

มนุษย์ การกระทำใดที่นำไปสู่ความสุข จัดเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ถ้านำไปสู่ความทุกข์ก็เป็นการกระทำที่ผิด (ดู วิทย์ วิศทเวทย์ 2525 : 89-90)

ที่กล่าวว่าการปฏิบัติหรือพฤติกรรมของคนไทยมีลักษณะเป็นประโยชน์นิยม เพราะสังคมไทยในปัจจุบันยึดเอา “ประโยชน์” เป็นที่ตั้ง ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ คือ ในวงการธุรกิจซึ่งมักจะไม่มียึดคุณธรรมที่แน่นอนตายตัวให้ยึดถือ แต่จะเน้นเรื่องของผลประโยชน์เป็นสำคัญ จนทำให้หลงลืมคุณธรรมความดีไป ยกตัวอย่างเช่น สมัยก่อนเราถือว่าการฆ่าสัตว์เป็นบาป เพราะละเมิดศีลข้อที่ 1 แต่ปัจจุบัน การฆ่าสัตว์ทำกันเป็นกระบวนกรและไม่ถือว่าเป็นความทารุณโหดร้าย เพราะมันนำมาซึ่งประโยชน์คือ ความสุขในทางวัตถุ ความดีงามจึงกลายเป็นเรื่องของอดีตไป

การปฏิบัติอีกลักษณะหนึ่งของคนไทยที่จัดเป็นประโยชน์นิยมที่เห็นชัดในปัจจุบันคือการค้าประเวณี ซึ่งทำกันเป็นกระบวนกรและเป็นอาชีพที่สร้างความรำรวยให้แก่คนหลายกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมจรรยา สมัยก่อนการค้าประเวณีถือเป็นเรื่องที่น่าอับอาย บ้านใครมีลูกสาวที่ยึดอาชีพนี้ถือว่าเป็นเรื่องอัปมงคลของวงศ์ตระกูล แต่ในปัจจุบันมีการขายลูกสาวกันอย่างออกหน้าออกตา เพราะยึดเอาประโยชน์ในทางวัตถุเป็นสำคัญ และที่น่าเศร้าสลดใจสำหรับคนกลุ่มหนึ่งที่ยึดความดีงามของอดีตอยู่ก็คือ “กระบวนกรตกเขี้ยว” ซึ่งเป็นวิธีการซื้อเด็กหญิงเพื่อให้ไปค้าประเวณี โดยนำเงินไปตกไว้ก่อนเหมือนการตกข้าว กระบวนกรดังกล่าวนี้จะไปจับจองเด็กหญิงไว้ตั้งแต่อายุแปดขวบ โดยนำเงินไปให้พ่อแม่ของเด็ก เด็กหญิงที่หน้าตาดีหน่อยจะมีราคาตั้งแต่แปดพันถึงหนึ่งหมื่นบาท และลดหลั่นลงมาตามลำดับความสวย เมื่อให้เงินกับพ่อแม่ของเด็กแล้วก็จะฝากพ่อแม่เลี้ยงไว้จนเด็กอายุสิบสองปีจึงจะมารับตัวเด็กไป กระบวนกรตกเขี้ยวนี้กำลังเป็นที่นิยมกันในหมู่นายทุนที่หากินกับเนื้อหนังมังสาของสตรีเพศ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นมิฉฉาอาชีพที่น่าละอายและน่ารังเกียจพอๆ กับการทำนาบนหลังคนเลยก็เดี๋ยว ในปัจจุบันหมู่บ้านหลายหมู่บ้านทางแถบภาคเหนือและภาคอีสานนิยมขายลูกสาวในลักษณะที่เป็นกระบวนกรตกเขี้ยว เด็กหญิงเหล่านี้จะถูกนำไปเพื่อให้ค้าประเวณีในทางภาคใต้บ้าง แถวประเทศมาเลเซียบ้าง และต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น เยอรมนีบ้าง ดังนั้นจึงเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ใครคนใดคนหนึ่งไปเที่ยวทางปักกิ่งได้แล้วไปพบเด็กสาวผิวขาวพูดส่งภาษา “เจ้าๆ” จนคนคนนั้นถามตัวเองว่า “เอ นี่ฉันมาเที่ยวเมืองใต้หรือเมืองเหนือกันแน่นะ”

ส่วนในด้านพ่อแม่ของเด็กนั้นนอกจากไม่สำนึกว่าเป็นเรื่องเสียหายแล้ว ยังมาคุยอวดกันในหมู่บ้านว่าลูกใครราคาแพงกว่าใคร และเงินที่ได้มาก็มิได้นำไปใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ แต่จะออกมาในลักษณะสุรุ่ยสุร่าย ฟุ้งเฟ้อ เป็นที่น่าสงเพชแก่ผู้รู้เห็นยิ่งนัก

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวเคยมีผู้เสนอให้ทางหน่วยงานของรัฐบาลเข้าไประงับกระบวนการนี้เพราะเป็นเรื่องเสื่อมเสียต่อคุณธรรมและศีลธรรมอย่างร้ายแรง และยังไม่ปลอดภัยทางด้านชีวิตและสุขภาพของเด็กหญิงเหล่านั้นอีกด้วย แต่ก็เป็นที่น่าเศร้าสลดใจที่รัฐบาลไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งยังเป็นการขัดผลประโยชน์ของคนหลายวงการรวมทั้งตัวพ่อแม่ของเด็กหญิงเหล่านั้นด้วย เพราะคนเหล่านั้นต่างก็ยึดเอาประโยชน์ของตนเป็นหลัก กลุ่มคนที่ยึดถือในเรื่องคุณธรรมความดีจึงได้แต่มองอย่างเศร้าสลดใจเพราะไม่อยู่ในฐานะที่จะจัดการอะไรได้

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ความเชื่อกับการปฏิบัติของคนไทยนั้นในบางครั้งก็ขัดแย้งกัน คนๆ หนึ่งมีความเชื่อแบบหนึ่ง แต่การปฏิบัติออกมาอีกแบบหนึ่งดังได้กล่าวแล้ว

2.4 การศึกษา

เรื่องปรัชญาการศึกษาของไทยเป็นเรื่องละเอียดอ่อน และมีความสำคัญมาก ปัญหาเรื่องปรัชญาการศึกษาของไทยก็เช่นเดียวกับปัญหาเรื่องปรัชญาไทย นั่นคือเราไม่มีปรัชญาการศึกษาที่เป็นของไทยแท้ๆ เช่นเดียวกับที่เราไม่สามารถหาลักษณะที่เป็นปรัชญาไทยแท้ๆ ได้

อย่างไรก็ตาม วงการศึกษาไทยได้ยกย่องพระเทพเวที (สมณศักดิ์เดิมคือ พระราชวรมนี) ที่พยายามปลุกฝังปรัชญาการศึกษาไทย ซึ่งมีรากฐานอยู่บนพระพุทธศาสนา หนังสือปรัชญาการศึกษาไทยที่ท่านเขียนขึ้นนั้นได้รับความสนใจและเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาไทยเป็นอันมาก เพราะเป็นปรัชญาการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาแทนที่จะเดินตามรอยเท้าฝรั่งอย่างที่นักการศึกษาไทยปัจจุบันปฏิบัติกัน ในหนังสือเล่มดังกล่าว พระเทพเวทีได้กล่าวถึงจุดหมายของการศึกษาว่าเป็นอันเดียวกับจุดหมายของชีวิต เรียกตามภาษาพระว่า ความหลุดพ้น (วิมุตติ Freedom) ได้แก่ ความปลอดโปร่งเป็นอิสระ หมายถึงสภาพชีวิตที่พร้อมสำหรับใช้ประโยชน์มากกว่าการใช้ประโยชน์นั่นเอง และอาจมองได้สองแง่คือ แง่ลบและแง่บวก

ในแง่ลบ หมายถึงภาวะที่พ้นจากความบีบคั้น ผูกมัด ขัดข้องปราศจากข้อบกพร่อง ส่วนในแง่บวก หมายถึงภาวะที่มีความเป็นใหญ่ในตัวซึ่งทำให้พร้อมที่จะทำ (และไม่ทำ) การใดๆ ได้ตามปรารถนา (พระราชวรมนี 2528 : 39) แต่แม้ว่าหนังสือเล่มดังกล่าวจะได้รับความสนใจและเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาไทยเป็นอย่างมาก หากก็มิได้มีการนำไปใช้อย่างจริงจัง ดังนั้นแทนที่เราจะมีปรัชญาการศึกษาของเราเองอย่างน่าภาคภูมิใจแต่กลับต้องมาเดินตามรอยเท้าฝรั่งต่อไปอีก

ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์ อาจารย์ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475” และได้พิมพ์เป็น

หนังสือเผยแพร่ หนังสือเล่มนี้ได้วิเคราะห์วิจัยอย่างละเอียดลึกซึ้งและแสดงให้เห็นกระบวนการทางการศึกษาไทยว่า ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาการศึกษาของโลกตะวันตกอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากอุดมคติทางการศึกษาของไทย สมัยปัจจุบันว่ามีแนวเดียวกับสารัตถนิยม (Essentialism) เช่น มีการกำหนดจุดหมาย หลักสูตร ค่านิยม และลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ล่วงหน้า มีการสอนวิชาพื้นฐาน ถือว่าครุมีบทบาทสำคัญมากที่สุดและเน้นวินัย เป็นต้น (ดู วิทย์ วิศทเวทย์ 2526 : 103-105)

ดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ปัญหาเรื่องปรัชญาการศึกษาเป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้งและมีความสำคัญมาก ผู้เขียนเห็นว่าเป็นการเหลือวิสัยที่จะนำมากล่าวได้อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุมในที่นี้ได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นลักษณะรวมๆ ของปรัชญาชีวิตของคนไทยซึ่งจะเกี่ยวข้องกับ ค่านิยม ความเชื่อ การปฏิบัติ และการศึกษาดังกล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตามหากจะศึกษาลักษณะรวมๆ ของปรัชญาชีวิตของคนไทยให้ละเอียดลึกซึ้งควรจะศึกษาในแง่ของคติชนวิทยาและน่าจะมีการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ หนังสือเล่มนี้ไม่สามารถนำเรื่องปรัชญาชีวิตของคนไทยมาเสนอในแง่คติชนวิทยาได้ด้วยเหตุผลสองประการคือ คติชนวิทยาเป็นเรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวางมากประการหนึ่ง และหลักสูตรของวิชาปรัชญาเบื้องต้นต้องการเน้นปรัชญาในความหมายของ philosophy อีกประการหนึ่ง

3. ปรัชญาชีวิตของคนไทยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศาสนาต่างๆ

เนื่องจากกฎหมายไทยได้ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ประชาชนชาวไทยทุกคน ใครจะเลือกนับถือศาสนาโดยยอมเป็นสิทธิโดยชอบธรรมของบุคคลนั้น เพราะศาสนาทุกศาสนาต่างก็มีคำสอนร่วมกันคือ ให้ละความชั่ว และให้ทำความดี หลักคำสอนของศาสนาต่างๆ ในประเทศไทยได้หล่อหลอมรวมกันเข้าเป็นปรัชญาชีวิตของคนไทย จึงกล่าวได้ว่าการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ของคนไทยตั้งอยู่บนพื้นฐานของศาสนา ซึ่งในที่นี้จะได้กล่าวถึงปรัชญาชีวิตของคนไทยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศาสนาต่างๆ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม เป็นต้น ดังจะได้กล่าวถึงปรัชญาชีวิตของคนไทยที่นับถือศาสนาที่กล่าวข้างต้นนี้ตามลำดับดังนี้

3.1 ปรัชญาชีวิตของคนไทยพุทธ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่จัดอยู่ในประเภทอเทวนิยม (Atheism) คือไม่เชื่อในพระเจ้า คำสอนหลักของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า โอวาทปาติโมกข์มี 3 ประการคือ (พระไตรปิฎก เล่มที่ 10 2525 : 24)

- (1) สัพพปาปสฺส อกรรม - การไม่ทำความชั่วทั้งปวง (ศีล)
- (2) กุสลสฺสุปสมฺปทา - การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม (สมาธิ)
- (3) สจฺจิตปริโยทปนํ - การทำจิตของตนให้ผ่องใส (ปัญญา)

ดังนั้นคำสอนหลักของพระพุทธศาสนาจึงมี 3 ชั้น หรือ 3 ระดับ คือขั้นศีล เป็นขั้นพื้นฐาน เพื่อฝึกอบรมความประพฤติทางกาย วาจา ให้บริสุทธิ์แล้วประณีตขึ้นถึงขั้นสมาธิ คือการฝึกอบรมจิตจนถึงระดับสุดท้ายคือ ทำปัญญาให้แก่กล้าจนพ้นจากอวิชชา ตัณหา อุปาทานได้

ปรัชญาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึงการดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิตที่เรียกว่า อุดมคติ 3 ได้แก่

(1) ทิฏฐธัมมิกัตถะ หมายถึงประโยชน์ปัจจุบันหรือประโยชน์ที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นขั้นต้น คือธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ มีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไมตรี ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุข เป็นต้น อันเกิดมีขึ้นด้วยกำลังความเพียร สติปัญญาของตนโดยทางชอบธรรม และรู้จักปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขโดยรอบ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ประโยชน์ปัจจุบันหรือประโยชน์ที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันซึ่งเป็นขั้นต้นนั้น พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้หลายปริยายสำหรับให้คนรู้จักพึ่งตัวเอง ช่วยตัวเอง และสร้างตัวเอง ให้เป็นคนมีกำลังใจและเป็นคนดีเพื่อมีความสุขและความวัฒนาถาวรในปัจจุบันทันตาเห็น ตลอดจนการมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีความสุข คำสอนในระดับนี้ เช่น ศีล 5 ศีล 8 สัมปทา 4 อิทธิบาท 4 กุศลกรรมบถ 10 อกุศลกรรมบถ 10 อบายมุข 6 สัปปริสธรรม 7 ทิศ 6 สังคหวัตถุ 4 บุญกิริยาวัตถุ 10 และทศพิธราชธรรม เป็นต้น

(2) สัมปรายิกัตถะ หมายถึงประโยชน์เบื้องหน้าหรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต ซึ่งเป็นขั้นลึกสำหรับชีวิตด้านใน เป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและภพหน้า คือความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม ได้ใช้ทิฏฐธัมมิกัตถะนั้นในทางที่ชอบธรรม เป็นคุณประโยชน์จนเป็นผู้มีความมั่นใจในความดีของตน ถึงเวลาละโลกนี้ไปก็ใจสงบ ครองสติได้ ไม่หวั่นไหวถูกรุนทรายหรือหวาดหวั่นกลัวภัยแห่งโลกหน้า

สำหรับธรรมที่อำนวยประโยชน์เบื้องหน้า หรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิตซึ่งเป็นขั้นลึกซึ่งสำหรับชีวิตด้านใน พระพุทธองค์ทรงสอนเวไนยสัตว์ให้รู้สึกนึกคิดว่า ปวงสัตว์ย่อมมาเวียนว่ายตายเกิดเพราะอำนาจแห่งกรรม ผู้เกิดมาจะดีหรือเลว ได้สุขหรือทุกข์ต้องอาศัยกรรมของตนเองแต่ให้เป็นไป พระองค์เป็นผู้ตรัสสอนเรื่องกรรมและผลของกรรมว่าเป็นสิ่งมีจริง และผลของกรรมดี กรรมชั่ว ก็เป็นสิ่งมีอยู่จริงเช่นกัน

(3) **ปรมาตตะ** หมายถึงประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต ซึ่งเป็นจุดหมายขั้นสุดท้ายที่ชีวิตควรจะเข้าถึง คือการรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคตินิยมของสังขารธรรมทั้งหลาย ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต ไม่ถูกบีบคั้นด้วยอำนาจความยึดติดถือมั่น สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ปลอดโปร่งผ่องใส สะอาด สว่าง และสงบ มีความสุข ประณีตภายใน เรียกสั้นๆ ว่า นิพพาน คือดับกิเลสและกองทุกข์ได้

ประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต ซึ่งเป็นจุดหมายขั้นสุดท้ายที่ชีวิตควรจะเข้าถึง พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าชาติ ชรา พยาธิ มรณะ เป็นทุกข์ และทุกข์นี้เป็นสิ่งที่ยืนยันว่าไม่รู้จักสิ้นสุด ทำให้เกิดเบื่อหน่ายในทุกข์แล้วหาทางหลีกเลี่ยงจากทุกข์นั้น ระดับนี้ทรงสอนปรมาตตะธรรมอันประกอบด้วย ธรรมะต่างๆ เช่น ไตรลักษณ์ ชั้น 5 ปฏิจจสมุปบาท และ อริยสัจ 4 เป็นต้น

หากมองในแง่ปรัชญาจะเห็นว่า พระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นธรรมชาตินิยม เพราะเชื่อว่ามนุษย์มีสองส่วน คือกายและจิต ซึ่งมีอยู่ในลักษณะอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งแม้พระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญกับจิตมากกว่ากายในลักษณะที่ “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” แต่กายและจิตก็ไม่สามารถแยกจากกันได้ กล่าวคือ จิตไม่สามารถอยู่อย่างเป็นอิสระจากร่างกายได้ เหมือนที่จิตนิยมเชื่อ

เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม จึงปฏิเสธเรื่องพระเจ้าสร้างโลก แต่จะเชื่อในกฎธรรมชาติหรือกฎแห่งเหตุและผล คือสอนว่าทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติรวมทั้งตัวเรา ย่อมเกิดจากเหตุปัจจัยมาประชุมกันเข้า จึงอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ และมีลักษณะไม่เที่ยง (อนิจจัง) คงสภาพเดิมไม่ได้ต้องเปลี่ยนแปลงไป (ทุกขัง) และปราศจากตัวตนที่เที่ยงแท้ (อนัตตา) เมื่อตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์เช่นนี้ จึงเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยที่มากระทบและกระทำต่อมัน มนุษย์ก็ตกอยู่ภายใต้สภาวะดังกล่าวนี้ แต่เมื่อใดที่ปฏิบัติอริยมรรคมีองค์แปดจนสามารถสลัดออกจากสภาวะนี้ได้ เขาก็จะอยู่เหนือเหตุปัจจัย กล่าวคือ อยู่ในสภาวะที่เหตุปัจจัยกระทำไม่ได้ ปรุงแต่งไม่ได้ ซึ่งสภาวะนี้เรียกว่า นิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตตามทรรศนะของพระพุทธศาสนา

3.2 ปรัชญาชีวิตของคนไทยคริสต์

คริสต์ศาสนาจัดอยู่ในศาสนาประเภทเทวนิยม (Theism) คือเชื่อว่าพระเจ้าสูงสุดที่เป็นผู้บันดาลทุกสิ่ง (สุจิตรา อ่อนด้อม 2542 : 1) หลักคำสอนของศาสนาคริสต์จึงมีจุดหมายอยู่ที่แผ่นดินสวรรค์หรือที่เรียกว่า อาณาจักรพระเจ้า การจะไปสู่อาณาจักรพระเจ้าได้จะต้องมีการเตรียมตัวตั้งแต่ในโลกนี้ กล่าวคือ ต้องดำเนินชีวิตอย่างเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา

ในฐานะที่เป็นศาสนาประเภทเทวนิยม ศาสนาคริสต์จึงเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก และสรรพสิ่ง รวมทั้งมนุษย์ด้วย และมนุษย์ทุกคนมีบาปติดตัวมาตั้งแต่เกิดที่เรียกว่า บาปกำเนิด (original sin) เพราะสืบเชื้อสายมาจากมนุษย์คู่แรกที่ทำบาปเนื่องจากไม่เชื่อฟังพระเจ้า จึงถูกพระเจ้าลงโทษ คือคนบาปทุกคนจะต้องตาย แต่พระเยซูคริสต์พระบุตรของพระเจ้าเสด็จมารับสภาพมนุษย์เพื่อไถ่บาปแทนมนุษย์ ดังนั้นผู้ที่ยอมรับพระองค์ว่าเป็นพระผู้ช่วยให้รอด (The Saviour) และปฏิบัติตามน้ำพระทัยของพระเจ้าจะได้รับความรอด ได้รับการอภัยบาป ไม่ต้องรับโทษบาปอีก

การเชื่อฟังพระเจ้านั้นมนุษย์จะต้องปฏิบัติตามบัญญัติ 10 ประการ อันเป็นคำสอนของศาสนา ยิว ที่มีมาแต่ดั้งเดิมซึ่งโมเสส (Moses) บันทึกไว้ว่า พระเจ้าประทานให้ บัญญัติ 10 ประการ มีดังนี้ (สวัสดี สุวรรณสังข์ 2529 : 203)

- (1) อย่ามีพระเจ้าอื่นใดอีก
- (2) อย่าทำรูปเคารพและอย่ากราบไหว้หรือปรนนิบัติรูปเคารพ
- (3) อย่าออกนามพระเจ้าโดยขาดความเคารพ
- (4) ทำงานใน 6 วัน วันที่ 7 ถือเป็นวันบริสุทธิ์ ให้หยุดทำงานทั้งปวง
- (5) จงนับถือบิดามารดาของตน
- (6) อย่าฆ่าคน
- (7) อย่าล่วงประเวณีฝ่าเมียเขา
- (8) อย่าเป็นพยานเท็จ
- (9) อย่าลักทรัพย์
- (10) อย่าโลภสิ่งใดๆ ของเพื่อนบ้าน

นอกจากนี้ พระเยซูทรงเน้นเรื่องความรักโดยเพิ่มหัวข้อปลีกย่อยเอาไว้ด้วย เช่น (ดู มัทธิว 5 : 7-12)

- (1) อย่าโกรธเคืองผู้อื่น การโกรธผู้อื่นมีบาปเท่ากับฆ่าคน
- (2) อย่าล่วงประเวณีฝ่าเมียเขา แม้เพียงในความคิด
- (3) อย่าสาบานต่อพระเจ้า แต่ให้พูดความจริง
- (4) ไม่ทำร้ายตอบแทนการทำร้าย แต่ให้ทำดีตอบแทนสถานเดียว
- (5) จงรักศัตรูและอวยพรให้เขามีความสุข
- (6) อย่าทำดีเพื่อโอ้อวดมนุษย์
- (7) อย่าเห็นแก่เงินจนไม่ยอมบริจาคเพื่อช่วยเหลือผู้ยากจน
- (8) อย่ากล่าวโทษผู้อื่น
- (9) จงปฏิบัติต่อผู้อื่นเหมือนกับที่เราต้องการให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อเรา

ในทางปรัชญาคริสตศาสนามีลักษณะเป็นจิตนิยมเพราะเชื่อว่า จิตเป็นอมตะและพระเจ้าตามทรรศนะของคริสตศาสนาก็มีลักษณะเป็นจิต มีคำสอนเป็นอันมากที่พรรณนาลักษณะของพระเจ้าไว้ เช่น (สุจิตรา อ่อนค้อม 2542 : 208-209)

- (1) ทรงเป็นจิตบริสุทธิ์ ไม่มีรูปร่าง
- (2) ทรงมีอยู่นิรันดร ไม่มีการเกิดการตาย
- (3) ทรงสถิตอยู่ทุกหนทุกแห่ง
- (4) ทรงสรรพญาณะ คือรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง
- (5) ทรงสรรพเดชะ คือสามารถทุกอย่าง
- (6) ทรงมีอยู่ตลอดเวลา ไม่มีเบื้องต้นและที่ สุด
- (7) ทรงบริสุทธิ์ทุกประการ ไม่มีบาปเลย
- (8) ทรงมี 3 ภาคที่เรียกว่า ตรีเอกานุภาพ

ดังนั้น จุดหมายสูงสุดของชาวไทยคริสต์จึงได้แก่ การเข้าถึงอาณาจักรพระเจ้าซึ่งมีลักษณะเป็นสวรรค์นิรันดร

3.3 ปรัชญาชีวิตของคนไทยมุสลิม

ศาสนาอิสลามจัดอยู่ในประเภทศาสนาเทวนิยมเช่นเดียวกับคริสตศาสนา และศาสนาทั้งสองยังมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ มีลักษณะเป็นจิตนิยมเหมือนกัน นับถือพระเจ้าองค์เดียวกัน และเชื่อในวันพิพากษาเหมือนกัน เป็นต้น

เกี่ยวกับเรื่องปรัชญาชีวิตของชาวไทยมุสลิมนั้น ผู้เขียนได้รับความเมตตาจากอาจารย์ ดร.อาณัติ หมานสนธิ แห่งภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งท่านได้ให้ความรู้และข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาชีวิตของชาวไทยมุสลิมไว้อย่างละเอียดทุกแง่มุม แต่ในที่นี้จะได้นำมาเสนอเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ดังต่อไปนี้

ชาวมุสลิมทั่วโลกไม่จำกัดว่าเป็นเชื้อชาติไหนๆ จะเป็นคนไทยหรือคนชาติอื่นก็ตาม เมื่อเขาจะดีคำว่าอะไรดี ไม่ดี มีค่า ไม่มีค่า ควร ไม่ควร มันขึ้นอยู่กับความเชื่อทางศาสนา (ศรัทธา) เพราะศาสนามีบทบาทต่อชีวิตของชาวมุสลิมตลอดเวลา นอกจากนี้วาระของศาสนาเป็นวาระที่มีอิทธิพลต่อความสำนึกของชาวมุสลิมเช่นกัน เช่น ศาสดากล่าวว่า “จงบูชาเคารพสักการะพระผู้เป็นเจ้าเสมือนตัวเจ้ากำลังมองเห็นพระผู้เป็นเจ้า ถึงแม้เจ้าไม่สามารถจะมองเห็นพระผู้เป็นเจ้า แต่พระผู้เป็นเจ้าสามารถจะมองเห็นการกระทำของเจ้า” หมายความว่า เมื่ออยากจะทำ

อยากจะทำ จะต้องสำรวจอยู่เสมอว่า การกระทำที่ดีหรือไม่ดีพระผู้เป็นเจ้าจะมองเห็น ถึงแม้ในชีวิตประจำวันในสายตาของมนุษย์จะไม่สามารถมองเห็นสิ่งที่มีคุณค่าที่สุดที่เขาเรียกว่า พระเจ้า หรืออัลลอฮ์

ปรัชญาชีวิตของชาวมุสลิมในจุดนี้คือ จงทำความดีเพราะสิ่งนั้นเป็นสิ่งดี จงละความชั่วเพราะสิ่งนั้นเป็นสิ่งชั่ว และผู้ที่กำหนดว่าสิ่งนั้นดีหรือชั่วก็คือพระเจ้า ดังนั้นการแสดงออกของมุสลิมไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกเกี่ยวกับอะไร หรือในระดับไหน เมื่อดีค่าออกมาแล้วจะต้องดีค่าว่าสิ่งนั้นดีหรือไม่ดีด้วยความสำนึกทางศาสนา แนวความคิดในเชิงอภิปรัชญาในระดับสูง นักปราชญ์มุสลิมจะใช้ปรัชญาในทางปรัชญาได้ แต่ปัญญานั้นจะไม่หาข้อสรุปว่าพระเจ้ามีจริงหรือไม่ เพราะเป็นเรื่องที่ยอมรับกันอยู่แล้ว มุสลิมทั่วโลกหรือโลกของมุสลิมจะมีสำนึกเหมือนกันทั้งหมดว่า การดีค่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าดีหรือไม่ดีนั้นต้องคำนึงถึงเจตนารมณ์ของศาสนา เช่น การอิจนาริษา การรังแกผู้อื่น ทำลายผู้อื่น สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ไม่ว่าจะเรื่องอะไร ในระดับไหน ศาสนาก็ถือว่าเป็นสิ่งไม่ดีทั้งสิ้น (อาณัติ ฆมานสนิท, สัมภาษณ์)

คำสอนหลักของศาสนาอิสลามที่ปรากฏในคัมภีร์อัล-กุรอาน มี 3 ประการคือ (ดู สุจิตรา อ่อนค้อม 2542 : 225-240)

(1) หลักศรัทธาหรือความเชื่อในศาสนา เรียกว่า อีมาน หลักศรัทธามี 6 ประการคือ ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ศรัทธาต่อเทวทูตของอัลลอฮ์ ศรัทธาต่อบรรดาศาสดา คัมภีร์ ศรัทธาต่อศาสนทูต ศรัทธาต่อวันสิ้นโลก และศรัทธาต่อกฎกำหนดสภาวการณ์

(2) หลักปฏิบัติหรือหน้าที่ในศาสนา เรียกว่า อิบาเดาะห์ มี 5 ประการคือ การปฏิญาณตน การละหมาด การถือศีลอด การบริจาคซะกาต และการประกอบพิธีฮัจญ์

(3) หลักคุณธรรมหรือหลักความดี เรียกว่า อิห์ซาน คือการกำหนดว่าสิ่งใดที่ควรปฏิบัติ และสิ่งใดที่ต้องละ ซึ่งแยกออกเป็นสองตอนคือ การกระทำที่อนุญาต เรียกว่า ฮะลาล และการกระทำที่ต้องห้าม เรียกว่า ฮะรอม

สำหรับจุดหมายสูงสุดของชาวมุสลิม คือการได้เข้าสู่แผ่นดินสวรรค์ และสวรรค์ในวรรณะของศาสนาอิสลามถือเป็นสวรรค์นิรันดร์ คือผู้ใดเกิดในแผ่นดินสวรรค์แล้วก็จะอยู่ ณ ที่นั้นตลอดไป

ในทางปรัชญานั้น จะเห็นว่าศาสนาอิสลามมีลักษณะเป็นจิตนิยมเช่นเดียวกับศาสนาคริสต์ เพราะเชื่อในพระเจ้าซึ่งมีลักษณะเป็นจิต พระเจ้าในศาสนาอิสลามเรียกว่า อัลลอฮ์ และเป็นองค์เดียวกับพระยะโฮวาของศาสนายิวและศาสนาคริสต์

4. สรุป

ปรัชญาชีวิตของคนไทยนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของศาสนาที่ตนนับถือ ซึ่งหากมองในลักษณะรวมๆ แล้วมีความแตกต่างกันไม่มากนัก แต่ในรายละเอียดปลีกย่อยอาจมีแตกต่างกันอยู่บ้าง ซึ่งขึ้นอยู่กับคำสอนของแต่ละศาสนา อย่างไรก็ตามความแตกต่างอันเป็นรายละเอียดปลีกย่อยนี้ก็ได้กระทบกระเทือนต่อความสามัคคีกลมเกลียวของคนในชาติแต่ประการใด เพราะไม่ว่าจะเป็นชาวไทยพุทธ ชาวไทยคริสต์ หรือชาวไทยมุสลิม ต่างก็มีความสำนึกในความเป็นไทยด้วยกันทั้งสิ้น

5. คำถามท้ายบท

- (1) ท่านคิดว่าปรัชญาไทยมีหรือไม่ เพราะเหตุใด
- (2) ค่านิยมคืออะไร ค่านิยมของสังคมไทยมีอะไรบ้าง
- (3) คำกล่าวที่ว่าความเชื่อกับการปฏิบัติของคนไทยนั้นบางครั้งก็สวนทางกัน กล่าวคือเชื่ออย่างหนึ่ง แต่ปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง ท่านเห็นด้วยกับคำกล่าวนี้หรือไม่
- (4) ปรัชญาชีวิตของคนไทยพุทธมีลักษณะอย่างไร
- (5) ปรัชญาชีวิตของชาวไทยคริสต์กับชาวไทยมุสลิมมีลักษณะคล้ายคลึงกันในเรื่องใดบ้าง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

การศาสนา, กรม. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง 45 เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2525.

กীরติ บุญเจือ. แก่นปรัชญากรีก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

_____. ตรรกวิทยาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

(ก)

_____. ปรัชญากรีกระยะก่อนตัวที่อิตาลี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2519.

_____. ปรัชญาศิลปะ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522. (ก)

_____. ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518. (ข)

_____. มนุษย์รู้อย่างไร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523.

_____. สารานุกรมปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522. (ข)

โจด, ซี.อี.เอ็ม. ปรัชญา แปลจากเรื่อง Philosophy โดย วิทย์ วิศทเวทย์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2513.

ชูศักดิ์ จิระวัฒน์. สุนทรียทางทัศนศิลป์. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2530.

ชาแกน, คาร์ล, คอสมอส แปลจากเรื่อง Cosmos โดย ดนดี รัตนทัศนีย์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น, 2525.

ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์. ความหมายของอัล-กุรอาน 3 เล่ม. กรุงเทพมหานคร : วุฒิจการพิมพ์. 2513.

ทองสุข พงศทัต. วิทยาศาสตร์ทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : รพ. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.

บุญย์ นิลเกษ. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2525.

บุญมี แทนแก้ว และคณะ. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. 2524.

ประทีป มากมิตร. ตรรกวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์, 2543.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. การใช้เหตุผล. กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, 2522.

พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต). ปรัชญาการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2528.

_____. นครสวรรค์ในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, 2530.

พิชิต เพ็ญอารมณ์. ประวัติปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2518.

เพ็ญฉวี วัฒนสุนทร. ค่านิยมในสำนวนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สยามพัฒนาการพิมพ์, 2523.

แพทริค, จี.ที.ดับบลิว. ปรัชญาเบื้องต้น แปลจากเรื่อง Introduction to Philosophy. โดย กิรติ บุญเจือ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

มรรวาน สะมะฮูน. อัล-หะดีษ. เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ส. วงศ์เสงี่ยม, 2523.

รัสเซล, เบอร์ทรันด์. ปัญหาปรัชญา แปลจากเรื่อง The Problems of Philosophy. โดย กิรติ บุญเจือ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2520.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2525.

รุ่งธรรม ศุจิธรรมรักษ์. มนุษย์กับอารยธรรม หน่วยที่ 3-7. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2528.

วิรัตน์ พิชาญไพบูลย์. ความเข้าใจในศิลปะ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

วิทย์ พิณคันเงิน และคณะ. ศ. 0116 ความรู้เกี่ยวกับศิลปะ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

วิทย์ วิศทเวทย์. จริยศาสตร์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2520.

_____. ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475. กรุงเทพมหานคร : พันธุ์พิสัยลิขิต, 2526.

_____. ปรัชญาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2525.

ส. ศิวรักษ์. นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2520.

สเตซ, ดับบลิว.ที. ปรัชญากรีก แปลจากเรื่อง A Critical History of Greek Philosophy. โดย ปรีชา
ข้างขวัญยืน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2514.

สวัสดิ์ สุวรรณสังข์. ปรัชญาเบื้องต้น. ภูเก็ต : วิทยาลัยครูภูเก็ต, 2529.

สุจิตรา อ่อนด้อม. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก, 2542.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ปรัชญาการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2517.

สุนทร ณ รั้ง. ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิพิธวิทยา,
2521.

หอพระคริสต์ธรรมแห่งประเทศไทย. พระคริสต์ธรรมคัมภีร์. ฮ่องกง : (ม.ป.ท.), 2505.

หิรัยัณนะ, เอ็ม. ปรัชญาอินเดียสังเขป แปลจากเรื่อง Outline of Indian Philosophy. โดย วิจิตร
เกิดวิเศษ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

อาณัติ หมายสนธิ. อาจารย์ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2532.

อารี สุทธิพันธุ์. “จะสอนสุนทรียศาสตร์กันอย่างไร” ใน สุนทรียภาพ, หน้า 12-27. อำนาจ
เย็นสบาย, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2520.

_____ . ศิลปะกับมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2519.

ภาษาอังกฤษ

- Brennan, Joseph Gerard. **Ethics and Morals**. New York : Harper and Row, 1973.
- Broad, C.D. **Five Types of Ethical Theory**. London : Routle & Kegan Paul, 1971.
- Christian, James L. **Philosophy : An Introduction to the Arts of Wondering**. 2d ed. U.S.A. : Holt, Rinehart and Winston, 1977.
- Copleston, Frederick. **A History of Philosophy**. 8 vols London : Burns and Oates, 1966.
- Edwards, Paul. **The Encyclopedia of Philosophy**. Vol 1 : Bentham, Jeremy, p.p. 280-285. New York : The MacMillan Company and the Free Press, 1967.
- Ewing, A.C. **Ethics**. Suffolk. : The Chaucer Press, 1975.
- Ferguson, John. **Socrates, A Source Book**. New York : MacMillan Press, 1970.
- Frankena, William K. **Ethics**. N.J. : Prentice-Hall, 1963.
- Frolov, I. **Dictionary of Philosophy**. 2d ed. Moscow : Progress Publishers, 1984.
- Guralnik, David B. **Webster's New World Dictionary**. U.S.A. : The World Publishing, 1966.
- Joad, C.E.M. **Guide to Philosophy**. U.S.A. : Dover Publication, 1957.
- Jones, W.T. and others. **Approaches to Ethics**. U.S.A. : McGraw-Hill, 1962.
- Kemp, J. **Ethical Naturalism**. London : MacMillan Company and Free Press, 1970.
- Hospers, John. **An Introduction to Philosophical Analysis**. U.S.A. : Prentice-Hall, 1967.
- Huby, Pamela M. **Greek Ethics**. London : MacMillan St.Martin Press, 1969.
- Melden, A.I. **Ethical Theories**. New York : Prentice-Hall, 1967.
- Mill, John Stuart. **Utilitarianism**. New York : The Library of Liberal Arts, 1957.
- Oates, W.J. **The Stoic and Epicurean Philosophers**. New York : The Moder Library, 1940.
- Popkin, Richard H. and Stroll, Avrum. **Philosophy Made Simple**. New York : Doubleday, 1956.
- Porter, Burton F. **The Good Life, Alternatives in Ethics**. New York : MacMillan Publishing, 1980.
- Quinton, Anthony. **Utilitarian Ethics**. Esses : Anchor Press, 1973.

Randall, John Herman and Buchler, Justus. **Philosophy : An Introduction**. U.S.A. : Barnes & Noble, 1970

Sunthorn Na-Rangsi, **The Buddhist Concepts of Karma and Rebirth**. Bangkok : Mahamakut Rajavidyalaya Press, 1967.

Taylor, Richard. **Metaphysics**. U.S.A. : Prentice-Hall, 1963.

Thiroux, Jacques P. **Ethics : Theory and Practice**. California : Glencoe Press, 1978.

Tituš, Harold H. and others. **Living Issues In Philosophy**. 7d ed. New York : D. Van Nostrand, 1979.

Watts, Alan. **The Meaning of Happiness**. 2d ed. Essex : The Anchor Press, 1978.

